ISTORIA ROMÂNILOR

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

DE

A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANŢA.

EDIŢIA III-a, revăzută de autor
îngrijită şi ţinută la curent de

I. VLĂDESCU

CONFERENŢIAR DE ISTORIA ROMÂNILOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

*„Nu sunt vremile sub cârma omului,
ci bietul om sub vremi".*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL IX

MAVROCORDAŢII

1711—1749

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREŞTI

33.798.—929.

INTRODUCERE

Perioada istoriei Munteniei şi Moldovei care se întinde dela 1711 până la revoluţia grecească din 1821 şi restatornicirea domniilor pământene a luat numele de epoca Fanarioţilor, denumire îndreptăţită, dacă este să se arăte prin ea originea domnilor ce se strecoară în principate şi care sunt mai toţi din mahalaua Fanarului în Constantinopole. Ea nu poate însă însămna întroducerea predomnirei elementului grecesc, mult mai vechiu în ţările române, şi în ori-ce caz covârşitoare de pe vremile lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, dela care punem începutul istoriei moderne a Românilor, cu precumpenirea elementului grecesc ca notă caracteristică.

Până acuma se admitea că întroducerea domnilor greci în Muntenia şi Moldova ar fi avut de pricină trădarea lui Cantemir şi Brancovanu, care ar fi făcut pe Turci să nu mai aibă încredere în domnii cei de ţară; concepţie cu totul greşită, întru cât am găsit domni greci anteriori epocei fanariote. Apoi Fanariotul Neculai Mavrocordat este rânduit domn în Moldova înaintea lui Cantemir, iar în Muntenia după Brancovanu, Turcii nu trimit un domn din Fanar, ci pe un Român, Ştefan Cantacuzino. In sfârşit în decursul epocei de care ne ocupăm întâlnim de mai multe ori în domnie familia curat românească a Racoviţeştilor.

Deosebirea între epoca Fanarioţilor şi vremile de mai înainte stă numai în aceea, că domnii de origine grecească covârşesc prin numărul lor pe acei de origine română, şi că dela 1764 în coace numai Fanarioţii urcă treptele tronurilor române, fatală urmare a unui principiu, care odată întrodus în ţările române, trebuia să devină predomnitor. Excepţia devenise regulă.

Tot atât de neistorică şi deci de nedreaptă este altă deosebire ce se face între epoca fanariotă şi vremurile mai vechi. Se pretinde anume că dela întroducerea domniilor greceşti *începe* acel jaf fenomenal al ţărilor române, care nu-şi găseşte asemenele său în analele lumei. Expunerea de până acum a

putut să convingă pe cetitor că fără-de-legile sunt mult mai vechi în țăr'le române, şi s'au întâlnit epoce de intrigi şi răstunăi ale domnilor pământeni care nu vor fi întrecute nici de vartejul fanariot, precum şi domnii de un caracter atât de jăfui or, in cât este peste putință de a fi lasate în urmă de acele fanariote, pentru motivul cel foarte simplu că ele nu pot fi întrecute de nimene. Ba vom întâlni chiar pintre Fanarioți individualități însămnate şi încercări de reforme, pe care nu le înf˘țoşază domniile naționale.

Insemnează aceasta că epoca Fanarioților a fost o eră de f ricire a țărilor române, după bântuelele de mai înainte? Câtuşi de puțin. Cu toate cele câteva excepții onorabile, veacul întreg este continuarea stărei de mai inainte, datorită mai mult sistemului de cât persoanelor, exploatarea poporului în folosul interesului privat al exploatatorilor.

Dacă însă în privirea ocârmuirei, perioada fanariotă nu se deosebeşte în mai rău de vremile anterioare, de unde vine hula cea neagră de care ea este încunjurată în amintirea poporului român? Mai întăi ea este cea mai nouă, şi de dânsa îşi aminteşte poporul mai curând; apoi ea mai conținea un pericol necunoscut în vremile mai vechi. Cultura grecească nu erà, cum fusese acea slavonă o simplă *suprapunere*, ci erà o *înăbuşire* a celei româneşti, care se manifestase cu putere pe timpul lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, şi care se mănține vie şi puternică în tot decursul veacului al XVIII-le. Cu cât se trezia naționalitatea română, cu atâta mai dureros se simția domnia străinului, cu atâta mai dorită devenia desvoltarea proprie, desvoltarea națională.

CAPUL V

MAVROCORDAȚII

1711–1749

CAP. V
MAVROCORDAŢII

I
NECULAI MAVROCORDAT
1711 1730

1. A DOUA DOMNIE A LUI NECULAI MAVROCORDAT IN MOLDOVA

Neculai Mavrocordat[1] a doua oară în Moldova 1711 — 1716. — Mazilirea lui Mavrocordat din întâia lui domnie în Moldova nu provenise din neîncrederea Porţei în el[2] şi înlocuirea lui cu Dimitrie Cantemir se făcuse numai fiind că Turcii credeau că acesta va putea, mai curând de cât domnul grec, pune mâna pe Brancovanu. Marea încredere de care Mavrocordat se bucura la Poartă reiesă tocmai din împrejurarea că el este rânduit domn în Moldova, în nişte momente atât de critice ca acele aduse prin răsboiul cu Ruşii şi trădarea lui Cantemir.

Turcii chiar stătură cât-va timp la gânduri, dacă nu ar face mai bine să prefacă cel puţin Moldova în paşalâc[3]; dar ei se lepădară în curând de acest plan, ce le ar fi putut deveni periculos în cazul unei răscoale a Moldovenilor ceeace ar fi putut aduce amestecul Ruşilor, de care Turcii învaţase a se teme atât de mult, cu toată isbânda lor de pe malurile Prutului.

---

[1] Asupra originei familiei Mavrocordat, vezi vol. IV, p. 483. Neculai Mavrocordat intră în Iaşi în ziua de 8 Noemvrie 1711. Acsinte Uricariul în *Letopiseţe*, II, p. 144. Comp. des Alleurs c. Ludovic al XIV-le, 10 Octomvrie 1711, Hurm. *Doc. Suplement* I, p. 404.

[2] Cum greşit crede rezidentul imperial din Constantinopole, 27 Noemvrie 1710. Iorga, *Acte şi Frg.* I, p. 308 : „N. M. wegen der beschuldigten Partialität mit Mosckau, entsetzet".

[3] Acsinte Uricariul, *Letopiseţe*, II, p. 139.

Către aceste consideraţii politice, Turcii nu uitau nici cele finan iare; anume în cazul când ţările române ar fi fost încorporate ca provincii turceşti, Poarta „ar fi pierdut o bună parte din veniturile pe care le scotea din ele; căci sultanii de şi despoţi, nu au puterea de a râdica noue impozite în statele lor, nici chiar de a înălţa pe acele existente, şi acei care au îndrăznit a cerca vre-o înnoire în această privinţă, tot deauna şi-au pus în cumpănă coroana lor. In ţările române, care le aparţin numai cu titlul de suzeran, ei pot urca dările după plac şi comite fără nici o teamă cele mai mari nedreptăţi [4]".

Necolae Mavrocordat, Domn al Munteniei a doua oara (1719 1730)
Gravură în aramă de *I. G. Wolffgang*
Berlin 1711
Dedesubt se vede Stema Munteniei şi a Moldovei, pentru că mai înainte a fost de două ori Domn al Moldovei (1709—1710; 1711 1715)
Colecţia Academiei Române

Turcii, spre a câştiga şi mai mult pe Mavrocordat, îl tratează cu cele mai deosebite onoruri, primindu-l vizirul de mai multe ori în audienţe tainice, lucru cu totul neobicinuit la domnii mazili; este numit prieten în scrisorile marilor dregători ai sultanilor către el, şi este chiar scutit de toate cheltuielele căpătărei domniei, sultanul iertându-i până şi cele 50 de pungi de bani, cu care se hotărise să vândă — de astă dată mai eftin — scaunul Moldovei.

Marea vază şi încredere de care Neculai Mavrocordat se bucura la Poartă fu spre norocul Moldovei. Ţara se afla într'adevăr în o poziţie din cele mai grele, după nefericita întreprindere a lui Cantemir, faţă pe de o parte cu răsbunarea păgânilor, pe de alta cu cererile de despăgubire ale Turcilor neguţitori sau balgii, pentru daunele şi morţile suferite în timpul rezmeriţei; nu mai puţin expusă la jafurile oştirilor svedeze

---

[4] *Memoires historiques et géographiques sur la Valachie*, par M. B. (auer) anexate la Caia, *Histoire de la Moldavie*, ediţia din Neuchâtel, 1781, p. 348.

şi polone, fiind tot pe atât de greu a scăpa de ele pe cât şi a se plânge în contra lor, aceste oştiri fiind bine văzute de Turci, care sub înteţirile necontenite ale lui Carol al XII-le, erau gata pe fie cè zi a reînoi răsboiul cu Ruşii. Pe lângă aceste nenorociri aduse de oameni şi urgia lui D-zeu se abătuse pe biata Moldovă, sub forma unor nesfârşiţi nouri de lăcuste care pustiiau holdele şi înciumau aerul.

In asemenea împrejurări se înţălege cât de greu, trebuia să cadă lui Mavrocordat ocârmuirea unei ţări a căreia limbă nici măcar nu o ştiea [5].

Mavrocordat erà însă pe cât o minte ageră şi purtată prin trebi, pe atâta şi înzăstrat cu cunoştinţele trebuitoare, nu numai spre a face din el un bun ocârmuitor, dar chiar spre a-i duce vestea unui om învăţat. Pe lângă limba grecească, întărită prin o adâncă cunoştinţă a elinei, el scriea şi vorbea cu desăvârşire limbile latină, franceză şi italiană. Mai avea şi deprinderea celor orientale, neapărate unui interpret, precum turceasca, araba şi persiana. Dintre ştiinţi, Mavrocordat se îndeletnicise mai cu deosebire cu teologia şi filosofia. Variile lui cetiri în poeţii şi filosofii greci şi latini, precum în deosebitele scrieri ale învăţaţilor moderni îi deschisese mintea, în cât el erà pregătit din toate punctele de videre pentru rolul de om politic şi diplomat ce erà chemat să îndeplinească [6].

Mavrocordat care îşi înstrăinase prin mândria lui simpatiile Moldovenilor în întăia lui domnie, se arată la înălţimea grelei probleme ce'i erà dată a deslega, anume a apăra interesele Moldovei faţă cu Poarta otomană, spre a câştiga tocmai prin o asemene purtare încrederea locuitorilor în vroinţa lui de bine, şi prin aceasta însuşi a-i detrage dela simpatiile ruseşti, şi a-i lipi iarăşi de vechea lor suzerană. Astfel îl vedem apărând pe Moldoveni pe cât putea contra pretenţiilor Turcilor balgii şi reducând osândirile pământenilor pentru pagubele căşunate acelor neguţitori, totdeauna la minimul putincios, precum şi dându-şi silinţele cele mai mari spre a dobândi dela Turci iertarea boierilor pribegiţi în Rusia cu Cantemir şi reînotarcerea lor în ţară. Cât nu luptă el pentru a scăpa dela închisoare pe cei trei boieri, Lupu vornicul, Antioh Jora şi Mascut postelnicul, reţinuţi în Varna de Baltagi Mohamed pentru prepus de părtinire cătră Ruşi?

---

[5] Ioan Neculcea în *Letopiseţe* II, p. 326; „şi Sculi camaraşul din lăuntru ce era tălmaciu, că Neculai Vodă nu ştiea limba moldovenească, şi era un lucru prea cu năcaz boierilor şi ţărei".

[6] *Commentatio de litterarum studiis Ioannis Nicolai Mavrocordati principis Walachie*, auctor Ioann, Theodorus Hoelbius Themarensis, Ienae, 1755 în Emile Legrand, *Généalogie des Maurocordato de Constantinopole*, Paris, 1886, (tirage de grand luxe à 50 exemplaires numérotés), p. 63.

Turcii neputând preface întreaga Moldovă în paşalâc s himbă c l puţ n ţinutul Hotinului în olat turcesc. Un cap de T tari, Ali-B , cere şi el, pentru acelaş motiv al apărărei mai efective împ triva Ruşilor de cat ar face-o hainii de Moldoveni, c tatea Soroca cu ţinutul încunjurător, ceeace Poarta îi încu-ŋi nţază. Stăpânirea prăd lnicilor Tătari în Moldova ar fi făcut p te putinţă viaţa locuito lor de dincolo de Prut. Mavrocordat cere cu mari stăr in i revocarea acelei cesiuni, şi merge în călduroasa lui apă re a drepturilor Moldovei până a aminti Turcilor condiţ ile pacei dela Carlov tz, şi chiar capitulaţiile încheiete de Moldova cu sultanii, ambele amintiri nu prea plăcute Otomanilor [7].

Tot pe atunci Nemţii încep operaţia ce deveni mai târziu atât de fatala Moldovei, a înaintarei pajurilor împărăteşti asupra hotarelor turceşti, răşluind o parte din Moldova pe la graniţa Dornei. Neculai Mavrocordat protestează cu energie contra încălcărilor Austriei, şi o sileşte la sfârşit să se retragă, ameninţându-o cu rasboiu din partea Turciei [8].

Domnul mai eliberează din prinsoare dela Turci şi dela Tătari o sumă de captivi, înbrăcând din banii lui pe acei ce veneau îndărăpt cu totul goi, şi scutind de dări pe acei însuraţi dintre ei.

Toate aceste apărări ale intereselor moldoveneşti din partea lui Neculai Mavrocordat fac chiar pe Neculcea, cronicarul cel mai pornit contra domniilor străine, să zică : ,,Norocul Ţărei a fost atunci că s'au tâmplat de au venit Neculai Vodă ; iar de ar hi venit alt domn mai prost, ar hi fost prea rău de Moldoveni"[9].

Mavrocordat însă ie măsuri şi pentru uşurarea dărilor, care apăsau prea greu asupra locuitorilor, ceeace îi erà prin putinţă mai ales prin faptul că Turcii, spărieţi de plecarea Moldovenilor către Ruşi şi de urmările cumplite ce o asemenea plecare ar putea avea pentru împărăţia lor, dacă ar fi urmată şi de ceilalţi creştini din peninsula Balcanului, încetase măcar pentru acel moment de a privi Moldova numai din punctul de vedere al banului, şi deschizând ochii lor cei adormiţi asupra pericolului politic, nu mai cereau lui Mavrocordat nici bani, nici daruri, spre a-l mănţinea în scaun. In privirea uşurării dărilor, Mavrocordat aplică principiul formulat de el în scrierea lui Ενχειρίδιον (Sfaturi) că „cei care impilează pe supuşi în dări, aprind o năprasnică flacără de ură, întru cât pentru cei mai mulţi oameni averea e sânge şi suflet. Dăjdiile se cade să fie moderate, să nu smulgă cum zice proverbul, şi pielea împreună cu lâna" [10].

---

[7] Acsinte Uricariul, *l. c.* II, p. 152.
[8] *Ibidem*, p. 153.
[9] Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 377.
[10] Traducere de G. Murnu în Hurm. *Doc.* XIV, p. 451.

Domnul grec scuteşte pe preoţi de birul de doi galbeni, la care îi impusese Constantin Cantemir; coboară darea vădrăritului de la patru bani la doi bani de vadră; suprimă pogonăritul viilor, precum şi darea mănăstirilor, şi reduce iar darea goştinei de asupra boierilor, pe care Mihaiu Racoviţă îi îndatorise a o plăti ţărăneşte [11].

De şi cererile în bani ale Turcilor se micşurase, Mavrocordat erà cu toate aceste expus la cheltueli destul de însămnate, mai ales cu aprovizionarea cetăţilor mărginaşe din spre Rusia, Hotinul, Soroca şi Tighina în prevederea unui nou răsboiu. De aceea reducerile făcute de el în dări aduseră la sfârşitul anului întăi al domniei lui un neajuns în acoperirea cheltuelilor prin venituri. In loc însă ca Mavrocordat să facă ca alţi domni, să scoată o nouă dare pentru întâmpinarea nevoiei, el împlini lipsa din banii lui, şi apoi adunând divanul îi arătă sămile vistieriei şi puse pe boieri a-i da o adeverinţă despre suma ce ţara îi rămâsese datoare [12]. Iată fără îndoială cel întâi domn, pe care domnia îl custa bani în loc de a-i produce!

Cum să se explice această purtare a lui Mavrocordat, atât de bine-voitoare către ţara în care domnea?

Nu credem că ea să fi fost datorită inspiraţiilor turceşti căci până acolo tot nu mergeau măsurile de prevedere ale Porţei otomane. Mavrocordat vroia însă să şteargă urmele sistemului pus de el în lucrare în întâia lui domnie, de a-şi întemeia puterea, bazându-se pe poporul de jos. Urmările acelui sistem le văzuse el la mazilirea lui în 1711, când o răscoală fusese aproape de a izbucni în contra lui. De aceea acuma, în a doua lui domnie, el părăseşte ideea de a înfrâna pe boieri prin mulţime şi se sileşte a-i câştiga prin apărarea intereselor lor. Pe lângă că pune piept pentru ei la Turci, îi scapă din închisoare, îi readuce în siguranţă la căminurile lor, şi dările ce el reduce erau tot de acele ce apăsau asupra clasei boiereşti. Nu mai puţin trebuiau să fie măguliţi boierii prin sama pe care domnul o supuse divanului, despre purtarea socotelelor ţărei, faptă tot atât de extraordinară — îndrumarea unui sistem constituţional ca şi caracterul lui Mavrocordat, care prin o excepţie aproape neîntâlnită în veacul de corupţie în care trăia, era nelacom de avuţie [13].

Ori cât ar fi căutat Neculai Vodă a se face iubit de poporul român el simţea că pentru a-şi întări domnia, trebuia să dee

[11] Acsinte Uricariul, *Letopiseţe*, II, p. 182, 184, 188. Hrisovul pentru suprimarea pogonăritului din 20 Decemvrie 1714, în *Uricariul* lui T. Codrescu I, p. 42—45. Actul pentru reducerea goştinei din 1712, *Ibidem*, V, p. 248.

[12] Acsinte Uricariul, p. 154. Aşa face şi la sfârşitul anului al doile ce se încheie de asemene cu un deficit, *ibidem*, p. 180

[13] Că nelăcomia de bani era în caracterul lui Mavrocordat şi nu izvoria numai din un calcul politic, se vede de pe aceea că ea se arată şi în domnia lui cea dintâiu în Moldova. Vezi vol. IV, p. 491.

puteri cât mai mari elementului grecesc, de oare-ce suflarea românească tot amenința încă a se putea preface în vijelie periculoasă la adresa Grecilor. De aceea îl aflăm favorând în toate modurile elementul grecesc, mai ales pe calea religioasă, acea mai uşor de sprijinit fără a lovi în simţimintele poporului. Astfel el ajută prin toate modurile mânăstirile greceşti din Răsărit, primeşte vizita mai multor patriarhi, care veneau să inspecteze mănăstirile închinate lor din Moldova, între altele pe acea a patriarhului Alexandrei, Samoil, care fiind foarte dator, venise în Moldova după milostenie, „şi au strâns peste cât nădăjduia" [14], dovadă încă odată despre plecarea de bună voe a poporului român sub inriurirea grecească, de îndată ce ea se arăta înbrăcată în mantia religiei. Mavrocordat apoi reorganizază academia grecească din Iaşi, aducând în ea dascali noi, învăţaţi, şi sprijinind prin toate modurile cultura grecească [15].

Cu prilejul vizitei patriarhului Samoil în Moldova, se întâmplă un fapt care pune într'o vie lumină sistemul de ocârmuire a lui Neculai Mavrocordat. Cât timp interesele naţionalilor nu veneau în conflict cu acele greceşti, ele erau respectate şi ocrotite în măsura putinţei. De îndată însă ce ele întrau în luptă cu interese greceşti, erau jărtfite fără cruţare şi, Neculai Mavrocordat, pe care l'am văzut lăudat de cronicarii noştri, pentru modul echitabil cum împărţea dreptatea faţă cu pretenţiile Turcilor balgii, pune în cumpănă întreaga greutate a înrâurirei domneşti pentru a stoarce dela divan o hotărâre în favoarea patriarhului Alexandrei, într'un proces pe care îl aveà cu o boieroaică moldovancă, Maria văduva reposatului vistiernic Ilie Cantacuzino [16].

Imprejurările acestei daraveri, care aruncă o vie lumină asupra timpului a căruia istorie o expunem, se petrecură în chipul următor.

Neculai Mavrocordat, vroia pe lângă mila adunată de patriarhul Samoil, să-i dăruiască mânăstirea Hangul din poalele Ceahlăului, şi dorind să îmbogăţască această mânăstire, pune pe egumenul ei să reclame dela vistierniceasa Maria Cantacuzino două sate, Băltăţeştii şi Mânjeştii, dăruite mânăstirei încă de ctitorul ei, Miron Barnovski, şi pe care sate vistierniceasa le-ar deţinea fără drept.

La ziua înfăţoşărei se ţine un mare divan sub preşedinţa domnului, la care ie parte şi Kir Samoil, cu toate că era cel mai interesat în cauză. Egumenul Anastasie produce două hrisoave de stăpânire a mânăstirei asupra acelor sate, unul dela Barnov-

[14] Acsinte Uricariul, în *Letopisețe*, II, p. 181.
[15] Amănunţit mai jos în Cap. V, Cultura grecească.
[16] Comp. un articol al meu: *Justiția sub Fanarioți* în *Convorbiri literare*, XX. p. 1058.

schi, celalt dela Vasile Lupu. Vistierniceasa întrebată ce are de întimpinat, răspunde că ea „nu are *drese* (documente); că au avut şi s'au risipit, fiind trimise la ginerele ei Ştefan Brancovanu", cel ucis de Turci împreună cu tatul său Constantin în 1714. „Atunci Neculai Vodă, au întrebat întâi pe patriarhul, care răspuns'au la această întrebăciune şi cu sfânta pravilă şi cu alte pilde din sfânta scriptură, cum că un lucru ce se dă şi se închină la o mânăstire sau la o biserică, acela nu mai poate să'l înstreineze nimene. Asemene au răspuns şi ceilalţi arhierei toţi, aşişderea şi toţi boierii, şi a rămas vistieniceasa Maria de judecată" [17], după cât s'ar părea cu tot cuvântul, întru cât neavând la mâna ei nici o dovadă, dreptatea trebuia să se deie în partea acelui ce aveà cartea.

Cu toate aceste un hrisov posterior, dela Mihaiu Racoviţă în a doua lui domnie din 1718, destăinueişte că lucrurile se petrecuse într'un chip cu totul altul, şi că versiunea dată de cronicar, care nu poate fi de cât parafraza hrisovului eliberat egumenului de Hangu de Neculai Mavrocordat, numai pe dreptate nu se întemeia.

Ştim că vechea procedură nu cunoştea principiul lucrului judecat, şi ori-ce proces hotărât chiar de domn şi de divan, instanţă supremă de judecată în ţările române, putea fi reînceput, sub un domn posterior. Visterniceasa Maria, văzând că scaunul ţărei încăpuse în mânile unui domn bine-voitor pentru dânsa, trage ea la rândul ei pe călugării dela Hangu în judecată, şi iată cum se desfăşoară lucrurile acuma la noua cercetare înaintea divanului.

Tot atât de puţin ca şi principiul lucrului judecat, exista pe atunci oprirea pentru judecători, de a aduce în hotărârea pricinelor ştiinţa lor privată, sau de a invoca în materie civilă în favoarea părţilor dovezi din oficiu. Toată judecata aveà un cacacter patriarhal; bunul simţ, care adese ori poate conduce la arbitrar, erà singura călăuză în aflarea a aceea ce este drept, mintea fiind încă prea puţin desvoltată pentru a găsi în nişte regule fixe şi nestrămutate un sprijin în contra putinţei de a greşi.

Invocând deci divanul în favoarea vistiernicesei Maria „dresele altor reposaţi domni bătrâni dela Gheorghe Ştefan şi dela Gheorghe Ghica şi dela Istrate Dabija şi mărturia boierilor celor mari de pe acele vremi" rezultau ca stabilite fără îndoială faptele următoare:

Satele în pricină, Bălţăteştii şi Mânjeştii, fusese din moşi şi strămoşi a lui Todiraşcu Cantacuzino tatăl lui Ilieş, bărbatul reposat al vistiernicesei Maria. Barnovschi, după ce zidise mânăstirea Hangului, dorind să-i dăruiască nişte sate mai în apropiere, făcuse schimb cu Todiraşcu, luând dela el acele sate,

[17] Acsinte Uricariul, în *Letopiseţe*, II, p. 186.

pe care le dărui manăstirei sale, şi dându-i în loc două alte sate, Cărcăcenii dela Harlău şi Miclăuşanii dela Dorohoiu. Aceste sate venise domnului prin moştenire dela unchiul său Isac Balica Hatmanul, apucând Barnovschi în timpul domniei averea Balicai, puind pricină că n'ar aveà alţii treabă la moşiile Balicăi hatmanul, căci nu au avut feciori din trupul lui şi nici alte rude mai apropriete. Cu toată această afirmare a domnului, el uzurpase o avere străină, de oare ce pe timpul lui Vasile Lupu, se sculară „toate rudele Movileştilor şi ale lui Isac Balica, şi au desbatut toate moşiile lui Balica şi le-au împărţit între ei, şi intre *izvoadele lor de imparţeală se aflau luate şi satele Cărcăcenii ş Miclăuş in'i, din mana ac lora cu care au fost făcut schimbătura r po (tul t Barnovschi*"[18]. Deci încă tatul barbatului vistiernicesei Ma ia p'erduse satele luate de el în schimb pentru moşii e s le de la Barnovschi Vodă, la adevaraţii moştenitori ai lui Balica[19].

Prin urmare Miron Barnovschi dăduse în schimb lui Todiraşcu Cantacuzino o avere ce nu-i aparţinea, nu trecuse asupra celui cu care schimbase, proprietatea lucrurilor date în schimb. şi după judecata bunului simţ, reprodusă şi de ratio scripta a dreptului roman, *schimbul erà nul*[20]. Vistiernicul Ilie fiul lui Todiraşcu nu pierduse, cu toată dania lui Barnovschi, dreptul sau de proprietate asupra satelor sale, Balţăteştii şi Mânjeştii, şi de aceea cu drept cuvânt reluase moşiile în stăpânire, după ce fusese expropriat de acele rămase de la Balica hatmanul, şi din protivă nedreaptă fusese deposedarea soţiei şi moştenitoarei sale Maria, în favoarea mânăstirei Hangului adecă a patriarhului Alexandr'ei.

Divanul lui Racoviţă, înainte de a se preocupa de alte întrebări, îşi pune pe aceia ce putea hotări pricina după dreptate, anume *fost-au acea danie a reposatului Barnovschi Vodă bună şi dreaptă au ba*? Şi găseşte că nu, de oare-ce schimbul pe care ea se întemeia erà fără de fiinţă. Astfel câştigă vistierniceasa Maria sub Mihaiu Racoviţă procesul pierdut de ea sub Mavrocordat.

Cum se face însă de boierii divanului care trebuiau să fi fost aproape aceiaşi, la un răstimp atât de scurt, tăcuse sub

[18] Hrisov de la M. Racoviţă din 1718 Iunie în 20, *Uricariul*, V, p. 365.

[19] Pe averea lui Balica pune întâi mâna Moise Movilă, dându-se şi el drept singurul moştenitor a lui Balica. Vezi un hrisov al lui Moise Movilă din 1634 Ianuarie în 5. în *Arh. ist.*, I, 1, p. 71. Apoi pe timpul lui Vasile Lupu Ileana fiica lui Ioan Movilă, viitoarea soţie a lui Miron Costin, venind din ţara Ungurească, răspinge pe toţi acei ce uzurpase titlurile de mai aproape moştenitori, şi ia dânsa toată moştenirea Balicăi, după un izvod, în care s'au aflat şi satele Cărcăcenii şi Miclăuşenii". *Doc.* din *Uricariul* citat în nota precedentă.

[20] Lex 1. 3, de rerum permutatione *Dig.* XIX, 4: „Ideoque Pedius ait, alienam rem dantem nullam contrahere permutationem"..

Mavrocordat, ceea ce destăinuiau în domnia lui Racoviţă? [21] Aice tocmai devine interesant documentul lui Racoviţă, dând pe faţă mijloacele întrebuinţate de Mavrocordat pentru a face ca rostirea divanului să iasă în favoarea nesăţioşilor călugări.

Pristavii bisericei, ţinuţi oare cum prin rangul şi vaza lor, se ruşinează a mărturisi adevărul, adecă cum fusese ei siliţi de domnul grec, a ascunde cum ştieau că e cu dreptul, şi atât Gedeon mitropolitul cât şi Sava proin (fost) mitropolit şi episcopii arată cu toţii că „n'au mărturisit într'acel chip fără cât au zis că au apucat pe Todiraşcu vistiernicul, care ţinea acele sate, şi nu erà boier năpăstuitor, şi luându-se acele sate de atâta vreme ţinute în mâna d-sale vistirenicesei, cu nedreptate va fi, dar că nu li s'au ţinut în samă acele graiuri". Dacă însă ei arătase aşa din gură, cum se face de îşi pun iscălitura pe documentul lui Mavrocordat care le schimba spusele? Mai sinceri sunt boierii care arată curat că „au tăcut ştiinţa lor fiind că chemându-i pe rând Neculai Vodă, le au dat a înţelege să nu răspunză împotrivă nici cum la divan; deci ştiind acea poroncă, n'au avut gura să grăiască spre dreptate, şi cum a zis domnia sa aşa au poftorit şi domniile lor cu toţii" [22].

Iată deci ce soiu de judecăţi făcea Neculai Mavrocodat, de îndată ce erà vorba de a apăra interesele compatrioţilor lui. Uita totul, şi învăţătură şi filosofie adecă iubire de înţălepciune, şi ştiinţă şi dreptate, uită şi principiul pus de el în sfaturile către fiul său Constantin, că „dreptatea este cea mai cuvenită virtute Domnitorului" [23], şi îşi aducea aminte de un singur lucru, că erà Grec! Şi într'adevăr ar fi fost prea extraordinar, supraomenesc să nu'şi fi adus aminte această însuşire, închegată în carnea şi în oasele lui.

Intreaga această daravere ne descopere trista stare în care se afla societatea acelui timp. Dreptul proprietăţei, temelia societăţilor, nesigur, schimbând de stăpân după domnul din scaun; iar oamenii! Ni se urcă sângele în obraz înaintea unui atare grad de înjosire. Un patriarh al bisericei creştine, reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, care unelteşte împreună cu domnul din scaun despoierea unei văduve şi care, de şi primise dinainte de la domn făgăduinţa închinărei mânăstirei ce erà să câştige pricina, are neruşinarea a figura între judecătorii ce erau să o cerceteze! Mitropoliţi, boieri şi episcopi care înaintea unui ordin venit de sus rostesc o judecată pe care o ştiau nedreaptă, şi mai mult de cât atâta, feţele bisericeşti nu au

[21] De şi nu cunoaştem data judecăţei din timpul lui Mavrocodrat (1711—1716), ea a putut fi cel mult anterioară cu 7 ani acelei petrecute sub Racoviţă în 1718.

[22] Uricariul, V, p. 375.

[23] Sfaturile citate mai sus nota 10. Hurm. *Doc.* XIV, p. 415.

măcar curajul a mărturisi păcatul comis, ci ca nişte răi făcători de felul cel mai comun, caută să acopere abaterea prin minciună! Toate aceste inimi mici, carcatere mişeleşti care conduc dest'n le unui biet popor, iată într'adevăr o privelişte care te ar face să urăşti omen rea, dacă faţă cu starea cumplită a societăţei c lui imp, nu ai găsi mai curând lacrimi pentru a o plânge. D n aceste f'guri uricioase a le unui uricios trecut nici una însă nu î spiră un desgust aşa de adânc ca acele ale pristavilor străini ai b ricei creştin care cu ipocrita lor umilinţă, cu cuvântul lui Dunmezeu pe buze, iar în inimi cu pofte lumeşti, se foloseau de neştiutoarea naţ e romană, pentru a face adese ori pe părinţi să-şi desmoşt nească copii spre a mulţămi nemărginita lor lăcomie.

Dacă Mavrocordat se lăsă târât de iubirea către neamul său pentru a săvârşi un act de strigătoare nedreptate, în alte privii i îl g'sim iarăşi oblăduitor înţelept ce se interesează de soarta ţarii pe care domnia. El pune pe Neculai Costin să contopiasca într'un corp toate cronicile pentru a închegà astfel în o singură povestire desfăşurarea destinelor Moldovei [24].

Una din greutăţile cele mai mari ce apăsa pe domnia lui Mavrocordat, era petrecerea la Bender a lui Carol al XII-le regele Svediei. Incă din domnia lui cea d'întâi Mavrocordat nu trăisă în bune legături cu refugiatul rege, şi domnul trebuise să cear ă intervenirea ambasadorului francez din Constantinopole, spre a se împăca cu dânsul [25]. Silinţele lui Mavrocordat de a apăra Moldova de greutăţile sub care căzuse, între care erà şi petrecerea în ţară a oştirilor svedeze şi leşăşti ale regelui fugar, trebuiau numai de cât să-l strice din nou cu el. Domnul dobândise, curând după urcarea lui în scaun, un firman pentru îndepărtarea din ţară a oştirilor polone comandate de Haliţki. Paşa de Tighinea însă, partizanul lui Carol, nu dă nici o urmare acelui ordin împărătesc, care are numai de efect de a învrăjbi şi mai tare pe Mavrocordat cu regele Svediei. In zădar scriea necontenit domnul craiului, rugându'l să oprească oştirile sale dela prădăciunile şi necuviinţele ce le făceau. Regele se mulţămea a publica manifesturi, impunând miliţiilor menţinerea ordinei, fără ca bine înţeles ele să fie urmate de nici o ascultare.

Pe Turci însă începuse a-i supăra prelungirea reşedinţei lui Carol al XII-lea în Moldova şi neîncetatele lui stăruinţi pentru reînnoirea răsboiului. Mavrocordat, folosindu-se de această dispoziţie a Porţei, izbuteşte în sfârşit a aduce la îndeplinire firmanul pentru înlăturarea oştirilor polone. Dacă însă oştirile de ajutor ale lui Carol fură scoase din ţară, nu fu tot atât de uşor Turcilor a'l îndepărta pe acesta însuşi. El refuză cu stă-

[24] Asupra acestei activităţi a Domnitorului grec, vezi N. Iorga, *Istoria literaturii rom. în sec. al XVIII-lea*, I, p. 61 şi urm.
[25] Vol. IV, p. 489.

ruința a pleca din Moldova, sperând că Turcii tot îi vor face pe plac a se răsboi cu Rușii. Este cunoscut că Turcii la sfârșit fură nevoiți să scoată pe Carol cu deasila din casa lui din Bender, unde el se întărise ca în o cetate, și unde el suportà un adevărat asediu din partea gazdelor, ce erau sătule acuma de un atare musafir.

Tot pe atunci primi Mavrocordat vizita, nu prea plăcută în asemene momente, a fostului rege al Poloniei și proteguit al lui Carol, Stanislau Lezinschi, venit în Moldova spre a se întâlni cu fostul său suzeran. Stanislau cerut de pașa din Tighinea, plecă din Iași, spre marea mulțămire a lui Mavrocordat, care scăpà astfel din o nouă încurcătură [26].

Domnia lui Neculai Mavrocordat însamnă o eră nouă în rolul pe care erau chemați să'l joace domnii țărilor române în politica otomană. Fiind om iscusit în trebile diplomatice, el urmează mai departe și ca domn a face Turcilor slujbele pe care le îndeplinea ca dragoman, anume a-i ținea în curent asupra mișcărilor politicei europene [27]. Este cunoscut că Poarta de și primea la Constantinopole reprezentanți ai puterilor streine, nu acreditase nici un agent statornic pe lângă acele curți, în cât erà tot deauna mărginită, în științele ei asupra daraverilor puterilor, la versiunile interesate ale reprezentanților acestora însuși. Mijloacele de informație ale Porței fiind răstrinse, și intrigile diplomației luând din ce în ce pasul asupra lucrărilor violente de mai înainte, înțelegem cum un nou instrument de iscodire așăzat chiar în coasta puterilor cu care mai ales se întrețeseau interesele Porței, putea avea pentru ea cea mai mare însămnătate.

Tocmai acest rol îl ie asupra-și mult iscusitul Neculai Vodă, devenind astfel îndoit de prețios pentru Turci, mai întâi prin politica lui față cu Moldovenii, pe care îi aducea iarăși în supunere cătră împărăție, apoi prin slujbele sale ca informator al Porței, asupra daraverilor politice ce se țeseau împrejurul ei.

Relațiunile Porței cu puterile europene se schimbase cu totul. Incetase doar a mai fi pentru ele un obiect de spaimă și de

---

[26] Acsinte Uricariul în *Letopisețe*, p. 162 Zinkeisen *Gesch. des osm. Reiches* V, p. 446. O scrisoare franceză din 1 Iunie 1713 spune însă că : „Stanislaus Leczinschi fut arresté par le prince de Moldavie". Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 427.

[27] Iată cuvintele în care Acsinte Uricariul raportează această însemnată împrejurare, *Letopisețele*, II, p. 146 : „și 'l poftea vizirul pe Neculai Vodă ca să-i trimită vești de cele ce se înțăleg din părțile de sus, și nu numai vești ci și sfat cerea de la Neculai Vodă, zicând să-i scrie ce ar ști și ce ar socoti că este pentru folosul împărăției". Spusele cronicarului sunt întărite prin un document contimporan. De Bonnac c. Abbé Dubois, 10 Mai 1719 : „il lui est permis d'envoyer des agens en Pologne, en Moscovie et même en Allemagne afin de pouvoir être instruit par lui des affaires de la chrétienté. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 446.

îngrozire. Devenise acuma ţinta spre care se întindeau dorinţele lor. Din agresiv imperiul turcesc devenise pasiv; în loc de a mai ataca el ca mai înainte vreme, trebuia să se gândească la apărare. Două lovituri primise slăbitele lui puteri, din urmările cărora nu putu să se mai ridice: una din spre apus prin pacea dela Carlovitz· alta din spre Răsărit prin intreprinderile ţarului Ruşil r, Petru cel Mare. Nu e vorbă pe aceste din urmă le răsp'nsese de o cam dată în chip victorios. Dar în figura ţarului rus sc se încorporase pericolul de care Poarta încă de mult se temea din partea Rusiei, comunitatea de religie între Ruşi şi popoarele creştine ale împărăţ'ei otomane. De şi el fusese de astă dată înlaturat, putea sa se reînoiască în fie-ce zi; erà o vecinică ameninţare, ce atarna ca o sabie ascuţită asupra statului turcesc.

Necu ı Mavro ordat este strămutat însă în Muntenia către sfârşitul anului 1716 (25 Decemvrie), unde relaţiile din ce în ce mai încordate cu Nemţii, făceau de nevoie prezenţa lui. Tronul acestei ţări devenise vacant, prin uciderea de către Turci a l ıı Şt fan Cantacuzino; iar în locul lui Mavrocordat în Moldova fu rânduit ca domn Mihai Racoviţă.

2. ŞTEFAN CANTACUZINO IN MUNTENIA

Ştefan Cantacuzino în Muntenia 1714—1716. — Dovada cea mai bună că nu hainirea lui Brancovanu şi Cantemir provocase pe Turci a trimite domni greci în ţările române, în locul acelor de baştină se vede în rânduirea lui Ştefan Cantacuzino în tronul Munteniei după uciderea lui Brancovanu. Ştefan Cantacuzino erà, de şi coboritor din o familie grecească, boier român, fiul stolnicului Constantin, moşul şi prietenul la început, apoi duşmanul cel mai neîmpăcat al lui Brancovanu, deci văr bun cu domnul ucis. El uneltise împreună cu tatul său peirea lui Brancovanu, şi punându-se prin daruri bine cu Rechiap imbrihorul ce venise să râdice din Bucureşti pe domnul mazilit, dobândi dela el domnia Ţărei Munteneşti şi fu aşăzat în scaun încă înainte ca Brancovanu să plece către Constantinopole, şi anume în 25 Mart 1714 [28].

Ştefan Cantacuzino se sileşte a răsplăti această favoare, dându-şi toate silinţile spre a descoperi averile domnului depus, pe care le încredinţa de îndată imbrihorului. Temându-se însă ca nu cumva Brancovanu să se îndreptăţască la Constantinopole şi să recapete domnia, Ştefan Cantacuzino se nevoeşte în toate

[28] *Genealogia Cantacuzinilor*, original p. 343. Asupra domniei lui Ştefan, Cantacuzino. vezi *Cronica ţărei româneşti* de Radu Popescu, în *Mag. ist.*, IV, p. 29—38 şi *Cronica anonimă* de la 1689 încoace *ibidem* V, p. 179—184.

modurile spre a-i răpi şi viaţa. El trimite o mulţime de oameni, boieri pe cât şi de rând, ca să se plângă imbrihorului pentru pretinsele jafuri suferite dela Brancovanu, şi aceeaşi înscenare se face pe tot drumul imbrihorului dela Bucureşti până la Giurgiu. Mai gravă însă fu împrejurarea că duşmanii nenorocitului domn, care ca vechi sfetnici ai lui, aveau în mânile lor dovezile hainirei lui către Nemţi şi Ruşi, anume corespondenţa lui cu curţile acestora două state, transmiseră Porţei aceste scrisori, care mai cu samă determinară pe Turci a impune lui Brancovanu pedeapsa cumplită care îi sfârşi zilele.

Domnia lăuntrică a lui Ştefan Cantacuzino, este după mărturisirea concordantă a celor două cronici care o descriu, numai un şir neîntrerupt de jafuri răsbunătoare îndreptate mai ales contra oamenilor de casa Brancovanului. Neîndrăznind să înăbuşe în sânge ascunsa duşmănie pe care le-o purta, căci se temea a se compromite în ochii Porţei, unde el nu îşi avu nici odată poziţia lui bine asigurată, el îi lovea în averile lor. Lua, cum spune cronicarul „tot glumind şi răzând", fiind din firea lui om vesel şi nestatornic ce'şi schimba cu ciasul vorbele şi faptele"[29].

Cu toate că pârâse pe Brancovanu cu hainirea lui către împărăţia turcească, în curând şi Ştefan Cantacuzino încape în acelaş păcat. Şi el plăteşte însă cu o soartă tot atât de cumplită ca şi acea a domnului ce căzuse jertfa uneltirilor sale, încercarea lui de a vicleni pe înfurieţii Turci care vroiau să înnece în sânge repetatele trădări ce le veneau de pe malurile Dunărei.

Turcii încurajaţi prin izbânda lor asupra lui Petru cel Mare şi reluarea Azovului din stăpânirea rusască, se gândise că venise momentul de a scutura şi unele din lanţurile ce le impusese pacea dela Carlovitz, şi anume de o camdată se pregătesc a lovi pe Veneţieni spre a relua Moreea. Şi apoi în afară de această ţintă anumită, împărăţia turcească nu putea sta nici odată în pace, fără a resimţi în lăuntrul ei urmările lipsei de ocupaţiune a poporului. Constituţia fundamentală a statului otoman cerea numai decât ca element de viaţă, răsboiul neîncetat, răsboiul nu ca mijloc ci chiar ca scop al existenţei. De îndată ce pacea şi liniştea încunjurau din afară imperiul mahomedan, el simţea deslănţuindu-se în lăuntrul său firea salbatică şi neîmblânzită a poporului, care îşi căuta răsuflarea în răscoale şi revoluţiuni. Un document contimporan caracterizază prea bine această natură intimă a împărăţiei turceşti: „Turcii sunt mai toţi soldaţi, şi prea puţini sunt acei ce se îndeletnicesc cu artele sau cu lucrarea pământului, în care îi înlocuesc supuşii creştini. Hrana Turcilor e răsboiul; lipsindu-le acesta le lipseşte inima şi viaţa. Deosebirea de ginţi şi de clime, autoritatea

[29] *Cron. anon.* în *Mag. ist.* V, p. 179.

cea atât de puternică a guvernanţilor din provincii, neputinţa pentru inferiori de a trăi când le lipseşte răsboiul, ne având ei nici un alt mijloc de traiu, nici arte nici ştiinţi, toate aceste au de efect că dacă ei nu sunt amuţaţi asupra creştinilor, sunt nevoiţi să se răscoale în contra sultanilor şi să se rupă între ei prin răsboaie civile. Intr'un cuvânt răsboiul este viaţa Turcilor, iar pacea moartea" [30].

Pretextul răsboiului fu uşor de găsit, anume refuzul Veneţienilor de a extrada nişte trupe montenegrene, care bătute de Turci se refugiase în oraşul Cattaro. In Decemvrie 1714 răsboiul este declarat, şi Turcii atacă de îndată posesiile cedate Veneţiei prin pacea dela Carlovitz. Veneţienii a căror putere erà aproape ruinată, îşi dăduse toate silinţile a menţinea pacea ; însă Turcii nu lăsase nici timpul de a începe negocierile şi în curând sosi în cetatea Adriaticei ştirea îngrozitoare că Turcii au întrat în Moreea, şi că ţara întreagă nemulţumită cu ocârmirea jefuitoare a Veneţiei se răsculase, spre a-i scutura jugul. Otomanii ieu Corintul, apoi capitala peninsulei chiar, Napoli di Romania, în cât cu pierderea ei Veneţienii erau ca şi alungaţi din ţară. Ştefan Cantacuzino trimisese după cererea Turcilor o mie de cai la armata otomană din Moreea. Turcii se înflăcărează straşnic faţă cu asemenea isbânzi ; părea că reînviese în ei vitejia străbună, şi se vorbea chiar în Constantinopole de vechiul vis al Mohamedanilor, cucerirea Vienei şi a centrului creştinesc, cetatea vecinică, Roma. Pentru a lovi însă şi mai simţitor în interesele duşmane, Turcii ieu măsura, aplicată mai târziu pe o scară mai întinsă de Napoleon cel Mare contra Angliei, anume opresc întrarea mărfurilor veneţiene, în toate provinciile împărăţiei lor.

Imperiul german nu putu să rămână nepăsător la isbânzile Turcilor. Aceste erau îndreptate contra stărei de lucruri create prin un tratat, prin care tocmai Austria câştigase cel mai mult, şi teama erà destul de aproape, că dacă Turcii vor izbuti să nimicească acea stare pe partea Veneţiei, ei nu vor întârzia a căuta să o sfâşie şi pe acea a Austriei. După moartea deci a lui Ludovic al XIV-lea, întâmplată la 1 Septemvrie 1715, împăratul ascultând mai ales de sfaturile principelui Eugeniu de Savoia, a eroului „ce erà chemat a adeveri strălucitele sale cuvântări prin tot atât de strălucite fapte" [31], încheie cu signioria Veneţiei un tratat de alianţă în 13 Aprilie, 1716 şi declară Porţei răsboiu. Motivul pus de Nemţi înainte pentru a-şi în dreptăţi pasul făcut erà că dânşii faţă cu Veneţienii erau îndatoraţi a face să se respecte tratatul de Carlovitz, pe lângă că Poarta s'ar pregăti chiar a ataca imperiul german. Pricina

[30] Risposta in sei capi sopra il proposto se Cesare ha giusta causa di mover guerra al Turco, dintre 1714—1716 în Hurm. *Doc.* VI, p. 141.

[31] Zinkeisen *Gesch des osm. Reiches*, V., p. 509.

de căpitenie care împinsese pe Austria a declara răsboiu Porţei, fusese îngrijirea ce o cuprinsese când văzuse pe Turci aşăzând paşale în Hotin şi Bender şi întărind aceste cetăţi, prin care măsuri se îndruma prefacerea în paşalîc a Moldovei, lucru ce ar fi periclitat domnia împăratului asupra Transilvaniei, din pricina atacului mai uşor a acestei provincii din partea Turcilor, cât şi prin încurajarea la răscoale a neastâmpăratei naţiuni maghiare [32].

Ştefan Cantacuzino care sa afla între ambele împărăţii duşmane, nu stă la gânduri cătră cine să aplece simpatiile sale, şi se dă în partea Nemţilor, cu tot atâta grăbire pe cât şi neprecugetare. Incă din 8 Fevruarie 1715, înainte de declararea răsboiului din partea Nemţilor contra Porţei, găsim o scrisoare trimisă de domnul Munteniei cătră generalul Steinville în care îi aduce ştirea despre marile pregătiri de răsboiu ale Turcilor, aşà precum nu le mai făcuse ei nici odată, şi'l înştiinţază despre o însămnată cerere de cai şi de cară făcută de Turci din Muntenia, plângând pe biata lui ţară care erà nevoită să sufere asemene stoarceri [33].

Cantacuzino cere printr'o altă scrisoare cătră baronul de Tige, ca Austriacii să îndepărteze din Braşov pe un boier pribeag, Manu, probabil unul din partizanii cei persecutaţi ai lui Brancovanu, temându-se ca acesta să nu suprindă cumva vre-o scrisoare de ale lui şi să o transmită curţei otomane [34].

Tocmai însă de ce se temea Ştefan Cantacuzino, de aceea nu scăpă. Uneltirile lui cu Nemţii fură denunţate Porţei de unul din numeroşii lui duşmani. Sultanul trimise numai decât la începutul lui Ianuarie 1716 un capegiu la Bucureşti, ca să mazilească şi să prindă pe domnul hain. Ştefan Vodă se spărie şi vroi să fugă; dar iarna cea grea şi strâmtoararea din partea boierilor, care se temeau că dacă îl vor lăsa să scape. Turcii vor prăda ţara, îl opriră dela acest cuget. Ştefan Vodă împreună cu tatăl său Constantin stolnicul, cu soţia lui doamna Păuna şi cu fii săi Radu şi Ştefan fură duşi la Constantinopole, şi aruncaţi în închisoare. După ce Neculai Mavrocordat vine în Bucureşti, el dă peste corespondenţa urmată între Ştefan Cantacuzino şi Nemţi, găsind anume o scrisoare prin care generalul comandant al Transilvaniei răspundea la una a lui Ştefan Vodă. Această dovadă a hainirei domnului fiind trimisă sultanului, el ordonă a se tăie capul lui Ştefan Cantacuzino şi tatălui său Constantin ceeace se face în ziua de 26 Maiu 1716 [35]. Turcii

[32] Risposta citată în nota 3 Hurm. *Doc.* VI, p. 143.

[33] Ştefan Cantacuzino c Steinville, 8 Fevruarie 1715, *Ibidem*, p. 147. Baronul de Tige c. Steinville, 24 Fevruarie 1715, *Ibidem*, p. 148.

[34] Baronul d. Tige c. Steinville, 14 Fevruarie 1715 *Ibidem*, p. 148.

[35] *Cron. anon* în *Mag. ist.*, V, p. 184. Comp. Neculcea în *Letopisețe*, II p. 386.

înfurieţi mai ucid şi pe Mihaiu spatarul unchiul lui Ştefan Vodă, precum şi pe cumnatul său, barbatul surorei sale Maria, boierul Radu Dudescu. Doamna Păuna şi cu fii săi scăpaţi din măcel, trecură pe o corabie veneţiană în Sicilia, de unde se duseră la Neapole, apoi la Roma, Florenţa, Bolonia, Veneţia, Viena, Sibiu, şi în sfârşit la Petersburg unde îşi sfârşi viaţa. Fiii lui Ştefan Cantacuzino rămaseră unul în Austria, celalalt în Rusia, intrând ambii in armată. In vremea de grea cumpănă în care încăpuse în Constantinopole, doamna Păuna recursese la soţia ambasadorului olandez comitesa Caterina de Colyer care cuprinsă de milă pentru nenorocita princesă, o primi, o adăposti în casa ei, şi o îmbărcă apoi pe o corabie veneţiană cu propriul ei pericol. Păuna plecând din Constantinopole încredinţa bine făcătoarei sale o casetă conţinând o sumă de galbeni turceşti. După ce Păuna ajunse la Viena sub protecţia împăratului, trimise pe un om al ei Battista Chinetti, ca să ceară dela comitesa Colyer cei 5000 de galbeni lăsaţi în depozitul ei. Comitesa să spărie de asemene pretenţie, arătând că ar fi primit numai 4000 şi din care ar fi cheltuit două mii pentru a apăra pe doamna de urmărire în timpul fugei ei. Pentru restul de 2000 ea se recunoştea datoare; se obliga însă, neputând răspunde banii toţi de odată, a-i plăti câte 800 de lei pe an, asigurându-i cu ipotecă în propriele ei case din Pera. Este învederat că comitesa îşi luase ea singură plata bine-facerei sale [36].

Astfel plătise şi familia lui Ştefan Cantacuzino omorul acelei a Brancovanului, care perise mai ales din pricina uneltirilor lui Ştefan. Asemene împrejurări ce se întâlnesc atât în istorie cât şi în viaţa de toate zilele, au făcut să se nască ideea cea cu totul greşită, formulată de proverbul: „nici o faptă fără de plată". Şi cu toate aceste ce imens număr de fapte mişăleşti, de trădări, de vânzări rămân ne răsplătite prin nici un rău pentru acei ce le comit! Dacă exista o Nemezis, de sigur că nu în istorie, câmpul tumultuos unde oarbele puteri să răpun şi se zdrobesc cu aceiaşi nepăsare cu care să îndeplinesc şi legile naturei, cu deosebire numai că aice materialul zdrumicat e fiinţa omenească, cea vie şi simţitoare.

3. NECULAI MAVROCORDAT IN MUNTENIA

Neculai Mavrocordat în Muntenia, 1716–1730. — Turcii rânduise pe Neculai Mavrocordat în domnia Munteniei, cunoscându-i destoinicia a împăca spiritele, despre care dăduse dovezi în Moldova; căci răsboiul ce izbucnise între Poartă şi Austria împingea pe boierii munteni la hainire către Nemţi, precum

[36] Adeverinţa comitesei de Colyer din 27 Aprilie 1720 în Hurm. *Doc.* VI, p. 298.

în Moldova ei se plecase către Muscali. Mai mulţi din ei şi mai ales Cantacuzineşti pribegise peste hotar.

Mavrocordat, spre a îndeplini gândurile Turcilor, întocmeşte ocârmuirea lui pe mare blândeţă. Cronicarul Radu Poposcu ne spune că: „dăjdiile ţărei nu le-au scos afară din obiceiu, ci numai cât trebuia pentru împlinirea poroncilor împărăteşti; că această vroia Măria sa domnul, precum au fost numele său în Moldova lăudat şi au fost toţi mulţămiţi şi mari şi mici (care şi noi am auzit din boieri moldoveni), într'acelaşi chip şi aici în ţara Muntenească vroia să fie toţi mulţămiţi şi odihniţi" [37].

Isbânzile Nemţilor şi mai ales victoria lor dela Oradia Mare din 3 August 1716 şi luarea Temişoarei, după 165 de ani de stăpânire turcească, urcându-i mult în ochii Muntenilor, aruncă tot mai mulţi boieri în partea lor. Intre alţii căpitanul Obedeanul rânduit de Mavrocordat spre paza graniţei, se înţălege cu imperialii şi îi lasă să între în judeţul Mehedinţi. Alţi doi boieri, sărdarul Barbu Cornea şi Radu Bengescu trădau Târgul-Jiului în mânele Nemţilor, şi punând mâna pe toţi banii adunaţi de strângătorii birului îi varsă în vistieria armatei germane.

Mavrocordat văzând aceste trădări repetate ale boierilor, schimbă blândeţă în asprime şi începe a prigoni şi pedepsi pe toţi acei ce-i presupunea în înţălegere cu Nemţii. Mai mulţi boieri pier în mijlocul caznelor; alţii precum Mihaiu spatarul Cantacuzino şi Radu Dudescu sunt trimişi la Turci şi gâtuiţi în Adrianopole. Tot aşà păţeşte şi un boier moldovan Lupu Vornicul, pârât că ar fi hain la Muscali. Un alt boier din familia Bălăceanu, neputând plăti o sumă pe care principele i-o impusese, exclamă într'un moment de desperare: „dare-ar D-zeu să vină odată Nemţii în această nenorocită ţară, ca să o mântue de chinurile ce le sufere". Cuvintele raportându-se lui Mavrocordat, el ordonă de îndată să se taie capul Bălăceanului. Intrucât şi un episcop luase parte la mişcarea trădătoare, Mavrocordat chiamă la această decapitare pe toţi egumenii mânăstirilor pentru a-i vârî în groază [38].

De odată se aude în Bucureşti o veste spăimântătoare; o trupă de Nemţi ajunsese până la Piteşti. Antim mitropolitul şi mai mulţi boieri câştigaţi de Nemţi precum Radu Golescu, Grigorie Bălăceanu şi Şarban Bujoreanul, sparie pe domn că armatele nemţeşti ar înainta asupra capitaliei, şi-l fac să fugă la Giurgiu [39].

---

[37] *Mag. ist.* IV, p. 43.

[38] Del Chiaro, *Sulle moderne revoluzione della Valachia*, p. 216 218 Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 387.

[39] *Mag. ist.* IV, p. 45. Pastor către Percy 3 Oct. 1711 Hurm. *Doc.* XVI p. 396. Mai vezi şi Ştiri către Steinville din 8 Sept. 1716. C. Giurescu *Material pentru Istoria Olteniei*, 1913 p. 28.

Dela Giurgiu Mavrocordat se întoarce îndărăpt sprijinit pe un corp de Turci şi împodobit de sultanul cu titlul de seraschier. El reîntră în Bucureşti unde îndoieşte persecuţiile contra tuturor acelora pe care îi bănuia de plecaţi către Nemţi, închide pe mulţi neguţitori bogaţi şi jupânese văduve spre a le stoarce bani; taie capul lui Ioan Brezoianu, iar cei 4 fii ai lui fugând şi ascuzându-se într'o padure, el pune la închisoare pe soţiile şi pe muma lor; mai aruncă în temniţă pe mitropolitul Antim şi pe 12 boieri, după care trimiţând pe mitropolit către Adrianopole pune să-l omoare pe drum [40]. La aceaste împrejurări se referă scrisoarea lui Barbu Brăiloiu către generalul Steinville, în care după ce îi descrie cruzimele lui Mavrocordat, „se roagă de generalul sa-i trimită o mie de soldaţi, cu care să alunge pe Turci din provincie, după care ar veni baronul de Tige cu oştirea, ca să scoata ţara din jugul neomenos sub care zăcea" [41].

Mavrocordat arată deci o altă parte a caracterului său, energia, despre care dădu — prin cruzimi, după vremele de atunci — nu mai puţină dovadă decât de înalta sa destoinicie ocârmuitoare. Violenţa însă avu şi acuma efectul ei obicinuit, de a întări împotrivirea, împingând pe boieri cu gramada în braţele Nemţilor. Pretutindenea nu se auzea decât un glas, o dorinţă: „de ar veni odată Nemţii să ne scape de Turci" [42].

Boierii ce mai păreau că au rămas credincioşi lui Mavrocordat, se unesc şi ei cu Nemţii, şi înşălând pe domn, aduc „cătanele" fără de veste, care pun mâna pe Bucureşti şi prind pe stăpânitor în ziua de 14 Noem. 1716 [43]. Maiorul Dettine trimite pe Neculai Vodă la Braşov pe la începutul lui Decemvrie 1716 [44].

---

[40] Scrisorea lui Manu Apostol din Braşov, 18 Septemvrie 1716, Hurm. *Doc.* VI, p. 158. O altă a baronului de Tige c. Steinville, 21 Septemvrie, *Ibidem*, p. 159. Un raport din 11 Oct. *Ibidem*, p. 160, spune despre uciderea Brezoianului: „le Turc coupa la tête au boyard en 4 ou 5 coups" ! !

[41] Scrisoarea din 1716 fără dată lunară în Hurm. *Doc.* VI, p. 168, spune între altele: wür wollen Tag und Tag und Nacht Gott bitten dasz Ihrer röm. Khays. Mays. waffen gesegnet, und wieder den Erbfeind floriren möchten". Mavrocordat........ prin o proclamaţie din 20 Oct. 1716 pe Barbu Brăiloiu........ C. Giurescu, *l. c.* nota 3, p. 43.

[42] Del Chiaro p. 216. Spusele lui Del Chiaro întărite prin raportul din 11 Oct. Hurm. *Doc.* VI, p. 161 : „tout le monde souhaite l'arrivée des Allemands pour être délivré".

[43] După un raport nou descoperit al ungurului Kolikonits prinderea lui Movrocordat, ar fi urmat după o luptă îndestul de crâncenă cu Turcii lui din Giurgiu. Vezi N. Iorga, în *An. Ac. Rom.* seria II tom. XXVIII, 1905 p. 515 (11). Mai multe amărunţimi mai ales asupra mişcării boierilor vezi şi Obedeanu *Grecii în Ţara Românească*, p. 500 şi urm.

[44] Boieri munteni către G. Cantacuzino, C. Giurescu *l. c.* nota 3, p. 53. Un raport din 9 Decemvrie 1716, *ibidem*, p. 166, spune că Mavrocordat a fost condus în Transilvania. Comp. N. Mustea în *Letopisefe*, III, p. 64, şi Alex. Amiras, *Ibidem*, p. 112. Vezi şi Pastor către Percy 12 Dec. 1716. Hurm. *Doc.* XVI p. 401; „Le hospodor de Valachie, a été enlevé de cette province et emmené en Transylvanie".

Indată ce această veste se răspândi în ţară, începu şi poporul de jos a se rosti pentru Nemţi. Călăraşii trec cu toţii în partea lor „astfeliu că ţara părea a nu mai ştie cine îi este stăpân, Turcul sau Neamţul"[45].

Poarta rânduește în locul domnului prins drept caimacam pe fratele lui, dragomanul cel mare Ioan Mavrocordat, care este înlocuit în postul său din Constantinopole prin Grigore Ghica, nepotul bătrânului Exaporitul[46].

Ioan însărcinat de Turci a procede cu asprime contra trădătorilor Munteni, întrece încă pe fratele său în cruzimea măsurilor, ceeace provoacă o nouă pribegire a elementului boieresc. Pribegii îndreaptă din Sibiu o scrisoare către principele Eugeniu de Savoia, în care se plâng cu mare amărăciune contra *administratorului* ţărei lor, pentru toate nelegiuirile comise de el, spunând că toată speranţa lor stă în trupele imperiale care să-i scape din jugul păgânilor, şi că au trimis chiar atunci o deputăţie la Viena, care să ofere împăratului închinarea ţărei lor şi să ceară de domn pe Gheorghe fiul lui Şărban Cantacuzino[47]. Caimacamul pune pe patriarhul de Ierusalim să îndemne pe boieri la păstrarea credinţei către Poarta otomană, ameninţându-i cu mânia cerească în caz de stăruinţă în rălele lor gânduri[48].

Ioan Mavrocordat doria însă să prefacă căimăcămia în domnie, şi pe de o parte ştiind el că Turcii vor prefera totdeauna pe fratele său Neculai, pe de alta aşteptându-se ca Nemţii să iasă învingători din lupta încinsă cu Otomanii, începe a se da în partea acelora, spre a se face bine văzut de ei, şi a păstra domnia în cazul când Muntenia ar fi devenit posesiune germană. Plecarea lui către Nemţi este îndrumată îndată după ce el ie în mâni ocârmuirea Munteniei, încheind în Fevruarie 1717 cu generalul Steinville un tratat prin care domnul recunoaşte că Oltenia au încăput sub stăpânirea germană şi se îndatorează a plăti Nemţilor câte 100 de pungi pe an. El trimisese în ţeremonie o deputăţie la Viena, „cu toate că arătările ei de simpatie

[45] Del Chiaro, p. 223 234.

[46] Marchizul de Bonnac c. regele 24 Decemvrie 1716. Hurm. *Doc. Suplement* I, p. 435. Ioan Mavrocordat nu fu numit domn. Documentele contimpurane îl numesc unele *administrator* (Boierii munteni c. Eugeniu de Savoia 14 Septemvrie 1711. Hurm. *Doc.* VI, p. 191), altele *pretendent* (mai multe documente *Ibidem*, p. 177, 201, 203, 204).

[47] Spusele cronicarului Radu Popescu (*Mag. ist.* IV, p. 95) sunt întărite prin scrisoarea boierilor din 14 Septemvrie citată în nota precedentă, subsemnată tocmai de Radu Popescu ban, Şerban Bujoreanu vornic, Grigore Bălăceanu logofăt, Radu Golescu spătar, Ilie Ştirbeiu vistier, Eustatiu Leurdeanu păharnic, Barbu Greceanu stolnic, Petru Obedeanu sardar, Mateu Creţulescu şatrar, Vintilă Bucsianul, Drăghici Bălăceanu şi Constantin Brailoiu fără boierii.

[48] Raport din 10 Mai 1717 Hurm. *Doc.* VI, p. 174.

pentru Nemţi nu prea erau crezute, şi se presupunea că Muntenii doresc stăpânirea rusească; căci Ţarul ar fi idolul tuturor Grecilor, a celor pe care Catolicii îi numesc Greci schismatici"[49].

In curând relaţiile între Ioan Mavrocordat şi Nemţi devin mai strinse. In 21 Maiu îl găsim scriind generalului Steinville, că „mişcat de cea mai sinceră iubire pentru generalul, şi crezând că nu trebue să-i tăinuiască nimic, îi comunică că Turcii i-au dat ordin a se alipi pe lângă trupele otomane ce vor întra în Ardeal; că deşi el trebuie să se supună acestui ordin, va căuta în toate modurile să sprijine mai mult interesele împăratului d cât pe acele ale Turcilor"[50]. Se găsesc mai multe scrisori către acelaş general prin care Ioan Mavrocordat se ofere a mijloci pacea cu Turcii, scrisori însă ce nu sunt iscălite de căimacamul[51]. Tot pe atunci aflăm pe un boier din partida germană, credincios lui Ioan, Neculai Rosetti, comunicând consiliului imperial planul de atac al Turcilor, şi sfârşind scrisoarea prin făgăduinţa că se vor sili din toate puterile a face ca Turcii să nu treacă în Transilvania prin pasurile Carpaţilor munteni, necruţând chiar nici cheltuielele. „In cazul însă când prin nici un mijloc nu am puteà izbuti, vă vom înştiinţa neîntârziet. Turcii sunt stăpânii noştri; îi putem sfătui, dar nu le putem poronci"[52].

Generalul Steinville văzând că prin plecarea lui Ioan Mavrocordat către imperiali li se aduc slujbe însămnate, sfătueşte pe împărat să mai întârzie cu proclamarea lui Gheorghe Cantacuzino de domn în Muntenia[53], spre a nu-şi înstrăina pe caimacamul. Şi într'adevăr că acesta mersese aşà de departe în apărarea intereselor germane, în cât nu se sfiise a trimite o deputăţie la Poartă care să ceară a scuti pe domn de a merga alăturea cu trupele otomane în Ardeal, pas de o îndrăzneala ne mai pomenită, întru cât puteà să întoarcă gândul prepuelnicilor Turci asupra purtărei trădătoare a lui Ioan Mavrocordat[54]. Dar el erà încurajat în demersul său prin isbânzile Nemţilor,

---

[49] Vezi răspunsul lui Steinville la puntele propuse de Mavrocordat, din 8 Fevruarie 1717, *Ibidem*, p. 169. Mavrocordat însă găsi mijlocul de a răspunde suma stipulată numai în anul întâi, căci în al doilea prelungi plata până se duse la Adrianopole la tratările de pace, în cât rămase cu banii în mâni. Vezi o scrisoare a lui Eugeniu de Savoia c. Steinville. 24 Septemvrie 1717, *Ibidem*, p. 200. Bănuiala cu Ruşii vezi Pastor către Percy 27 Febr. 1717. *Ibidem*, XVI, p. 403.

[50] Scrisorea lui Ioan Mavrocordat c. Steinville 21, Mai 1717, *ibidem*, p. 175.

[51] Steinville c. Eugeniu de Savoia 31 Maiu 1717, *ibidem*, p. 177.

[52] Neculai Rosetti c. Consiliul de războiu, 13 Iunie 1717, *ibidem*, p. 182.

[53] Steinville c. Eugeniu de Savoia, 16 Iunie 1717, *ibidem*, p. 182.

[54] Scrisorea lui Barbu Brăiloiu c. Steinville din 19 Iunie 1717 *ibidem*, p. 185 sfârşeşte deci foarte nimerit prin cuvintele: „nu trebue să fiţi îngrijiţi întru nimic de purtarea lui Ioan Vodă".

care în 18 August trec chiar Dunărea şi ieu Belgradul din mânile Turcilor.

Cu cât înaintau armatele germane, cu atâta Ioan Mavrocordat trebuia să se grăbească a-şi asigura de la ei tronul Munteniei. Vroind să arăte Nemţilor că şi ţara doria să'l aibă de domn, el pune pe mai mulţi partizani de ai lui să ceară aceasta dela Eugeniu de Savoia, recomândându-l pe de o parte ca un adevărat părinte al poporului, pe de alta ca fiind cu totul devotat intereselor creştine [55].

Cam tot pe atunci boierii pribegiţi în Transilvania cereau de domn pe Gheorghe Cantacuzino, arătând în colori foarte negre vitriga ocârmuire a caimacamului [56].

Ţinta lui Mavrocordat erà de a se face folositor Nemţilor, obţinând dela Turci însărcinarea de a conduce el negocierile de pace, imitând în această privire pe tatăl său Exaporitul [57].

Cu toate aceste Ioan Mavrocordat temându-se ca speranţele sale în Germani să nu-l deie de greş, vroi cel puţin să se folosească *băneşte* din împrejurările în care se afla ţara de el ocârmuită. Anume erà în Muntenia o partidă de boieri ce se temea de stăpânirea germană, pentru a nu fi expuşi, ca Românii din Ardeal, la unirea cu biserica latină. Incepându-se trătările de pace în Adrianopole, Austria fiind nevoită cu toate isbânzile sale a căuta o împăcare cu Turcii, din pricină că Alberoni ministrul lui Filip al V-lea de Spania ameninţa să atace provinciile italiene ale Austriei, Ioan Mavrocordat care obţinuse conducerea negocierilor, pleacă la Adrianopole. El sparie pe partida boierilor protivnică Nemţilor, că Turcii ar vrea să cedeze acelora Muntenia, şi cere dela boieri 200 de pungi spre a împădeca pe Turci de a o face, ca şi când Turcii ar fi avut nevoie să fie cumpăraţi *spre a nu ceda* Austriei una din provinciile lor. De abie ajunge în Adrianopole, şi trimite boierilor o grabnică veste că i-ar mai trebui din pământ alte 200 de pungi, fără de care cauza ar fi pierdută. Bieţii boieri nu înţăleseră nici acuma că erau jucaţi; ei pun mână dela mână, 60 de pungi dela bătrâna Brancoveniţă văduva domnului ucis, 40 dela ginerii ei, iar restul de 100 fu luat cu mare urgie dela ceilalţi boieri, dela neguţitori şi mânăstiri [58]. Se înţălege că toţi aceşti bani intrara

---

[55] Mai mulţi boieri c. Eugeniu de Savoia, 3 Septemvrie 1717, *ibidem*, p 191.

[56] Scrisorea pribegilor din 1717 citată în nota 9. Alta în acelaş sens, 23 Septemvrie 1718, Hurm Doc. VI, p. 198.

[57] Vezi vol. IV, p. 412.

[58] Extras din o scrisoare adresată deputaţilor munteni din Viena de către pribegii din Braşov, 7 Mai 1718. Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 212 : „Giovan Voda doppo haver passato il Danubio e tenuto conferenza con alcuni de principali aga di la esistenti, spedi in freta un suo huomo con lettere alli caimacami suoi, lasciati in Bucurest, representando loro che le ducento borse condotte seco

în punga imacamului Enache, după cum tot în punga lui intrase şi darea pentru plata tributului ţărei care fusese iertat de Turci pe doi ani, dar pe care dare Mavrocordat tot o adunase [59].

Câtă deosebire de fratele său Neculai!

Incheierea păcei înfăţişă greutăţi mai ales din pricina viitoarei poziţii a Munteniei care era obiectul stăruinţelor celor mai contrazicătoare. Boierii partizani germani cereau cu tot le adinsul a Austria să nu mai lese ţara lor sub stapânirea turc · sc . Ei trimit un memoriu mai întins către curtea din Viena, în care cer ca Muntenia întreagă să rămână sub împăratul, dandu-se domnia lui Gheorghe Cantacuzino; iar în cazul cand ar fi să ramană tot sub Turci, atunci să se prevadă în tratat ca voivodul pe viitor să nu mai fie străin ci Român, ca unul ce astfel fiind ar avea milă de patria lui şi nu ar stoarce cu atata neomenie averea supuşilor săi. Voivodul să nu mai poate fi scos fara reclamarea boierilor, de vreme ce schimbările de domn aduc totdeauna mare pagubă ţărei. Tributul să fie redus la ceea ce era inaintea lui Brancovanu; nici un Turc să nu mai vie în ţară, ci poruncile să se deie capuchihailor munteni din Constantinopole ţara patimind mult mai mult din darurile nedrepte ce se fac unor asemenea persoane de cât de tributul ordinar [60]. Ace te cereri împreună cu izbânzile câştigate întăreau pe Nemţi în pretenţile lor de a dobândi întreaga Muntenie ca preţ al încetarei răsboiului, pe baza ocupaţiunei, şi invocând ca argument juridic pretenţii ale Ungariei asupra acelei provincii [61]. Interesul pe care Austria îl avea la stăpânirea Munteniei este expus, lucru curios, de către însuşi boierii Munteni, care ţineau să convingă ei pe Germani despre foloasele ce le ar trage din stăpânirea ţărei lor. Anume Turcii vor pierde câştigurile ce le vin acum din aprovizionarea lor din Muntenia cu toate cele trebuincioase; nu vor mai putea pluti fără piedecă pe Dunărea, transportând toate cele de trebuinţă răsboiului; vor pierde putinţa de a mai aşterne poduri peste fluviu. Din contra Austria va câştiga asigurarea stăpânirei Transilvaniei, ne mai având nevoie de a întreţinea o garnizoană în această ţară; va trage ea toate foloasele pe care le scoate acuma Turcia din Muntenia; va putea construi

---

non erano sufficiente per fare che la Valachia non resti ceduta; pero facessero tutto il possibile di raddopiare il numero per poter con facilita ottenire l'intento. Ció avendo intesso la vedova principessa Brancovana, diede di sua bona voglia 60 borse, li generi suoi 40, e la altre cento furono pigliate con rigorose minaciate dalli monasteri, dalli restante boieri e dalla compania dei mercanti".

[59] Deputaţii munteni c. Eugeniu de Savoia, 23 Septemvrie 1717, *Ibidem* p. 197.

[60] Jalbele deputaţilor munteni în *Mag. ist.* IV, p. 179—211. In Hurm. *Doc.* se află numai una din ele, din 1718, VI, p. 232.

[61] Ambasadorul englez Lordul Sulton c. generalul Saphorin, 10 Iunie 1718, *ibidem* p. 222 şi raportul rezidenţilor germani c. împăratul, 19 Iunie 1718 *ibidem*, p. 224.

corăbii de negoț, procurându-și din Muntenia aproape gratuit materialele prime precum : lemnul, fierul, păcura, catrana și cânepa, și se va folosi ea de comerțul pe Dunăre [62].

Cu toate aceste îmbieri ale boierilor munteni și cu toate că pofta nu-i va fi lipsit, Austria fu silită din pricina complicațiilor italiene a se mulțumi numai cu Oltenia și cu Serbia care îi fură cedate prin pacea dela *Passarowitz*, subsemnată în ziua de 27 Iulie 1718.

Prin această pace Austria dobândea dela Turci o bucată de pământ care aparținea țărilor române; nedreptate flagrantă, strigătoare la cer, dacă o considerăm după ideile noastre actuale, dar care în acele timpuri și după starea lucrurilor de atunci nu erà de cât ceva cu totul firesc de oarece, de și fără nici un cuvânt, țările române erau privite ca părți din monarchia otomană. După ce dânsa, fiind bătută, pierduse posesiile ei cele mai apropiate de Germani, Ungaria și Transilvania, acuma la o nouă înfrângere veniau la rând acele imediat următoare lor, Muntenia și Moldova. Este însămnată împrejurarea că în instrucțiile date de împăratul principelui Eugeniu de Savoia pentru încheierea păcei, se pune în rândul întâi dobândirea dreptului de numire a domnilor acestor țări din partea Austriei. Dacă Turcii nu ar primi asemenea propunere, atunci să se ceară ca acești principi să fie aleși de țări și întăriți de ambele puteri răsboitoare, și numai în cazul extrem să se ceară cesiunea Olteniei, care se și dobândește [63]. După cum vedem Austria și cu Turcia țineau ambele mai mult la suzeranitatea asupra principatelor dela Dunăre, de cât la o bucată din a lor teritoriu. Și într'adevăr că Austria mai mult câștiga și Turcia mai mult perdea cu stăpânirea totală indirectă a țărilor române, de cât cu rășluirea unei porțiuni din pământul lor. Turcia a luptat din răsputeri pentru păstrarea ambelor țări, și erà hotărită a urma mai departe nenorocita luptă, de cât a încuviința dorințele cele d'întâiu exprimate de Austria. Și dacă guvernul sultanului s'ar fi arătat chiar mai domol în silințile pentru păstrarea lor, poporul turcesc erà ho-

---

[62] Acest document însămnat care lipsește din colecția Hurm. este reprodus în *Mag. ist.* IV, p. 189. In Hurm. *Doc.* VI p. 236 se află însă altă scrisoare subsemnată de 24 de boieri care cer anexarea către Austria.

[63] Instrucțiuni date de împăratul Carol VI principelui Eugeniu de Savoia în 13 Octom. 1717 Hurm. *Doc.* VI, p. 205 : so wäre primo gradu bey beiden Provinzen dasz *jus nominandi et instituendi Woywodos: und die daraus fliessende Oberherrschafft zwar anzusuchen*, bey sehender gar zu grosser beschwärlichkeit aber pro secundo gradu fürzuschlagen das *jede Provinz sich einen Woywodam selbsten erwelhen* solcher von beiden Reichen bestättiget, iedem Kayser das homagium a suo electo praestiret, und die contributiones auf gleichen theil repartiret werden solten. Van aber auch dises nicht zu erhalten, so wäre dann weithers dahin harabzugehen, dasz die Festung Chozim radieret, und in der Wallachey die Gränitzscheidung nach der Aluta genehmen".

tărât a nu le da cu nici un preţ şi gata de a face o răscoală la caz de slăbiciune din partea sultanului[64].

Şi cu toate aceste dacă poate fi vorba de rostit cugetări asupra ceea ce ar fi trebuit să fie în câmpul fatal al îndeplinirilor istorice poate ar fi fost mai bine dacă de pe atunci încă încăpeau toţi Românii adecă şi Moldova, sub stăpânirea austriacă, şi ar fi fost scoşi de sub puterea Turcilor, care se arăta nedestoinică a-i apăra. Luându-ne întregi sub a ei ocrotire, am fi făcut o apă cu fraţii noştri transcarpatini, am fi avut cu ei una şi aceeaşi soartă care în zilele noastre ar fi devenit fericită, neputând un popor de 10.000.000 să fie dominat de o minoritate ca aceea a poporului unguresc. Austria însă văzând că nu ne poate aduce în întregime sub stăpânirea ei, se hotări să ne înghiţă bucată cu bucată, şi dacă cea întâiu a trebuit să o întoarcă îndărăpt, a doua ei încercare fu mai fericită, şi Bucovina fu pierdută. Nu numai atâta dar şi Rusia urmând exemplul Austriei, răşlui şi ea o parte din trupul ţărilor române, şi astfel pacea dela Passarovitz îndrumà desmembrarea Moldovei, care fu redusă la mai puţin de jumătate din ceea ce erà mai înainte.

Ioan Mavrocordat care se convinse în curând după deschiderea tratărilor, că Muntenia nu va fi cedată Austriei, şi că fiind lăsată Turcilor, el se va întâlni cu periculoasa competire a fratelui său, se gândeşte cum că 'l va putea răpune, numai dacă ar izbuti a aduce Turcilor slujba cea însămnată de a face ca şi Oltenia să le fie păstrată, şi începe a întriga în tot felul în contra Austriei, pentru ca ea să nu dobândească nici acea bucată de teritoriu, fiind adus astfel prin împrejurări a lucra în sensul făgăduinţei date de el boierilor munteni. Ba el se hotărâse chiar a jărtfi din banii luaţi dela ei spre ajungerea acestei ţinte, încercând să cumpere pe ambasadorul german, bine înţeles cu daruri neînsemnate. Acesta însă îl ameninţă cu denunţare la Poartă a purtărei sale trădătoare, care ar fi înlesnit Nemţilor cuprinderea Olteniei, pe când Mihai Racoviţă care apărase cu credinţă interesele Porţii, putuse scăpa Moldova de cucerire[65].

De şi ameninţarea erà greu de pus în lucrare de către Nemţi, Ioan Mavrocordat înspăimântat se roagă de iertare şi făgăduieşte concursul său cel mai călduros întru ajungerea Austriei la dorinţele ei, cu singura rugăminte de a găsi un adăpost şi o pensie la curtea austriacă la caz de disgraţie[66]. Şi cu toate aceste Ioan Mavrocordat erà unul din împuterniciţii Turcilor la negociarea

---

[64] Raportul lui Virmond şi Talma către împăratul Carol al VI-le, 10 Iunie 1718, *Ibidem*, p. 224.

[65] Nicolaus Theyls c. Eug. de Savoia, 19 Iunie 1718, *ibidem*, p. 225. Virmond c. Oettel, 20 Iunie 1718, *ibidem*, p. 227.

[66] Virmond c. împ. 20 Iunie 1718 *ibidem*, p. 228.

condiţiilor de pace ![67] Vrednic erà fiul de vestitul său tată, bătrânul Exaporitul, care jucase un rol de acelaş fel la negocierile dela Carlovitz ![68].

După încheierea păcei Ioan Mavrocordat se întoarce în Muntenia, iar fratele său Neculai eliberat din prinsoare, se duce la Adrianopole, de unde redobândeşte iarăşi domnia Munteniei. Este curios că Ioan Mavrocordat moare puţine zile înaintea sosirei fratelui său în Bucureşti, şi s'ar puteà bănui o moarte violentă, datorită otrăvei amestecată din instigările frăţine-seu, ıntru cât Ioan Mavrocordat nu se lăsase încă de visurile sale de domnie, chiar pe ciuntita Munteniei şi trimisese el singur pe ceea lume, prin acelaşi mijloc, pe un boier, Şărban, partizanul lui Neculai[69]. Ioan Mavrocordat fu înmormântat în mânăstirea sfântului Gheorghe din Bucureşti[70].

La întoarcerea lui Neculai Mavrocordat în scaunul Munteniei, pe la Ianuarie 1719, el găseşte ţara într'o stare desperată[71]; boierii pribegi, locuitorii ascunşi prin munţi şi păduri, o ciumă cumplită bântuind ţara, şi mai greu de cât toate o foamete cu atât mai cumplită cu cât anul fiind de abie la început, trebuia să se aştepte încă pline şăse luni „până la secerea de greu" cum zice cronicarul Popescu.

In nişte asemenea grele împrejurări însuşirile cele eminente de ocârmuitor ale lui Neculai Vodă găsesc iarăşi prilejul de a se arăta. El aduce făină de peste Dunăre şi o împarte la cei lipsiţi, scoate oamenii din oraşe la câmp pentru a potoli focul boalei molipsitoare, reducea pe cei ascunşi la locurile şi îndeletnicirile lor. Intr'un cuvânt linişteşte spiritele, tămăduieşte suferinţele şi se arată nu mai puţin destoinic de cum fusese în Moldova după rezmeriţa lui Cantemir.

De şi cheltuise astă dată foarte mult la reînoirea domniei din pricina competirei fratelui său, Neculai Mavrocordat nu adauge nici acuma dările arătându-şi din nou însuşirea excepţ'o ıa a caracterului, nelăcomia de bani, „şi dă tot venitul

[67] Ordinul sultanului de numirea lui Ioan Mavrocordat ca al treilea împuternicit la conferinţele din Adrianopole, 1718, *ibidem*, p. 258.

[68] Vol. IV, p. 420.

[69] Marchizul de Bonnac c. mareşalul d'Huxelles, 7, Septemvrie 1718, Hurm. *Doc.* VI, p. 257 : „Le prince Jean commence a s'exercer sur les seigneurs Valaques qu'il croit affectionnés à son frère, ei il vient de faire mourir par le poison Cherban Bey. Raicevich, *Osservazioni storiche, naturale e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, spune că Ioan Mavrocordat a fost otrăvit de fratele său Neculai, p. 25 : „Giovanni Mavrocordato principe di Valachia avenelato dal fratello Nicolo". Tot aşa de hotărât afirmă otrăvirea Ath. Comnen Ipsilant..... de la Papadopol Calimah în *An. Ac. Rom.* seria II tom. II p. 464.

[70] *Mag. ist.* p. 101.

[71] Asupra datei reintrărei lui Neculai Vodă în domnie, vezi marchizul de Bonnac c. abatele Dubois din 10 Mai 1719, Hurm. *Doc. Supl.* 1, p. 263 : „le grand Seigneur a rétabli Nicolas Mavrocordato il y a trois mois".

cămărei domneşti la trebile ţărei" [72]. Tot pentru a înlătura urcarea dărilor, Mavrocordat obţine dela Turci reducerea tributului dela 500 la 360 de pungi, din pricina micşurărei întinderei ţărei, Mai izbuteşte a dobândi dela Poartă îndepărtarea Turcilor din stăpânirea ce o întinsese pe teritoriul Munteniei în jurul Brăilei şi a Si istriei, făcând aceiaşi slujbă acestei ţări pe care o adusese Moldovei cu înlăturarea stăpânirei tătăreşti din jurul Sorocei [73].

De abea izbăvise Mavrocordat ţara de această năpaste, şi o alta mai grea se abătu asupra ei, anume Turcii având nevoie de bani, se gândesc a lua socotelele contribuţiilor tuturor provinciilor lor pe mai mulţi ani în urmă, ceea ce în starea de atunci a ţinerei sămilor erà acelaş lucru cu o preluare din nou a multor sumi acum plătite. Mavrocordat pentru a limpezi această încurcată daravère, trimite pe un boier la Ţarigrad cu însărcinarea a se învoi cu împărăţia, „să ţină în samă toate slujbele ce au făcut ţara din poronca împărăţiei; iar pentru cele ce nu erau cu sineturi, s'aù aflat oameni de au mărturisit că au făcut ţara acele slujbe din domnia lui Ştefan Vodă (Cantacuzino) până la acest an al domniei măriei sale" [74]. Izbânda nu se putuse dobândi fără „daruri pe la prieteni", care însumase vre-o 160' de pungi.

După ce domnul mântue ţara de toate aceste nevoi, el ia o măsură foarte înţăleaptă pentru strângerea dărilor, anume în loc de à se lua ca până acum în fie care lună birul ordinar pentru cheltuiala vistieriei, afară de acel extraordinar pentru slujbele turceşti [75], el hotărăşte ca satele să plătească toată suma de care ţara ar aveà nevoie în patru rânduri pe an, aşa numitele şferturi care sub domnia lui Mavroco dat se şi strânseră în acest chip, iar mai tâ ziu pă trară numai pr'n ironie numele de şferturi, înmulţându-se până şi chiar la 20 *de şferturi* pe an [76].

Neculai Mavrocordat dădu şi în Muntenia samă divan lui despre întrebuinţarea banilor ţărei, din care reeşia că „ori ce s'a cheltuit din ţară a fost pentru trebile împărăţiei şi ale ţărei, iar că lui nu a rămas nimic" [77].

Boierii pribegi însă făceau multă supărare lui Mavrocordat Ei nu vroiau să se întoarcă în ţară, cu tot jurământul domnului şi cu toate stăruinţele patriarhului de Ierusalim Hrisant. Ba cât va timp după întoarcerea lui Neculai Vodă, un alt număr de boieri fuge în Moldova. Cu toate că apologistul lui Mavro-

---

[72] *Mag. ist.* IV, p. 147.
[73] *Ibidem*, p. 123.
[74] *Ibidem*, p. 121.
[75] Vezi Vol. IV, p. 558.
[76] *Mag. ist.* IV, p. 118.
[77] *Ibidem*, p. 141.

cordat, Radu Popescu, spune că ei fugise „fără să aibă nici o nevoie", nu este de admis că să fi fugit de bine. Mihai Racoviță înlesnind trecerea pribegilor în Ardeal, supără pe domnul grec, ceea ce face ca Racoviță să fie mazilit în 1727, rânduindu-se domn în locul lui în Moldova Grigore Ghica dragomanul, iar în acest post este numit Alexandru Ghica fratele lui Grigore [78].

Dacă Mavrocordat răsbună, prin destituirea lui Racoviță, proteguirea pe care domnul Moldovei o dăduse pribegilor munteni, aceasta o făcuse din pricina urei și a înverșunărei pe care o purta contra tuturor acelora pe care toate silințele lui nu izbutise să'i împace. Și într'adevăr mulți boieri și mai ales numeroasa și însemnata familie a Cantacuzineștilor se sileau din răsputeri să răstoarne pe Mavrocordat. In 1719 rezidentul imperial comitele Virmond raportează consiliului de răsboiu, că mai mulți boieri munteni ceruse sprijinul lui spre a scoate din nou pe Mavrocordat. Rezidentul de și răspinsese cererea boierilor, arată totuși consiliului că Mavrocordat, prin legăturile lui cu Ungurii răsculați și cu un agent al ambasadorului francez, un Evreu portughez numit Fonsega, ar arăta relele sale gânduri față cu interesele germane [79].

Către acelaș timp Matei Cantacuzino fiul lui Ștefan cere dela comitele Virmond ca să-i procure scaunul Munteniei, „ce fusese ocupat mai înainte de bunul său Matei Basarab, de tatul său Ștefan și de afinul său Șărban, toți Cantacuzinești și de viță română, pe când acuma tronul prin violența și nedreptatea Turcilor, se află în mânile lui Neculai Mavrocordat, domn străin și de viță grec"[80].

Neculai Mavrocordat moare în scaunul Munteniei în 3 Septemvrie 1730, și este înmormântat în mânăstirea Văcăreștilor [81].

Cu toată domnia lui cea plină de turburări în Muntenia, Neculai Mavrocordat nu lipsește a sprijini pe cât putea lățirea și întărirea elementului grecesc, Intâmplându-se ca unul panul Ștefan căpitan de Cazaci să zidească o mânăstire în Focșanii munteni, în onoarea lui Sf. Neculai, pe care o înzestrează cu mare dărnicie, dându-i între altele opt moșii, domnul caută

---

[78] *Ibidem*, p. 146 Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 400, Alex. Amiras, *Ibidem*, III, p. 31.

[79] Virmond c. consiliul de războlu 8, Noemvrie 1719, Hurm. *Doc.* VI, p. 278. Asupra relațiilor lui *Fonsega*, doctorul lui Mavrocordato cu ambasada franceză vezi două documente, unul din 20 Martie 1719 altul din 29 Octomvrie 1726, *Ibidem*, *Suplement*, I, p. 444 și 459.

[80] Matei Cantacuzino c. Virmond, 3 Octomvrie 1719, Hurm. *Doc.* IV, p. 266.

[81] Vezi epitaful în versuri pus pe mormântul lui N. Mavrocordat in Emile Legrand, *Généalogie des Mavrocordatos*, Paris, 1886, p. 26. Asupra cauzei morței lui Neculai Mavrocordat : otrava? Ath. Comnen Ipsilant *l. c.* (mai sus nota 33) p. 467 ; ciuma? N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXII.

să facă pe ctitorul ei să o închine la mânăstirea Râmnicul, care ea însuşi erà închinată la mânăstirile din muntele Sinai. Vrednicul pan Ştefan însă se împotriveşte spunând că „în destul dăruise el şi mânăstirei Râmnicului, cu voia sau fără voia spre a împlini voia domnească şi a potoli zavistia" [82].

Nu se poate tăgădui că primul exemplar pe care mahalaoa Fanarului îl trimise în scaunele ţărilor române fu o personalitate însămnată, care se deosebeşte mult de sarbedele tipuri ce se strecuraseră în atâtea rânduri în domniile acestor ţări. Străin de poporul românesc, însă ghibaciu ocârmuitor, Neculai Mavrocordat căuta să-şi întemeieze trăinicia domniei pe îngrijirea intereselor ţărei.

La început crezu că va puteà găsi un sprijin în clasa cea de jos. Convingându-se de neputinţa de a izbuti cu o asemene politică, el îşi întoarce îngrijirile şi către clasa boierească. Alăturea însă cu bunătatea către acei supuşi, arată o urgie nenpăcată faţă cu răsvrătitorii. Blândeţea lui pe cât şi cruzimea erau totdeauna rezultatul calculului şi a recei cugetări, nici odată a simţimântului. Domnea peste oameni după principiile lui Machiavelli cu zâmbetul pe buză şi răcoarea în inimă. El puse în lucrare în interesul ţărilor române puternica lui înrâurire la curtea sultanilor şi izbuti în repeţite rânduri a le scăpa de grele nevoi. In lăuntru el îndepărta pe cât erà cu putinţă relele datorite criticilor împrejurări prin care trecuse ţările române, şi mai mult de cât atâta fu — prea rară excepţie — un domn nejăfuitor, însuşire cu atâta mai extraordinară cu cât chiar în familia lui se întâlnea iubirea de aur.

Cu toate aceste eminente însuşiri Neculai Mavrocordat nu uità nici un moment originea lui, şi chiar în misiunea cea mai delicată a rolului său de ocârmuitor, împărţirea dreptăţei, pleca cumpăna silit în favoarea Grecilor, precum reiesă într'un chip invederat din procesul vistiernicesei Maria. Mavrocordat înţelesese că singurul sprijin adevărat al domniei greceşti nu putea fi de cât elementul grecesc. Pe acesta se şi sili el a-l întări în toate modurile. Ca prin instinct poporul român simţi pericolul şi cu toate netăgăduitele însuşiri ocârmuitoare ale lui Neculai Mavrocordat ţara nu'l iubea, şi Neculcea ne spune că la venirea lui Mihai Racoviţă, domn aşa de inferior lui Mavrocordat în toate privirile, „ţara se bucură că erà Moldovan"[83]. Intr'adevăr ce foloseşte unei ţări cea mai bună ocârmuire când rezultatul ţintit sau nu, conştiut sau neconştiut este desnaţiomalizarea ei? Ce folosia Spaniolilor civilizaţia cea strălucită a Maurilor dacă elementul lor fusese cotropit şi răspins de ei? Ce foloseşte Irlandejilor temeinica şi adânca cultură a Englejilor sau Po-

---

[82] Doc. din 1720 în *Uricariul* XII, p. 333—336.
[83] Neculcea, în *Letopisețe*, II, p. 386.

lonilor acea a Prusiei? Păstrarea propriei fiinţi, a propriei individualităţi, instinctul de conservare transportat în masele poporului l'au făcut tot deauna a prefera traiul său ori cât de modest, tuturor bunătăţilor aduse de străin în sinul său; l'au făcut să răspingă cucerirea, fie chiar din partea unui element ce'l întrecea cu mult. Apărarea individualităţei a mers tot deauna înaintea intereselor generale ale civilizaţiei.

Vom vedea însă cum chiar bunele însuşiri ale începutului domniei fanariote apuseră în curând, şi cum în urma primilor luceferi ai neamului lor, numai arare ori mai apare câte o steluţă ce tinde să-i imiteze; iar cei mai mulţi sunt iarăşi nişte fiinţi lacome şi nesăţioase, ca şi acele chip, naţionale, care chinuiseră mai înainte ţările române, adăugând pe lângă torturile materiale, ce le imprimau pe corpurile lor, şi acea morală a stângerei unei suflări ce începuse a trăi, a unei inimi ce începuse a bate, acea a naţionalităţei române. Atunci vom înţelege pentru ce ea a privit tot deauna epoca fanariotă ca cea mai neagră pagină din întunecosul ei trecut.

4. MIHAI RACOVIŢA IN MOLDOVA

Mihai Racoviţă a treia oară în Moldova 1716—1727 [84]. — Mihai Racoviţă erà din neamul lui drept Moldovan, şi îşi trăgea familia probabil dela unul din ostaşii nobilitaţi de Ştefan cel Mare pe câmpul de bătaie dela Racova [85]. Prezenţa lui în scaunul Moldovei adevereşte suirea de domni români şi în timpul epocei fanariote. Numirea lui în domnia Moldovei poate părea neînţăleasă, când ştim că el fusese mazilit din a doua lui domnie tocmai din pricina uneltirilor sale cu Ruşii, şi când amintirea hainirei lui Cantemir erà încă aşa de prospătă. Dar cronicarul Alexandru Amiras ne spune că „cheltuială multă s'a făcut la această domnie" [86] şi aceasta ar fi destul pentru a-i face să încredinţeze domnia unui trădător, numai cât trădătorul să acopere trădarea lui cu suma corespunzătoare, cum se mai făcuse şi altă dată în istoria împărăţiei otomane. S'ar mai putea da şi altă explicare. Petru cel Mare fiind ocupat la nordul împărăţiei lui, pericolul ce ameninţa pe Turci se îndepărtase de o cam dată din partea Ruşilor, şi ameninţa acuma numai din acea a Nemţilor. Se vede că Poarta avea despre Racoviţă convingerea că erà duşmanul imperiului german [87], şi de aceea îi încredinţă tronul. Urmarea împrejurărilor a şi adeverit încrederea Porţei

[84] Domniile I şi a II-a ale lui Mihaiu Racoviţă, vezi în vol. VIII, p. 86 şi 89.

[85] Vol. II, p. 331.

[86] *Letopiseţele*, III, p. 112.

[87] Asupra acestor împrejurări izvoarele sunt încă cu totul mute.

de întemeiată, de oare ce în tot decursul răsboiului cu Germanii, Racoviţă păstră către Turci o nestrămutată credinţă.

Mihai Racoviţă intră în Iaşi în Fevruarie 1716 [88]. De şi pentru un moment ţara se bucură, văzând în capul ei un domn Moldovan, în curând boieri cât şi popor trebuiră să se îndepărteze cu inimile de el, boierii din pricină că el se încunjura de Greci şi de rudenii de ale lui. Aşà între cei nouă boieri mari dela curtea lui, patru erau înrudiţi cu el: Dimitrie Racoviţă hatman, fratele domnului; cumnatul său Ioan Palade, spatar; alt cumnat Costandache, stolnic şi al treilea cumnat Iordache Cantacuzino Deleanul, comis [89]. Domnul mai supăra clasa boierescă, impunând atât ei cât şi mazililor desetina ţărănească [90], pe lângă alte multe şi grele dări aruncate asupra poporului de rând. Se întâmplă să mai fie şi un an rău în privinţa recoltei, „fiind primăvara aşa de târzie în cât la sfântul Gheorghe nu înverzise nici câmpul, nici codrul, şi a fost o scădere mare în vii şi în toată roada", sărăcie atribuită de superstiţiosul popor tot domnului fără de noroc. Toate aceste explică îndestul plecarea unei părţi din ţară către Nemţi, la venirea lor.

Cum începură armatele germane a se lăţi în Moldova, pretutindene pe unde ele ajungeau, Moldovenii se dădeau în partea lor, ridicând lui Racoviţă şi un competitor la domnie pe Vasile Ciaurul, Neculai Mustea ne spune „că Moldovenii făcându-se una cu catanele cu mari cu mici, prădau, jăcuiau unul pre altul, mânăstirile pre sub munte, casele boiereşti cât ţinea pre Siretiu, şi pre câţi nu se închinau lor să ţină cu dânşii. Ţineau drumurile, colnicile; mâncau, stricau şi jăcuiau, precum este naravul Moldovenilor la vremi ca acele" [91]. Tâlharii se înmulţise în chip neobicinuit, în cât îşi poate cineva face o ideie despre satrea ţărei în asemenea împrejurări.

Nemţii văzând că le-au isbutit aşa de bine lovitura îndreptată contra lui Mavrocordat, se gândesc a face acelaş lucru şi cu Racoviţă, şi trimit pe un căpitan ungur, Ferentz, ca să prindă pe domn din Iaşi. Străjile puse de Racoviţă la Târgu-Frumos trecând la Nemţi, domnul fu aproape de a fi apucat în Iaşi, dacă nu ar fi scapat călare în grabă către Cetăţue, unde se închise. Aice el ordonă să se tragă clopotele şi focuri din singurul tun ce se afla în mânăstire. Auzind Tatarii, care chemaţi de

---

[88] Neculai Mustea în *Letopiseţe* III, p. 64, pune ziua de 24 Fevruarie iar Alexandru Amiras, *ibidem*, p. 112 acea de 12.

[89] Neculcea, în *Letopiseţe*, II, p. 387.

[90] *Ibidem*, p. 338.

[91] Neculai Mustea, *Ibidem*, III, p. 65. Mai multe documente dintre anii 1721—1725, *Uricariul* XI, p. 219—222 arată cum Vasile Ceaurul fu pedepsit de Racoviţă pentru răsvrătirea lui luându-i mai multe sate, din care Rădenii şi Paşcanii sunt daţi de Racoviţă surorei sale Maria stolniceasa care suferise mari pagube şi multe chinuri din pricina Ciaurului.

Racoviţă contra Nemţilor în ajutor, se oprise în valea lui Aron Vodă, vuetul despre Iaşi, vin în grabă, şi fiind în număr mult mai mare de cât Nemţi, îi bat şi îi răsbesc, prinzând chiar pe căpitanul lor Ferentz, căruia domnul ordonă să i se taie capul. Toate cele-lalte catane prinse fură spânzurate, arse, puse în cârlige atârnate de picioare, şi tot aşa se făcu şi cu Moldovenii trădători, între care erà şi spatarul Cuza, bănuit că ar fi adus pe Nemţi în Iaşi. Corpurile celor morţi fură îngropate sub Cetăţuie, înălţându-se o movilă şi punându-se o cruce pe mormântul lor, pe care o inscripţie acum ştearsă, povesteşte întâmplarea [92].

Tătarii pretinseră 60 de pungi de bani plata ajutorului lor. Domnul neavând de unde răspunde acea sumă, le dădu voie să prăde în părţile cè fusese răsculate. Neculai Mustea spune asupra acestei prădăciuni, că „Tătarii au pradat şi robit timp de şăse zile, şi fiind iarna mare şi ometii mari nu s'au putut ascunde bieţii oameni, şi s'au umplut de robi şi de dobitoace. Cum erau săniile cu bejeniile aşa le aduceau încărcate de muieri şi de copii şi pe drum copii degeraţi şi fete mari, cum erà mai amar" [93].

Principele Eugeniu de Savoia pusese în lucrare acea lovitură asupra Moldovei. Dacă el nu izbutise a pune mâna pe Racoviţă, planul său de a face în ţară o pustiere atât de mare în cât să pună pe Moldova în neputinţă de a mai unelti ceva în contra imperiului german [94], izbutise pe deplin, şi anume prin mijlocul tocmai a Tătarilor chemaţi de Racoviţă chip pentru a apăra ţara.

Domnul Moldovei după răpunerea lui Ferentz, scoate pe Nemţi din Caşin şi din ţinutul Putnei tot cu ajutorul Tatarilor, plătiţi iarăşi prin învoirea de a prăda ţara. După aceea trimis de Turci pentru a sprijini răscoala Ungurilor din Transilvania, Mihai Racoviţă în fruntea oardelor de Tătari pătrunde pe la Câmpu-Lung şi Dorna peste muntele Mestecănişul şi Suhărăul în

---

[92] Neculcea în *Letopiseţe*, II, p. 388 N. Mustea *Ibidem*, III, p. 64 Cronica lui Chiparissa, în *Arhiva Societăţei ştiinţifice şi literare din Iasi*, I p. 85. Un hrisov al lui Racoviţă din 1717 prin care milueşte cu iertarea dărilor pe mănăstirea Cetăţuia, în care aflase scăpare povesteşte lucrurile întocmai ca şi cronicarii, arătând că lovitura Nemţilor a fost în 10 Ianuarie 1718. *Uricariul*, III. p. 49. Un alt document din 23 Martie 1718, prin care domnul pedepseşte pe N. Şoldan, pentru că făcându-se una cu catanele ar fi prădat pe boierul Iordache Roset jitnicerul, dând moşia lui Şoldan, Dulceştii din ţinutul Neamţului lui Roset, *ibidem*, p. 58. Mai vezi încă şi trei documente privitoare la confiscarea moşiilor boierului răsvrătitor Vasile Ceaurul, publicate de St. Emilian, în *Convorbiri literare*, XIX, p. 762. Inscripţia de pe crucea lui Ferentz în *Uricariul*, IV, p. 312. După un doc. nou descoperit raportul ungurului Kalokovitz (Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom XXXIII, 1901 p. 519 (15)) Ferentz poartă numele de Eernovius. Un raport din C. Giurescu *Material pentru Istoria Olteniei*, p. 126 îl numeşte căpitanul Erno. cf p. 145 şi 152.

[93] *Letopiseţele* III, p. 69—70 Neculcea *Ibidem*, II, p. 390.

[94] Eugeniu de Savoia c. Steinville, 24 Septemvrie 1717. Hurm. *Doc.* VI p. 200.

Transilvania, eşind la Rodna. La Bistriţa însă Nemţii le opun o puternică împotrivire şi tocmai pe atunci generalii imperiali izbutind a lua Belgradul, domnul Moldovei şi cu Tătarii săi se grăbesc a se întoarce îndărăpt [95].

Turcii sprijinind pe Ungurii din partida lui Racoţi celui răsculat contra Nemţilor, trimit spre a ierna în Iaşi pe generalul Ungur Esterhazy cu 200 de slujitori, care să încerce în primăvară o nouă turburare în ţara lor. Nimic nu ne poate da o ideie mai clară despre starea de dezorganizare a ocârmuirei Moldovei din acel timp de cât suferinţele ce Ieşenii trebuiră să le suporte dela această mână de oameni străini. Ei nu ascultau de ordinul nimănui, umblau ziua mare prin oraş la pradă şi jafuri; noaptea se întroducea cu puterea în casele oamenilor bătându-şi joc de familiile lor. Domnul nu îndrăznea să facă faţă cu ei acte de autoritate, ci trimitea necontenit pe căminarul Alexandru să-i roage să se lese de jafuri [96]. Puţin timp după eşirea Ungurilor din Iaşi, un pojar cumplit însufleţit de un mare vânt preface în puţine oare în cenuşă mare parte din oraş. Neculai Mustea rezumă în următorul tablou îngrozitor, starea Moldovei din vremile domniei lui Racoviţă: „Cum au venit domn Mihai Racoviţă au întrat Nemţi şi catane în ţară, au robit şi au prădat. Adus'au Mihai Vodă Tătari ca să scoată pe Nemţi; iară robie şi pradă. După robie foamete mare cât au ajuns merţa de malaiu 10 lei. Au murit multe suflete câţi nu s'au dus în alte ţări. După foamete ciumă, omor, bocete şi vaiete în toate părţile. Pe urma acelora lovit'au boală în dobitoace. Iar peste toate aceste şi foc năprasnic" [97]. Cu toate aceste cronicarul nu găseşte alte cuvinte spre a judeca atare nenorocire de cât acele ale regelui Solomon: „pre cine iubeşte D-zeu îl ceartă ca să se îndrepteze". Şi într'adevăr cum ar fi fost cu putinţă de suportat un asemenea martir, fără acel fatalism religios care găsia în iubirea cerului o mângâiere pentru urgia pământului?

Domnia lui Racoviţă devine după curăţirea ţărei de Nemţi încă şi mai jăfuitoare de cât înainte. El sporeşte dările într'un chip neauzit. Desetina adecă darea pe stupi o îndoieşte, luând un leu dela 5 stupi, pe când mai înainte se lua dela 10. Mai impune apoi tot pe cultura albinilor darea de doi galbeni de prisacă, aşa numitul priscărit, fără deosebire de prisacă mare sau mică, dare ce ucide culturile restrânse. Asupra altei producţii însămnate a Moldovei, vinul, Racoviţă de asemenea îngrămădeşte dările, luând de odată crâşmăritul adecă darea pe crâşme,

---

[95] La satul Vama în Bucovina se află un stâlp cu 4 laturi pe care este o inscripţie românească săpată de Racoviţă care aminteşte expediţia lui în Ardeal. Vezi această inscripţie reprodusă în *Uricariul* lui Th. Codrescu, X, p. 82 Comp. Cronica lui Chiparissa citată în nota 92.

[96] Alex. Amiras în *Letopiseţe*, III, p. 125.

[97] *Ibidem*, p. 76—77.

vădrăritul darea pe recoltă şi pogonăritul darea pe vii. Crâşmăritul se lua prin abuz nu numai de la cei ce aveau pivniţi şi crâşme, ci dela ori cine făcuse o bute sau două de vin din viile lor, pretextând că ar putea să le vândă. Această dare lovi greu în cultura viilor precum priscăritul şi sporirea desetinei ruinà pe acea a albinelor. Mai iscodeşte apoi morăritul, de toată moara câte doi galbeni şi ţigănăritul, dare de câte 2 galbeni de cap de ţigan, care însă lovind foarte grav în boierii ce aveau numeroşi ţigani, produse o turburare atât de mare, în cât însuşi domnul îl lega să nu se mai iee nici odată, bine înţeles după ce 'şi umpluse vistieria din a lui încasare. In sfârşit nemulţumit cu această jăfuire pe toate feţele a norodului, mai ridică şi darea cea uricioasă a văcăritului, care nu mai fusese scoasă de un timp îndelungat [98].

Şi cu toate aceste sultanul după stăruinţele lui Racoviţă iertase Moldova de plata tributului pe jumătate pentru timp de trei ani, şi din banii pocloanelor se deie pe an numai câte 10.000 de lei [99]. Dacă Racoviţă jăfuea ţara, o făcea din pricină că erà un om foarte cheltuitor, care nici măcar nu-şi plătise datoriile din însămnatele sume de bani stoarse dela popor. El mai erà apoi încunjurat de o mulţime de Greci, care împingeau pe domn la despoierea norodului, din care în mare parte se folosiau ei [100]. Unul din aceşti Greci, armaşul Panaioti ce fusese crâşmar la Ţarigrad, erà „un om lacom şi fără de suflet de gura căruia mulţi pătimeau" [101]. Neculai Mustea arată că dările cele multe impuse de Racoviţă Moldovenilor, veniau de acolo că, „domnul se sfătuia mai mult cu Grecii de cât cu boierii de ţară" [102]. Avea chiar Racoviţă pe lângă el un Turc, Hasan-Hagi-Osmanoglu, pe care-l făcuse vistiernic, „adică l'au pus de au cheltuit visteria, nouă luni, dându-i răsurile visteriei, pe care Turc îl aveà Mihai Vodă în mare dragoste, şi în tot timpul ocârmuirei nu l'au lipsit de lângă dânsul" [103].

In domnia lui Racoviţă se petrece o întâmplare, care ne va destăinui încă un colţ din viaţa acelui timp; anume Alexandru Amiras cronicarul spune că nişte Jidovi ar fi stors de Paşti sângele unui copil, a cărui cadavru ar fi fost găsit pe câmp de către nişte oameni din Oniţcani. Venind pricina dinaintea divanului, Jidovii fură, după obiceiul de atunci, supuşi la bătăi şi la cazne spre a-i face să mărturisească. Răzbiţi prin bataie, câţi-va Jidovi arătară că copilul fusese ucis în casa unuia Leiba.

[98] Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 299. N. Mustea, *ibidem* III, p. 77 şi 79. Alexandru Amiras, *ibidem*, III, p. 131.
[99] Alex. Amiras, *ibidem*, p. 127.
[100] Neculcea, *ibidem*, II, p. 387.
[101] *Ibidem*, p. 399.
[102] *Ibidem*, III, p. 79.
[103] Alex. Amiras, *ibidem*, III, p. 115 şi 132.

Acesta fu apucat la rândul lui la cercetare, dar tăgăduia în chip statornic. Domnul atunci recurse la un mijloc drăcesc, menit nu atâta de a sili pe Leiba să spună adevărul, cât de a face bani din această daravere. Anume el ordonă să se aducă pe copilul lui Leiba, vroind apoi să silească prin bătăi şi torturi nespuse pe părinte să-şi străpungă pe propriul său fiu, spre a-i stoarce sângele, precum se pretindeà că storsese sângele copilului de creştin. Această scenă ţinu atâta timp până ce se aduseră domnului pungile de bani, pe care le pretindea dela Evrei ca să răscumpere fapta ce li se punea în socoteală. In acest răstimp Jidovii care alergase la Constantinopole, vin îndărăpt cu un firman pentru eliberarea celor închişi, şi ori ce urmărire încetează. Dreptatea se făcuse; pungile domnului şi ale Turcilor se umpluse! [104].

Mazilirea lui Mihai Racoviţă proveni din rivalitatea lui cu domnul Munteniei Neculai Mavrocordat. Anume Racoviţă cerea dela Turci, ca mulţămită pentru răpunerea Nemţilor, scaunul Munteniei. Ne izbutind în cererea lui, se pune pe intrigi, uneltind împreună cu mai mulţi boieri munteni răsturnarea lui Mavrocordat. Acesta însă stătea de minune în favoare la Turci, mai ales prin slujbele sale diplomatice. Intre altele el pusese mâna pe tractatul încheiet între curtea de Viena şi acea de Paris, şi mai târziu pe unul încă şi mai însămnat pentru Poarta otomană, acel intervenit între Austria şi Rusia. Racoviţă deci luase asupra lui o întreprindere greu de realizat. Totuşi el erà sprijinit de Austria, care uitase lovitura primită dela domnul Moldovei, şi ar fi fost mulţumită să vadă dispărând primejdioasa unealtă politică a Turcilor Mavrocordat, dela hotarele lor. Când boierii munteni pribegiră în Moldova ei fură primiţi de Racoviţă, şi trecând din Moldova în Ardeal găsiră un adăpost prietinos.

Intre Mavrocordat şi Racoviţă, Poarta nu stătu la îndoială a prefera pe cel d'intâi. Domnul Moldovei fu condamnat a răspunde suma de o mie de pungi şi a face ca boierii pribegi să se întoarcă în Muntania, ceeace Racoviţă neputând îndeplini este scos din domnie în 1727 şi înlocuit cu nepotul lui Neculai Mavrocordat, Grigore Ghica, care se afla mare dragoman la Constantinopole [105].

---

[104] *Ibidem* p. 132—134. O scrisoare a ambasadorului francéz din Constantinopole D'Usson Alion c. afacerie străine, 29 Iunie 1726. Hurm. *Doc. Supplement*, I, p. 455 întăreşte arătările cronicarului: „Michel Racovitza a accusé les Juifs qui sont dans sa principauté d'avoir fait mourir un enfant, pour verser son sang dans leurs pains azimes".

[105] Asupra chestiunii mazilirei lui Racoviţă, vezi mai multe rapoarte ale rezidenţilor germani analizate în Hurmuzaki. *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, V, p. 7—11. Turcii făceau următoarea socoteală pentru a scoate pe Racoviţă dator cu 1000 de pungi. El stătuse în domnie 12 ani, 1716—1727. Dacă ar fi economisit numai câte 100 de pungi pe an încă i-ar fi rămas 1200 de pungi, mai mult cu 200 de cum îi ceruse ei. Vezi d'Andressel c. af. străine, 21 Decemvrie 1726 în Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 462.

Racoviţă este aruncat în închisoare şi ameninţat cu tortura spre a-şi arăta avuţiile. El însă cheltuise tot şi nu mai aveà nimic. Prin stăruinţele ambasadorului german este iertat şi poate duce de acolo înainte o viaţă modestă în capitala împărăţiei otomane, fără însă a se lepăda de ori-ce speranţă spre redobândirea unuia din tronurile române.

Dacă este să tragem o paralelă între domnia Moldovanului Mihai Racoviţă şi a Fanariotului Neculai Navrocordat, nu rămâne nici o îndoială pe partea căruia se află superioritatea. Pe cât străinul este de neinteresat pe atâta de lacom şi de nesăturat este pământeanul. Pe cât Mavrocordat se arată înţelept ocârmuitor căutând după urgie să înblânzască spiritele, pe atâta de nechibzuit ne apare Racoviţă, care învoeşte Tătarilor a prăda ţara ce intrase iarăşi în a lui stăpânire. Pe când Mavrocordat pusese din punga lui la cheltuielele ţărei şi desfiinţase mai multe din impozitele vechi, Racoviţă adauge o sumă de altele noue, cu toate că ţara uşurată de jumătatea tributului nu aveà nevoie de o aşà de mare cheltuială. Dacă Racoviţă fu mai fericit de cât Mavrocordat în răspingerea năvălirei austriace, izbânda nu fu datorită valoarei persoanele a domnului moldovan ci intervinenirei Tatarilor. Ambii domni se bucurau de o mare vază la Turci, unul prin trecutul său şi întinsele sale cunoştinţi diplomatice, celalalt prin izbânda repurtată asupra Nemţilor; însă pe când domnul grec întrebuinţază influenţa lui în interesul ţărilor pe care el domnea, dobândind o sumă de apărări şi uşurăi ale locuitorilor, cel moldovan caută numai se tragă din poziţia lui un folos personal, făcând pe Turci să ierte Moldovei o parte din tribut pe care o pune în pungile sale. Şi în sfârşit dacă Fanariotul se sprijinea pe Greci, el nu făceà de cât ceva conform cu firea şi originea lui, pe când cum vom puteà îndreptăţi pe Moldovanul care şi el se slujăşte nu numai de Greci dar chiar şi de Turci în ocârmuirea ţărei!

Singura îndreptăţire pe care istoria poate să i-o deie este că deşi român prin sângele său, erà fanariotizat prin încunjurimea lui, şi că nu erà cu putinţă a se desface de atot puternica înriurire grecească care pusese stăpânire pe toate arteriile de viaţă ale poporului român. Deosebirea între Mavrocordat şi Racoviţă nu stă deci în aceea că unul ar fi reprezintat o domnie românească şi celalalt una străină; ci în aceia că unul erà om de valoare şi celalalt om de rând; unul înţălesese că ocârmuirea unui popor este îngrijirea unor interese superioare; celalalt nu eşise încă din băugaşul timpului, privindu în ea tot numai un mijloc de a-şi căuta de interesele sale persoanale, şi dacă domnul Grec îngrijeşte precum am văzut de trebile greceşti nesocotind dreptatea în procesul vistiernicesei Maria, Mihai Racoviţă care tortureazǎ pe Jidani, nu spre a apara pe Români ci tot numa spre a face bani, este o figură răspingătoare.

II

CONSTANTIN MAVROCORDAT

1730—1749

1. ISTORIA ŢĂRILOR ROMÂNE DELA 1730—1735 [1]

Grigore Ghica în Moldova, 1727—1733. — Neculai Mavrocordat scoţând din domnie pe Mihai Racoviţă îl înlocuise cu nepotul său Grigorie Ghica, mare dragoman al Porţei, care intră în Iaşi Sâmbătă în 18 Decemvrie 1727 [2]. Acesta erà nepotul domnului cu acelaş nume ce stătuse de două ori domn în

[1] Iată tabloul domnilor din acest răstimp:

In Muntenia	*In Moldova.*
1730 Constantin Mavrocordat I 1730—31 Mihai Racoviţă I 1731—33 Constantin Mavrocordat II	— 1727—33 Grigore Ghica
1733—35 Grigore Ghica I	— 1727—35 Constantin Mavrocordat.

[2] Alex. Amiras în *Letopiseţe*, III, p. 149. Raport olandez din 18 Oct. 1726. N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXII, 1909 (XXII).

Muntenia în veacul al XVII-lea[3]. Deşi nepot şi strănepot al unor domni ce domnise în ţările române şi fusese căsătoriţi cu boierese române, Grigore Ghica ce fusese crescut în Constantinopole de tatăl său Matei, erà Grec prin firea lui când veni în Moldova, în cât nici limba ţărei nu o ştiea, deşi o învăţă îndestul

---

[3] Vol. VII, p. 182 şi 197. Iată genealogia domnitorilor din familia *Ghica*

Gheorghe Ghica.
1658 în Moldova, 1659—60 în Muntenia.

|

Grigore Ghica.
în Munt. I 1660—64, II, 1672—74.

|

Matei Ghica însurat
cu fata Exaporitului

Grigore Ghica
în Mold. I 1727—33, II 1735—41
în Munt. I 1733—35, II 1748—52

Scarlat Ghica
în Mold. 1757-58,
în Munt. I 1758-61
II 1764-68

Matei Ghica
în Munt. 1751-53
în Mold. 1753-56

Alexandru Ghica dragomanul
ucis de Turci

Grigore Ghica
în Munt. 1768-69,
în Mold. I 1764-66
II 1775-77 ucis de
Turci în piaţa
Beilicului

|

?Alecu Ghica
(Bilboquet)

|

Grigore Ghica
în Mold. 1849-56

Dumitru Ghica
a) din căsătoria cu
fata lui Enache
Văcărescu

Scarlat Ghica

Alexandru
Barbă roşie

Dumitru

|

Ioan Ghica
fost ambasador
la Londra

Grig. Ghica
în Munt. 1822-28

—

Dumitru Ghica
b) din a doua căsătorie
cu văduva Palade
din Moldova

|

Alexandru Ghica.
în Munt. 1834-42

de curând, cunoscând limbile latina și italiană [4]. El aduce cu

Constantin Mavrocordat, a fost de 6 ori Domn în Muntenia 1730 — și de 4 ori Domn în Moldova (între anii 1730 — 1769, cu întreruperi) Dedesupt se vede stema lui.

Ion Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 402. La p. 401 cronicarul îl numește *domn străin* N. Mustea *ibidem*, III, p. 81 Alex. Amiras, *ibidem*, III, p. 151 Cronicarul zice „frânceasca". Nu se poate înțelege franceza, de oarece Bonnac c. d'Andressel 1724. Hurm. *Doc.* VI, p. 385, spune că: „quioqu'il ne parle pas, bien l'italien je me suis toujours servi de Grigorasco Guiga dans les conversations, que j'ai eues avec le grand vizir". O scrisoare a lui Ghica c. de Bonnac, din 15 Oct. 1725, *ibidem* 394, este scrisă italienește.

sine mulţi Greci din Constantinopole, precum pe cumnatul său Vlasto pe care îl face mare comis, pe Psiolu sau Ipsilante căruia, îi dă postelnicia şi fiul acestuia Enache căruia îi încredinţază agia. Tot Grecilor le dă Ghica şi mai multe ocârmuiri ţinutale, în cât cum spune cronicarul: Grecii „mâncau lefi tot din vistierie şi câte dregătorii la margine tot Grecii le ţineau"[5].

Ghica urmează politica începută de Mavrocordat neapăsând poporul prin grele contribuţii. Deşi scoate odată văcăritul, o face pe un picior mai mic de cât Racoviţă, în loc de doi orţi, numai câte 10 potronici de vită sau cal; scade desetina şi goştina cea adausă de Racoviţă desfiinţază morăritul, prisăcăritul şi crâşmăritul, îngreuietoarele iscodiri ale lacomului Racoviţă[6], cu toate că dobândirea domniei îl custase îndestul[7]. Intâmplându-se o lipsă, de hrană în anii 1731 şi 1734 în cât ajunse „merţa de malaiu patru lei sub munte, domnul având malaiu strâns din uşor dă acelor oameni din ţinuturile de sus câte 10 potronici merţa şi-i aşteaptă de bani până în toamnă"[8].

Cu toată domnia în destul de blândă a lui Ghica, erà o partidă de boieri nemulţumită cu ea, în fruntea căreia să afla Dimitrie Racoviţă fratele fostului domn, care fu scos din hătmănie şi înlocuit cu Constantin Ipsilante, ce trecuse la rândul său postelnicia ce o aveà unui altui Grec, Iamandi. Dimitrie Racoviţă şi cu ginerele său Iordache Costache fug la Tătari, care tocmai pe atunci răsculându-se contra Turcilor din pricina mazilirei hanului lor Adâl-Gherai, fură cu uşurinţă aruncaţi de boierii pribegi asupra Moldovei, unde domnea Grigore Ghica, omul sultanului. Năvălirea tătară, puţin numeroasă, fu uşor răspinsă de oştirile întrunite ale Turcilor, Muntenilor şi Moldovenilor, dintre care aceasta din urmă erà în număr de 7.000 de oameni, bine întocmită şi prevăzută cu 12 tunuri[9]. Grigore Ghica se întoarce în Iaşi în triumf şi dobândeşte o vază însăm-

---

[5] Necurcea, în *Letopisețe*. II, p. 413 Comp. p. 402 şi 412.

[6] Neculcea, *ibidem*, p. 408 zice: „zece potronici şesezeci de bani" deci jumătate de leu, care valora 120 de bani sau aspri. Ortul=44 de aspri. Vezi P. Aper. *Synopris mutationum* 1730 în *Mon. Hung. hist., scriptores*, XI, p. 168. Potronicul era egal cu groşul care valora şi el 6 aspri. Aiurea se vede că din eroare de tipar, în Neculcea II, p. 148, potronicul e pus 10 bani. N. Mustea, *ibidem*, III, p. 80 spune numai 6 potronici de vită. Este curios că Neculcea uitând mai jos (p. 413) cele ce au spus despre scăderea dărilor (p. 402—403) din partea lui Grigore Ghica învinueşte pe domn că ar fi scos grele dări pe ţară: „văcărit, vădrărit, desetină, sferturi mari".

[7] D'Andressel c. regele, 16 Noemvrie 1726. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 461: „il en a tant couté au prince pour son installation".

[8] Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 408. Hrisovul pentru scăderea desetinei din 30 Iulie 1728, în *Uricariul*, I, p 46—47. Acel prin care scade goştina de la 2 lei de 15 vite 1 leu de 10. din 20 Ianuarie 1732, *ibidem*, p. 199.

[9] Aceste împrejurări reiesă din mai multe rapoarte ale amb. franceze din 22 Noemvrie, 6 Decemvrie 1727, 8 şi 26 Ianuarie şi 27 Fevruarie 1728. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 464—466.

nată în ochii Turcilor. El se foloseşte de aceasta spre a cere de la Turci să globească pe Tătari pentru jaful făcut Moldovei, şi banii luaţi sunt împărţiţi din ordinul domnului, de vistiernicul Sandu Sturza şi sardarul Iordache, pe la oameni după paguba ce avuse, „care lucru, adauge cu drept cuvânt cronicarul, este de minune şi nepomenit" [10].

Tătarii bătuţi şi readuşi în stăpânirea turcească nu mai puteau fi un adăpost sigur pentru Dimitrie Racoviţă şi pentru ginerele său. Ei fug din Bugeag la Constantinopole unde însă fratele lui Dimitrie, Mihai nici îl primeşte să-i grăiască. Prinşi şi trimişi în lanţuri în Moldova, ei sunt iertaţi de domn, urmând Ghica şi în această privire exemplul lui Mavrocordat. Totuşi el pune să taie capul unui boier mai mic, anume Lupu Drăguţăscu, arătând astfel boierilor celor mari unde puteà să-i ducă uneltirile lor.

Grigore Ghica primi în al treilea an al domniei mucarelul adecă reînnoirea puterei, petrecând ceilalţi trei ani cât mai stăpâni Moldova, în pace şi voie bună. In acest răstimp el aduse apă în Iaşi, repară mai multe, mânăstiri, zidi un turn înalt deasupra porţei de intrare a curţilor domneşti, în care puse un clopot şi un ceasornic mare care bătea ceasurile de se auzeà în întregul oraş. Mai făcu în jurul acelui turn un cerdac acoperit cu fier alb în care meterhaneaoa adecă muzica domnească „bătea chindia" în toate zilele. El zideşte mânăstirea Frumoasa, aşà numită dela frumuseţa grădinei ce o încunjura, în care făcuse şi case domneşti ce slujiau ca loc de petrecere. Aice întrunea domnul pe boieri şi pe mazili cu jupânesele lor la mese şi jocuri în sunetul muzicei şi cântecele lăutarilor. El merse într'o zi la Deleni, la casa lui Iordache Cantacuzino spătarul, şi fără să spună nimic boierului, puse să se aducă înaintea lui pe copila acestuia în vrâstă de 9 ani şi o logodi cu fiul său cel mai mare, Scarlat. „După logodnă masă cu tubulhanele, veselie şi jocuri, nu numai boierii ci toată slujitorimea cât se cădea la o logodnă domnească" [11]. Grigorie Ghica mai întăreşte încă şcoala grecească ce fusese reorganizată de Neculai Mavrocordat, dând astfel un avânt tot mai mare culturei greceşti [12].

Poarta însă aveà nevoie de bani. Ea schimbă deci pe Grigore Ghica în domnia Munteniei, strămutând în locul lui pe Constantin Mavrocordat ce domnia în acea ţară. Pricina acestei strămutări, pe care o vom vedeà repetându-se regulat

---

[10] Alex. Amiras în *Letopisețe*, III, p. 159.

[11] Alex. Amiras în *Letopisețe*, III, p. 166. Asupra aducerei apei şi a scutirilor încuviinţate la doi Arnăuţi, suingii care se îngrijească de cişmelele oraşului, vezi un hrisov curios al lui Ghica din 10 Fevruarie 1741, *Uricariul*, V, p. 33.

[12] Mai multe amărunţimi asupra şcoalelor greceşti în capitolul V.

mai ales în primele timpuri ale epocei fanariote este următoarea : Turcii ne mai vroind să încredinţeze domnia ori cui, ci numai unor oameni încercaţi, numai puteau pune în lucrare vechiul sistem de a da domnia celui ce oferea mai mult. Erau mărginiţi deocamdată numai la trei persoane în care puteau să se încreadă pe deplin; Constantin Mavrocordat, Grigore Ghica şi Mihai Racoviţă [13]. Totuşi ghibăcia Porţei în meşteşugul de a stoarce bani ştiu să înlăture piedeca întâmpinată din puţinătatea concurenţilor. Ea întroduse un sistem nou, acel al strămutărei unui domn din o ţară în alta, privind această strămutare ca o nouă aşăzare în domnie, care deci trebuia plătită [14]. Muntenia fiind apoi mai bogată în venituri de cât Moldova, domnul ce să afla în scaunul ei căuta să-l menţină cu orice preţ, precum pe dealta parte domnul din Moldova râvnea scaunul Munteniei. Domnul muntean dădea Turcilor bani *spre a nu fi strămutat în Moldova.* Acel din Iaşi dădea bani *pentru a fi strămutat în Bucureşti* [15]. Pe lângă aceste Turcii, deşi aveau doi domni greci pe care să-i pună să joace contradansul domnesc între Bucureşti şi Iaşi, tot mai păstrau, spre mai puternică îmboldire la a pungilor deslegare, ca al treilea, pe Moldovanul Mihai Racoviţă. Intr'adevăr, dacă Turcii s'ar fi priceput în toată conducerea politicei lor, ca în arta de a stoarce bani, ei nu ar fi ajuns astăzi în stare în care îi videm.

Inainte de a cerceta urmările strămutărei celor doi domni să videm ce se petrece în Muntenia dela moartea lui Neculai Mavrocordat, întâmplată precum se ştie în 3 Septemvrie 1730.

Constantin Mavrocordat în Muntenia, întăia domnie 1730. Fiul reposatului domn în vrâstă numai de 19 ani puse mâna pe tron [16]. De abie urcat în scaun, şi în 28 Septemvrie sultanul Ahmed al III-lea este răsturnat de Mahmud I, pus în tron de unul Patrona Kalil, adevăratul sultan în primile timpuri ale mişcărei. Cea d'intăi măsură luată de el fu schimbarea

[13] Desalleurs c. Saint-Contest, 4 Ianuarie 1754. Hurm. *Doc. Supl.* I, 654: „Il n'y a aujourd'hui que les trois maisons de Mavrocordato, Racovitza et d'Icas (Ghica) qui paraissent à portée par leur naissance de se disputer ces principautés, que la Porte leur donne à l'enchère". Casele din 1754 erau pe la 1733 reprezentate numai prin cei trei întemeietori ai lor.

[14] De Villeneuve c. regele, 20 Aprilie 1733, *ibidem* p. 486: Les ordres pour faire est échange, *qui jettera ces principautés dans d'aussi grandes.depenses que s'ils succedaient à d'autres*, ont été dejà signifiés le 16 de ce mois".

[15] Un raport italian, N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXII, 1901, p. 578 (10).

[16] El fusese născut în Constantinopole în 27 Fevruarie 1711. Vez. Γενεαλογία τῶν ἐν Κονσταντινωπόλει Μαβροκορδάτων în E. Legrand, *Généalogie des Mavrocordato,* Paris, 1886 p. 4. Istoria lui Constantin Mavrocordat scrisă de Petru Depasta Peloponezianul, publicată de C. Erbiceanu în *Cron. greci* p. 295 şi urm. este o scriere mai mult retorică decât istorică. Nu conţine nimica nou.

hanului Crimeei şi a domnilor din Muntenia şi Moldova, prin care şi Constantin Mavrocordat pierde tronul după o lună de domnie, cu toate că cheltuise 2000 de pungi spre a-l căpătà[17].

Mihai Racoviţă în Muntenia, 1730 — 1731. — Patrona Kalil dă domnia Munteniei lui Mihai Racoviţă, iar în locul lui Grigorie Ghica vroia să numească pe un casap din Constantinopole care-l împrumutase cu câţi-va bani şi-i dăduse un cal la începutul răscoalei. Inlocuirea domnului Moldovei însă nu apucă a se face cât timp Kalil fu atot puternic[18].

Racoviţă însă nici nu ajunge să împlinească anul şi este mazilit şi înlocuit iarăşi cu Constantin Mavrocordat. Anume sultanul Mahmud scăpând de epitropia lui Patrona Kalil prin moartea acestuia, vroi să desfacă tot ceeace făcuse capul răscoalei, fără a se gândi că ce ar fi trebuit întâi să nimicească erà tocmai sultanul său pe care Patrona i-l procurase. Ambasadorul francez spune despre Racoviţă „că ar fi pentru el un păcat originar de a fi fost râdicat la domnie în timpul răscoalei, cu atât mai mult că s'a găsit la el un înscris de 170 de pungi pe care îl făcuse în favoarea lui Murlu, al doilea cap al răscoalei. Căderea lui Racoviţă aduce şi primejduirea vieţei dragomanului flotei, Constantin Ventura, unul din Grecii prieteni lui Racoviţă, pe care vizirul simţindu-l că unelteşte contra proteguitului său, Constantin Mavrocordat, pune să-i taie capul[19]. Ceeace înfuriese pe vizir fusese aflarea unei scrisori a lui Ventura către Racoviţă în care îi spunea că marele vizir aveà să fie depus şi înlocuit cu Chain Mohamet Paşa, la care Ventura aveà mare trecere. Mihai Racoviţă însuşi se afla în mare pericol. Vina ce i se punea în socoteală erà jaful Munteniei, faptă adevărată şi care provocase o tânguire a boierilor munteni la Poartă. Ceeace scăpă pe Mihai Racoviţă fu împrejurarea că prezicerea lui Ventura se îndeplini, din nenorocire însă pentru acesta, după ce îşi pierduse capul; marele vizir fu schimbat şi înlocuit cu un altul care dădu lui Racoviţă drumul din închisoare. Auzind Constantin Mavrocordat despre bunele despoziţii ale vizirului pentru protivnicul său, cheltueşte o mie de pungi spre a face

[17]. Raport olandez adus de N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXII, 1909, XXI.

[18] Zinkeisen, V, p. 626—634. Comp. de Villeneuve c. afacerile străine, 15 Octombrie 1730, Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 471. Cronicarul grec de Pasta medicul lui Constantin Mavrocordat spune că în locul lui Grigore Ghica era se trimită un „neguţitor de oi". C. Erbiceanu *Cronicarii greci* p. 305.

[19] De Villeneuve ministru justiţiei, 20 Dec. 1731, Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 479. Acelaş c. afacerile străine, 3 Dec. 1731, *Ibidem.* p. 478 cu care corespunde în tocmai povestirea lui Neculcea în *Letopiseţe*, III, p. 408—409. Acest Ventura este stârpea familiei Ventura din Moldova.

ca dânsul să fie ucis. Turcii ieu banii, însă se mulţumesc a surguni pe Racoviţă în insula Mitilene [20].

Constantin Mavrocordat a doua oară în Muntenia, 1731—1733. — El scrie vărului său Grigore Ghica din Moldova să-i caute o fată de boier spre a se căsători, şi acesta îi recomandă pe Caterina fiica vornicului Constantin Ruset, care venind cu părinţii ei în Bucureşti, se face acolo o strălucită nuntă în 12 Noemvrie 1732; iar la 13 April anul următor primeşte Grigore Ghica dela fratele său terţimanul ştirea că s'au făcut schimb de scaune între el şi vărul său Constantin Mavrocordat. Plecând fie-care către noua lui ţară, ei se întâlnesc la Focşani, unde se ospătează strălucit, purcegând după aceia în ziua de 3 Maiu fie-care către scaunul lui.

Constantin Mavrocordat în Moldova şi Grigore Ghica în Muntenia, 1733—1735. — Strămutarea lui Constantin Mavrocordat din bogata Muntenie în mai săraca Moldovă [21], trebuia să înduşmănească pe cei doi veri, şi tot odată să împingă pe Mavrocordat a scoate din Moldova cât să poate mai mulţi bani spre a putea redobândi prin daruri la Turci scaunul din care fusese mutat. Din această pricină ocârmuirea fiului lui Neculai Mavrocordat nu samănă de loc cu acea a tatălui său, ci ie un caracter de jăfuire foarte rostit; aceasta cu atât mai mult cu cât Constantin Mavrocordat mai sporise încă numărul Grecilor peste cei ce se adunase de pe vremea lui Grigore Ghica. Cronicarul Neculcea ne spune că Mavrocordat „au stricat legătură ce făcuse Grigore Vodă de dau boierii şi mânăstirile de 10 stupi un leu, făcându-i să deie acuma ţărăneşte, de 10 stupi 22 de potronici; iar de toamnă au scos văcărit şi vădrărit de odată şi de iarna sferturi şi hârtii; de primăvară pogonărit şi cuniţa, câte 8 potronici de vită ca şi văcăritul. Aceste toate nevoi într'un an le-au luat sfătuindu-se numai cu Grecii" [22]. Că Neculcea nu aduce numai o hulă în protiva lui Mavrocordat, se vede de pe aceea că copia cronicei lui Neculcea făcută de postelnicul Hurmuzachi, care substitue în locul criticei faptelor domnului o laudă a lui foarte înălţătoare, nu poate tăgădui că „nevoi au fost cam multe, pentru că gândul mărirei sale eră ca să meargă în ţara Muntenească" [23]. Constantin Mavrocordat dorind să-şi facă deci nume bun la Turci îi umplea cu daruri. „Turcii ce vin în ţară tot cu velacoase (un felu de stofă), ciasornice de aur, fuzăi, cai cu şăle şi rafturi, sute de lei, mii de ughi le dau;

[20] Neculcea *ibidem*.
[21] Vezi mai sus nota 15.
[22] Neculcea, *ibidem*, p. 415 şi 417.
[23] *Ibidem*, p. 416, nota.

1700 până la 1900 de pungi de bani esă din ţară acuma, altă dată numai 500. Oh ! oh ! oh ! exclamă cronicariul şi vai ! vai ! vai ! de ţară, ce vremi cumplite au ajuns şi la ce cumpănă a căzut !" [24]. Pe lângă cheltuielele cu Turcii, şi acele ale curţei domneşti erau apăsătoare. ,,Grecii toţi aveau lefi mari dela vistierie şi vre-o 10 ţiitori a tătâne-seu, barbaţii tot cu lefi şi cu boierii. Era aşişderea un frate al lui, Iancu Beizadea, cu mare cheltuială, că avea 10—15 lei leafă pe zi fără altele, şi maştiha lui iarăşi cu mare cheltuială, că avea casă grea cu multe roabe dele îmbrăca şi mărita *tot cu cheltuiala ţărei*, şi osăbit leafă pe zi 15 lei" [25].

Pentru a întâmpina atâtea cheltueli Constantin Mavrocordat în cei din urmă doi ani ai domniei lui este nevoit să scoată câte două văcărituri pe tot anul, şi întâmplându-se o boală de vite, el ie văcărit şi de pe vitele moarte ! [26] Iată unde ajunsese odrasla lui Neculai Mavrocordat !

Grigore Ghica nevoit şi el a lupta cu punga spre a nimici stăruinţele lui Mavrocordat se abate şi el dela reţinerea ce şi-o impusese în Moldova, ceea ce nu erà însă de cât conform cu caracterul său cel îndestul de interesat [27]. Pe de altă parte el dădea adăpost pribegilor din Moldova vrând să dovedească Turcilor că Mavrocordat spărgea ţara, pentru a ajunge astfel la destituirea lui şi înlocuirea lui cu Mihai Racoviţă, care stătea mazil la Constantinopole. Mavrocordat la rândul său săpa mereu pe Ghica pentru a-l înlocui cu cumnatul său Mihalache Ruset, luând tot odată măsuri spre a ,,slăbi pe mazili de dăjdi, iar pe boieri a-i ţinea mai bine ca să nu fugă" [28].

In sfârşit Constantin Mavrocordat izbuteşte a răpune pe Ghica şi a dobândi întoarcerea lui în Muntenia în locul lui Ghica care este strămutat în Moldova. Cu prilejul acestei noue

---

[24] *Ibidem*, p. 417.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem*, p. 418.

[27] Aşa Ghica cerea totdeauna cu mare stăruinţă când era dragoman, pensia pe care o primea de la Francezi. D'Andressel c. afacerile streine, 28 Octomvrie 1726 Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 457. Când ambasadorul german comitele de Virmond vru să părăsească Constantinopole la 1720, Ghica ce era pe atunci dragoman îi trimite îndată pe omul său de afacere, *Gherachi*, care să-i amintească a nu pleca înainte de a plăti dragomanului 4000 de lei pensia anuală ce se răspunsese predecesorului său şi care deci trebuia şi lui să i se numere. Consiliul de războiu răspunde secretarului Dirling rămas în Constantinopole după plecarea ambasadorului în 17 Septemvrie 1720, Hurm. *Doc.* VI, p. 305 ,,ihm Ghika zu erkennen zu geben dasz sein Vorfahrer der alte Mavrocordato qua interpres ebenfals keine pension genossen, hingegen fern er was empfangen, nur wegen anderen gelaisten Diensten belohnet worden wäre, und also es lediglich auf ihm ankommte dasz er auf gleiche weisz sich verdinnt".

[28] Neculcea, *Letopiseţe*, II, p. 418.

strămutări mutuale a domnilor Munteniei şi Moldovei [29], se petrece o scenă care ar fi ridiculă dacă nu ar fi întristătoare, prin aceea că ne arată până la ce grad de înjosire se coborâse boierimea moldovenească sub îngrozitoarea apăsare în care zăcea. Anume Constantin Mavrocordat spre a înlătura pârile lui Grigore Ghica, îşi face o mărturie din partea boierilor că „au fost bun ţărei, şi n'au luat nimic mai mult de cât au fost obiceiul şi birul ţărei. Iară Grigore Vodă venind pe drum au înţăles de acel lucru, s'au măniet şi au scris cu mare scârbă şi urgie la caimacami şi le-au poruncit să strângă pe câţi boieri va găsi în Iaşi şi să întoarcă vorba într'alt chip, să părască pe Constantin Vodă şi să'l grăiască de rău, că de nu vor face aşa şi nu'l vor pâri cu capetele vor plăti". Ameninţarea nu erà numai o glumă, şi „boierii îngroziţi se mirau ce vor face, că grăise întăi de bine pe Constantin Vodă şi acuma să'l grăiască de rău şi să'l pârască, socoteau cu ce obraz?" [30]. Şi cu toate aceste între obraz şi cap boierii înţălegeau să păstreze pe acest din urmă. Ei pârâră pe Mavrocordat; însă Turcii pricepând lucrul nu ţinură pâra în samă, în cât bieţii boieri rămaseră numai cu batjocura.

Pe cât libertatea desvoltă şi întăreşte carcaterele, pe atâta absolutismul le micşurează şi le schimoseşte.

Constantin Mavrocordat sămăna tatului său în privirea învăţăturei şi slujea ca şi el Turcilor de iscoadă diplomatică. Neculcea ne spune că „lui Constantin Mavrocordat îi erà dragă învăţătura, răspundenţă din toate ţările străine să aibă, prea silitor la veşti ca să ştie ce să face prin alte ţări şi să dobândească nume lăudat la Poartă" [31]. Ca şi părintele său Neculai, Constantin Mavrocordat se îngrijeşte şi de interesele intelectuale ale Moldovenilor, punând pe Neculcea să alcătuiască o scriere asupra obiceiurilor ţării, pe care cronicarul o întitulează. *O samă de cuvinte*, pe care el arată că a scris-o „după porunca Măriiei Sale" [32]. Tot aşa lucra şi Grigore Ghica, şi el om învăţat, ca fost dragoman, şi purtat prin trebile diplomatice. Totuşi rapoartele lor cătră Poartă asupra politicei europene erau tot deuna aşa colorate în cât să dee Porţei numai veşti plăcute, spre a-şi deschide drumul, fie şi prin neadevăruri, cătră inima Turcilor, sau poate mai curând încă, spre a face interesele duşmanilor acestora [33]. Tot

[29] Mavrocordat fusese ajutat de nişte nemulţămiri făcute de Ghica Austriei, prin repetate încălcări de graniţă din partea Muntenilor. Vezi corespon denţa asupra acestei împrejurări în Hurm. *Doc.* VI, p. 516—517.

[30] Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 416, nota doua,

[31] *Ibidem*, p. 419.

[32] *Letopisețele*, ed. nouă. II p. 191—211. Iorga, despre condica lui Constantin Mavrocordat în *Studii şi Doc.* V, p. 307.

[33] De Villeneuve c. afacerile străine, 25 Iunie 1734 Hurm. *Doc. Suplement* I, p. 492: „J'y remarquai seulement que les avantages des troupes du Roi, des puissances alliées de la France et la mauvaise situation de celles de l'empe-

aşa lucrau domnii fanarioţi precum făceau când erau dragomani, îngrijindu-se mai ales de a nu pierde pensiile pe care le primeau dela toate puterile creştine de odată [34]. De aceea dacă au contribuit cineva la dărăpănarea împărăţiei turceşti, au fost fără îndoială conducătorii fanarioţi ai politicei sale externe, şi ar fi fost chiar cu totul afară din cale, ca nişte oameni străini de firea şi de religia Turcilor, a cărora stat perise zdrobit sub loviturile Otomanilor, să fie nişte sinceri apărători ai intereselor lor.

2. ŢĂRILE ROMÂNE DELA 1735 —1741 ŞI RĂSBOIUL DIN 1738—1739

Constantin Mavrocordat în Muntenia şi Grigore Ghica în Moldova, 1735—1741. — Strămutarea domnilor din o ţară în alta răsturnând interesele lor împinse acuma pe Grigore Ghica a săpa la rândul său pe Mavrocordat. Turcii însă a căror relaţii cu împărăţiile vecine, Rusia şi Austria, devineau pe fie ce zi mai încordate, nu se prea puteau ocupa cu intrigile domnilor din ţările române. In curând aceste relaţii trebuiau să izbucnească într'un răsboiu, singurul din lungul şir de lupte purtate între aceste puteri care avu urmări fericite pentru ţările române, anume de a restitui Munteniei bucata de pământ, Oltenia, răşluită dela ea prin tratatul de pace dela Passarowitz din 1718.

Vom lăsa deci un moment istoria internă a ţărilor române, care nu poate fi de cât acelaş sub aceiaşi domnitori, şi vom păşi la expunerea marei crize europene care ca în totdeuna au avut şi atunci o înrâurire însămnată asupra soartei poporului român.

Cu toate că Petru cel Mare al Rusiei nu luase parte la răsboiul dintre Austria şi Turcia care se sfârşi în 1718 [35], totuşi el nu încetase a hrăni contra Porţei planuri duşmăneşti. Văzându-şi nimicite pentru moment scopurile sale asupra stăpânirei mărei Negre, se întoarce către o altă mare aşazată tot la sudul şi spre răsăritul împărăţiei sale marea Caspică, pe malul

reur y étaient également exagerées, ce *qui me confirma dans l'idée où je suis que ces princes se font une étude de ne donner à la Porte que des nouvelles agréables*, soit qu'ls se persuadent par le mieux faire leur cour, ou que gagnés par les Moscovites ils s'imaginent de tromper la Porte par ce moyen".

[34] Către izvoarele aduse mai sus, în nota 25 adăogim Virmond c. consiliul de războiu, 17 Iunie 1720 Hurm. *Doc.* VI, p. 301 : „er (Ghica) repl cirte mihr, *alle nationes geben dem Dolmetsch jährlichs ein sichres*, wielen er viele Mühe und sie seiner nötig hatten".

[35] Intr'un memoriu al rezidentului rus Alexie Dascov c. marele vizir din 1719, Hurm. *Doc.* VI, p. 287, se spune între altele : „Quapropter summa fide et sinceritate fulgidam Portam assecuro, summam intentionem suae cezareae Maiestatis in hoc totaliter consistere nisi almam pacem hane et amicitiam in omnibus suis punctis toto conatu tueatur".

căreia se întindea tot stăpânirea sau cel puţin interese otomane. Această mare udând ţărmurile Persiei, o ţară care totdeauna a făcut un comerţ foatre întins cu Europa, Petru cel Mare dorea să-şi întindă stăpânirea pe coastele ei spre a atrage astfel în Rusia o parte a celui comerţ. Pentru a realiza planul său i se înfăţişează un prilej din cele mai potrivite.

Intâmplându-se în Persia o revoluţie în care şahul este răsturnat de un uzurpator Mir-Mahmud, un tib dintre popoarele revoltate, Lesghii, întrând în oraşul Schamahi, ucide vr'o 300 de neguţitori ruşi şi le răpeşte marfă de mai multe milioane. Petru cel Mare cerând în zădar dela Mir-Mahmud îndestulare pentru daunele cauzate, întră cu o armată în Daghestan şi cuprinde Derbent şi Baku. Turcii auzind de cuceririle lui Petru în Persia, încep a se îngriji şi trimit o ambasadă la acesta care să-i spună că ei nu vor suferi nici odată ca nişte Mohametani, precum erau locuitorii Daghestanului, să încapă sub stăpânirea unui principe creştin.

Pe când astfel Ruşii începuseră a se ciocni cu Turcii la marginele Asiei, în Europa lucrurile se încurcau din pricina Poloniei.

Principele de Curlanda, o ţară vasală Poloniei, se căsătorise cu Ana, fiica fratelui lui Petru cel Mare. La moartea acelui principe, nerămânând nici un moştenitor, Polonia după dreptul feodal trebuia să anexeze Curlanda. Petru cel Mare însă, care voia să pună mâna pe această ţară, sprijine cu o armată pe nepoată-sa şi o mănţine ca regentă. După ce Ana ajunge împăteasa (1727), ea caută să aducă Curlanda în o atârnare mai mare de Rusia şi voeşte să o dee ca feodă favoritului ei Biron. Tocmai pe atunci murind August al II-lea regele Poloniei, prietenul Ruşilor, alegerea noului rege începe a ocupa foarte mult curţile Europei. Franţia dorea să pună în scaunul Poloniei pe Stanislaus Leczinsky, socrul lui Ludovic al XV-le, iar Austria şi Rusia sprijineau pe August al III-le de Saxa, care făgăduise Anei cedarea Curlandei, şi împărăţia rusască pentru a asigura isbânda candidatului său, întrase cu o armată în Polonia.

Turcia care văzuse amestecul Ruşilor în Polonia încă de pe timpul lui Petru cel Mare, când acesta sprijinise pe August al II-le împotriva lui Stanislaus Leczinsky cel pus de Svedezi, impusese drept condiţie Ruşilor, prin pacea dela Prut, ca să nu se mai amestece în Polonia. Petru cel Mare însă care avea armata sa în Polonia încă dela reaşezarea lui August al II-le, o retrage numai cât până în Curlanda, unde o întrebuinţază cum am văzut, spre apărarea nepoatei sale. Mai multe împrejurări împedecă însă pe Poartă a cere dela Ruşi respectarea tratatului încheiet; mai întâi complicaţiunile din Persia şi răsboiul ce se încinsese între Turci şi partida uzurpătoare de acolo; apoi răsturnarea sultanului Ahmed al III-le şi înlocuirea lui

cu Mahmud I (1730). Ruşii căutau tocmai acuma, când Turcii se aflau într'o mare turburare să le declare răsboiu. După ce-şi asigură prietenia Austriei prin un tratat ofensiv şi defensiv încheiet cu această putere în 1726, întâmplându-se tocmai atunci ca Turcii în răsboiul lor cu Persia, să trimiţă pe Tătari prin pământ rusesc către acea ţară, Ruşii privesc această trecere ca un casus belli şi atacă Crimeea, prefăcându-se însă şi acuma că ei nu pornesc înpotriva Turcilor ci împortiva Tătarilor. Turcii văzând pe de o parte planurile Ruşilor în Persia şi mai ales tratatul secret de alianţă cu partida revoltată; pe de altă parte întrarea armatei ruseşti în Polonia, însfârşit şi atacul Crimeei, se hotăresc să declare răsboiu Rusiei în 28 Maiu 1736,

Văzând rezidentul Angliei şi acel al Olandei, că răsboiul este gata să izbucnească, şi simţând că de astă dată Poarta va avea de luptat împotriva a două puteri, Rusia şi Austria, ei se silesc a împăca trebile şi sfătuesc pe Poartă să închidă ochii asupra uzurpărilor celor noue ale Ruşilor, precum făcuse până acuma cu rămânerea acelora în Polonia. Cauza care făcea pe amândouă aceste puteri să sfătuiască pe Poartă la răbdare erà frica pentru comerţul lor, după cum ne spune Feldmareşalul rusesc Münich în memoriile sale asupra răsboiului din acel timp : „Englejii şi Olandejii care făceau cu pânzăriile lor şi cu alte mărfuri un comerţ foarte însamnat în răsărit nu puteau vedea cu ochi buni ca Turcii să fie răsturnaţi; căci dacă d. e. Turcii, care ca toate popoarele răsăritene îşi caută luxul lor în mulţimea hainelor lungi, ar fi ruinaţi, atunci ar trebui ca mulţi fabricanţi de pânză, cu deosebire din Anglia, să-şi vândă stativele lor. Mai ales însă se temeau ei de un comerţ rusesc din Marea Neagră către Marea Mediterană, în spre care până atunci mărfurile ruseşti mergeau prin mânile lor" [36].

Pentru a înţălege această politică din partea Austriei, trebue să ne amintim care erau raporturile sale cu Rusia şi cu Turcia la începutul veacului trecut. Una din ţările care fusese în totdeuna mai ameninţată de Turci fusese Austria. Din timpul bătăliei de la Mohaci (1526) când peri împreună cu regele Ludovic al II-le şi regatul unguresc, Austria fusese expusă la cele mai mari primejdii din partea Turcilor, prin apropiata lor vecinătate, născută din prefacerea Ungariei în paşalâc turcesc. De atunci Viena deveni ţelul statornic al cuceririlor otomane şi ea fusese în curgere de un veac şi jumătate încunjurată în două rânduri de armatele turceşti, (în 1529 şi 1683). De abia trecuseră câţi-va ani de când Austria izbutise a bate şi ea odată pe Turci, şi a recâştiga prin pacea dela Carlowitz (1699), ţările perdute pe timpul împăratului Carol al V-lea, şi apoi ajunsese

---

[36] *Münich's Tagebuch* in Ernst Hermann, *Beiträge zur Geschichte des russichen Reiches*, Leipzig, 1843, p. 158.

prin acea de Passarowitz (1718) a răpi chiar dela Turci nişte bucăţi de pământ, între care Oltenia. Amintirea suferinţilor încercate din partea Turcilor era încă vie în sufletele Austriacilor, şi la auzul numelui de „Turc" li se aprindea şi revolta inima, în cât mintea lor nu erà încă îndestul de rece, cugetarea lor îndestul de limpede pentru a pătrunde în viitorul politicei ruseşti şi a videa ce alt soiu de pericole aceasta ascundea în sine. Apoi comerţul ce-l făcea Austria în ţările noastre şi în peninsula Balcanului erà cu mult mai neînsămnat de cât astăzi. Gurile Dunărei fiind însfârşit stăpânite de Turci fără nici un soiu de ameninţare, cel puţin văzută, şi deci chiar puţinul comerţ ce-l întreprindea Austria fiind cu totul asigurat, înţelegem uşor cum de Austria sprijinea politica rusască împotriva Turcilor, pe când din contra puterile apusene începuse încă de pe atunci a se îngriji de interesele lor în Marea Neagră şi stăteau alăturea cu Turcii în toate împrejurările pentru a-i ajuta faţă cu Rusia. Austria nu ajunsese încă la cunoştinţa politicei celei mai potrivite cu interesele sale. Din contra crezând ea că tot din partea Turciei îi va veni peirea, ajuta pe Ruşi împotriva ei, fără a vedea că prin aceasta lucrà de mai înainte la însăşi a ei ruină.

După mai multe tânguiri mutuale, Rusia ocupă de odată şi fără o prealabilă declarare de răsboiu mai multe posesii turceşti din Crimeea, lucru de care Poarta este încunoştiinţată prin o ştafetă a lui Grigore Ghica, ajunsă în Constantinopole în ziua de 14 Aprilie 1737, şi care provocă o mişcare urieşă, motivată mai ales prin împrejurarea că răsboiul nu fusese declarat [37] Constantin Mavrocordat din protivă înşălat prin un renegat francez în slujba Porţei, Bonneval, caută să o convingă că Rusia nu aveà ca obiectiv a pregătirilor ei decât pe Austria. Neputându-se admite că Mavrocordat să fi vrut a înşăla pe Poartă, asemene părere nu poate fi pusă decât pe socoteala unei nepătrunderi politice, care'l deosebia atât de mult de agerul şi ghibaciul său părinte [38]. Că Mavrocordat erà credincios stăpânitorilor săi se vede de pe manifestul publicat româneşte şi turceşte în Oltenia pentru a îndemnà poporul a nu se da în partea Nemţilor, ci a rămânea supus Porţei care-i va apărà cu toată puterea [39].

După mai multe trătări urmate, în răstimpul cărora Ruşii ieu prin surprindere Azovul, se deschide un congres la Nimirov

[37] Vezi actele diplomatice analizate de Hurm. in *Frag. zur Geschichte der Rumänen*, V, p. 35—37

[38] Analiza raportului lui Talman din 8 Maĭ 1736, *ibidem*, p. 40.

[39] Iorga, *Studii și Doc.* XVI, p. 4. Acest document fusese întrebuinţat înainte de a lui publicare de N. Dobrescu, *Biserica Olteană*, p. 134.

în Aprilie 1737, care se adună mai ales după stăruința Austriei [40] ce vroia să înalțe pe Turci cu armele în timpul negocierilor spre a aveà gata la îndămână şi instrumentul împăcărei, în caz de izbândă fericită a loviturei sale. Imediat după deschiderea congresului, Austria aruncă masca şi dă ordin trupelor să treacă peste granița împărăției otomane, deşi nimic nu puteà îndreptăți o atare procedare din partea ei care erà încă legată față cu Turcii prin tratatul de pace dela Passarowitz. Ea vroia însă să-şi creeze o stare de stăpânire care să fie apoi luată de bază în tratările de la Nimirov. Chiar din acele trătări eşi la lumina cât de nefirească erà alianța între Rusia şi Austria pentru dărăpănarea Turciei, şi neînțelegeri grave se iviră între cei doi tovarăşi de luptă tocmai dela poziția viitoare a țărilor române.

Rusia cerea recunoaşterea Moldovei şi a Munteniei ca țări neatârnate sub protectoratul ei, iar Austria se silea să dobândească dela Turci cesiunea unei noue părți din Muntenia anume până la râul Argeşului. Pretențiile celor doi aliați se băteau cap în cap [41].

Turcia simțând această contrazicere în vederile ambilor ei duşmani şi împinsă de ambasadorul francez, de Villeneuve, care se temea pentru comerțul țărei sale de concurența Rusiei ce s-ar naşte din învoirea navigărei în mările turceşti, refuză aceste condiții, ce nu ar fi fost mai grele chiar în cazul unui răsboiu pierdut.

Incordarea între Rusia şi Austria sporea însă cu cât înainta răsboiul, şi lucrurile merg aşà de departe în această privire în cât ambasadorul rusesc din Constantinopole cere dela curtea de Viena rechiemarea delegatului militar austriac depe lângă armatele ruseşti, din pricina rapoartelor sale prea defavorabile asupra mersului răsboiului ruso-turc [42].

In asemene condiții înțelegem cum alianța celor două împărății în contra Turciei trebuia să fie mai mult o piedecă decât o pricină de înaintare. Austria se şi răsgândeşte în curând şi vede greşala ce o făcuse, ajutând pe Rusia în planurile ei de cucerire. Ea reduce deci cererile ei pentru întocmirea păcei, la păstrarea condițiilor celei dela Passarowitz. Turcii însă văzând că Austria slăbeşte, urmează tactica cea foarte înțeleaptă de a privighea numai pe Ruşi, ce şi ei duceau răsboiul cu moliciune, şi de a càdea cu toate puterile lor asupra Austriei, cerând delà ea ca condiție de pace restituirea tuturor posesiilor pierdute

---

[40] Raportul lui Talman. 26 Fevruarie 1737. Protocollo della conferenza di Talman con Gran vizire, 19 Fevruarie 1737, *ibidem*, p. 54.

[41] Actele rezumate de Hurm, *ibidem*, p. 65 şi 67 şi Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* dans la collection d'histoires complètes de tous les états européens. III, p. 468

[42] Hurm, *ibidem*, p. 69.

tocmai dela pacea dela Carlowitz, şi aşăzarea lui Racoţi în tronul Ungariei [43]. Luarea Mehadiei şi a Orşovei de Turci hotăreşte pe Germani să facă împăcarea cu Poarta, care şi ea cerea aşà de mult numai spre a avcà de unde lăsa, şi se încheie pacea dela Belgrad în 1739 în 18 Septemvrie, prin care Oltenia este înapoiată Turciei şi astfel Muntenia este reîntregită. Cu Rusia se încheie pacea în aceeaşi zi. Cu toate că cu puţin timp mai înainte Ruşii bătuseră în destul de greu pe Turci la S'avutshane, luase Hotinul şi cuprinsese Moldova, condiţiile păcei şi cu această putere sunt destul de favorabile Turciei. Intre altele Azovul trebuia să fie dărămat, ţara din jurul lui să rămână pustie ca margine între cele două împărăţii; Rusia este oprită a construi corăbii de răsboiu pe marea de Azov şi pe marea Neagră, precum şi de a întreţinea o flotă pe apele lor. Ruşii pot face comerţ însă numai pe corăbii turceşti. Ei dobândesc însă din nou învoirea de a aveà un rezident în Constantinopole [44] Aceste condiţii atât de îngreuietoare pentru Ruşi după un răsboiu încununat la sfârşit prin izbânzi îndestul de însămnate, se pot explica numai prin faptul că încheindu-se pacea cu Austria, Rusia se temea a urma singură mai departe un răsboiu pentru care nu erà pregătită. Apoi ea nu eşia cu totul fără câştig din lupta întâmplată: rămăsese cu cuceririle ei în Persia, şi Azovul, dacă nu erà încă în stăpânirea ei, cel puţin prin dărămarea sa numai erà nici un mijloc de apărare în mânile Turcilor. Câştigul însă cel mai însemnat al Ruşilor a fost acel dobândit prin tăcerea tractatului asupra Poloniei. Ne stipulându-se nimic în această privinţă, ei păstrară poziţiunea lor influentă în această nenorocită ţară, care în curând trebuia să cadă jertfa nesocotinţei sale şi a lăcomiei vecinilor ei. Poate chiar că scopurile Ruşilor asupra Poloniei i-au făcut să primească acea pace nu prea favorabilă, căci ei vedeau în Polonia o pradă sigură şi apropietă, pentru care prea uşor se hotăriau a jărtfi deocamdată planurile lor mai îndepărtate. Asupra ţărilor române răsboiul din 1739, avù mai întăi efectul cel foarte salutar de a se restitui Munteniei partea ce se desmembrase din ea în 1718 [45]. Apoi Ruşii pătrunseseă mai adânc în Moldova decât în răsboiul din 1711, şi Românii putură cunoaşte altă parte a caracterului lor, ce nu-i mai lăsa aşà de mult în lumina pravoslavnicici. Anume Münnich după ce ie Hotinul, în August 1739, intră în

[43] *Ibidem*, p. 81.

[44] Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches*, V, p. 786 şi 794. Comp asupra pricinilor încheierei păcei un extract din memoriul lui de Castellane din Mai 1747, în care el îşi dă samă regelui despre ambasada sa Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 584.

[45] Dragomanul Alex. Ghica stăruie ca Oltenia cea restituită să se constitue în exarhat sub domnia lui, oferind pentru aceasta 219 pungi. Constantin Mavrocordat isbuti să facă a se respinge această cerere. 'Ath. Comnen Ipsilanti (*l. c.* mai sus p. 42 nota 22), p. 471.

Moldova, ceeace auzând Grigore Ghica, ,,puse caimacam pe Sandul Sturza vel logofăt şi pe Iordachi Cantacuzino Deleanul vel comis şi el au purces în jos cu câţi boieri s'au întâmplat cu dânsul. Münnich trimite pe Constantin şi pe Dumitraşcu Cantemir (din care pe unul voia să-l pună principe în Moldova)[46], feciorii lui Antioh, care se înstrăinaseră la Ruşi, şi aceştia au şi purces prin ţară strângând proviant şi bucate turceşti; unde găsiau luau şi cai de-ai cui erà, turceşti şi boi reşti, pe toţi îi luau, că le slăbise caii''. Constantin Cantemir au venit ,,tot jăcuind până la Iaşi'' şi au întrat în Iaşi în 2 Septemvrie 1739 într'o Duminică, ,,şi i-au eşit înainte mitropolitul şi mai mulţi boieri care se mai întâmplase şi cu călugării şi cu neguţitorii, cu toţii i-au eşit înainte de laturea târgului, despre Muntenime (Copou) şi i-au închinat cheile ţerei şi steagul slujitorilor, şi s'au împreunat cu mare bucurie mergând prin Iaşi, petrecându-l boierii până la Frumoasa şi s'au aşezat acolo cu oastea sa''[47]. Mitropolitul ţinù o cuvântare foarte patetică spre lauda Maestăţii Sale Impărăteasa Ruşilor, suverana legiuită a Moldovei şi spre slăvirea armatelor ei şi se rugă pentru intinderea aşezământului Maestăţii Sale pe toate stările şi supuşii Moldovei. Aici e locul de a face o băgare de seamă asupra rolului religiei ortodoxe în apărarea naţionalităţii române care se obişnueşte a se privi mai ales de clerul român în chip cam exagerat.

E adevărat că biserica ortodoxă a apărat totdeauna pe Românii din părţile apusene care erau ameninţaţi de catolicism şi desnaţionalizare. In ţările Române biserica Ortodoxă n'a apărat însă niciodată naţionalitatea românească contra copleşirii din partea elementelor de aceeaşi credinţă. Biserica noastră ortodoxă a înlesnit, Grecilor înstrăinarea mânăstirilor şi a averilor ţărilor române. Tot ea s'a arătat pururi foarte supusă către Ruşi şi plecată. . . . . Cazul de acuma cu Mitropolitul se va repetà şi mai târziu[48].

Peste puţine zile vine însuşi Münnich în Iaşi ,,şi i-au eşit înainte Mitropolitul Antonie şi cu Caimacamii şi cu alţi boieri care se mai întâmplase, făcându-i mare cinste, până l'au adus în curţile domneşti; şi au şezut în Iaşi o septămână şi cât au şezut în Iaşi, în toate zilele chema pe mitropolitul şi pe caimacami

[46] Neculcea în *Letopiseţe*, II, p. 449. Un hrisov al lui Grigore Ghica, din 21 Octomvrie 1741, vorbeşte despre fuga lui întâi la satul Roşieştii apoi la Galaţi. *Uricariul* II, p. 27. Un altul din 4 Iulie 1741 milueşte pe stegarul de copii *Ioniţă Codrescu*, pentru că ar fi rămas credincios pe lângă el, cu toate turburările întâmplate. De la acest stegar se trage familia *Codreştilor*. *Uricariul*, V, p. 131.

[47] Ioan Neculcea, p. 449.

[48] Münnich către Cardinalul Fleury 30 Sept. 1739. Hurm. *Doc.* XVI, p. 454, cf. p. 456 lista persoanelor ieşite întru întâmpinarea generalului rus.

şi pe ceilalţi boieri şi-i punea la masă de-i cinstea"[49]. Münnich însă erà numai cât un bun militar. De politică îndeobşte şi de cea rusească în dosebi el nu se prea ocupa, cu atât mai mult că erà străin (German). De aceia îl vedem făcând o mare greşală când vine pentru întăia oară în atingere cu Moldovenii. In de-osebire de Petru cel Mare, care la fie ce moment 'mbrăţişa pe Cantemir şi care pusese atâtea clauzule favorabile boierilor în tratatul său cu domnul Moldovei, Münnich se poartă mândru cu boierii şi cu mitropolitul ţărei, şi impune boierilor nişte condiţii foarte grele care-i înstrăinează îndată simpatiile lor, ceeace de sigur trebue să ne pară curios pentru un om ce şi el năzuia la domnia Moldovei[50]. Münnich se credea pe pământ turcesc şi trăta Moldova ca o ţară cucerită, pe când Petru, mult mai ghibaciu, se arătase ca liberator. Astfel ne spune Hammer că „Münnich trătă boierii cu o asprime nepotrivită; când mitropolitul îi oferi spre sărutare crucea şi evanghelia, el nu puse buzele sale decât pe sfânta carte şi răspinse crucea, şi prelatul începând o cuvântare prin vorbele: Domnul să bine-cuvinteze intrarea şi eşirea ta" generalii ruşi începură a râde de această profeţie"[51]. Munnich impuse apoi ţărei Moldovei următoarele orânduiri: Să fie Moldovenii credincioşi cu toată inima împărăţiei Rusiei. Să nu aibă Moldovenii respundenţie cu neprietenii împărăţiei Rusiei. Boierii pribegi cu Grigorie Vodă să se întoarcă toţi până într'un an; iar carele nu s'ar întoarce până la anul să nu aibă ertare. Două-zeci de mii de oaste să armeze ţara şi să o hrănească şi să şadă prin tărguri pe unde s'ar socoti. Trei mii de salahori să nu lipsească peste toţi anii, să lucreze pe la cetăţi la ce ar trebui. Pentru oamenii de oaste ce vor fi bolnavi, să cheltuească cu dânşii la aptică (apotecă—farmacie) să le deie oţet şi usturoiu. Ofiţerilor ce vor fi cu acele două-zeci de mii de oaste, iarăşi să le deie ce le-ar trebui. Moscal, Grec sau alţi oameni străini să nu încapă la nici o diregătorie în ţară; ci numai cu neguţitorie. Câţi boieri şi câţi slujitori ce n'ar fi la vre-o diregătorie să încalece să meargă cu toţii la oaste, şi leafă să le deie împărăţia. Ear birul şi nevoia ţărei ce le-ar fi partea să-şi deie. Nouă-zeci de pungi de bani să deie poclon lui Münnich acum. O sută de pungi de bani să deie masă lui Münnich în toţi anii, (care bani făcea 12,000 de galbeni de aur, ungureşti. Galbenul umbla patru lei pe această vreme). Nimeni să nu tăgăduească bucate sau haine, sau bani turceşti sau greceşti că cu capul lor vor da samă.

[49] *Ibidem*, p. 450. Constantin Cantemir comanda un regiment de Moldoveni. Vezi *Histoire de la guerre des Russes et des Impériaux contre les Turcs en* 1736, 1738 *et* 39 *et de la paix de Belgrad qui la termina.* Paris 1780, II, p. 119—122.

[50] Mannstein *Mémoires sur la Russie* Leipzig 1771, p. 356 nota.

[51] Hammer, *Histoire de l'empire ottoman*, p. 484.

La aceste „ponturi" adauge Ioan Neculea reflexiunile următoare care arată părerea boierilor: „şi le-au zis, că de nu vor primi aşà, a da foc târgului; şi i-au făcut cu de-a sila de au iscălit, că se întâmplase şi boierii de nu se învoiau, şi au iscălit toţi. Care mai pe urmă veţi vedeà la ce au eşit cinstea lui Münnich, că vinul cel unguresc dulce s'au făcut venin amar şi râsul plâns, şi voea cea bună, groază şi frică. Şi oh! oh! oh! bogăţia, sărăcie şi lipsă şi blăstem, şi osândă vecinică neuitată şi neînchegată", aceasta cu atâta mai mult că după încheierea păcii dela Belgrad, Ruşii fiind nevoiţi să părăsască Moldova, Münnich dă ţara în prada soldaţilor, ceeace o expune la o sălbatecă despoiere [52].

Această tratare atât de brutală a boierilor avu însă un bine; ea deschise ochii asupra politicei ruseşti, şi dacă s'au format în ţară de pe atunci o partidă anti-rusă aceasta o datorim purtării lui Münnich.

Ţările române fiind prin pacea de Belgrad lăsate Porţei, domnii lor reveniră în scaune. Ghica îndatorindu-se mult în timpul răsboiului, pentru sprijinirea Turcilor, este nevoit să pună dări grele pe Moldova, cârciumărit câte 5 lei de cârcimă, văcărit pe care îl percepe ca şi Mavrocordat şi de pe vitele ce perise. Turcii trimeţind spre siguranţă patru steaguri de oştire să ierneze în Iaşi, miliţiile otomane pe lângă că pradă cumplit oraşul, mai lăţăsc şi ciuma în el. Către aceste suferinţi se mai adauge şi o lipsă mare de fân care ucidea dobitoacele [53].

Dacă domnia lui Ghica apăsa acuma cu o mână atât de grea asupra Moldovei, pricina nu erà acea formulată de Neculcea în o poetică comparaţie că „hirea domnilor se potriveşte cu linul mărilor şi cu săninul cerului; când nu gândeşti se turbură mările şi ceriul înnourează" [54], ci în nevoile lui şi mai ales în faptul că reîntorcându-se din Ţarigrad mai adusese încă un număr de Greci cu el, între alţii pe un patriarh mazil, Paisie şi pe unul Grigorie pe care'l făcu postelnic, „dintre toţi Grecii acestei domnii cel mai bun şi mai înţălept, numai tot hire de Grec, mai mult de lup de cât de dulău" [55]. Apoi mai aducându-şi nora din Constantinopole, fata lui Mihai Racoviţă, altă droaie de Greci să ie după dânsa, toţi oameni pe care nu altă ceva îi atrăgea în Moldova de cât dorinţa de îmbogăţire prin jaf şi despoiere. Mitropolitul Anton ducându-se cu Ruşii, Ghica „ca

[52] Ioan Neculcea, p. 450. O însemnare pe un manuscris în Urechc „Inscripţii de pe manuscrise" în *An. Ac. Rom.* II, tom. IX, 1886 p. 49.

[53] Neculcea *ibidem*, p. 442. La p. 454 ne spune că stogul de fân ajunse 15 lei

[54] *Ibidem*, p. 425.

[55] *Ibidem*.

să acopere numele cel de hain a lui Anton"[56], pune în locul lui pe un Grec, Nechifor din Peloponez, singurul mitropolit grec ce au stat în biserica Moldovei.

Grigore Ghica ca şi moşul său Neculai Mavrocordat se folosia de toate împrejurările pentru a înmulţi şi întări elementul grecesc.

Grigore Ghica întră însă în curând în bănuială de înţelegere cu Ruşii, şi nu fără cuvânt. Aşa el sfătuieşte pe Turci să părăsască cetatea Hotinului, ca una ce ar fi cu totul dărămată, care părăsire din partea Turcilor, cu toate că era şi în interesul Moldovei, convenia mai ales acelui rusesc. Această purtarea a lui Ghica se explică numai prin înriurirea pe care Rusia o dobândise în Constantinopole în urma răsboiului, şi care împingea pe iscusitul Fanariot a se pune bine şi cu această împărăţie, întru cât se putea, fără a se compromite nici faţă cu Turcii.

Vom vedea că în tot deauna ţinta supremă a domnilor şi dragomanilor fanarioţi a fost de a păstra posturile lor de a-şi îngriji de intersele băneşti, slujindu-se de acele politice nu mai ca unelte pentru ocrotirea daraverilor lor personale. Grigore Ghica şi cu fratele său Alexandru dragomanul, ne dau în această privinţă exemplul cel mai viu. Anume Turcii fiind bătuţi într'un rând, vroiau să încheie pacea cu Ruşii. Cei doi fraţi temându-se ca Moldova să nu încapă sub Ruşi şi Grigore Ghica să-şi peardă căpătuirea, se opun din toate puterile lor la întocmirea păcei[57]. Dacă însă Ghiculeştii se temuse ca pacea să nu se încheie sub impresiunea unei hotărătoare izbânzi a Ruşilor, pentru că Moldova trecând sub ei, să nu se pericliteze poziţia lui Grigore, pe de altă parte o izbândă prea desăvârşită a Turcilor putea să atingă pe acea a lui Alexandru, căci răpunerea aliaţilor de către Turci ar fi adus pe Racoţi la domnie în Transilvania, şi atunci „creditul pe care acest evenement l'ar da lui Ibrahim Efendi capuchihaia lui Racoţi, ar pune pe Alexandru Ghica în pericol de a pierde postul de dragoman pe care i l'ar răpi Ibrahim Efendi". Fraţii Ghica aveau deci interes ca pacea să fie încheiată fără ca nici una din puterile răsboitoare să dobândească asupra celei-lalte un rezultat însămnat. De aici se explică cum de fraţii Ghica care combătuse pacea după înfrângerea Turcilor, o sprijinesc din toate puterile lor cât-va timp după aceia[58].

---

[56] Carte sobornicească din 1752, în *Uricariul* lui Th. Codrescu, III, p. 236. *Letopiseţul* lui Neculcea II, p. 456. Nichifor vrea la bătrâneţe să vândă mitroplia unui altui Grec; este însă împiedicat de sobor.

[57] In limbagiul său plastic Neculcea, *Letopiseţe*, II, p. 436, formulează astfel această teamă: „că avea Grigore Vodă mare jale şi frică c'or lua creştinii ţara şi nu numai el ci şi Grecii lui n'or mai avea ce stăpâni şi ce mânca".

[58] De Villeneuve c. afacerile straine, 11 August 1738 în Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 522.

Acest joc al Ghiculeştilor nu scăpă însă de a fi pătruns de Turci, şi aceştia nemulţămiţi că prin încheierea păcei nu câştigase şi ceva dela Ruşi, îşi răsbună în contra principalilor ei mijlocitori, tăind capul dragomanului Alexandru Ghica şi unui om de încredere a lui Grigore, doctorul Testabuza; iară Grigorie Ghica însuşi îşi rescumpără viaţa cu 200 de pungi [59].

Totuşi el trebui să piardă domnia, şi modul cum aceasta se întâmplă ne desvăleşte sistemul de intrigi complicate ce se ţeseau în Constantinopole în jurul ţărilor române, şi ne arată că întreaga activitate a cugetelor celor agere ale Fanarioţilor, nu avea altă ţintă de cât vânarea acestor bănoase poziţii.

Printr'o excepţie în lumea acea lipsită de simţiminte şi plină numai de interes, se întâmplase ca fiul lui Grigore Ghica să se înamoreze de fata lui Mihai Racoviţă într'un chip atât de serios, în cât să cadă în o lungoare care îi ameninţa zilele. Cu toată duşmănia lui Ghica contra lui Racoviţă care'l săpa la Constantinopole, el fu nevoit, spre a-şi mântui viaţa copilului, a se încuscri cu domnul depus. Devenind astfel rude şi prieteni ei se uniră pentru a răsturna pe Constantin Mavrocordat, spre a obţine Grigore Ghica Muntenia iar Mihai Racoviţă Moldova. Grecii creditorii lui Racoviţă care aşteptau de 14 ani în zădar restituirea în scaun a debitorului lor, îşi puseră toate silinţele spre a face să izbutească planul ce-şi propusese. Liga făgăduia 1000 de pungi marelui vizir pentru mazilirea lui Mavrocordat. Sultanul se arăta însă nedispus de a jărtfi pe domnul Munteniai, care simţind pericolul dăduse şi el 300 de pungi proteguitorului său Cîzlar-Aga. Acesta sfătui pe sultanul să depună pe Ghica, să strămute pe Mavrocordat în Moldova, dând scaunul Munteniei lui Mihai Racoviţă, ceea ce se şi făcu. Astfel uneltirile pornite de Ghica contra vărului său se întoarseră în potriva lui însuş [60].

3. OLTENIA SUB GERMANI

Dela 1718 data tratatului dela Passarowitz până la 1739 data aceluia de Belgrad, banatul Craiovei stătu în stăpânirea Germanilor, care dorind să reforme starea acele provincii, făcură asupra ei mai multe cercetări, ce se află consemnate în numeroase documente. Studiul lor ne pune în putinţă de a cunoaşte cu de-amăruntul o sumă de împrejurări a vieţei ţă-

[59] Două rapoarte ale rezidentului german Penkler din 17 Septemvrie şi 29 Noemvrie 1741 analizate în Hurm. *Fray.* V, p. 108. Asupra lui Testabuza compară raportul din Noemvrie cu Enache Cogălniceanu în *Letopiseţe* III, p. 199.

[60] De Castellane c. afacerile străine. 10 Sept. 1741 Hurm. *Doc. Supplement*, 1, p. 504 : „en sorte que tous les efforts de la cabale que Grégoire Ghika avait tramée contre son cousin Mavrocordato, a tourné contre lui-même".

rilor române din care Oltenia erà partea unui tot, pe la începutul veacului al XVIII-lea.

Numărul poporaţiei în această parte de ţară erà foarte mic în raport cu ce este astăzi. La cea dintăi numărare din 1721 se aflară numai 13.245 de familii, cei mai mulţi oameni stând ascunşi prin munţi, încă de pe vremile răsboiului. La numărarea făcută mai târziu, în 1734, se găsiră 29.341 de familii de birnici şi 4005 de scutiţi. Dacă mai socotim numărul familiilor emigrate la această din urmă epocă, (vom vedea în curând pentru ce), la cifra de 6.000 atunci vom afla un total de 40.000 de familii în cifră rotundă pentru poporaţia totală a Olteniei, care ne dau, socotite a 5 suflete de familie, un număr de 200.000 de oameni pentru întregul poporului din banatul Craiovei în timpul stăpânirei germane [61], pe când astăzi este cel puţin de 1.000.000.

Cele 36.000 de familii de birnici se descompuneau în chipul următor : 52 de boieri mari, 61 de rangul al doilea şi 108 de rangul al treilea [62]. Ţăranii se subîmpărţau în 75 de familii de aleşi, răzăşii cei mai bogaţi, 5690 de megieşi definiţi de un document ca locuitori cu moşii, alcătuind trei categorii după întinderea proprietăţilor lor [63]; 14.145 de şărbi, ţărani fără proprietăţi ce locuiau pe moşiile boiereşti; 7.368 de locuitori mărginaşi, şărbi supuşi la mai puţine contribuţii din cauza lucuinţei lor pe marginile ţărei, expuse la prădăciuni [64]. Să mai aflau apoi 5.900 de familii de boierănaşi, 414 plăieşi, 415 Lovişteni, 836 de familii în Craiova şi 323 de neguţitori, cei mai mulţi în Craiova. Capitala Olteniei număra deci vre-o 1000 de familii sau 5.000 de suflete pe când astăzi vre-o 30.000, în cât găsim aceiaşi proporţie între numărul locuitorilor de atunci şi de astăzi atât în capitală cât şi întreaga ţară, dovada că cifrele sunt cât se poate de exacte.

Acest număr de tot neînsemnat al poporaţiei ţărilor române se micşură mai curând de cât spori în decursul epocei fanariote, aşa că la sfârşit în 1821 erà tot atât de mare ca şi la începutul ei. De atunci până astăzi, în trei pătrare de veac, poporaţia s'a încincit, semnul cel mai învederat al îmbunătăţirei condiţiilor traiului.

---

[61] Protocolul delegaţiei însărcinate cu numărarea poporaţiei, din 30 Ianuarie 1721. Hurm *Doc.* VI, p. 352. Alt raport din 1720 dă 13245 de familii. Giurescu *l c.* p. 475. Un alt raport din 1722 *ibidem* p. 517 dă 20030 de familii Rapartiţia contribuţiilor din 1734 *ibidem* p. 518—522. Asupra familiilor emigrate încă din 1731, vezi raportul comitelui de Wallis şi a baronului Rebentisch, 20 August 1731 *ibidem*, p. 478, despre care ne vom ocupa mai jos.

[62] Vezi lista boierilor care contribuiră la darul către împăratul *ibidem*, p. 318.

[63] Raportul consiliului provincial c. consiliul de războiu, 17 August 1731, *ibidem* p. 477 : „den possessionirten Insassen *Meqiass* genannt".

[64] Din pricina aşezărei sale, ferite de Turci, deci de prădăciuni, ţinutul Gorjului nu avea nici un mărginaş *ibidem*, p. 520.

In ce stare se afla această poporaţie? Amărunţimile conţinute în documentele germane ne vor face să pătrundem şi mai bine în mizeriile ei. Locuitorii plăteau afară de bir, darea directă, încă următoarele 11 dări indirecte, care pe tot atâtea canaluri storceau averea contribuabilului în favoarea unei ocârmuiri ce nu-i dădea în schimb decât chinul şi bătaia, nesiguranţa şi deconsiderarea. Aceste dări erau: 1. desetina de stupi, 2. dijma dela vii sau vădrăritul, 3. dijma dela mascuri sau goştină, 4. acea dela tutun, tutunăritul, 5. darea pe vite, văcăritul, 6. darea pe oi, oieritul, 7. darea pe iarbă, ierbăritul, 8. măscăritul adecă darea de 3 lei dela fie-ce car cu peşte sărat, 9. cotăritul sau darea pe cot impusă neguţitorilor, 10. comănăritul, dar ca pe buţile de vin alta de cât vădrăritul, 11. fumăritul, darea pe căminuri [65]. Ne închipuim lesne că adăugind şferturile pe lângă toate cele enumerate dările nu mai dădeau locuitorilor nici un răsuflu, căci nu se sfârşia una de încasat şi venea terminul unei alteia. Dabilarii stăteau necontenit pe capul poporului, pândindu-l la fie-ce moment spre a-i râpi agonisita, în cât de abia puteà scăpa ceea ce-i erà neapărat pentru întreţinerea mişălescului său traiu. Cea mai bună parte a productului muncei sale mergea în punga domnului, în acea a Turcilor, Grecilor, călugărilor şi patriarhilor străini; pretutindene, numai într'a lui nu se puteà opri. Şi cu toate aceste Oltenia se afla într'o poziţie comparativ mai bună decât restul ţărilor române, ceeace se vede din faptul constatat de comisia administrativă din 1720, care spune ,,că aice în ţară se găsesc cei mai puţini şărbi'' [66].

Condiţia acestor şărbi erà lăsată la dispoziţia stăpânului, care îi punea ,,să-i lucreze aşà de des şi aşà de mult cât erà în bunul său plac, folosându-se totdeauna boierul de timpul cel frumos, iar interesele ţăranului se periclitau adesa ori din pricina stricărei vremei, mai ales când părintele nu aveà un fiu care să îngrijască pe schimbatele cu el de gospodăria casnică. Nemţii care cuprinsese Transilvania redusese numărul zilelor de muncă ale iobagilor de aici dela 6 la 4, dar magnaţii găsiră o compensare a acestei reduceri, punând să lucreze nu numai pe un membru din familie după cum ar fi fost drept, ci pe toţi cei ce o cumpuneau, la munca câmpului.

Se temeau deci comisarii imperiali ca şi boierii olteni ,,care sunt plini de viclenie şi se deprind uşor la lucruri apăsătoare, să nu urmeze exemplul Transilvanenilor, la caz când s'ar dispune reducerea zilelor de muncă'' [67].

---

[65] Anexa XVII la raportu deputăţiei administrative c consiliul imperial din 1720, *ibidem*, p. 338.
[66] *Ibidem*, p. 315.
[67] *Ibidem*, p. 316.

Ţăranii erau însă jăfuiţi de boieri mai ales cu prilejul strângerei contribuţiilor. Niciodată nu se dădea unui ţăran o chitanţă pentru contribuţia răspunsă de el, aşà că adese ori trebuia să plătească încă odată suma datorită. Nedreptatea mergea încă şi mai departe atunci când o parte din poporaţie fugind la munţi şi la codri, se apuca pe cei rămaşi a plăti datoria celor ce lipsiau [68].

Din pricina acestui jaf neomenos, ţăranii se siliau de a părea mult mai mizerabili de cum erau în adevăr. Raportul deputaţiunei administrative ne spune că ,,ţăranii olteni locuiau împrăştieţi în câte patru, cinci case făcute din împletitori de nuiele, unse cu ceva lut, în locuri cât se poate mai îndepărtate de drumul mare şi apropiete de munţi şi păduri, aşà că fiecare din ei, la caz când ar vedeà venind ceva din depărtare, să fie gata de fugă. Alţii locuiesc prin păduri întunecoase în bordeie sub pământ ca animalele sălbatece şi nu cultivă mica lor agricultură lângă casele sau bordeile lor, ci la una sau mai multe poşte îndepărtare, rămânând astfel cea mai mare parte din acest frumos pământ necultivat. Se întâlnesc adeseori ţărani români ajunşi la vrâsta de 50—60 de ani, fără să fi mers mai mult de 10 ori la vre-o biserică şi care nu ştiu ce este credinţa nici cele ce se ţin de ea'' [69]. Ţăranii deci căutând să-şi deie pe cât se puteà mai mult aparenţa unei vieţi sărăcăcioase, prin aceasta tocmai se vede că în realitate starea lor economică erà în destul de bună şi că ei ar fi dus un traiu îmbelşugat, dacă vitriga ocârmuire i l'ar fi îngăduit.

Asupra producţiunei Olteniei aflăm că ţânutul Vâlcei producea mult vin şi poamă, Romanaţii grâu şi orz, Gorjul cultiva puţin grâu însă un prisos de păpuşoi, pe lângă vin şi peşti minunaţi păscuiţi din părăile de munte, Doljul dădea iarăşi mulţi peşti şi cu toate că cultura grâului nu erà prea întinsă totuşi folosia mai mult decât celelalte din pricina apropierei Craiovei, unde îşi vindeà toate producţiunile sale, iar ţinutul Mehedinţilor se deosebea prin producerea mierei, fânului şi poseda întinse păşuni pentru vitele şi mascurii săi [70]. Numărul animalelor erà apoi însămnător. Aşà se aflau în 1731 în Oltenia 50.000 de boi şi vaci, 100.000 de cai fără strâjnicii de 3 ani, 200.000 de stupi, 300.000 de oi şi 300.000 de mascuri, o bogăţie în animale ce astăzi nu se mai întâlneşte, dacă luăm în consideraţie raportul lor către poporaţia de atunci şi de acuma, fără a mai vorbi de albina care s'a împuţinat atât de tare.

Potrivit cu această însămnată producţie a Olteniei şi cu puţinătatea nevoilor locuitorilor ei, şi găsim ,,că ea făceà un

[68] *Ibidem*, p. 309.
[69] *Ibidem*, p. 310.
[70] Visitations-relationen din 20 August 1720, *ibidem* p. 478.

comerţ foarte productiv cu ţările vecine, prin care mulţi bani intrau în ţară şi mai nimic nu eşia din ea" [71].

Ţară prin natura ei de bogăţie neasămănată, însă pradată şi jăfuită de acel ce se scula mai de timpuriu, iată caracterizarea Olteniei şi în deobşte acea a ţărilor române, în veacul al XVIII-lea. Faptul că ele tocmai puteau birui jaful şi despoierea sistematică cărora erau expuse, este datorit numai şi numai puterilor productive extraordinare ale pământului şi climei lor.

După ce am cunoscut starea materială a poporului român dela începutul veacului al XVIII-lea, să cercetăm şi starea lui morală, pe care nimic nu ne o va puteà desvăli mai bine decât situaţia în care se aflau mânăstirile ţărei.

Aceste erau îndestul de numeroase. Numai în Oltenia se aflau 18 mânăstiri mari de călugări cu 11 schituri şi 5 mânăstiri mari de femei cu 6 schituri. Stăpânirea absolută asupra lor şi a veniturilor lor o aveau egumenii, numiţi în mânăstirile închinate de către patroanele lor din Răsărit, în cele domneşti de domn.

Egumenii mânăstirilor închinate erau mai liberi în poziţia lor decât acei ai acelor domneşti. Ei puneau la o parte tot ce puteau jăfui, dând numai de când în când câte ceva mânăstirilor patroane. Erau schimbaţi de obiceiu la 3 ani, luând cu sine tot ce adunase, încât toate veniturile mânăstirilor eşiaŭ afară din ţară. Adesea ori fugiau înainte de a aştepta terminul revocărei lor, furând toate odoarele cele mai de preţ, spre a nu fi nevoiţi să împărţască productul jafurilor lor cu acei ce-i trimisese. Dacă domnul nu se puteà împărtăşi cu nimic dela mânăstirile închinate, el se despăgubia dela cele domneşti, vânzând pe bani numeraţi de'nainte locul de egumen celui ce-i dădea mai mult. Dacă egumenul muria erà moştenit de domn. Dacă trăia prea mult, mai erà jăfuit din timp în timp cu câte un împrumut pe care domnul nu-l mai plătea, dar nici egumenul nu l mai cerea.

Călugării duceau în aceste mănăstiri o viaţă din cele mai mizerabile, caracterizată mai ales prin o fenomenală trândăvie. Toată treaba călugărilor constă în aceea că „dimineaţa stau în biserică vre-o jumătate de oară; apoi se preumblă până la gustare, care de obiceiu erà şi puţină; după aceea se pun cu toţii la somn pentru câte-va oare, să fi fost sătui sau nu. Către sară ţin iarăşi o jumătate de oară biserică. Nici unul nu se apucă de ceva, nu lucrează nimic, preferind a suferi foamea cea mai ascuţită, iar trebile casnice le îngrijesc câţi-va mize-

[71] Extract aus der Graf königsegl. Relation, din 4 Martie 1734, *ibidem*, p. 491.

rabili țigani care le aduc lemne, apă și celelalte trebuitoare vieței"[72].

Iată deci ce tablou al stărei economice, financiare și morale ne înfățișază documentele din timpul stăpânirei germane în Oltenia. Pretutindene de sus până jos o deplină dezorganizare a tuturor puterilor statului, precum o volnicie deplină a celui mare față cu cel mic; pretutindene jaful și despoierea care se împleteau prin această societate descompusă ca vlăstarele ederei prin ruinele unui castel. Trebuia o mare energie și mai ales o mare ghibăcie, spre a întreprinde lecuirea acestui organizm atât de prăpădit. Apoi ca toate boalele care au ros lung timp măduva vieței, și acea de care suferea Oltenia trebuia dерădăcinată cu încetul; cu încetul deprins poporul la un nou sistem de traiu, acel al ordinei față cu dezordinea în care se afla atunci. De altfel se puteà întâmpla ca poporul să priviască ca un mai mare rău încercarea de a-l vindeca de relele existente, ca și bolnavul ce se teme de operația ce trebuie să-i redeie viața.

Acest principiu nu l'au aplicat Germanii. Ei au vrut prea cu grăbire să transforme viața Olteniei, au jâgnit o sumă de interese, au scrintit o sumă de deprinderi, și au spăriet poporul mai rău încă de cum o făcuse ocârmuirea de până atunci. Deaceea încercarea Germanilor a rămas zădarnică.

Boala țărei venise mai ales din lăuntrul ei. Tot din lăuntru trebuia, dacă corpul nu erà osândit fără iertare, să vină prin o reacțiune a puterilor vitale și lecuirea. Și Oltenia dovedi mai târziu că dânsa nu trebuia să moară; și din sânul ei plecă una din scânteile care regenerară neamul românesc.

Să studiem încercările de reformă ale Germanilor.

Asupra modului cum trebuia tratată noua lor agonisită, părerile autorităților germane erau împărțite. Guvernul central vroia ca prin siguranță și încredere în pacea încheietă să readucă pe locuitorii împrăștieți iarăși pe la casele lor, să introducă dreptatea în locul sâlniciei de până atunci, să râdice negoțul țărei și să introducă în inima fie-căruia, boier sau țăran, conștiința deosebirei între ocârmuirea dulce și bine-cuvântată a unei domnii creștine și spaima ce erà mai înainte — aceste toate în îndoitul scop de a mulțumi poporația cucerită și de a o spori prin emigrare din părțile turcești[73].

---

[72] Raportul lui Ignatie Haan c. împăratul, 21 Noemvrie 1719, *ibidem*, p. 284. Comp. Raportul deputațiunei administrative, *ibidem*, p. 315 și anexa XVII, la acest raport, p. 340. Un document din Moldova de la Antioh Cantemir, din anul 1700, întărește starea de destrăbălarea a mănăstirilor închinate spunând: „Și încă și egumenii și călugări au fost jăcuitori împreună cu acei stăpâni străini". Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, București, 1888, p. 10.

[73] Steinville c. Schramm, 26 Iulie 1718, *ibidem*, p. 238. Instrucțiile colonelului Schramm, 6 Noemvrie 1719, *ibidem*, p. 329

Cam de altă părere erau organele ce reprezentau pe guvernul central în provincia cucerită anume delegaţii imperiali trimişi spre a lua Oltenia în posesiune. Ei considerau această ţară ca supusă după dreptul răsboiului şi care deci trebuia tratată potrivit cu a ei stare. Astfel unul din comisari, Ignatie Haan, expune împăratului deosebirea între Transilvania, supusă condiţional şi Oltenia cucerită prin puterea armelor; de aceea nu ar trebui trătat cu ea în nici o împrejurare şi toate reformele sunt de introdus pe cale autoritară [74].

Vom videa că din aceste două păreri, acea din urmă deveni precumpenitoare şi că reformele introduse de Germani, fără ca poporul să fie întrebat, îl aduse în curând la o nemulţămire încă mai mare de cum o avuse sub stăpânirea turcească.

La început măsurile Germanilor ţinură samă întru cât-va de dorinţele boierimei oltene şi se reţinură de la scopul ce-l avuse întâi, de a numi ca ocârmuitori pe boierii Băleanu şi Ştirbeiu, încuviinţând cererea făcută de 66 de boieri şi trimisă din Târgul-Jiului împăratului, prin care arătau dorinţa de a aveà ocârmuitor, cu vechiul titlu de ban, pe Gheorghe Cantacuzino fiul fostului domnitor Şărban. Boierii sunt apoi însărcinaţi să aleagă patru ajutoare din care 3 anume Grigore Vlasto, Staicu Bengescu şi călugărul Dumitraşcu Brăiloiu fură aleşi în unanimitate, iară asupra celui al patrulea glasurile se împărţiră între Ilie Oteteleşanu, Vasile Poenaru şi Vlăduţă Zatran, între care împăratul trebuia să hotărească [75].

Oltenia este lăsată în vechea ei împărţire în 5 judeţe modificându-se întru câtva felul ocârmuirei. In fruntea fiecăruia judeţ se pune un vornic, iar judeţul este împărţit în 4 plăşi, fiecare din ele având în capul ei câte un ispravnic. Fiecare sat erà ocârmuit de un parcalab.

Căderile vornicilor erau: îngrijirea readucerei oamenilor la locuinţele lor precum şi de a îndatori pe aceştia a nu-şi mai zidi case subterane; privigherea întreţinerei drumurilor, podurilor şi fântânilor; paza siguranţei publice şi judecarea pricinelor mai însămnate, afară de acele capitale şi de acele asupra nemişcătoarelor, care erau păstrate pentru ocârmuirea centrală. Dela toate judecăţile vornicilor se puteà face apel la ocârmuire. Ispravnicii îndeplineau sub ordinile vornicilor aceleaşi îndatoriri ca şi capul judeţului. Căderea lor judecăto-

[74] Raportul lui Ignatie Haan c. împăratul, 21 Noemvrie 1719, *ibidem*, p. 283.

[75] Traductio memorialis Valachiae Boerunum, 6 Septemvrie 1719, *ibidem*, p. 317. Provisorium decretum pro *banno* Valachiae domino Gheorghio Cantacuzino, 15 Septemvrie 1719, *ibidem*, p. 319. Procesul verbal de alegere a celor patru ajutoare, 28 Septemvrie 1719 subsemnat de Gheorghe Cantacuzino Banul şi secretarul său, Grecul Neculai de la Porta, *ibidem*, p. 319

rească se mărginea în penal la dreptul de a pune la opreală pe făcătorii de răle şi a-i pedepsi până la gloaba de 3 lei sau bataia cu 50 de vergi; în civil până la suma de 30 de lei. Parcalabul puteà să pedepsască numai până la 25 de nuiele, sau ½ de fiorin adecă ¼ de leu. Fiecare ispravnic aveà sub el câte 3 vătăjăi pentru expeduirea ordinilor. De ocârmuirea centrală erau alipiţi 20 de stafetari sub un vatav, pentru transmiterea corespondenţii oficiale şi private [76].

Intocmirea ocârmuirei puteà cel mult să deie naştere la nemulţămiri personale. Mult mai multe interese fură atinse prin schimbarea sistemului impozitelor. Germanii vroiau în această privire să înlăture arbitrarul de până atunci şi să înlocuiască dările neaşteptate şi schimbătoare, prin altele hotărâte şi nestrămutate, „aşà că fiecare supus să ştie dela început ceeace va aveà de plătit în decursul anului şi prin urmare să trăiască în linişte şi siguranţă că nu va mai aveà nimic de plătit peste ceeace au fost odată orânduit" [77]. Germanii încep prin a desfiinţa văcăritul, ierbăritul, măscaritul, cotăritul, comănaritul şi fumăritul păstrând numai 4 dări din cele indirecte: desetina, goştina, tutunăritul şi oieritul, dispunând ca această de pe urmă dare să fie luată şi dela boieri şi dela mânăstiri în fiecare an, precum se lua dela ţărani, pe când până atunci boierii şi mănăstirile o plăteau numai la 3 ani odată [78]. Aceasta fu prima măsură ce aduse nemulţămire în clasele diriguitoare în contra ocârmuirei germane. Altele ce o mai sporiră fură fixarea zilelor de muncă ale ţăranilor şi aplicarea legilor germane de către un auditor german, toate măsuri protivnice obiceiului pământului [79].

Alte măsuri loviră mai ales în poziţia clerului. Pentru a împiedeca prea marea înmulţire a feţelor bisericeşti, se supun toţi preoţii la dare, conpensând această sarcină prin scutirea lor de a mai da pocloane episcopilor, care şi ei nu erau să mai fie îndatoraţi la împrumuturi silite către domni [80]. Sistemul erà îndestul de bine combinat, luându-se acuma pe calea legală, ceeace mai înainte se lua pe acea a fără de legei. Şi cu toate aceste noua orânduire nemulţămi pe toată lumea; căci erà în-

[76] Vezi anexele V şi VI la raportul deputăţiei administrative c. consiliul de războiu, 1720, *ibidem*, p. 324—326. Anexa VII conţine numele boierilor rânduiţi în cele 5 judeţe ca vornici şi ispravnici. Anexa VIII conţine statul lefilor tuturor dregătorilor. Din aceasta aflăm că banul primea pe an 6000 de florini; consilierii câte 1500, vornicii câte 416, ispravnicii câte 250 de florini pe an.

[77] Ordinul împăratului c. baronul de Undler, 27 Aprilie 1729, *ibidem*, p. 400.

[78] Anexa XVII la raportul dep. adm. *ibidem*, p. 339. Comp. textul aceluiaşi raport, *ibidem*, p. 313.

[79] Anexa XIV, *ibidem* p. 335: „Quod iobbagiones instamus quatenus in eodem statu maneant" cer boierii.

[80] Ordinul împăratului c. baronul de Undler, 27 Aprilie 1729, *ibidem*, p. 406.

troducerea ordinei în locul desordinei. Anume sub regimul vechiu fiecare preot dădea poclon *cât puteà* epicsopului şi cu rugăciuni, cu tânguiri, cu lacrimi ipocrite, puteà *chiar reduce darul* la mai puţin de puterile lui, şi dacă unul poate erà năpăstuit, zece hăläduiau. Acum rugăminţi nu mai încăpeau ; la terminul hotărât o sumă fixă trebuia plătită. Cât despre episcopi înţălegem că-i durea cu atâta mai rău tăierea poclonului, cu cât nu erau să mai fie răşluiţi prin împrumuturile domneşti. Ceeace atinse cu deosebire pe egumenii mânăstirilor fu supunerea lor la îndatorirea de a da socoteli pentru întrebuinţarea veniturilor mânăstireşti, cerere pentru ei cu totul afară din firea lucrărilor. Ei şi protestează cu mare energie în contra acestei măsuri, prefăcându-se a vedeà în ea o atingere a libertăţei religioase şi o prigonire a ritului lor [81].

Dacă însă îndatorirea de a da socoteli nu puteà periclita credinţa religioasă, aceasta fu într'adevăr atinsă prin încercările de întindere ale catolicismului, care izbutise atât de bine în Transilvania prin propaganda unirei. Se plănuieşte zidirea mai multor biserici catolice, înfinţarea de scoli germano-latine, a unui seminar pentru formarea de preoţi precum şi orânduirea unui episcop catolic în Râmnic ! [82].

Intr'un cuvânt reformele germane tindeau a lovi în poziţiunele privelegiate, a introduce mai multă egalitate în împăţirea sarcinilor şi a îndrepta pe cât se putea starea acea atât de impilată a poporului de jos. Dacă deci clasele privilegiate aveau motive a uri administraţia germană, cel puţin ne-am puteà aştepta ca poporul de rând să o bine-cuvinteze. In loc de aceasta, aflăm din contra că partea poporaţiei cea mai nemulţumită cu ocârmuirea germană este tocmai clasa ţărănească şi că aproape de sfârşitul stăpânirei austriace desgolirea ţărei de locuitori luase nişte proporţiuni cu totul ameninţătoare. Astfel la vizitaţia făcută în 1731 de comitele Wallis şi baronul Rebentisch, ei găsesc judeţul Mehedinţi mai cu totul deşărt de locuitori; din Romanaţi fugise 2000 de familii şi din Vâlcea 1500, despoporare indicată de boieri şi pentru constatarea pricinilor căreia fusese trimişi delegaţii Austriei [83].

După cercetarea comisiei, despoporarea ar fi fost provocată din următoarele motive :

1. *Abuzurile comise cu cărăturile.* Deşi Nemţii îşi propu-

[81] Memoriul egumenilor mânăstirilor din Oltenia c. comitele Wallis, 20 Iunie 1731, *ibidem*, p. 419. Sunt subsemnaţi în acest act 12 egumeni toţi în româneşti, dovadă că călugării greci nu se încuibase încă în Oltenia.

[82] Ordin imperial c. comitele Wallis, relativ la propunerile episcopului Stanislavich, 31 Martie 1731, *ibidem*, p. 412.

[83] Raportul comitelui Wallis şi a baronului Rabentisch despre vizitarea Olteniei, 20 August 1731, *ibidem*, p. 471—492. Comp. adresa boierilor olteni c. comitele Wallis, 23 Iunie 1731, *ibidem*, p. 425.

sese la început desfiinţarea cărăturilor gratuite, nevoile transporturilor armatei îi împedecase a o face; ba chiar ei împinsese acest beilic la o măsură neauzită până atunci. Aşà se îndatoreau unii locuitori a face câte două şi trei cărături, în locul acelora ce nu aveau vite. Omul ce se întorcea dela o podvoadă cu boii prăpădiţi de osteneală, erà întors din drumul său spre casă, şi îndatorit a porni din nou la o altă muncă. Caii pentru poştă se luau înainte tot dela locuitori caşi în timpul menzilurilor turceşti.

2. *Abuzurile comise de armată* Garnizoana germană din Oltenia împărtăşând vederile comisarilor, priveà pe locuitorii ţărei nu ca supuşi împărăteşti, ci ca duşmani vrednici de pedeapsă. Nici Ienicerii când veneau prin ţările române nu comiteau abuzuri mai nesuferite decât armatele tot atât de nedesciplinate ale împărăţiei germane, mai adăogându-se încă împrejurarea că în deosebire de ocupaţiile ţărei de Ieniceri erau scurte, acea a Germanilor se prelungea la nesfârşit.

3. *Contribuţiile şi modul încasărei lor.* Reducerea numărului impozitelor indirecte fusese pentru ţăran, numai o uşurare înşălătoare; căci se urcase într'un chip cu totul însămnat dările directe. In 1728 productul acestora se suie pentru toată. Oltenia la suma de 211.856 de fiorini şi 30 de cruceri. In anul 1738 să urcă încăsările la 244.802 fiorini [84], ceeace împărţit pe 29.341 de familii de contribuabili dădea de cap de familie aproape câte 10 fiorini, bani luaţi de stat din dările directe. Trebue să socotim apoi dările indirecte la o sumă cel puţin îndoită, afară poate de tot atâta răpit de acei ce le încasau. In total deci fiecare birnic trebuia să răspundă aproape de 40 de fiorini sau 10 galbeni pe an [85], contribuţie fără îndoială însămnată şi care încă se adăogi din pricina deprecierei valoarei monezilor provocată tot de ocârmuirea germană, şi care fu cu deosebire pricina determinătoare a nemulţămirei poporului.

4. *Reducerea valoarei zlotului.* Zlotul erà moneda obicinuită în Muntenia. El umbla în Turcia 1 fiorin şi 6 cruceri sau 66 de cruceri, şi erà primit în Austria drept 1 fiorin. Poporul din Oltenia perdeà deci la plata contribuţiilor la fie-care zlot 6 cruceri sau 12 aspri adecă 10 la sută din valoarea zlotului. Fiind însă că metalul acestuia erà foarte rău şi bucăţile vechi şi roase, guvernul austriac mai reduse încă valoarea lui, fixin-

---

[84] Ordinul împăratului către baronul de Undler, 27 Aprilie 1729, *ibidem* p. 401 şi repartiţia contribuţiunilor din anul 1735, *ibidem*, p. 518 522.

[85] Regulamentul monezilor din 1719 în Constantinopole fixa: leul la 40 de parale sau 120 de aspri; galbănul unguresc 3 lei, *ibidem* p. 285. Fiorinul era la aceeaşi epocă de 60 de cruceri sau 90 de aspri; paraua deci 2 cruceri sau 3 aspri. Un galbăn ungurese umbla pe atunci 4 fiorini. Vezi raportul lui Talman, din 3 Iunie 1734 în Hurm. *Frag.* V, p. 5. Evaluarea de mai sus ½ de fiorin sau ¼ de leu nu este exactă.

du-o la 51 de aspri, cu 9 mai puţin de cum fusese mai înainte. Se pierdea acuma la fiecare zlot 15 cruceri sau 25 la sută din valoarea lui [86]. Oltenii spre a nu pierde atâta de mult, urcară valoarea productelor, care li să pleteau de neguţitorii străini totdeauna în zloţi turceşti. Scumpirea aduse înpuţinarea comerţului şi ruina tuturor. Mai ales fu lovit comerţul de miere al judeţului Mehedinţi, şi oamenii rămânând peritori de foame, mai bine de 4000 de familii pribegiră într'un singur an, rămânând neîncasate din această pricină 34.000 de fiorini din contribuţii [87]. Cei rămaşi împuţinânduli-se alişverişul numai puteau răspunde dările. Incepură a se pune în lucrare mijloace silnice precum cetluirea capetelor, închiderea şi afumarea oamenilor cu fum de gunoiu sau târâirea copiilor desbrăcaţi prin zăpada geroasă, tocmai aceleaşi mijloace aplicate şi mai înainte. Comisarii imperiali totdeauna în nevoi de bani îngroziau pe vornici pentru strângerea dărilor; aceştia băteau pe vătăjăi, care la rândul lor schingiuiau oamenii. Şi cu toate aceste spre a-şi face faţă, ocârmuirea germană pedepsia pe acei pe care tot ea îi împingea la cruzimi în contra locuitorilor. Astfel vătăjelul Hortoban fu osândit la 2½ ani de închisoare, pentru cruzimile comise de el la încasarea dărilor [88]. Apoi sumele luate erau totdeauna mai mari de cum se cuvinea, spre a rămânea o parte în mânile acelora prin care treceau, până să ajungă în ale ocârmuirei germane. Prestaţiunele în natură erau procurate de boieri, care apoi luau îndoit şi întreit dela cei ce trebuiau să le deie. Mare nemulţămire pricinuia întocmirea şoselelor şi a podurilor, a căror folos viitor poporul nu era în stare să-l înţăleagă.

Intr'un cuvânt ocârmuirea germană în Oltenia, pe care am văzut-o la început umblând după ţinte atât de înalte, căzuse cu totul la pământ. Ea se zdrobise de o stare de lucruri prea adânc înrădăcinată spre a fi scoase în câţi-va ani; ba măsurile luate de ea nu izbutiră la altăceva decât la a nemulţămi pe toată lumea : boieri, cler, călugări şi ţărani. Toţi blăstămau acuma momentul când chemase pe Nemţi, şi doriau reînturnarea la prima lor stare. Cugetele mai înalte începură a videà că dacă erà rău sub Turci, nu erà mai bine nici sub Austriaci. Mai rămânea încă o speranţă. Ruşii. In curând însă erau se înveţe că nici aceştia nu puteau să le aducă dorita fericire, şi că dânsa, dacă trebuia vre-o dată să fie întâlnită, aceasta erà să se întâmple numai în viaţa liberă şi neatârnată a poporului lor. Dela stăpânirea germană în Oltenia, s'a zemislit pentru întâia oară sământa unei partizi naţionale în acel colţ al ţărilor

[86] Raportul pentru vizitaţia Olteniei din 20 August 1 731, *ibidem*, p. 473 478 şi 491—492.

[87] *Ibidem*, p. 476.

[88] *Ibidem*, p. 474—475.

române. De aceea tot de aici trebuia se plece una din pornirile cele mai energice ale trezirei lor.

4. REFORMELE LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT

Dela 1741 până la 1749, data când Constantin Mavrocordat este pentru prima oară mazilit din domnia țărilor române, pe care o ținuse neîntrerupt dela moartea tatului său, în 1730, el să schimbă când într'o țară când în alta, în acest răstimp de 8 ani [89].

Vom expune domniile paralele acelora ale lui Constantin Mavrocordat, spre a ne ocupa apoi într'o întinsoare cu domniile ale acestui din urmă, în care el se apucă de introdus reformele sale.

Mihai Racoviță a doua oară în Muntenia, 1741—1744. — După o așteptare de 10 ani Mihai Racoviță ajunse a se sui iarăși în scaunul muntean. Creditorii lui amenințați atâta timp de a-și pierde banii, năvălesc pe întrecutele în Muntenia, împingând și mai mult la jaf și despoiere firea nesățioasă a lui Racoviță. El impune dări peste dări, sporește numărul șferturilor, scoate un văcărit peste samă de mare și spăimântând poporul provoacă prebegirea a 15.000 de familii. Asemenea împrejurare supără pe Turci, ce înțălegeau să se despoaie țara, însă fără ca să țipe și ei se hotăresc a-l mazili. Lui Racoviță îi mai lipsiau trei luni până la expirarea terminului domniei, tocmai acele în care erà să încaseze cele mai mănoase venituri. El aveà de capuchihai doi Greci, doctorul Stavarachi și Manole Gelepul. Cel întăi, doctor renumit, curariseà mulți Turci, „neluându-le nimic", cum spune Kogălniceanu, fiind plătite vizitele sale de domnul Munteniei, care umplea de bani pe doctorul iubitor de omenire. Prin stăruințele lui mai cu samă se îngădui lui Racoviță, a-și strânge ultimii bani din țară, de care și Turcii aveau mare nevoie. Știeau ei doar că nu-i pregăteà numai pentru dânsul !.

In locul lui Mihaiu Racoviță vine în Muntenia Constantin Mavrocordat, iar tronul Moldovei este ocupat de fratele acestuia, Ioan, care'l cumpără cu 400.000 de lei [90].

[89] Iată tabloul domniilor acestui răstimp :

Muntenia	*Moldova*
1741—1744 Mihaiu Racoviță II	1741—1744 Const. Mavrocordat II
	1744—1747 Ioan Mavrocordat
1744—1748 Const. Mavrocordat IV	1747—1748 Grigore Ghica III
	1748—1749 Const. Mavrocordat III

[90] Enache Kogălniceanu în *Letopisețe*, III, p. 203.

Ioan Mavrocordat în Moldova, 1744—1747. — Ca şi omonimul, unchiul său din Muntenia, Ioan Mavrocordat este unul din cele mai de rând tipuri ale domnilor fanarioţi. Lacom de

Alexandru Ioan Mavrocordat Domnul Moldovei 1785. — 1786
Colecţia Academiei Române

avuţie pe care se sileşte a o dobândi fără nici-o măsură, cheltuitor a unor bani câştigaţi fără muncă, petrecându-şi domnia în orgii şi desfrânări, iată în puţine cuvinte caracteristica acestui domn, vrednicul tovarăş Grec al Românului Mihai Racoviţă. El scoate văcărit de 3 ori într'un an, în sumă de 7 lei 45 bani de vită. goştina câte 1 parale sau 33 de bani de oaie, lucru încă neauzit în pământul Moldovei, în cât mulţi din prostime îşi ucideau vitele ca să nu le plătească[91]. Cu toate că şi boierii trebuiau să răspundă asemenea dări, ei găsiau mijlocul de a scăpa în mare parte de plata lor, căci fiind însărcinaţi cu stângerea dărei, sau îşi subtrăgeau vitele lor dela înscriere, sau încărcau pe săteni aşa că să le iasă şi suma pe care trebuiau s'o răspundă ei, sau în sfârşit erau iertaţi în taină de domn, în cât în loc de a sărăci ei se în bogăţeau. De acea, cum spune cronicarul, ,,boierilor le părea bine, căci mânca fireşte care şi pe atunci au făcut bani toţi boierii''[92] Acei câţi-va boieri nemulţămiţi pribegiţi în ţara Leşască, Mihalache Sturza dela Roman, Ilie Sturza dela Heleşteeni şi doi feciori ai lui Balş dela Ionăşeni, Vasile şi Grigorie, nu bănuiau domnului altă ceva de cât ,,că ei sunt feciori de boieri cu case grele şi nu pot a se îndulci de milele domnului, după cum s'au învrednicit câţi mai mulţi şi poate mai răi de cât dânşii, care au rămas de râsul slugilor lor'' [93]. Drept aceea şi îndată ce domnul recheamă pe acei boieri din Polonia şi le dă boierii, el devine de îndată şi pentru ei domn bun şi îndurător.

La împlinirea de trei ani Ioan Mavrocordat se aştepta să fie mazilit. Tocmai pe atunci întâmplându-se să meargă nişte boieri la Constantinopele, pentru a luà socoteala capuchihailor, boierii pentru a face domnului lor o plăcută surprindere îi iau mucarelul, adecă reînnoirea domniei, obligându-se prin înscris către vizir că vor trimite banii din ţară. In loc însă de mulţămirea ce o aşteptau dela domn, ei sunt dojăniţi că ce s'au amestecat unde nu le erà treaba şi că vor plăti ei juruita făcută. Spaimă şi groază cumplită în boieri; mai ales că puţine zile după aceea şi soseşte din Costantinopole mumbaşirul împărătesc cu zapisele spre a încasa banii. In zadar se roagă boierii, cad în genunchi la domn ca să nu-i sărăcească. Domnul îi dă pe mâna mumbaşirului ce îi pune pe toţi în lanţuri şi scoate banii până la o para în mai puţin de două zile. Ioan Mavrocordat după cum se aştepta, tot este mazilit, cu toată luarea mucarelului. Şi de aceea nici nu vroise el să recunoască cheltuiala făcută de boieri. In ori-ce caz boierii şi nu el îşi pusese averile în pericol, pentru a-l menţinea în domnie.

---

[91] *Ibidem*, p. 202.
[92] *Ibidem*, p. 201.
[93] *Ibidem*.

Numele lăsat de Ioan Vodă în Moldova a fost din cele mai răle. „Multe blăstămuri au luat dela săraci pentru văcărit, ales dela bătrânele văduve, până una a svârlit cu o piatră în el când a plecat din Iaşi" [94]. El moare după mulţi ani de mazilie în Constantinopole, fără a se mai întâlni cu domnia ţărilor române.

Grigore Ghica a treia oară în Moldova, 1747—1748. — El îşi ispăşise păcatele prin 7 ani de mazilie şi surgun, şi dobândise cu vărsare de mulţi bani. [95], pentru a treia oară scaunul Moldovei, în care stă însă numai un an. Nemulţămit însă cu domnia Moldovei, el cheltuieşte alţi mulţi bani la Poartă pentru a dobândi scaunul muntean, pe care îl capătă în 1748. Din atare pricină este nevoit să pună pe popor dări îngreuitoare. El iscodeşte un nou soiu de văcărit numit *cuniţă*, ridicat în timpul verei, de un leu şi 10 parale de vită, care împreună cu răsura adecă adausul pentru lefile boierilor se urca la un leu 20 de parale [96]. Văzând că ţara a suportat cuniţa, scoate *pe iarnă şi văcăritul*, câte 2 lei şi 6 potronici (36 de bani) de vită. El mai nemulţămeşte şi pe boieri prin favorarea numeroşilor Greci ce-i adusese cu sine.

In tot acest răstimp, dela 1741—1749 Constantin Mavrocordat domneşte neîntrerupt în ţările române, mai întâi în Moldova 4 ani, după aceea tot atâta în Muntenia şi în sfârşit un an, în Moldova, când tulburările provocate prin reformele sale îl fac să cadă în disgraţia Turcilor şi aduc mazilirea lui.

Constantin Mavrocordat a doua oară în Moldova 1741—1744; a patra oară în Muntenia, 1744—1748; a treia oară în Moldova 1748—1749. — Domniile aceste trei ale lui Constantin Mavrocordat, sunt însămante prin o serie de reforme întreprinse de domn în scopul de a îmbunătăţi starea locuitorilor, dar care avură de efect, ca şi acele încercate de germani, nemulţumirea tuturor.

Am văzut că Neculai Mavrocordat căutase la început a-şi întemeia stăpânirea pe simpatiile clasei muncitoare, înfrânând pe boieri, dar că revenise în curând dela acest gând întorcând îngrijirile sale şi asupra clasei boiereşti. Fiul său Constantin urmează aceiaşi politică faţă cu clasele poporaţiei; dar ajungând prin ea numai la nemulţumirea boierimei fără a putea îndrepta starea poporului de rând, urmaşii lui se dau tot mai mult în partea singurei politici cu putinţă de urmat în ţă-

[94] *Ibidem*, p. 218.

[95] Athanasiu Comnen Ipsilanti în scrierea lui Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν. 361, spune μὲ δόσεις χρηματοιν δνειβιλικὰ (înspăimântătoare).

[96] *Ibidem*. Un hrisov de la Const. Mavrocordat din 1743, numeşte această dare *văcărit cuniţă*. Altul dela Constantin Cehan Racoviţă din 1756 vorbeşte de *cuniţa pe vite vara Uricariul*, I, p. 51 şi 196.

rile române, ocrotirea intereselor boiereşti, care înfloresc în chipul cel mai strălucit cu cât se întemeiază domnia fanariotă.

Constantin Mavrocordat vroi să împace în următorul chip interesele celor două clase, anume aruncând toată greutatea dărilor asupra ţăranilor, dar eliberând pe cât se puteà mai mult munca lor din robia claselor domnitoare, tocmai spre a-i pune în putinţă de a suporta îngreuierea contribuţiilor.

Pentru a spori numărul birnicilor, el începe în domnia lui de a doua în Moldova, prin înfrânarea neorânduelilor făptuite de Turci. Aşà îl aflăm bănuind lui Dinu, ispravnicul de Suceava pentru supărările ce fac Turcii oamenilor, mustrându-l că se jăluește că n'are ce să le facă, că nu i-a spus nici numele Turcilor, nici de unde sunt, nici ce fel de răutate au făcut, adăogând că el, domnul, are un ciauş împărătesc cu care le poate veni de hac, „căci noi, zice domnul, ne silim în tot chipul să răsuflăm şi să odihnim pe locuitori". In contra altor Turci din Mohilău (Soroca), domnul trimite din arnăuţii săi spre paza oamenilor. Alţi doi turci din Bender batjocorind niște femei, unul din ei este pus în fiere, celalt trimis la Ienicer- Agassi. Alţii iarăși dându-se drept cumpărători de poame fac tot felul de făr-de-legi, luând boii oamenilor pentru datorii de miere. Domnul trimite 15 arnăuţi spre a-i scoate din Suceava, şi aşà găsim pagini întregi pline cu înfrânări ale necuvinţelor turcești. Dar nu numai faţă cu Turcii mai mici arată Constantin Mavrocordat această purtare mai vrednică. El merge mai departe, îndrăsnind a înfrunta până şi pe . . . . împărăţiei. Aşà, puţin timp după așezarea lui în Moldova vedem pe . . . . . aga cerându-i un împrumut de 10 pungi de bani. Răspunsul prin care domnul roagă pe agă să nu se supere că nu-i poate îndeplini cererea destăinueşte multe din . . . . acelui timp şi din stoarcerile turceşti ale banilor ţărilor române. Mavrocordat spune în el că „acest lucru este de tot peste putinţă de oarece a trecut abia 60 de zile dela mutare şi haraciul stărueşte asupra noastră; că s'ar cădeà să ne împrumute pe noi Măria Sa Paşa și dumneata. . . . . . , precum ne-au împrumutat pe noi . . . . . în Ţarigrad atâţi . . . .; că cu banii luaţi până acum, nu am putut împlini cheltuelile domniei celei nouă; că nici odată nu a fost obiceiul ca domnii să împrumute pe paşi, domnii trimit paşilor pocloane, dar bani să le dea împrumut nici odată, *căci dacă dau, nu le mai pot cere înnapoi*" [97].

După aceea Mavrocordat desfiinţează călăraşii care erau scutiţi de bir, nimicind astfel şi restul de putere militară ce se

[97] Toate aceste ştiri din preţioasa condică a lui Constantin Mavrocordat reproduse de N. Iorga, în *Studii şi Doc.* VI, vezi p. 279, 281, 282, 298, 300, 303.

mai afla în ţările române [98]. După aceea desfinţă văcăritul, vădrăritul şi pogonăritul, trei din dările acele ce loveau mai greu şi în averile boiereşti. De asemenea iertă dările mânăstirilor şi ale preoţilor. El mai scuteşte de contribuţii directe şi pe mazilii ce întrau în slujbe iar celor de jos le uşurează ca să deie mai puţin [99].

Mai desfinţază şi cheltuelile, slujbaşilor, vornicilor şi vătămanilor care „făceau mâncătură, cisluind banii îndoit şi întreit pe săraci, care cheltuială se ajungea cu dajdia lor ce o trage". Fiecare glotaş va plăti în bani conacul (adecă gazda, locuinţa şi mâncarea). Mavrocordat mai ieà şi măsuri de constatări prin două foi pentru aşezarea cislei care trebuia să se facă numai de locuitori între dânşii, dispunând mai multe amănunte asupra chipului cisluirii a deosebitelor categorii de oameni, din care unele nu erau propriu zişi ţăranii, dar locuiau prin sate. Fiecărui om cisluit trebuia să i se dea o pecete, adecă o foae de constatare asupra sumei ce avea să plătească, călcarea acestor dispoziţii fiind pusă sub ameninţarea unei mari pedepse. Mai ales să nu se îndrăzniască a se lua banii dăjdiei de la un om pentru altul. Pentru a asigurà mersul regulat al încasarei dărilor, Mavrocordat mai dispune că nici un om să nu se mai poată muta din satul său, înăsprind deci principiul şârbirii care...... doar în Moldova ca şi în Muntenia.

Răzaşii, sunt apăraţi de ori ce muncă pe moşiile boiereşti iar ţăranii sunt datori să o facă numai pe moşiile pe care stau, nu pe altele .... dările în folosul slujbaşilor, căpitani, vornicei, vătămani. Mai dispune să nu se mai iea la barieră vin din buţi [100].

Pentru a împlini pierderile încercate de visterie prin asemenea reduceri, el sporeşte birul poporului de rând, rânduind după exemplul tatului său să fie scos în patru şferturi pe an, fie-care şfert de 2½ lei şi 5 parale de om căsaş, iar de holtei câte 1¼ lei şi 5 parale, din care cele 5 parale pentru cheltuielele strângerei, desfinţând toate plăţile indirecte de găzduire, fân, transporturi şi câte altele, ce se făceau mai înainte tot de către contribuabili [101].

---

[98] Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, anexate la istoria lui Carra, ediţia de la Neutchâtel, 1781, p. 268—269. Comp. *Cronica* lui Zilot Românul, ed. Hasdeu, Bucureşti, 1884, p. 116. Până în 1734 erau încă călăraşi. Vezi un doc. din acel an în *Uricariul*, V, p. 259.

[99] Hrisovul lui Const. Mavrocordat din 1743 în *Uricariul*, I, p. 49—55, spune că „la a doua domnie a noastră *după aşăzământul de obştie ce s'au făcut* lipsind vădrăritul, cuniţa şi pogonăritul". Acest aşezământ de obştie în 1741 este reprodus în întregul lui în Emile Legrand, *Ephémeridés daces, chronique de la guerre de quatre an, par Constantin Dapontes*, Paris 1884, II, p. L şi urm., Comp. Ioan Canta în *Letopisețe*, III, p. 178.

[100] Condica lui Mavrocordat ap. Iorga *l. c.* p. 215—218, 227.

[101] Ioan Canta *l. c.* Comp. aşezământul lui Mavrocordat din 1741, în Legrand, *l. c.* şi un altul în *Uricariul*, IV, p. 396.

Mavrocordat își închipuia la început că făcuse o reformă trainică și că ușurase ..... condiția țăranilor. De aceea îl vedem scriind în anul I al domniei sale .....1744, lui Ienache Dascălul „să strângă la moșia Vărăști ot. sud Ilfov, oamenii străini cât va puteà mai mulți, de vreme ce domnia mea am făcut milă pentru rânduiala sferturilor lăsând să fie numai patru pe an. Fieşte care din străini deci să vină și să năzuiască fără nici o sfială să se așeze la moșia de mai sus, căci mai mult decât patru șferturi pe an nu vor da nici un ban, nici nu vor fi supărați nici de un pui de găină [102].

Cât de statornică erà să fie fixarea contribuției șferturilor și cum acest nume dat dărei țărănești, erà să devină numai o ironie, se văzù îndată chiar din domnia lui Mavrocordat care având de întâmpinat găzduirea costisitoare a solului moschicesc, cneazul Romanzov, domnul fu nevoit a scoate într'un an *șese* șferturi în loc de *patru*. Trebuința banilor sporind mereu, din cauza cererilor Turcești, Mavrocordat adăugea necontenit numărul șferturilor, și cronicarii vorbesc pe la sfârșitul domniei lui Mavrocordat, de cifra fără îndoială exgerată de 20 de șferturi pe an. Ar fi fost cu neputință celui mai ager ocârmuitor să împace două lucruri ce se .... de a .... ; o dare fixă ca aceea a sferturilor și cererile neregulate și nemărginite ce veniau necontenit din Constantinopole. Pentru a întâmpina nevoile, adeseori fără încetare boierii stătu'au pe Mavrocordat să scoată regulat un al 5-lea sfert care să desfiinţeze acest sistem de dări ce se ....

Mavrocordat însă ținea morțiș la sferturile lui, și se hotărî de o cam dată numai la sporirea nartului lor de la 2½ lei (100 de parale) la 3 lei (120 de parale), ceeace erà acelaș lucru ca și odăogirea unui al 5-lea șfert, dar prin o cugetare sofistică se păstrà forma. In curând însă trebui ca să să ...... sub apăsarea împrejurărilor. Nu numai atâta, dar Mavrocordat care la început oprea executarea unui om pentru datoria altuia, revine asupra acelei dispoziții și scrie ispravnicului Radu Racoviță că „pentru oamenii fugiți, ce ne scrii D-ta și ceri răspuns ca să știi, de nu s'ar ține în samă, să *plinești de pe la ceilalți*", fapt care erà, nu e vorbă, o urmare neapărată a cislei; dar atunci pentru ce să se dispună măsuri care erau peste putință de a fi executate ca neapucarea unuia pentru datoria celuilalt? Urmarea acestor reforme fu că țăranii își luau lumea în cap, părăseau țara pe întrecutele căutând sub alte stăpâniri ocrotirea nenorocitului lor trai. Așà Hrisoscul Postelnicul raportează domnitorului, în 10 Fevruarie 1742, că „locuitorii ar lipsì din multe locuri", ceeace punea în mirare pe Mavrocordat care nu în-

[102] N. Iorga, *Studii și doc.* V, p. 493.

ţelegea pricina nemulţumirilor. Fuga oamenilor erà însă motivată mai ales de obiceiul scoaterii sferturilor prin luare înainte, fapt care erà tot atâta ca şi înmulţirea lor. Domnul scuzază cu destulă naivitate pe starostele de Putna, că „dacă a scos şfertul cu 5—6 zile înnainte, ce lucru mare este?" Erà lucru mare, deoarece ţăranii fugiau pe întrecutele şi de acolo înnainte condica lui Mavrocordat e plină numai de corespondenţă privitoare la .... sătenilor [103].

Aceleaşi măsuri luate de Mavrocordat în a patra lui domnie din Muntenia aduc aceleaşi rezultate. Bine informatul de Bauer, ne spune că la înfiinţarea peceţilor în Valahia se aflară 147.000 de contribuabili, din care în anul al doilea, 1745, rămăsese numai 70,000, iar la sfârşitul domniei lui Mavrocordat aproape de $^3/_4$ a locuitorilor părăsise ţara, rămânând numai 35.000 din 147.000 ce fusese la început [104]. De aceea cu drept cuvânt spune despre Mavrocordat amarul critic al domniei fanariote, medicul Zaloni, că „fiind tot atât de rău financiar pe cât şi neghibaciu politic, în loc de a aşăza greutatea principală a impozitelor pe producţiunea şi consumaţiunea ţărei, el spori capitaţia" [105]. Tot aşa îl judecă şi de Bauer spune că „Constantin Mavrocordat erà rău politic şi încă mai rău financiar, de oare-ce el spori capitaţia, sărăcind poporul de rând şi cruţând pe bogat" [106].

Emigrarea clasei ţărăneşti provocată de întăile măsuri reformătoare ale lui Constantin Mavrocordat, îi uşură până la un punct introducerea complementului lor neapărat, deslănţuirea muncei poporului de jos din legătura în care o ţinea boierii. Pentru a dobândi mai uşor supunerea neascultătorilor boierii, el scoase un firman dela Poartă care „arăta şi poruncia cu multă milă pohta şi poronca ca să se adune oamenii înstrăinaţi" [107]. Teama de urgia turcească care ameninţa Muntenia, în cazul când din pricina despoporărei ţărei, tributul n'ar putea fi răspuns, făcu chiar pe cei mai aprigi dintre boieri să-şi plece capul şi să primească propunerile domnului. Obşteasca adunare convocată de Mavrocordat hotăreşte deci „ca nartul dăjdiei cel obicinuit ce este asupra ţăranilor, la acei înstrăinaţi să se mic-

[103] Condica lui Mavrocordat, Iorga *l. c.* p. 382, 386, 389, 335, 357, 383, 390—397. In *Studii şi Doc.* VI, p. 581—588. d. Iorga face o analiză foarte strânsă a nevoilor ce împingeau pe Mavrocordat a călca propriile sale reforme.

[104] De şi poate fi oarecare exagerare în cifre, nu credem că se pot răspinge cu totul arătările lui Bauer, *l. c.* p. 272.

[105] Marc Philippe Zallony, *Essai sur les Phanariotes*, Marseille, 1824, p. 20, nota.

[106] *l. c.* p. 349.

[107] Carte a obşteştei adunări a ţărei Româneşti pentru desrobirea ţăranilor înstrăinaţi, ce s'au întors la locul lor, 1746 Martie 1, în *Mag. ist*, *pentru Dacia*, II, p. 280—283.

şureze şi întăi după ce vor veni în ţară, pentru ca să-şi poată face sălaş şi cele-lalte pentru chivernisala vieţei, să aibă odihnă şi să fie fără dajdie 6 luni; iar după aceea nartul dăjdiilor să fie pe an de om câte taleri (lei) cinci la patru şferturi, şi ori pe ce moşie se vor aşaza să fie neopriţi. Numai stăpânul celui cu moşia să-i lucreze pe an câte şese zile, şi dijma din toate sămănăturile lor să-i deie".

Să vede însă că aceste îmbunătăţiri nu mulţumiră pe ţărani, de oare-ce videm că domnul „face diznoavă sfat cu obşteasca adunare", şi hotăresc împreună că „drept este ca acei rumâni care vor fi înstrăinaţi de pământul lor să fie slobozi de rumănie, şi se nu se mai numească rumâni. Deci veri care din rumâni ori mânăstireşti, ori boiereşti vor fi fost înstrăinaţi de pământul acesta, aceia vrând să se întoarcă la pământul patriei lor, să se aşăze unde le va fi voia şi de rumânie să fie slobozi şi ertaţi, şi încă să aibă a veni cine va vrea la divan, ca să-şi iei din divan carte osăbită de slobozenie depe acest aşăzământ".

Incuviinţarea dreptului de a se elibera de rumânie ţăranilor pribegiţi, trebui să aibă de efect o sporire încă şi mai mare a emigrărei. Spăimântată de rezultatul acestei măsuri nechibzuite, obşteasca adunare se întruneşte din nou cinci luni după aceea şi în 5 August 1746, încheie sub îmbierele domnului o altă hotărâre, prin care după ce face o largă parte unei cucernici ipocrizii, prefăcându-se că ar fi inspirată de principiul evanghelic, iubeşte pe aproapele tău ca însuţi pe tine, dispune că „rumânii fiind vânduţi cu moşiile lor din vremile cele vechi la strămoşii noştri, aşa am găsit cu cale mai mult pentru uşurarea sufletelor noastre, că la ori-cine din neamul boieresc sau la mânăstiri vor fi rumâni cu moşiile lor, moşiile să rămână la stăpânirea noastră; iar cât pentru capetele rumânilor fără moşie, care dintre noi va vrea din bună voinţa lui ca să-i ierte pentru a sa pomenire, bine va face; iar de nu va vrea să facă această facere de bine sufletului său, să aibă a face acei rumâni cum vor putea şi să deie bani de fieşte care cap câte taleri 10 şi să se rescumpere, şi cu voie de va fi stăpânul său şi fără de voie; iar nevrând stăpânul să primească să vină să facă jalbă la divan"[108].

Aceste două cărţi ale aşa numitei obşteşti adunări sunt subsămnate, acea din Mart de 45, şi cea din August de 66 de boieri, adecă de o mică parte din totalul boierlor munteni. Cei mai mulţi nemulţumiţi cu astfel de noiri se răscoală contra domnului, şi Turcii aflând de turburările ivite în Muntenia, disgraţiază, însă nu de tot, pe credinciosul lor Constantin Ma-

[108] Cartea a obşteştei adunări pentru desrobirea tuturor ţăranilor 1746 August 5, *ibidem*, p. 284 287.

vrocordat, trimiţându-l în Moldova, şi aducând de aice în scaunul Munteniei pe Grigore Ghica.

Abie însă strămutat în Molodva în Fevruarie 1748, unde domeşte numai până la 20 August 1749, Mavrocordat se apucă şi aice de înnoirele cercate în Muntenia, mărginindu-le însă, pentru a nu jigni aşa de adânc pe boieri, numai la înlăturarea amestecului ce obicinuise a se face între vecini, şărbi ai pământului şi Ţigani, robii persoanei. In un sobor ţinut cu mare pompă în biserica Trei-Erarhilor în ziua de 6 April 1749, boierii mărturisesc că ,,vecinii robi nu sunt nici se stăpânesc cu nume de robie, fiind că numai ţiganii au acea robie care cu femeile şi copiii lor slujesc pe toate zilele stăpânilor săi [109]. Iar vecinii numai partea bărbătească slujesc, scoţând la lucru numai un om dintr'o casă, măcar câţi feciori va avea omul; că vecin vra să zică sătean megieş fără de moşie, atâta numai că din sat nu era voie să iasă, şi de unde va eşi să se deie la urmă''. Adunarea hotăreşte deci conform cu aceste premise, că ,,a se vinde vecinii, sau a se despărţi cu împărţală, sau a da în foi de zestre pe fraţi, sau a se muta dintr'un sat în altul, sau a se schimba numai pe oameni fără de moşie, sau pe copii a-i dispărţi dela părinţi n'au fost volnici stăpânii satelor, şi nici de acum înainte această volnicie asupra lor nimene să nu o aibă, că nu este cu cale. Şi când s'a vinde moşia oamenii să nu se vândă, ci ca nişte săteni ai satelor în sat să rămâie, făcând slujba obicinuită; însă şi slujba să o facă cu nart, 24 de zile de om într'un an, ori la ce lucru se vor pune şi dijma să-şi deie'' [110].

De şi Mavrocordat se opri în Moldova cu mult îndărăptul reformelor încercate de el în Muntenia, totuşi chiar stârpirea unui abuz inviderat provoca turburări şi în Moldova. Ceea ce nemulţumise mai ales pe privelegiaţi erà fixarea numărului zilelor de muncă şi anume la 24 de zile într'un an pentru vecini şi la 12 pentru străini, aşa numiţii lăturalnici, pe când mai înainte ei lucrau după bunul plac al stăpânului [111].

Cronicarii moldoveni care raportează despre aceste schimbări încercate de Mavrocordat, nu lipsesc din punctul lor de

---

[109] Act pentru desrobirea vecinilor în Moldova 1749 April 6, *ibidem*, p 288—292. Publicat şi în *Arhiva românească* a lui Kogălniceanu, I, p. 126 132. Un exemplu de strămutarea vecinilor din un sat în altul, în un doc. din 1673, *Uricariul*, XI, p. 282.

[110] Starea juridică a ţiganilor reiese din o mulţime de alte documente. Vezi între altele cele 20 de doc. publicate de Gh. Lahovary în *Conv. Literare* XXII, 1888, p. 807.

[111] Actul citat din 1749, *Mag. ist.* II, p. 291. Anaforaua divanului Moldovei pentru adăogirea zilelor de lucru ale ţăranilor la proprietari, din 1775, *ibidem*, p. 296: ,,dar la toate trebuinţele ce aveau stăpânii moşiei *fără de soroc* lucrau''. Asupra oamenilor străini, vezi Canta, în *Letopisețe*, III, p. 178. Terminul de *lăturași* p. aceştia vezi în hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 20 April 1743 în *Uricariul* I, p. 54.

vedere boieresc, a dojeni pe domn pentru abaterile sale din căile umblate până atunci. Astfel Ioan Canta spune că „Constantin Vodă în a doua lui domnie, multă supărare au făcut țărei cu obiceiuri noue, pentru care norodul îl blăstăma"[112]. Enache Kogălniceanu spune că „domnul scornise vorba că nu trebue să mai fie vecini în Moldova, şi dăduse poronci la toate ţinuturile să vină boierii şi vecinii lor, să se desbată înaintea divanului de vecinătatea lor, şi se strângeau vecinii de pretutindene la divan cu mare obrăznicie, căci îi făcuse Constantin Vodă să nu bage pe nimene în samă"[113].

Iată cum se răsfrângea în mintea boierilor, a căror organ sunt tocmai cronicarii, încercările de tot moderate de astă dată ale domnului reformator pentru a stârpi abuzurile.

Dacă însă cronicarii ne arată numai nemulţumirea boierilor cu reformele domnului, câte-va documente înportante ne arată că aceste nemulţămiri aduseră şi în Moldova ca şi în Muntenia o mişcare turburătoare. Un raport către ministrul austriac Kaunitz al ambasadorului german Penkler, spune că „acest Constantin Mavrocordat au fost pricina de căpetenie a nemulţămirilor turburătoare întâmplate în Moldova şi în Muntenia", adăugând ambasadorul că ar fi pregătit chiar un mic memoriu asupra neorânduelelor din Moldova[114]. Un alt raport conţine arătări şi mai clare despre aceste turburări. Prin el Penkler vorbind despre firmanul de iertare din surgun a lui Constantin Mavrocordat din 1753, arată că „el este aşa alcătuit în cât domnul iertat nu va mai avea mult timp speranţa a-şi juca intrigile sale, şi de a fi restituit în vre unul din cele două principate; căci firmanul s'ar rosti că de şi el ca pricinuitorul neorânduielilor celor supărătoare şi a răscoalelor primejdioase întâmplate în Muntenia şi Moldova, ar fi meritat o pedeapsă foarte mare, totuşi sultanul în îndurarea lui l'ar ierta din surgun şi i-ar da drumul, însă cu anumita condiţie ca să steie liniştit în casa lui şi să nu să mai amestece în nimic. Această libertate, adauge ambasadorul, l'au costat 50 de pungi"[115].

---

[112] *Letopisețe*, III, p. 179.

[113] *Ibidem*, p. 220.

[114] Penkler c. Kunitz, 1 August 1753. Hurm. *Doc.* VII, p 9: „Dieser Constantin ist die meiste Ursache an denen in Moldau und Wallachey vorgewesten aufrührerischen Verdrüsslichkeiten gawesen". Memoriul lui Penkler, care conţinea de sigur amărunţimi interesante asupra mişcărei boierilor, nu s'a regăsit de Hurmuzachi, în arhivele Vienei.

[115] Penkler c. Kaunitz, din 16 Noemvrie 1753 *ibidem*, pr. 11: *obschon er als Urheber deren in Wallachey und Moldau entstandenen gefählichen und ohnangenehmben Unordnungen und Anfruhren* eine exemplarische und sehr grosse strafe meritiret hätte so vergebe ihm solche der gros sultan". Cronicarul grec De Pasta-(Erbiceanu *l. c.* mai sus, p. 66 nota 15) nu conţine nimic însămnat nici asupra reformelor lui Mavrocordat, nici asupra pricinilor mazilirei lui, pe care o atribue „vicleniei adversarilor", p. 320. După alte rapoarte reproduse de Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXII, 1910, p. 569—570 eliberarea ar fi costat pe Mavrocordat 300 de pungi.

Cu toate aceste Mavrocordat făcuse tot ce se putea spre a împăca pe boieri cu reformele sale. In schimb pentru desfiinţarea şărbirei el atribuise fie-cărui boier câte un număr de oameni care trebuiau să răspundă boierului pe an câte o sumă de bani, 50—100 de lei; şi erau pentru aceasta scutiţi de birul către stat pentru care purtau numele de *scutelnici*[116]. Astfel boierii cei mari avură câte 56 de oameni de scuteală; cei mazili căpătară după rangul lor câte 20, 15, 10, 5 sau 4; de asemenea văduvele boierilor[117].

In deobştie reforma lui Mavrocordat eşi cu totul în favoarea boierilor, şi spre nefolosul ţăranilor; căci boierii pe lângă scutelnici care rămaseră dobândiţi de ei, recăpătară în curând toate drepturile de şărbire asupra ţăranilor, de îndată ce Mavrocordat părăsi scaunul ţărilor române. Ei mai deprinseră însă şi o nouă pretenţie; anume de a începe să privească ca unul din privelegiile lor şi scutirea de dări, încuviinţată lor de domnul reformator prin aruncarea întregei poveri dajnice pe spetele ţăranilor. De acuma înainte, de şi boierimea urmează mai departe a fi supusă la dări de către domnii ce nu ţinură în samă reformele lui Constantin Mavrocordat, totuşi ea va cere tot cu mai mare stăruinţă a se înscrie între privilegiile sale şi scutirea de contribuţii[118].

Din potrivă ţăranii nu se aleseră de cât cu o poziţie mai îngreuietă din reformele lui Mavrocordat. Şferturile care reprezentau o mare adăugire a birului, de oare ce trebuia să se întâmpine cu productul lor ceea ce mai înainte se aduna şi din toate dările indirecte, plătite şi de boieri, fură mănţinute şi sporite în mod statornic, până la 12 cel puţin pe an, îngreuindu-se astfel îndatoririle ţăranului, pe lângă că domnii următori lui Mavrocordat scoaseră în afară de şferturi şi toate dările indirecte suprimate de domn. Se reîntroduc apoi şi celelalte felurite angării, precum găzduirile silite, clăcile boiereşti, dările în natură de orz şi făină, podvezile de cară şi caii de olac, care de aseminea fusese înlăturate în scurtul răstimp al dom-

[116] Un doc. din 1760 dela Ioan Calimah (Iorga, *Documentele Calimachilor* I, p. 428) arată că la...... sa, mitropolitul Ioan i se dase 6 oameni de scuteală care să fie „scutiţi de tot birul de banii ajutorului, de chilă, de podvozi, de cai de olac, şi de toate dările şi angăriile ce ar ieşi pe această ţară".

[117] Ioan Canta, în *Letopisețe*, III, p. 178. Această înfiinţare a scutelnicilor nu erà atât o înoire cât mai mult o generalizare a unui obiceiu ce se aflà din vechime. Un doc. din 1660 dă Mân. Moldoviţa 8 *posluşnici* care nu aveau să mai dea domnului sau visteriei nici o dare „nici să plătească iliş, nici sulgiu, nici robot, şi să nu mai facă......... nici lei, nici vreo altă angarà să nu aibă a da". Orest Popescul. *Câteva documente Moldoveneşti*, p. 62.

[118] La atare rezultat ajung însă boierii tocmai pe timpul lui Ioniţă Sturza în 1827, când cer prin o anafora, să nu fie nici odată supăraţi cu nici un fel de dare". *Uricariul*, II, p. 195. Regulamentul organic consfinţeşte apoi atare privilegiu.

niilor de pe urmă ale lui Constantin Vodă [119]. Cu un singur lucru se folosiră ţăranii, anume cu fixarea zilelor de muncă, la maximul de 24 pe an pentru vecini sau rumâni şi la 12 pentru lăturaşi. Se înţelege dela sine că răscumpărarea oamenilor din rumânie în Muntenia şi înlăturarea amestecului vecinilor cu ţiganii în Moldova, fură date la o parte de partea boierimei cea lacomă şi nedreaptă, şi că vremurile vechi se întoarseră în toată urăciunea şi sălbătăcia lor. Se mai desfiinţă şi numele de rumân şi vecin dat şărbilor care cad curând în desobişnuinţă şi nu mai apare în documente. Dar numai cu atâta se aleseră ţăranii cu înlăturarea numelui, nu şi cu a relelor deprinderi legate de dânsul [120].

Astfel toate silinţele lui Mavrocordat se zdrobiră de puterea împrejurărilor, mult mai tari, de cât voinţa şi cugetarea unui singur om. Este învederat că acest domn au conceput un plan de reforme, care ori cât ar fi fost de greşit, tot erà mai drept şi mai echitabil de cât starea îngrozitoare în care înnota societatea timpului. Dar ce putea el face singur când toată clasa politică a ţărei erà în contra lui? Mavrocordat puse în slujba gândirei sale o voinţă puţin comună, urmărind-o, cu toată neizbutirea ei într'o ţară, sub o altă formă, îndată ce fu strămutat în cealaltă. Pentru acele timpuri atât de lipsite de cugetări abstracte, de idei sistematice, singură prezenţa unor concepţii care să se îndrepte asupra stărei chaotice a lucrurilor, spre a îndruma în ele o schimbare, onorează pe acel ce le-a putut avea, îl deosebeşte din rândul muritorilor şi îl face să răsară întru cât-va din turmele acele cuvântătoare ce se mişcă pe pământ fără alte năzuinţi de cât acele ale vieţei animale.

Din acest punct de vedere Constantin Mavrocordat este, ca şi tatăl său, o excepţie în lungul şir de domnitori netrebnici

---

[119] Prin hrisovul său din 1741, *Uricariul* IV, p. 396.

[120] Aşa anaforaua divanului din 1775, spune că „Constantin Mavrocordat hotărâse ca să nu se mai numească nimeni din locuitorii Moldovei cu numele de vecin" (*Mag. ist.* II, p. 296). O altă anafora din 1765 privitoare la o pricină dintre mănăstirea Slatina cu locuitorii din Rădăşeni, *Uricariul*, X, p. 194, arată că „de la Măria sa Constantin Mavrocordat ridicându-se vecinătatea a nu mai fi locuitor vecin, nici egumenii dela mănăstirea Slatina nu i-au supărat ai *numi* vecini. Cf. o a treia anafora din 1767 *ibidem*, p. 197. Conform cu această înţelegere dată hrisovului lui Mavrocordat găsim *Alcătuirea ponturilor* pentru îndatoririle dintre stăpânii moşiilor şi locuitorii din oblaştia Basarabiei din 16 Maiu 1819 (Bibl. acad. col. Sturza, No. 4107), spunând la p. 8, că „după hrisovul lui Mavrocordat din 1749 numele vecinilor s'au şters de istov, dar lucrătorii de pământ munciau stăpânului până la o vreme tot ca mai înainte", Neculai Şuţu în *Notions statistiques sur la Moldavie*, Iassy, 1849 spune deasemenea : „ce même prince abolit le servage en 1749 et supprima la denomination de *vecini* ; mais de fait le paysan n'en demeura pas moins attaché à la glèbe". Totuşi uneori mai răsare numele de rumân în scrisori private. Aşà una din 1822 a unuia Mihail Lăcusteanu se spune că „pentru banii ce sunt Rumânii datori, n'am ce să le fac" N. Iorga, *Corespondenţa lui Dim. Aman*, p. 68.

ai ţărilor române, ce se întâlnesc pe tronurile lor atât înainte cât şi în decursul epocei fanariote.

Constantin Mavrocordat întrebuinţază şi el influenţa sa la Poartă, spre a scoate din ţările române pe neguţitorii turci numiţi *Laji*, care în număr de mai multe mii chinuiau oamenii în chipul cel mai barbar, răscumpărându-şi domnul cu această faptă multe din pacatele lui. Isprăvile acestor Laji sunt enumărate de Kogălniceanu [121] : ,,ei ucideau pe neguţitorii cei de loc, mistuiau pe saraci cu dobânda, luindu-le câte 4 parale la leu pe lună (10%), lepădându-le banii cu sila prin sate, necinsteau familiile locuitorilor, iar pe barbaţi îi goniau cu săbiile'' [122].

Constantin Mavrocordat mai ie măsuri pentru îndreptarea ocârmuirei ţărei, reînfiinţând condica de hotărîri a divanului şi instituind 6 logofeţi de taină spre cercetarea jalbelor care încurgeau până la 100 pe zi [123]. El îngrijeşte şi de ridicarea bisericei şi anume acelei româneşti, îndatorind pe preoţi a ştie carte, sub pedeapsa de a fi supuşi iarăşi la dările de care fusese scutiţi. Pentru a deprinde pe cei neştiutori, el pune preoţi cărturari să-i înveţe cum se slujască, şi pentru a înmulţi cărţile bisericeşti, el ordonă a se aduce de aceste din Muntenia, şi a se tipări altele în o tipografie anume întemeietă de el în mitropolia din Iaşi [124].

Constantin Mavrocordat, însă ca şi tatăl său Neculai, nu uita că erà de origine Grec şi că numai prin sporirea elementului grecesc putea să-şi întărească a lui stăpânire. El se încunjură de Greci, îngrijeşte de şcolile greceşti şi favorisază în tot chipul clerul străin, închinând 4 mănăstiri: Tazlăul, Caşinul, Soveja şi Probota patriarhului de Ierusalim, căruia domnul îi procură şi o colectă bănească, prin scoaterea unei dări de un ort (44 de bani) pe toată casa [125].

El se mai ocupă şi de moralizarea feţelor bisericeşti şi în special a celor greceşti; desfiinţază obiceiul ca egumenii mânăstirilor să deie de Bobotează câte un poclon domnului: impune călugărilor greci mai multă cumpătare faţă cu femeile, pe care ei obicinuau ,,a le tămâia leneş, uitându-se la ele din cap până la picioare'' [126].

Politica exterioară. — Dacă cercetăm acuma modul cum domnii ce urmară unul altuia dela 1741—1749, îngrijiră de afa-

[121] Ioan Canta în *Letopisețe*, III, p. 179.

[122] *Letopisețele*, III, p. 222.

[123] Hrisovul din 1741, *Uricariul*, III, p. 396.

[124] Kogălniceanu în *Letopisețe*, III, p. 198 şi 219.

[125] *Ibidem* p. 200. Neculcea *ibidem*, II, p. 463. Hrisovul lui Mavrocordat din 20 Aprilie 1743. *Uricariul*, I, p. 52.

[126] Condica de obiceiuri de Gheorghachi al 2 lea logofăt, *Letopisețele*, III, p. 305. Kogălniceanu, *ibidem*, p. 198.

cerele politice exterioare pe care începând dela Neculai Mavrocordat le aveau mai ales pe mâinele lor, ne vom convinge întăi că diplomaţia fanariotă erà în curentul celor mai fine intrigi ale politicei europene; al doile, că reprezentanţii acelei diplomaţii se slujau de firele ei numai spre ocrotirea intereselor lor individuale, dobândirea, mănţinerea şi recăpătarea postului de dragoman în Constantinopole şi de domni în ţările române.

Pela 1740 Poarta încheiese cu Svedia un tratat de pace defensiv în contra Rusiei prin care îşi făgăduiau mutual ajutor în caz de a fi atacate. Tot pe atunci Frideric al II-lea urcându-se pe tronul Prusiei căuta alianţa Porţei, de care avea nevoie pentru izbutirea planurilor sale în contra Austriei. Interesele Prusiei şi ale Svedei erau deci unite în contra Rusiei şi a Austriei, şi jocul acestor interese trebuia să se desvălească la Poarta Otomană [127].

Regele Prusiei cunoscând influenţa domnilor din principate la Constantinopole, trimite la Grigore Ghica pe ambasadorul său Seewald. De şi Ghica este scos chiar în acel moment, în August 1741, el răspunde lui Frideric că întru cât şi la Constantinopole se va bucura de încrederea Porţei, va sprijini interesele atât a le Prusiei cât şi a le Svediei, spre a ajunge mai uşor la rezultatul dorit [128].

Grigore Ghica devine sufletul tuturor intrigilor care aveau de scop înduşmănirea Turciei cu Rusia şi Austria, spre a lăsa pe Prusia şi pe Svedia libere a-şi îndeplini interesele lor pe socoteala celorlaltor două [129]. Ghica ştiind că prieteniile noue sunt cele mai dulci, precum duşmăniile vechi sunt cele mai înverşunate, credea că făcând servicii unei puteri care atunci pentru prima oară se apropia de Poarta otomană, va putea obţine sprijinul acestei proaspete prietene a Porţei în treaba candidaturei sale, Poarta însă, curtenită tocmai pe atunci de Rusia, nu prea se dădea în apele politicei ambelor ţări nordice.

Ghica văzând că speranţa lui de a recăpăta domnia prin sprijinul Prusiei nu avea sorţi de izbândă, se gândeşte a ajunge într'un alt chip, şi tot prin mijlocul aceloraşi uneltiri, la ţinta ce o vâna, anume înpingând pe Mavrocordat, domnul Moldovei, a da un sprijin mai făţiş uneltirilor făcute de Svedeji în Moldova în contra Rusiei, pentru ca astfel prin compromiterea vărului său în ochii Porţei, să'l răstoarne şi să-i iee locul. Ghica scrie anume lui Constantin Mavrocordat în 1742 ,,că-l asigură despre strânsa prietenie ce există între curtea otomană şi acea

---

[127] Zinkeisen, V, p. 840.

[128] De Castellane c. afacerile străine. 13 Decemvrie 1741. Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 567.

[129] Mai multe documente analizate de Hurm. în *Fragmente*, V, p. 110 112.

svedeză, din care pricină Poarta este cu totul dispusă a ajuta Svedejilor, de o cam dată însă pe ascuns; că ar putea deci fără nici o teamă să deie ajutorul său zisei curţi, necruţând cheltuiala, care îi va fi înapoietă cu prisosinţă de către mărinimia ei'' [130].

Mavrocordat însă pătrunse cu aceiaşi ghibăcie jocul subţire al iubitului său văr, şi refuză cu stăruinţă toate cererile Svedejilor de a li se învoi adunarea de armată şi de provizii din Moldova, pretextând spre a nu-i jigni de a dreptul, lipsa în care s'ar afla, ţara. Aceste ni le spune rezidentul german Penkler, în un raport către împăratul din anul 1742, data stârşitului acestor negocieri, în care arată cum ,,Constantin Mavrocordat pătrunse cu agerime spiritul de pace ce sufla asupra lui din partea otomană, şi se feri prin adoptarea măsurilor răsboinice ce i se cereau de a cădea în cursa pe care i-o întindea vicleanul Grigore Ghica şi care trebuia să-l ducă pe acesta la peire'' [131].

Este inviderat că relaţiunile exterioare ale Porţei, nu erau întrebuinţate de Fanarioţi de cât ca un mijloc de uneltire pentru ajungerea scopurilor lor personale.

---

[130] Copia d'una lettera del principe Ghica al attual principe di Moldavia Const. Mavrocordato di 28 Maggio stelo vechio 1742 în Hurm. *Doc.* VI, p. 565.

[131] Corespondenţa între Constantin Mavrocordat şi ambasadorul Suediei Carlson dintre 24 Maiu şi 22 August 1742 în Hurm. *Doc.* VI, p. 563—566. Rapoartele lui Penkler c. Imp. din 4 şi 8 Octomvrie 1742 date în extract de Hurm. în *Fragmente*, V, p. 116.

CAPUL VI.

ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE DE LA MAZILIREA LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT PÂNĂ LA PACEA DE LA KUCIUK-KAINARGI

1749—1774

I

ISTORIA ȚĂRILOR ROMÎNE

DE LA

1749 -1769

1. ISTORIA MUNTENIEI DELA GR. GHICA LA OCUPAȚIA RUSEASCĂ

Grigore Ghica a doua oară, 1748—1752. — Cumpărând domnia cu mulți bani dela Turci, este nevoit să scoată pe lângă sferturile lui Mavrocordat încă oierit și văcărit, în cât astfel desființază acea parte din reformele lui Mavrocordat prin care să suprimau dările indirecte [2]. El zidește o mânăstire a sf. Pantelimon de lângă Bucureștì, reînviind obiceiul vechiu de zidiri a lăcașurilor sfinte, ce fusese aproape părăsit de predecesorii

[1] Iată șirul domnilor Munteniei și Moldovei în acest răstimp:

Muntenia	*Moldova*
1748 52 Grigore Ghica II 1752 53 Mateiu Ghica	1749—53 Constantin Racoviță
1753—56 Constantin Racoviță	1753—56 Mateiu Ghica
1756—58 Const. Mavrocordat V	1756—57 Constantin Racoviță II 1757—58 Scarlat Ghica
1758—61 Scarlat Ghica 1761—63 Const. Mavrocordat VI 1763—64 Const. Racoviță II	1758—61 Ioan Calimah 1761—64 Grigore Calimah
1764—65 Ștefan Racoviță 1765—66 Scarlat Ghica II 1766—68 Alexandru Ghica	1764—67 Grigore Al. Ghica 1766—69 Gr. Calimah II
1768—69 Grigore Al. Ghica	1769 Const. Mavrocordat IV

[2] Scrisoarea lui Ghica c. magistratul Brașovului, 14 August 1752. *Darea de samă despre o colecție de documente istorice române aflate la Wiesbaden*, București, 188, p. 18.

săi. Mai înfiinţază în această mânăstire şi un spital. El moare în scaunul Munteniei, pe la 15 Sept. 1752 [3] şi boierii cer îndată dela Poartă numirea în domnie a fiului său Scarlat. Capuchihaia al Munteniei erà pe atunci un Grec, Başa Mihalopol, socrul lui Matei Ghica, fratele mai mic al lui Scarlat. Mihalopol vroind să deie domnia ginerelui său, face pe dragomanul Porţei să schimbe în arzul (suplica) boierilor numele de Scarlat în Matei şi dobândeşte astfel numirea ginerului său în scaunul muntean, bine înţeles nu fără bogate daruri [4].

Matei Ghica, 1752—1753. — De şi făgăduise boierilor veniţi la Constatinopole că le va face pe voie, cum încape în domnie, începe a impila boierimea, ceea ce provoacă o tânguire în potriva lui sub înteţirea fratelui domnului, Scarlat, căruia îi erà năcaz că-i fusese preferat la domnia Valahiei fratele său mai mic [5]. Venind o cercetare din partea Turcilor, domnul ordonă cu ameninţare ca nici un boier să nuşi-deie ştiinţa cătră capegiu. In ziua de sfântul Constantin, pe când domnul se aflà la mitropolie, poporul iesă din biserică în fruntea lui cu mitropolitul Neofit şi cu doi boieri, banul Barbu Văcărescu şi fratele său vistiernicul Ştefan, şi se duce la capegiu, dând tânguirile sale împotriva rălei ocârmuiri a domnului. Poarta primind raportul capegiului, destitue pe Matei Ghica după nouă luni de domnie [6].

Constantin Racoviţă, 1753—1756. — Trece în scaunul Munteniei din acel al Moldovei, prin stăruinţele spatarului Mihalache şi a ginerelui său Geanetul, ambii Grecii din Ţarigrad. Stăruinţele proteguitorilor trebuiau plătite, ceea ce domnul face învoindu-le neţărmuita jăfuire a poporului. Ne mai putând suferi stoarcerile postelnicului Geanetul, boierii se sfătuiesc sub îmboldirea lui Constantin Dudescu, Barbu Văcărescu şi a episcopului de Râmnic, Grigore, ca să pribegească la Adrianopole. Ei sunt însă împăcaţi, primindu-se cererile lor ca Geanetu să fie izgonit să se pună doi boieri români pe lângă capuchihaia Grec, Stavarache, să se deie mitropolia episcopului Grigore scoţându-se pe Grecul Filaret, şi să se treacă marea spătărie dela Constantin Brancovanu, nepotul domnului cu acelaş nume,

[3] Anton Diedo c. dogele, 20 Oct. 1752, Verso la metà del mese cadente e morto il principe di Valacchia. Hurm. *Doc.* IX, 2, p. 3.
[4] Des Alleurs c. af. străine, 12 Sept. 1752 Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 621. Fotino, *Istoria generală a Daciei,* tradusă de Sion, Bucureşti 1859, I, p. 157. Un raport al lui Hübsch dă 3000 de pungi împrumutate cu 24% pe an ! ! Citat de N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXII, p. 574 (6) şi 575 (7).
[5] *Doc.* cit.
[6] Fotino, *ibidem.* Penkler c. imp. 2 Ianuarie 1753 în Hurm. *Fragmente,* V, p. 180. Anton Diedo citat în nota 3, *ibidem,* p. 10.

asupra lui Barbu Văcărescu. Mazilitul Brancovanu se apropie de izgonitul Geanetu, care văzându-se sprijinit de o partidă de boieri munteni, se pune pe lucru şi cu ajutorul ginerelui său, Capuchihaia Stavarache, bagă în fiere la Constantinopole pe Bucşănescu şi pe Mănăilă, boierii ajutori capuchehaiei, şi trimite ordinul sultanului în Bucureşti, prin un ciauş, ca să râdice pe Văcărescu şi se restitue pe Brancovanu în spătăria cea mare [7]. Toată această intrigă aduce strămutarea lui Racoviţă înapoi în Moldova. Atât în domnia întâi a lui Racoviţă din Moldova cât şi după ce e strămutat în Muntenia el slujeşte interesele Porţei sprijinită de astă dată şi de Franţia, prin transmiterea regulată a corespondenţei dintre Poartă şi Polonia care pe atunci intrase în făgaşe de turburări, care aduse la sfârşit răsboiul ruso-turc din 1768. Racoviţă se .... in ...... trebilor polone de un francez François Linchou care plăti cu capul acest al lui amestec în daraveri politice [8].

Constantin Mavrocordat a cincea oară, 1756—1758. — Foarte urgisit de Turci din pricina răscoalelor provocate de reformele sale în Muntenia şi Moldova, Constantin Mavrocordat căutase în 1749 scăpare în palatul ambasadorului francez din Constantinopole, care îl ascunde timp de opt luni la nişte Iezuiţi. Neputând însă Mavrocordat obţinea dela Francezi un ajutor mai puternic pentru căpătarea domniei, el caută sprijin la rezidenţii Austriei şi Angliei, şi izbuteşte în sfârşit după şepte ani de zbuciumări a redobândi ferbinte dorita domnie. ,,In ziua de 19 Fevruarie 1756 el merse la chehaia vizirului care-i făcu cinstea de a-l pofti să şadă pe sofa. De aici se duse la marele vizir care îl îmbrăcă cu caftan, trecând de acolo la Reiss-Efendi, apoi la Ciauş paşa. In timpul acestor vizite întovărăşirea lui devenià tot mai numeroasă, şi când mersă la biserica patriarhală, unde patriarhul încunjurat de cler îl primi la intrare, un norod întreg se luase după el. Cinci zile după aceia fu primit în audienţă de sultan, înaintea căruia să aruncă cu faţa la pământ. Padişahul îi spuse ca să caute a ocârmui cu dreptate poporul pe care i-l încredinţează dacă vra să-şi mănţină capul teafăr, dându-i apoi un bogat caftan şi alte 60 oamenilor lui'' [9].

[7] Genealogia Cantacuzinilor. (Vezi vol. IV, p. 207, p. nota), original, p. 141—144. *Buciumul* lui Cesar Bolliac, 1863, p. 140.

[8] Corespondenţa lui Linchou cu amb. Des Alleurs şi cu comitele de Broglie în I. C. Filitti, *Scrisori franceze din veacul al XVIII-le.* In o scrisoare a principelui Potocki către ministerul de externe din Paris, se vorbeşte de Francois Linche. Linche prescurtare din Linchou din care nume se trage familia munteană Linş. *Ibidem*, p. 123.

[9] Schwachheim c. Kaunitz, 1 Martie 1757. Hurm. *Doc.* VII p. 18.

Constantin Mavrocordat învăţase minte. De astă dată se leapădă de toate ideile sale reformătoare, şi făcând ca toţi, se pune pe jăfuit ţara. Ele impune toate dăririle şi acele introduse şi acele desfiinţate de el. Nevoile sale băneşti îl făcuse apoi să se despartă şi de frumoasa lui bibliotecă moştenită de tatăl său dela bătrânul Exaporitul şi adausă mult prin ostenelele lui. Constantin o amanetează la un neguţitor englez Barker, şi nefiind plătit la timp acesta o vinde unui Evreu Celeboni, rămânând astfel în mare parte pierdută. Lui Constantin Mavrocordat nu-i mai trebuia nici idei, nici învăţătură, ci bani pentru a dobândi şi mănţinea domnia, în cât prin o ironie a soartei, vestitul reformator este dat afară de Turci pentru prea marele jafuri făcute de el în Muntenia ! [10].

Scarlat Ghica, 1758—1761.—De şi provocase prin uneltirile sale contra fratelui său Mateiu, care îi râpise tronul din mâini a face să fie strămutat în Moldova în 1753, nu izbutise a-i lua atunci locul, care fusese dat lui Constatin Racoviţă ; pune mâna însă pe el în 1758, cumpărându-l cu mari sumi de bani dela Poartă. Pentru a-şi plăti datoriile este nevoit să pună pe ţară biruri apăsătoare, pe care caută să le răscumpere, aducând şi Munteniei binele făcut pentru Moldova de Constantin Mavrocordat, anume scoţând din ţară pe Turcii neguţitori, a căror apucături au fost expuse mai sus; măsură folositoare, însă părăsită în curând după schimbarea domnului ce o realizase. La sfârşitul celor trei ani de domnie este mazilit.

Constantin Mavrocordat a şesea oară, 1761—1763. — Acest domn împlineşte cu ajutorul lui Dumnezeu şi a sultanului, numărul de jumătate de duzină de domnii în scaunul Munteniei, ceeace împreună cu numirea lui în patru rânduri în scaunul Moldovei, urcă numărul domniilor sale la cifra de *zece* pentru ambele ţări. Fotino istoricul grec, care de obiceiu apără pe Fanarioţi, este nevoit să recunoască despre Mavrocordat că ,,dând mulţi bani şi făcând datorii însămnate la Constantinopole, el fu nevoit să însărcineze ţara cu multe feluri de dări. Pe lângă aceste având drept capuchehai pe doi Greci din două partide deosebite, cărora era dator la amândoi, şi care se certau între ei dela întăietatea plăţei, folosindu-se de asemenea intrigi care 'şi aveau răsunetul şi între boieri, agentul lui Constantin Racoviţă, Başa Mihalopol, aduse pe câţiva din boierii nemulţămiţi la Constantinopole cu plângeri asupra lui Mavro-

[10] Fotino, II, p. 159. Vânzarea bibliotecei în Ath. Comn. Ipsilanti, (l. c. mai sus p. 42 nota 32), p. 476. Catalogul bibliotecii a fost reaflat şi publicat de N. Iorga, în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXVII 1914, p. 85 (9). El numără 401 cărţi greceşti, 153 latine, 23 franceze şi 6 italiene.

cordat. Poarta dând credința boierilor jăluitori, se hotărî să scoată pe Mavrocordat, dară vroind să pună mâna pe avuțiile lui, se prefăcu a nu crede pârile, și trimise pe un capigiu cu un firman de întărire și altul de destituire. Domnul eși înaintea lui Capegi-bașa și-l primi cu mare ceremonie. Turcul venind la curtea domnească, ceti mai întâiu firmanul de întăritură; pe urmă scoase fără veste pe acel de mazilire și după cetire, opri pe domn și puse mâna pe toate averile lui, ducându-l la Constantinopole după un an și opt luni de domnie"[11].

Intrigele de care vorbește Fotino fusese urzite de dușmanul lui Mavrocordat, boierul Constantin Dudescu, care unindu-se cu Dumitrașcu Ghica, fratele lui Grigore (domnul mazil din Țarigrad), vroiau să înlocuiască pe Mavrocordat cu Ghica, sau măcar cu Racoviță. Aceștia trimit lui Mihalopol pe pârâșii de care avea nevoie, care învinuesc pe Mavrocordat că au adunat din țară 10.000 de pungi de bani, arătând și pe Mihaiu Cantacuzino vistiernicul ca pe acel ce ar fi stat ajutor la despoierea țărei. Sultanul Mustafa vra să prindă odată cu Mavrocordat și pe sfetnicii lui Greci, anume doi frați Mișogli, doi frați Manu, fiii logofătului Mihalachi Manu și pe doctorul Fotaki; iar pe Constantin Dudescu îl face caimacam. La cercetarea rânduită de sultan prin cei doi pași din Giurgiu și Brăila, Mihai Cantacuzino dovedește că s'a luat din țară numai 7.000 de pungi și arată ce s'au făcut cu banii. Cu toată această îndreptățire, Turcii bănuind că Mavrocordat ar ascunde bani, îl surgunesc la insula Mitilene[12].

Se trecuse vremile lui Constantin Mavrocordat; nu mai avea el trecerea de altă dată, pe când fusese mănținut de Turci 19 ani neîntrerupt în scaunele țărilor române. Și el nu mai era acuma decât un compețitor ordinar bun de pus și de schimbat, spre câștigul bănesc al dregătorilor turcești.

Constantin Racovița a doua oară, 1763—1764. — De abia este întronat în Muntenia în luna lui Martie, și vecinicile nemulțumiri ale boierilor, care erau peste putință de împăcat cu toții, încep iarăși a împleti intrigile lor contra noului domn. Cantacuzineștii ce fusese până acuma rivalii Dudescului, se pun bine cu el și încep a săpa împreună pe Constantin Racoviță. Ei refuză a primi ori ce soi de boerii și se pun în opoziție fățișe contra domnului, care caută să câștige pe alți boieri în partea sa, anume pe Radu Văcărescu și Constantin Cändescu, mai sprijinindu-se încă și pe Grecul cel foarte in-

[11] Fotino, II, p. 160.
[12] *Genealogia Cantacuzinilor*, original p. 152. *Buciumul*, p. 140. Cf. un raport olandez, 16 Mai 1763 N. Iorga, *An. Ac. Rom.* II, Tom XXXII, 1910, p. 588 (20).

fluent Stavarache, care obţinuse postul de capuchehaia din ordinul chiar al sultanului. Bazat pe un asemenea sprijin, Constantin Racoviţă scoate un firman pentru închiderea boierilor, Dudescu, Cantacuzinii şi chiar a propriului său frate. Racoviţă însă voind să câştige pe puternicii Cantacuzini şi a răpune cu ajutorul lor pe primejdiosul Dudescu, face cunoscut acelora că nu i-au închis din o ură ce ar avea în contra lor, ci numai ca să nu-i bănuiască ceata Dudescului. Cere dela Cantacuzini ca ei să subsemne o jalbă către el, în care să arate că Dudescu, ar amesteca domniile şi ţara. Mihai Cantacuzino nevroind însă să se înjosească la rolul ce domnul vroia să i-l atribue, îi trimete frumosul răspuns că ,,eu nu mă rog Măriei tale pentru mine, căci ştiu că pururea ţi-am slujit cu dreptate; ci te rog mărinimia ta să o arăţi către Dudeşti, care ca nişte oameni gonind al lor interes s'au arătat împrotiva *voiei tale*, iar nu împrotiva *căderei* tale''; cu alte cuvinte că Dudeştii se opusese nu creerilor legale ci acelor obuzive ale domnului. Racoviţă, supărat pentru asemenea lecţie, pune pe Cantacuzini în fiare; dar curând după aceea el moare, după unele versiuni din o nemistuire în urma unui ospăţ prea îmbelşugat, fiind dedat băuturei; după alta însă păstrată de genealogia Cantacuzinilor, el s'ar fi otrăvit singur tocmai din pricina acestor greutăţi politice, ,,bând în ferbinteala frigurilor mai multe stecle de apă de melisă''. Nu avem nevoie să arătăm cît de nepotrivită este aceasta de pe urmă părere, într'un timp când domnul având în mâinile sale vieţile tuturor, nu avea nevoie să şi-o răpească pe a lui spre a scăpà din încurcătură [13].

Ştefan Racoviţă 1764—1765. fiul lui Constantin, urmează tatului lui fiind pus în domnie prin influenţa puternicului Stavarache, care adusese tot atunci în scaunul Moldovei pe Grigore Ghica din mare dragoman, dând locul acestuia lui Gheorghe Caragea. Stavarache ce ajunsese capuchihaia al ambelor ţări române, ţinea pe domni cu totul în a lui ascultare, avându-i pe ei ca pe vechilii lui [14]. Autoritatea lui cea mare o întrebuinţa numai spre a despoia pe toţi acei ce-i cădea în mână, îmbogăţindu-se pe sine şi pe Turcii protegiuitorii săi. Stavarache se îndatorise către Turci a răspunde pe lângă banii cu care cumpărase Ştefan domnia, şi 600 de pungi cu care

---

[13] *Genealogia* oiiginal, p. 152—153. *Buciumul*, p. 140 şi 155.

[14] Enache Kogălniceanu în *Letopisețe*, III, p. 263. Istoria lui Stavrakoglu poemă în versuri asupia moiţii lui, ne spune de asemenea că fără a fi principe de Valahia el ocîrmuia ţaia: „Έγεινε κάπε κεχαγιᾶς ἀπάνω'ς τὴν Βλαχίαν—Χωρὶς νὰ γένη Βκάχμπεγης εἶχε τὴν αὐθεντίαν". E. Legrand, *Recueil de poemes historiques en grec vulgaire*, Paris, 1877, p. 200. Ath. Comnen Ipsilanti, τὰ μέτὰ τὴν ἅλωσιν, p. 398.

răposatul Constantin tatăl lui Ștefan rămăsese dator; mai era apoi de descurcat, bine înțeles tot prin plata , și daraverea rămasă nelimpezită a banilor încasați din Muntenia, pe timpul lui Constantin Mavrocordat, în sumă de vre-o 3.000 de pungi de bani [15], toate aceste prilejuri însemnate pentru lacomul Stavarache, de a întinde pe cât se va putea coarda jafului în Muntenia. El chiamă deci îndată ía Constantinopole pe boierii închiși de tatăl lui Ștefan, și-i împacă cu noul domn. Mihai Cantacuzino, este chiar restituit în dregătoria lui de mare vistiernic cu condiție să se silească a scoate din țară 7.000 de pungi. Mihai luând înțelegere cu ceilalți boieri, făgăduiește „că va scoate în anul d'intăi 7.000 de pungi măcar de va fi cam greu, dar se va sili să iasă acea sumă fără a se sparge țara". El izbutește într'adevăr a scoate înainte încă de a se împlinì anul 7.000 de pungi, ceeace văzând Stavarache și cu Grecii lui, cer numai decât dela Ștefan Racoviță să mai impună o nouă dare, un fumărit în valoarea uriașe de 1.000 de pungi. Boierii se împotrivesc: dar Stavarache scoate îndată un firman si 18 dintre căpeteniile lor sunt aruncate în închisoare [16].

Pentru a-i înfricoșa chiar, Stavarache poruncește domnului să ucidă pe doi din ei, unul Ștefanache Grec și el de neam, și pe un Român Iordache Băjăscu, „om bun fără de nici o vină, numai spre a fi de groază ispravnicilor însărcinați cu strângerea dărilor, fiind și el unul din ei" [17]. Darea cea nouă găsind poporul stors prin sumele luate de mai înainte cu dibăcie de la el de Mihai vistiernicul, nu poate fi împlinită Se pun atunci în lucrare mijloacele draconice întrebuințate in asemene împrejurări: bătăile, închisorile și cele mai neomenoase schingiuiri. Poporul bucureștean se revoltă și domnul repezind asupra-i garda sa de Arnăuți, sângele este vărsat, lucru de care spăimântându-se țara, o mulțime de boieri și de țărani încep a emigra.

Dușmanii lui Stavarache, și numărul lor nu erà mic, se folosesc de acest „zurbalic" spre a înegrì pe autorul lui înaintea sultanului. Stavarache anume, spre a puteà domni neîmpărțit, se folosise de favoarea lui făcând să se surgunească pe mai mulți concurenți la omnipotență, între alții pe unul Seanavi, Grec favorit al sultanei Zeinab soția lui Musunoglu Mohamet pașa. Tocmai acest dușman al lui Stavarache ajunge mare vizir, în momentul când lucrurile din Muntenia luase o întorsătură

---

[15] Iată cum scrie St. Racoviță c. boierii săi în 2 Martie 1764 (*Genealogia Cantacuzinilor*, *Buciumul*, p. 155). „Se vede din caastife că au rămas lui Mavrocordat 1000 de pungi și din acestea *se presupune și cele până la* 3.000 și că negreșit acestea s'au strâns de la săraci și s'au împărțit între boieri și Mavrocordat, și de aceia le pictind".

[16] Ath. C. Ipsilanti, p. 401.

[17] *Genealogia*, original, p. 153, *Buciumul*, p. 155. Ipsilanti, p. 399.

atât de turburată. Denunţat Porţei de paşii de la Dunăre că jafurile lui ar fi provocat pustierea Munteniei — sultanul, ademenit prin perspectiva confiscărei însemnatelor averi ale lui Stavarache, dă ordin ca el să fie gâtuit, ceeace se execută numai decât. Astfel perì acest Stavarache, una din lipitorile cele mai hemesite ce au sângerat vre-o dată ţările române [18]. Disgraţia lui Stavarache aduse şi pe aceea a protegiuitului său Ştefan Racoviţă, care fù înlocuit cu Scarlat Ghica. El se încercase în zadar a-şi răscumpăra păcatele şi a face să fie cerut de ţară spre menţinere ca domn după moartea lui Stavarache, dând un hrisov în 30 Iunie 1764 prin care ordonă oprirea căsătoriilor între Greci şi pământeni, acea a Grecilor de a cumpărà imobile, precum şi împiedicarea lor de a ocupa dregătorii, toate acestea numai prefăcătorii [19].

Scarlat Ghica 1765—1766. — Despre el se spune că ar fi luat domnia cu mai puţină cheltuială, ceea ce se explică din turburările iscate în Muntenia şi pe care Turcii vroiau să le potolească. Lucru mai extraordinar încă este că Scarlat Ghica apucă să moară în scaunul său, ceeace iară îşi găseşte explicarea în împrejurarea că fiind bătrân ajunsese odată cu numirea lui la capătul zilelor sale [20].

Alexandru Ghica, 1766—1768, fiul lui Scarlat, se compromite curând după urcarea lui în scaun „lăsând pe arhimandritul de Argeş să recruteze împreună cu un locotenent colonel rus, oameni de oaste pentru Rusia, care fapt dat în cunoştinţa Porţii prin hanul tătăresc îi aduce mazilirea" [21].

Grigore Alexandru Ghica, 1768—1769, fiul decapitatului dragoman Alexandru Ghica, mai fusese domn în Moldova între 1764—1767 şi stătea acuma de un an mazil la Ţarigrad; fu numit domn tocmai în momentul când ràzboiul se aprindea

[18] Istoria lui Stavarache se stabileşte pe deplin din cele trei izvoare citate de noi, notiţele culese din izvoare greceşti de Atanasie Comnen Ipsilanti, *Genealogia Cantacuzinilor*, şi poema asupra morţei lui, precum şi din mai multe rapoarte. Asupra pedepsirii lui vezi bunăoară Antonio Ruggini c. dogele 2 Sept. 1765 Hurm. *Doc.* IX, 2 p. 65 şi un raport olandez 2 Sept. 1765, N. Iorga. *Doc. Calimachi*, I, p. 22. Un alt raport olandez 1 Oct. 1765 *ibidem* p. 25 spune că atunci când s'au dărâmat casele lui Stavarache, Sultanul porunci ca tavanul şi alte podoabe să fie luate şi păstrate cu îngrijire „ca lucruri de mare preţ".

[19] Hrisovul publicat de I. Bianu în *Revista nouă*, III, p. 302.

[20] Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 162. Alexandru Ghica este rânduit în locul tatălui său pe la sfârşitul lui 1766 Vezi un raport din 3 Ianuarie 1767, în Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 741.

[21] Hammer III, p. 589. Comp. Zinkeisen, V, p. 923. Grigore Ghica fu numit în Octomvrie 1768. Vezi Enache Kogălniceanu, *Letopisete*, III, p. 271, concordant cu un raport francez din 2 Noemvrie 1768, Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 768.

între Ruşi şi Turci. Alegerea Porţei fusese nu se poate mai rea, întrucât acest domn era precum fusese şi tatăl său partizan al Ruşilor, pentru care se şi lasă a fi prins de Ruşi şi dus la Petersburg, unde vom vedea că este tratat nu ca un prins de răsboiu ci ca un prieten [22]. Turcii care stăpâneau încă banatul Craiovei, proclamase domn pe unul *Manoil Ruset*, care luând un corp de armată spre a intra în Bucureşti, este bătut de Ruşi şi fuge peste Dunăre [23]. Muntenia încape de acolo înainte ca şi Moldova, sub ocârmuire rusească care ţine până după încheierea păcei de la Kuciuk-Kainargi.

2. ISTORIA MOLDOVEI DELA CONSTANTIN RACOVIŢĂ PÂNĂ LA OCUPAŢIA RUSASCĂ

Constantin Racoviţă, 1749—1753. — Fiul lui Mihai cheltuise mulţi bani pentru a căpăta domnia, şi venind în ţară însoţit de Grecii care-l susţinuse, Iordache Stavarache, doi fraţi Genetul, Iordache Enutul şi alţii, se pune pe scos bani, impunând văcărit de 2 lei 12 parale de vită, pe vară cuniţă de câte 1 leu 30 de parale, neuitând nici sferturile lui Constantin Mavrocordat, le scoate şi pe aceste îndoit [24]. Boierii nemulţumiţi mai ales pentru văcărit, de care se deprinsese a fi scutiţi dela domnia lui Mavrocordat, pribegesc din ţară în număr de mai bine de o sută, pretinzând pentru a se întoarce, îndepărtarea celor doi sfetnici greci, Stavarache şi Enutul.

Dacă ar fi să ne luăm după cronicari, am putea crede că protestarea boierimei se îndreptase în contra elementului grecesc. Enache Kogălniceanu spune că ,,în domnia acesta fiind că Grecii se apucase de mare înfruntare boierilor şi pământenilor cercând lucruri trecute vechi dela alţi domni, ca să nu se facă obiceiu în ţară, au început boierii a se pune la cale zicând: trebue ca Grecii să-i gonim de aici, căci nu au gând bun nici asupra noastră nici asupra săracilor, şi vor să ne desbrace fără de voia noastră'' [25]. Cronicarul amestecă aice faptele cu dorinţele inimei lui. In realitate nu avem a face cu o rocoşire a boierilor contra elementului străin, ci cu o simplă nemulţumire cu miniştrii principelui, după cum se vede din împrejurarea că între boierii pribegi întâlnim şi pe un Grec, Balasache iar Grecii rămân în ţară şi după alungarea celor doi miniştri urgisiţi, aflând în Moldova şi după aceea pe Lascarache Enu-

---

[22] *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, p. 173—175.

[23] Fotino, p. 164 Comp. Dionisie Eclesiarhul în Papiu, *Tesaur de monumente*, II, p. 164.

[24] En. Kogălniceanu, *Letopiseţe*, III, p. 226.

[25] *Ibidem*, p. 228.

tul comisul fratele chiar al izgonitului Iordache. Kogălniceanu însuşi revine mai jos asupra rostirei prea generale, scrise în căldura condeiului, adăugind că „s'ar fi dus în Ţarigrad o jalobă pentru *câţi-va Greci*, ce sunt spărgători acestor două ţări"[26].

Opoziţia contra Grecilor nu se mai putea arăta. Ea se retrage din domeniul vieţei reale în acel al teoriei, mai găsindu-şi reprezentanţii numai în cronicari. In lumea practică Grecii erau stăpâni, şi familia Racoviţeştilor, română prin originea ei, erà una din cele mai plecate către neamul străin. Sub cumplită apăsare a elementului grecesc se desfăcuse opoziţia naţională şi se prefăcuse în una personală, în contra cutăruia sau cutăruia Grec. Se repeta în ambele ţări române fenomenul pe care l'am întâlnit odată în Muntenia, când sub amestecul tot mai rostit al Turcilor în domniile ei, se desorganizase şi se strămutase partidele, altă dată atât de puternice ale Băsărăbeştilor şi Drăculeştilor. Poporul românesc erà obosit de luptă; lăsa să-i calce pe cap ori cine vroia s'o facă, şi protestarea lui, chiar cea în contra persoanelor urgisite, nu mai luà forma energică a răscoalei, ci acea mult mai blândă a pribegiei.

Matei Ghica, 1753—1756, schimbate domnia cu Constantin Racoviţă, care trecuse în Muntenia[27]. Şi Ghica erà înconjurat de Greci, precum Iacovache Rizu spatar, Mihalopol care-i procurase tronul, hatman, Alexandru Dracu Suţu şi Neculai Dracu Suţu postelnici[28]. Ghica adusese pe toţi aceşti Greci cu el din Muntenia; dar pentru a nu nemulţumi pe boierii moldoveni cu adăugirea acestor concurenţi la despoierea poporului, Matei Ghica făcu „tuturor boierilor venituri şi lefi îndestule şi ridicături şi alte daruri ce erau pe ascuns, ca să rămână boierii mulţumiţi de domn şi de Greci şi să astupe hula ce luase în Ţara Românească"[29]. Darurile ascunse nu pot fi altă

[26] *Ibidem*, p. 232.

[27] Iata ce aflăm în un raport al lui Desalleurs ambasadorul Franţei în Constantinopole către afacerile străine asupra modului cum se făcu această schimbare de scaune! „Cet échange, désavantageux pour Ghica s'est fait pour deux principaux motifs: le prémier, dominant chez les Turcs, est l'intérêt, la Porte tirant une grosse somme de celui qu'elle veut bien, par grâce, conserver encore quelque temps...... Constantin Maurocordato, à qui j'ai donné asile, auroit pu tirer un meilleur parti des circonstances s'il eut voulu sacrifier toutes les sommes que le Ministère et le Sérail prétendait exiger de lui. Mais il n'a pas jugé àpropos de hasarde de si grandes sommes dans un temps de révolution apparente et pour ne pas ruiner les amis qui les lui offraient étant incertain de la restitution qui devait provenir d'une province épuisée". Când cetești asemene lucruri îţi pare într'adevăr că e vorba de realizarea unei afaceri băneşti şi nu de domnia unei ţări.

[28] Suţeşti care purtau şi familia română *Dracu*, erau care după cât se vede Români macedoneni greciza ţi.

[29] En. Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, p. 235.

ceva de cât înapoierea pe sub mână a dărilor împlinite de la ei alăturea cu țăranii. Cu acest sistem se îndruma cu încetul scutirea totală de dări a nobililor și aruncarea tuturor greutăților statului numai pe contribuțiile directe, împlinite exclusiv de la clasa țărănească. Tot spre a atrage clasa boierească, domnul o ducea într'o petrecere. ,, De multe ori poroncea cămărașului Petrache de făcea masă boierilor pământeni, la cămară în divanul cel mare; și după masă mergea vornicul doamnei cu catastif ce avea pecetluit cu pecetea gospod, în mâna lui, la câte-va jupânese mari de le poftea ca să vie la curte, arătând că este poroncă gospod, și aducea Evreice și jucau cu toatele la curte, și domnul și doamna făceau privală. Domnul își mai făcuse și locuri de desfătare în încunjurimile Iașilor; așa zidi în piatră schitul mai înainte de lemn a lui Tăriță, și la Copou repară un foișor ridicat încă de tatăl său, mergând adese ori în primblare în aceste două locuri, și mese mari făcând boierilor". Toate aceste petreceri însă custau bani pe țară, pe care bani nu e vorbă îi plătea norodul și'i benchetuiau domnul și boierii. De aceea și Matei Ghica fu nevoit să scoată grele dări, mai ales văcărituri mari și vara și iarna.

Pe când însă domnul petrecea mai bine, la Constantinopole se întâmplă o schimbare care trebuia să-i aducă mazilia. Anume sultanul Mohamed murind veni în locul lui sultanul Osman și cu toată sărbarea strălucită în onoarea încoronărei noului padișah, ordonată a se face de Matei Ghica în Iași și în toate orașele Moldovei, venind la marele vizirat Mustafa pașa, proteguitorul lui Constantin Mavrocordat, care petrecea ca mazil la Constantinopole, el îi procură scaunul Munteniei, strămutând pe Constantin Racoviță de aice, care nu se împăcă cu boierii munteni, iarăși în Moldova, iar Matei Ghica apucă drumul maziliei.

Constantin Racoviță a doua oară, 1756 — 1757. — Pe timpul lui Racoviță se joacă o comedie precum se mai jucase și erà să se mai joace în țările române, anume după ce domnul scoate un zdravăn văcărit în două rânduri, de vară și de iarnă, făgăduește că după acel din urmă, va legà această dare cu blestem ca să nu să mai scoață în veci. După ce domnul care se umpluse de bani, hotărește aceasta în divanul său, el trimite la Țarigrad la patriarhie, unde pentru câte-va pungi date celui mai înalt reprezentant al bisericei răsăritene, scoate dela acesta un blăstăm iscălit de toți membrii marelui sinod, care primiră fie-care un bacșiș pentru punerea isc liturei. Primind domnul cartea de blestem, trimite la toate ținuturile, să vină câte 7 locuitori din mazili și din ruptași și adunând la sfânta liturghie tot norodul din Iași, împreună cu cei delegați, pune pe mitropolitul să săvârșească slujba, iar când eșise cu sfintele

daruri „au stătut toţi câţi slujeà la leturghie cu sfintele daruri în cap şi mână, scoţând acel testament mitropolitul Iacov, afurisind de patru ori a patru patriarhi a Ţarigradului Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului, strigând norodul la fie-care cuvânt amin! Care nu putem arăta, urmează cronicarul, ce huet era în biserică de strigarea norodului, arătând în lăuntru ori cine ar numi, ori cine ar îndruma, ori bani ar lua din atare dare, ori la slujba ar merge, afurisit să fie în veci. Fierul şi pietrele să putrezească iar trupul lui să rămână în veci!''[30]

Iată cu ce mijloace căutau acele timpuri să asigure drepturile oamenilor Cu rugăciuni şi făgăduinţi întărite cu blăstămuri. Credeau că cu cât mai mare va fi sfânta gălăgie cu atâta mai temeinic vor fi întărite făgăduinţele domneşti. Dar o făgăduinţă ori cât ar fi ea de înconjurată de garanţii, tot rămâne o îndatorire numai voluntară şi nu pe bună voinţa ocârmuitorilor se pot întemeià drepturile ocârmuiţilor. De aceea vom şi vedea cum această făgăduinţă atât de solemnă în aparenţă, este ruptă de cel întâi urmaş al domnului ce o făcuse.

Scarlat Ghica, 1757—1758. — Anume Scarlat Ghica vine în scaunul Moldovei, înconjurat de un nămol de Greci, cu care împănează mai ales ţinuturile de unde se adunau banii în vistieria domnească. Pentru a se plăti de datoriile contractate pentru căpătarea domniei, el pune dăjdii mari, sferturi pe toate lunile, cele mai de multe ori îndoite. Dar neajungând a umplea nevoile cu asemene mijloc, vrea să recurgă la văcărit. Il găseşte însă legat cu straşnica afurisenie săvârşită sub predecesorul său. Domnul atunci şi cu Grecii lui se pun pe lângă mitropolitul Iacov cu vorbe dulci, cu ademeniri, ca să-l aducă a deslega darea cea mult dorită şi „Grecilor dragă foarte''. Mitropolitul însă refuză şi lucru într'adevăr extraordinar pentru acele timpuri, pune chiar cârja pe masă, lepădându-şi puterea, numai spre a nu fi silit să'şi calce conştiinţa. Această faptă care ne-ar părea firească în vremile noastre, erà pentru acel timmp de corupţie şi degrădare ceva afară din cale, dovadă cât au propăşit omnirea în deobşte şi poporul nostru îndeosebi în răstimpul de cevà peste o sută de ani ce ne desparte de acele timpuri. Neizbutind a face pe mitropolit să-şi lepede jurământul, recurge la un mijloc mult mai îndemânatec; plăteşte cu câte-va pungi de bani un firman dela împărăţie, cu care dobândeşte învoirea de a impune văcăritul şi'l scoate într'o sumă mult mai mare de cum fusese scos până atunci[31]. Inainte însă de a pune firmanul în aplicare el este strămutat în Muntenia,

[30] En. Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, p. 238.
[31] Ioan Canta, în *Letopisețe*, III, p. 183.

punându-se în locul lui în țara Moldovei o figură nouă, Ioan Calimah, care fù înălțat la acest rang din dragomanatul cel mare. Constantin Mavrocordat plătește cheltuiala acestor strămutări, perzând tronul Munteniei.

Prin concurența pentru domniile române, familiile fanariote fură aduse în o dușmănie din cele mai ascuțite unele asupra altora, și cu cât se înmulțeau numărul acelora ce luau parte la acea concurență, cu atâta se întăria mai mult ura ce le desbina[32]. Chiar frații se dușmăneau între ei. Așa la moartea lui Grigore Ghica în Muntenia 1752, punând fiul său al doilea Matei mâna pe tron, cel mai mare Scarlat, sprijinit pe o partidă de boieri, provoacă în Muntenia o mișcare în contra lui, pe care pentru a o stâmpăra Turcii strămută pe Matei Ghica în Moldova, punând în locul lui în Muntenia pe Constantin Racoviță, pentru a nu da tronul acelui ce provocase nemulțumirile[33]. Grigore Ghica, înainte de a murì se gândise a procurà fiului său celui de al doilea dragomanatul Porței otomane, din care de obicei se recrutau domniile române. Acest post erà ocupat pe atunci de Ioan Calimah și vânat de un alt competitor, Grigoraș Ghica fiul decapitatului dragoman Alexandru Ghica și nepotul domnului Munteniei. De odată și când se aștepta mai puțin, Ioan Calimah este aruncat în închisoare, și condamnat imediat după aceea la tăierea capului, de care pericol scăpă numai cu mare greutate prin s ăruința câtor-va proteguitori. Ce se întâmplase ? Grigore Vodă uneltise peirea lui la marele vizir, de și-i fusese cel mai intim prieten, complicându-l într'o revoltă a insulei Cipru, dar într'adevăr cumpărând moartea lui cu 50.000 de lei dați vizirului de agentul său Iacovachi Rizu[34].

Corupția desprinsese toate legăturile; nici înrudire, nici prietenie nu mai găsiau iertare înaintea ei. Conștiința, o marfă ca toate celelalte! Și când în un așa vârtej erau prinse elementele domnitoare, se poate gândi cineva în ce hal trebuia să fie acele supuse!

---

[32] Așa judeca și Schwachheim residentul german la Poartă în raportul său din 1 Martie 1757 către ministrul, Kaunitz Hurm. *Doc.* VII, p. 18: „die griechischen Häuser welche vermöglich sind oder Anschen besitzen, liegen unausgesetz hier bey der Porte gegen einander zu Felde, und wenden alle Kräften und Kunstgriffe an, um die Fürstenthümer Wallachey und Moldau einem aus ihrem Haufen zu Wege zu bringen".

[33] Raportul lui Penkler din 16 Noemvrie 1752. Hurm. *Frg.* V, p. 178: „als er (Mathaeus Ghica) ohnehin noch nicht so fest auf einem Fürstensthüle sasz, den ihm sein älterer Bruder Scarlat Ghica, gestutzt auf eine starke Bojarenpartei im Lande, mit Hartnäkigkeit streitig machte". Comp. p. 180.

[34] Rapoartele lui Penkler din 4 Ianuarie 1749 și 22 Iunie 1751, *ibidem*, V, p. 172—174. Comp. un altul al lui Dessalleurs c. marchizul de Puyseulx din 21 April 1751. Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 602: „Le grand vizir n'aimait pas cet interprète. Son aversion a été fomentée par 50.000 écus qui lui ont été donnés sous main par le prince de Valachie, pour faire avoir ce poste à son fils. Le nouvel interprète n'a que 27 ans, est tout neuf en affaires et le sera longtemps".

Ioan Calimah, 1758—1761.— Acesta erà de origine român, fecior lui Toader Călmăşul, care erà din mazilii de jos, din ţinutul Orheiului. Tatăl său îl trimise în şcoală la Liov, unde învăţă latineşte şi leşeşte. Neculai Mavrocordat îl trimese în slujba fratelui său dragomanul Ioan Mavrocordat, unde deprinse turceşte, italieneşte, franţuzeşte şi elineşte. După ce Ioan Mavrocordat ajunge domn în Muntenia, Calimah rămâne pe lângă terzimanul Grigore Ghica, 11 ani. Când Grigore Ghica veni domn în Moldova vine cu el împreună şi Ioan Călmăşul, unde primeşte deosebite boierii, până mai la urmă este rânduit acolo unde putea face slujbe mai mari, capuchehaia la Constantinopole, unde stăteà în strânse legături cu terzimanul Alexandru Ghica, fratele domnului. In timpul luptei dintre Ruşi şi Austriaci cu Turcii, Alexandru Ghica plecând ca plenipotenţiar la congresul dela Nimirov, Ioan Călmăşul rămase ca locţiitor de dragoman al Porţei şi'şi făcu un bun nume în această importantă dregătorie. Puţin timp după aceasta, Alexandru Ghica fiind ucis de Turci pentru prepus de trădare (1741), Ioan Călmăşul iea locul lui în dragomanatul cel mare, în care stă mai mulţi ani [35]. In acest lung răstimp de aproape 30 de ani cât stătuse Călmăşul în Constantinopole el, deşi strămutat în o încunjurime grecească păstrase firea lui de român, cum o dovedeşte corespondenţa cu familia lui rămasă în Moldova. Totuşi dacă mintea şi graiul lui rămăsese română, prin caracter şi apucături se fanariotizase cu desăvârşire [36]. El îşi schimbă şi numele său în cel apropiat grecesc de Calimah şi pe un frate al său pe care'l luase cu sine, grecit şi el, ajunse să'l pună mitropolit în Tesalonic.

El se încunjură cu Greci, luând de postelnic din Constantinopole pe Manolache Cefot, iar drept capuchihaele lăsând pe cunoscuţii în asemenea treabă şi de la alţi domni, Stavarache

[35] Carta, în *Letopisete*, II, p. 184. Nu 16 cum spune cronicarul, căci în 1755 el fusese destituit, şi a stat probabil îndepărtat dela afaceri până ce au obţinut favoarea domniei.

[36] Această origine românească a lui Calimah este adeverită şi de un raport a lui Penkler. din Sept. 1841, Hurm. *Fr.*, V, p. 108, care spune: „Iohanes Kallimaki, *ein geborner Pollak, wie er wenigstens selbst vorgab*, wurde neuer Pfortendolmetsch. Da er ein Ausländer war und als solcher ein wichtiges Amt erlangte, auf welches seit längerer zeit blos die ältesten und angeschendesten Familien der Haupstatdt (Phanarioten), die Anwartschaft geltend gemacht hatten, so sah er sich vielfachen Verfolgungen und Anfeindungen von Seiten dieser Leute ausgesetzt, und er konnte sich lediglich durch die Gunst behaupten, deren er sich beim Reiss Efendi erfreute". Faptul ca Ioan Călmăşul se dă drept Polon şi nu drept Român nu trebue să ne mire. Pe atunci nu era o mare cinste de a fi Român. şi fiind că el studiase în Polonia putea să se dee ca aparţinând acelui neam. mai bine văzut de cât Valachii. Şi C. Daportes în *Catalogul istoric al Romeilor*, Erbiceanu. *Cron. greci* p. 191, spun că Calimah era originar din Moldova. Vezi A. D. Xenopol. *Istoria şi Genealogia Casei Calimachi*, 1897 şi N. Iorga. studiul asupra familiei Calimachi în vol. I al *Documentele familiei Calimachi*, 1909.

şi Stefanache. Când fù la darea vistieriei, nici un boer nu vroi s'o primească, căci ţara fiind prădată de Tătari cu câte-va zile înainte de sosirea domnului, erà în deplină bejănire, şi nevoile de bani fiind grabnice, se temea fiecare boier a lua pe răspunderea lui o ţară spartă prin bejănire [37]. Stavarache auzind de aceste greutăţi, vine el singur în Moldova „pre carele cu mare cinste l'au primit domnul, şi luând toate trebile pe mâinile lui pot să zic că erà al doilea domn" [38]. După înţelegerea avută cu Calimah, se chemă la vistierie medelnicerul Constantin Kogălniceanu, boier din treapta mai de jos, care însă spusese că dacă s'ar da lui vistieria ar face să iasă bani. După ce'l puse în acea dregătorie îi spuse: „acuma să te văd Arhonda" ! Şi într'adevăr că şi avù ce videa ! Strânsoare mai cumplită de bani nu se făcea nici de Turci; bătăi şi schingiuiri pentru dări; ţipepetele se înălţau de la un capăt la altul al ţărei ca un mare glas al poporului întreg, torturat şi căznit de neomenoşii strângători. Dar Kogălniceanu îşi ţine cuvântul, şi ca prin minune banii izvoriau din ţară şi curgeau în vistierie. Stavarache ajutase însă mult lui Kogălniceanu, învăţându-l să pună dări pe boieri şi pe mânăstiri, şi pe jupânese, cai de menzil, pogonărit şi altele. Mai mulţi boieri începură a „murmurisi" contra acestor grele impozite. Stavarache însă scoase dela Poartă un firman pentru surgunirea lor şi după ce'l dobândì în mâinile sale, înşelă pe boieri că ar vroi să-i trimită la hanul Tătarilor, spre a lua de la el despăgubire pentru prada comisă în Moldova, şi aşa ajungând ei la Ionăşeni, fură puşi în fiare şi surguniţi. Auzind însă celalţi boieri din Iaşi, despre capcana în care căzuse tovarăşii lor, adună un mare număr de popor de iarmarocul Miezului-Păreţilor (jumătatea Păreasimelor sau postului mare), şi porneşte acea mulţime asupra curţei domneşti ca să vadă pe cine are ţara domn, pe Calimah sau pe Stavarache? „Şi pornindu-se câte-va mii de ţărănime, au mers la Poarta curţii de au stătut, iar o samă s'au suit în clopotniţa Trei-sfetitelor, şi au început a trage clopotul cel mare. Atunci auzind cei din iarmaroc s'au pornit toţi câţi mai rămăsese, din care o samă au mers la mitropolie de au luat pe mitropolit, zicând să margă la domn despre partea ţerei, să spună că cer să le dee pe Stavarache, iar de nu-l va da, nu va rămâneà nici unul în viaţă. Atunci Stavarache au pus de au încuiet porţile, punând şi câ-

---

[37] Asupra prădărei Moldovei de Tătarii Nogai, vezi mai multe rapoarte ale lui de Vergennes din 1758. Hurm. *Doc. Sulement*, I, p. 711: „La Moldavie s'est principalement, ressentie de leurs excès et de leur barbarie: on evalue à plus de 15.000 le nombre des esclaves qu'ils y ont fait, sans parler d'une quantité de vieillards et d'infirmes qu'ils ont impitoyablement massacrés". Cf. p. 712.

[38] En. Kogălniceanu în *Letopisețe*, III, p. 244.

teva care de lemne de din lăuntru, orânduind şi toţi Seimenii şi Arnăuţii, aducând şi toţi beşlii, ca să ţină porţile. Dar prostimea striga: să ne daţi pe Stavarache, şi punând cu toţii spatele în poarta cea mare, au doborât'o jos, şi intrând norodul în lăuntru au început a năvăli"[39].

Iată o răscoală în toată puterea cuvântului. Dar ce vroia ea? Nu pe Greci, ci pe Stavarache. Iarăşi deci o mişcare, nu cu caracter naţional, ci cu porniri personale contra *unui Grec* rău văzut. Stavarache însă care ar fi păţit'o rău dacă ar fi încăput pe mâinile mulţimei înfuriete, scăpă travestit pe o poartă de din dos, şi fugi la Constantinopole, de unde prin un firman trimis lui Calimah, îşi adună toată avuţia şi banii cei împrăştiaţi şi prădaţi de norod.

Nevoile ţărei cereau însă numai de cât scoaterea văcăritului, şi se începură din nou stăruinţi pe lângă mitropolitul Iacov spre a-l face să deslege blăstămul legat pe timpul lui Constantin Racoviţă. Domnul puse atunci pe lângă mitropolit pe boierul Vasile Ganea, ca să determine pe capul bisericei a se retrage din arhipăstoria Moldovei. Domnul avea cu atât mai mult interes a provoca demisia mitropolitului cu cât adusese pe fratele său, fostul mitropolit Gavril al Tesalonicului, pe care îl pusese să se retragă din acel scaun şi-l adusese în Moldova, fără îndoială în scopul de a-i procură pe acela al acestei ţări. După multă silinţă Vasile Ganea şi cu boierii Greci izbutiră a determina pe mitropolitul Iacov a-şi da demisia. El lepădă cârja, rostind frumoasele cuvinte: „iată că m'am lepădat de mitropolie şi de cinste şi de toate ale acestei lumi, numai focul jurământului să nu-l ieu în cap şi în suflet"[40].

Scaunul mitropolitan fiind ocupat de Gavril, treaba văcăritului se uşurase foarte. Se scoase anume pentru câte-va pungi de bani — şi anume mult mai eftin decât un firman — învoirea patriarhului de a deslega blestemul, pe care am văzut că tot patriarhul îl legase pentru alte pungi; dar fiind că unii boieri tot se temeau, ca şi mitropolitul Iacov, să nu iee blestem în capul lor, apoi conştiinţele lor fură împăcate, schimbându-se darea văcăritului în o alta şi mai grea, însă care nu erà pusă pe vite, anume o dare pe ogeaguri sau fumuri—fumăritul de trei

---

[39] *Ibidem*, p. 246. Insemnările lui Ioniţă Cuza pe un catastif al lui spune că în 7267 (1759) Martie 18 „s'au sculat toţi boierii împreună cu toată ţara cu zurbă asupra lui Iordache Stavarache Spătarul, de l'au gonit din Moldova, fiind foarte om rău şi făceà ce-i erà voia în zilele acestui domn (Calimah) şi a scăpat noaptea cu port turcesc şi a fugit ca vai de el la Ţarigrad". Convorbiri Literare XXXVIII, 1904, p. 757.

[40] *Ibidem* p. 251. Kogălniceanu spune încă că s'ar fi zis că Mitropolitul ar fi luat 30 de pungi pentru a face paretis (a-şi da dimisia). In un asemenea timp totul era cu putinţă.

mâni adică de 11 lei, de 5 lei şi de 3 lei; impusă asupra tuturor locuitorilor fără a se excepta boierii nici mânăstirile.

Pe timpul lui Calimah se stabilise direct între Moldova şi Prusia daraveri comerciale, care existase în toate timpurile prin mijlocirea Poloniei, prin exportul vitelor principatului către Brandeburg. Aceste legături eraù o urmare a slujbelor politice aduse de principii Moldovei şi mai ales de Ghica în stabilirea relaţiunilor prieteneşti între Poartă şi Prusia. Anume Austria obicinuind destul de des a închide graniţile cu şi fără temei, pentru a se apără de ciumă, comerţul Moldovei erà împiedicat de monarhia vecină în drumul său mai departe către ţara lui Frideric al II-lea, care venia să caute în Moldova cai pentru cavaleria uşoară şi mai ales oi şi boi pentru aprovizionarea armatelor. Austria căuta a împiedica acest comerţ care întăria puterile de împotrivire a rivalei sale, şi confiscă în mai multe rânduri turme de vite trimise din Moldova către duşmana ei. Principele Ioan Calimah protestează în zadar în contra acestei aplicări a dreptului răsboiului, şi autorităţile austriace, de şi îi răspund într'o formă în destul de curtenitoare, refuză a lua în samă protestele sale. Este de observat că răspunsul la protestul lui Calimah, nu este semnat de ministrul Kaunitz ci de comandantul mărginaş din Transilvania, feldmareşalul comitele Montoya de Cordova. ,,Atât de departe se ajunsese cu principii dunăreni, altă dată atât de cultivaţi şi de căutaţi, că un ministru austriac credea că'şi micşorează vaza, dacă ar fi intrat cu ei în schimb direct de corespondenţă''[41].

Grigore Calimah, 1761—1764. — Ioan Calimah fiind om înaintat în vrâstă, cedează tronul fiului său Grigore, care este confirmat de Poartă în locul lui Ioan în 1761, Grigore Calimah domneşte înconjurat de Greci care conduc ţara după placul lor, domnul fiind cu totul neexperimentat şi necunoscător de ţară, fiind născut şi crescut în Constantinopole. El se căsătorise luându-şi de soţie pe fica lui Grigore Alexandru Ghica fiul dragomanului decapitat, şi ea tot din Constantinopole, în cât şi domnia acestei odrasle româneşti înoată în plinele ape ale Fanarioţilor.

Constantin Racoviţă dorind să răstoarne pe Calimah iea în slujba sa pe François Linchou pe care l'am întâlnit şi mai sus amestecat în daraverile politice şi care sub chipul unui neguţător se purta prin ţările române. Linchou scrie câtor-va boieri cunoscuţi de ai lui din Moldova cărora le spune ca să răscoale poporul contra lui Calimah, şi să trimită o deputaţie la împăratul spre a cere depunerea lui. Mai gravă însă fù împre-

[41] Hurm. *Frg.* V, p. 211. Vezi scrisoarea lui Montoya din 1760 în Hurm *Doc.* VII, p. 122. Asupra chestiunei comerciale, vezi *Frg. Ibidem.*

jurarea că Linchou dădea aceste poveţe ca emanând din ordinul personal dat lui de marele vizir, pe care cu toate aceste nici nu-l văzuse. El scrisese atare cuvinte nebune, după cât se pare îndemnat de Racoviţă, pe care cu toate aceste nu vroi să-l amestece în nenorocirea lui. Scrisoarea lui fiind anume prinsă de Turci, el este aruncat în închisoare, şi cu toate stăruinţele ambasadorului francez, îndată după aceea executat, iar Racoviţă este surgunit în insula Lemnos, Calimah pierde tronul săpat fiind de Grigore Ghica [42].

Grigore Alexandru Ghica, 1764—1767. — El erà terziman la Poartă şi fiul decapitatului terziman Alexandru Ghica. Urmează în tron lui Grigore Calimah. Acest Grigore Ghica obţinuse prin bani nu numai iertarea păcatului moştenit de la tatăl său care se încercase să trădeze împărăţia, dar încă şi funcţia în care acela se compromisese prin uneltirile sale cu Ruşii, şi în care vom vedea şi pe fiul, cu tot cumplitul exemplu al tatălui său, apucând aceeaşi cale; căci pe când omonimul său, celălalt Grigore Ghica mort în 1752, erà după cum am văzut duşman al Ruşilor şi al Austriacilor, sprijinind atât ca dragoman cât şi ca domn politica franceză, svedeză şi prusiană, acestalalt, de şi urmează înainte a duşmăni pe Austria, se pleacă ca şi tatăl său către Rusia [43]. Relele sale gânduri asupra Austriei sunt date pe faţă încă depe când erà el dragoman, sprijinind interesele Moldovei şi ale Turcilor, în cearta de graniţă ce se ivì pe timpul lui Grigore Calimah, predecesorul său la tronul Moldovei [44]. După luarea domniei moldovene, Grigore Ghica urmează mai departe purtarea sa duşmănoasăă Austriei. Către aceste certe relative la vecinicile încălcări ale hotarelor se adaugă nemulţumirea Austriei provocată de Ghica care refuză a retrimite cu sila peste graniţă nişte emigranţi transilvăneni [45]. Din pricina asprelor mustrări şi ameninţări pe care aceste împrejurări le atrag după sine, se iveşte o încordare între Viena şi Iaşi care nu putea conduce la împăcarea certei [46]. Din potrivă Grigore Ghica moştenise pe semne de la tatăl său plecarea către Ruşi, a căror politică agresivă faţă cu Poarta el caută să o sprijine, însă după

[42] Relaţiunea asupra omorului lui Linchou, din Martie 1760. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 715. Mazilirea lui Calimah, vezi un raport olandez în *Doc. Calimachilor* de N. Iorga I, p. 21.

[43] Petre Corrер c. dogele 24 Aprilie 1764. Hurm. *Doc.* IX, 2, p. 64: „il dragomano Gicca ora principe di Moldavia era molto affezionato al Ressidente Russo”.

[44] Penkler c. Kaunitz 16 Iulie 1763 şi Kaunitz c. Penkler, 1 Martie 1763 în Hurm. *Frg.* V, p. 223.

[45] Kaunitz c. Brognard 6 Oct. 1767, *ibidem*, p. 229.

[46] Notta dell Internunzio Penkler al dragomano della Porte, 15 Febbrajo 1766, *ibidem*, p. 231

cum erà firesc, fiindu-i capul în joc, cu cea mai mare băgare de seamă. Aşa pentru a captiva încrederea Porţei el se preface a-i trimite ştiri însemnate asupra mişcărei trupelor ruseşti, şi pare chiar a atrage luarea aminte a Porţei asupra scopurilor unite ale Rusiei şi Prusiei în Potriva Poloniei. Această însă numai spre a putea servi pe Ruşi. Anume el trimite trimite hanului tătăresc în curând o ştire falşă pornită din inspiraţie rusască, menită a rîdica mult în ochii Porţei pericolul unui atac din spre nord, aceea că împăratului Austriei ar fi trimis în trei rînduri soli ghibaci cu mari prezenturi la curtea Ţarilor, spre a reînoi alianţa cu Rusia; dar că ar fi fost răspins în încercările sale. Cu asemene ştirii Ruşi, prin mijlocirea lui Ghica, vroiau să arate Porţei, că nu ar stà de cât în bunul ei plac, de a readuce iarăşi pe Austria în luptă comună în contra Turciei. Faptul însă că Ghica nu trimetea asemenea ştiri de a dreptul Porţei, ci prin mijlocirea hanului tătăresc, arată dibăcia lui în trebile politice întru cât prin o asemenea manoperă el dădea veştilor răspândite de el o mai mare crezare, iar pe de alta se ferea de a se pune el însuşi în lumină. Mai încearcă Ghica şi o altă intrigă; anume de a da a înţelege Porţei, că în urma unei ofense aduse reprezentantului Franţei la Viena, relaţiile între Franţa şi Austria s'ar fi stricat, pentru ca prin zâzania pusă între aliaţii Porţei, să apară cu atât mai ameninţătoare duşmănia Rusiei. Ambasadorul francez pătrunsese jocul ascuns al lui Ghica [47] şi desigur că el nu erà o taină pentru nimene din acei ce aveau ochi să vază. Numai Turci nu vedeau nimic, şi dacă ei mazilesc pe Ghica, nu o fac din pricină că ar fi descoperit uneltirile sale cu Rusia, deoarece peste puţin timp, tocmai în ajunul răsboiului, ei îl trimit ca domn în Muntenia. Şi apoi vom vedea că şi înlocuitorul său, Calimah, trădează pe Turci în acelaş mod; şi a trebuit fapte foarte bătătoare la ochi, pentru ca Turcii să iee în contra lui măsuri de asprime. După ce am cunoscut astfel legăturile exterioare ale domnului acelui ce erà menit a apărà Moldova contra răşluirei Bucovinei, să trecem la domnia lui lăuntrică.

---

[47] Brognard 15 Dec. 1766 şi 15 Fevruarie 1767, *ibidem*, p. 234. Comp. un raport al lui de Vergennes c. ducele de Choiseul din 3 Iunie 1766. Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 739: „Je crois Monsieur que cet avis (que les Autrichiens rechercheraient l'alliance de la Russie) est une invention de la Russie et de ses partisans, dont le prince de Moldavie n'est par le moins zelé, pour détourner l'attention de la Porte du véritable objet qui devoit uniquement la fixer". Mai vezi un alt raport al lui Fornetti c. de Vergennes din 28 Noemvrie 1766, *ibidem*, p. 741. In sfârşit mai amintim şi ultimul raport asupra lui Grigore Ghica ca domn în Moldova în acest rând, din 14 Martie 1767, al lui de Vergennes c. de Praslin, *ibidem* p. 742: „Le prince de Moldavie (Ghica) n'infectera plus la Porta des mensonges que les Russes lui suggèrent, il a été déposé".

Ghica mai întâi trebuia să fie un element cu totul străin ţărilor române. Ca fiu al lui Alexandru Ghica terzimanul Porţei, el fusese crescut în Constantinopole, unde el însuşi îmbrăcase după aceea dregătoria de dragoman; de aceea el se încunjură de Greci în domnia lui, şi numeşte numai în boieriile mari ale Curţei pe lângă 8 boieri români, 5 Greci şi anume pe Balasache postelnic, pe Firali vel stolnic, pe Sulgeropol vel comis, pe Panaiotache vel cămăraş şi pe Panaiodor vel căminar. Erà însă un om cu scopuri bune şi care tinse mai ales să ridice starea economică a ţărilor în care pe rând soarta îl rândui a domni, de şi scurtul timp al oblăduirei lui nu-i îngădui nicăerea a introduce vre-o reformă temeinică. El ordonă tuturor boierilor, mai ales celor de la ţinuturi să facă dreptate săracilor, păzindu-se a lua mită de la ei (de la cei bogaţi pe semne că era învoire), sub ameninţare de straşnică pedeapsă. Rândueşte tuturor satelor ţidule de bir ca să ştie fieşte-care cât are să deie, având satele a se cislui ele singure, iar ispravnicii să nu poată nici ale scădea nici a le adăugi. Şi aşa adauge Enache Kogălniceanu, dela care împrumutăm toate aceste ştiinţi, ,,eşia o mulţime de bani şi ţara foarte se tocmia şi se umplea de locuitori şi le era foarte de uşurare, cât nu le fusese de multă vreme, nici la un domn de cei ce au fost mai înainte, care se mira singuri pământenii la aceasta''[48]. Ghica rândueşte o nouă vamă (taxă) câte o para de boi ce intrau cu carele în Iaşi, spre a întocmi din ea podurile de lemn ale capitalei. Văzând el cheltulile cele mari pe care orăşenii le făceau pentru haine, dorind şi cei mai săraci să imiteze în lux pe cei bogaţi, el se gàndeşte întâi a da o poruncă de a nu se mai purta haine aşa de costisitoare; dar se teme că nefiind ascultat va fi nevoit să recurgă la pedepse, ce iar putea înstrăina simpatiile locuitorilor. ,,Şi au făcut deci Măria sa singur un rând de strae de postav livade şi giubea, şi într'o zi fără de veste au eşit îmbrăcat cu ele la divan, care într'aceeaşi zi văzând oamenii Măriei sale (Grecii) s'au ruşinat cu toţii; şi aşa peste două trei zile au început şi ei fieşte care a pune livadele de postav şi giubele. Acesta văzând boierii pământeni au început şi ei a-şi face, şi aşa în scurtă vreme s'au ridicat acea cheltuială nebunească a straelor ne zicând domnul nimărui nimic''[49]. Ghica mai toci şi mijlocul de îmbogăţire şi de jaf al capuchehailor, netrimiţându-le sumele libere spre a le împărţi pe la dregătorii Porţei, ci darurile toate cărui cât se cuvinea închise şi pecetluite, având capuchehaia numai a le remite şi a lua ţidulă de primirea lor, iar agentul trebuind să se mulţumească cu leafa lui.

[48] Enache Kogălniceanu în *Letopisețe*, III, p. 261.
[49] *Ibidem*, p. 262.

El mai cumpără un loc mare lângă mitropolie, îl îngrădeşte şi pune să se zidească pe el case mari şi frumoase, în care instalează şcoala cea reorganizată de el, Apoi aduce apă pe urloae în oraş făcând cişmele în trei patru locuri şi anume la poarta sf. Spiridon şi alta la poarta Goliei. După aceea se gândeşte a înfiinţa o fabrică de postav în Moldova, spre a economisi marile cheltuieli ce ţara le făcea cu procurarea din afară a acestei mărfi; aduce meşteri din Polonia şi Germania şi întocmeşte fabrica la satul Chipireşti, unde se varsă Bahluiul în Jijia, şi făcând o frumoasă bucată de postav o trimite la împărăţie. ,,Dar la Turci aceste nu trec, că ei ştiu numai bani să ceară; iar de acolo mai mult nu vor să ştie''[50].

Se înţelege că toate aceste silinţi ale lui Ghica de a uşura traiul material al locuitorilor se zădărniciră de îndată ce el nu mai fù pe tronul ţărilor române, şi alţi domni ba chiar interegnul cumplit al ocupaţiunei ruseşti veni să-l înlocuiască. Aşa se desfiinţară şi măsurile sale pentru fixarea sumelor contribuţiei, şi îngrijirea lui de podurile Iaşului şi fabrica lui de postav. Singurul lucru ce rămase până astăzi sunt urloaele ce aduceau apa, din care până mai odinioară orăşenii îşi trăgeau îndestularea. Dar acele fiind aduse pe sub pământ putură să se împotrivească urgiei timpurilor. Tot ce erà pe suprafaţa lui trebuia să piară şi să se darme.

Grigore Calimah a doua oară, 1767 — 1769. — Ghica fu mazilit fiind-că împlinise trei ani în domnie, şi în locul lui fu rânduit fostul său predecesor Grigore Calimah[51]. Pe cât de blândă şi de omenoasă fusese domnia lui Ghica, pe atât de cumplită şi vrăjmaşă fu această doua a lui Calimah. Boierii pribegiră pu un cap şi se duseră la Constantinopole spre a face ,,arz'' (plângere) la sultanul contra impilărilor cărora era supuşi. Adevărata pricină a nemulţămirei era că nu le dăduse la toţi slujbe. Neculachi Suţu, capuchehaia lui Calimah, îşi pune toate puterile spre a ponegri el pe boieri şi mai ungând şi cu bogate daruri pungile Turcilor, izbuteşte a scoate un ordin dela sultanul ca boierii să se întoarcă în ţară şi să se liniştească. Intâmplându-se tocmai atunci ca să se îmbolnăvească şi să moară căpitenia lor, vistiernicul Iordachi Costachi Venin, boierii ascultă de porunca dată, se întorc în Moldova unde domnul îi primeşte foarte bine, şi le dă pe cât poate dregătorii pe la margine. Tot izbutise deci boierii cu rocoşirea lor.

[50] *Ibidem*, p. 263. Infiinţarea fabricei de postav de catra Grigore Ghica este atestată şi de un document german, Brognard 16 Februarie 1767, Hurm *Frg*. V, p. 240

[51] Calimah este rânduit în Martie 1767. Vezi un raport francez din 12 Martie 1767, în *Doc. Suplementul* la Hurm. I, p. 743.

Pe timpul lui Calimah Moldova începe a simţi urmările încordărei tot mai rostite între Ruşi şi Turci. Oştirile otomane încep a se purta prin ţară, mergând să întărească cetăţile Nistrului de teama Ruşilor. Prădăciunile şi angăriile, aprovizionările şi cărăturile nesfârşite iar încep a bântui pe locuitori. Grecii de pe lângă domn văzând că din pricina nevoilor de întâmpinat, nu le mai rămânea nimic de jăfuit, se duc la Ţarigrad, şi chiar fratele domnului merge cu ei, iar ,,Calimah rămâne fără de oameni, numai cu cei mai mici şi cu pământenii''[52]. Pământenii doar nu erau oameni de seamă. Se dusese Grecii; se dusese elita ţărei. Ce rămăsese pe lângă domn erau numai Moldovenii, cei proşti şi nici de o treabă ! !

Oştirile turceşti pornise spre Nistru şi trecură prin Bucureşti, mai apoi prin Iaşi, unde fusese poftite de însuşi domnii ţărilor române, spre a-şi face vaza în ochii Turcilor, vază de care mai ales Ghica aveà mare nevoie, el care în taină se plecà către Ruşi. Tăbărârea oştirilor turceşti în capitalele ţărilor române, aduse spaima cea mai cumplită în locuitori, ,,luându-şi fie-care muierile şi copiii şi alte ce puteau apuca de prin case, fugeau de se închideau prin mânăstriri, rămânând casele lor pe mâna Turcilor, de făceau ce le erà voia''[53]. Pe când însă ghibaciul Ghica acoperi până la ultimul moment jocul său cu Ruşii, până ce se prefăcù a fi fost prins şi luat de ei la Petersburg, nenorocitul Calimah nu ştiu să se păzască, mâncă cele 100 de pungi de banii trimise de Turci pentru cumpărarea de zaharea şi provocă pe Arnăuţii săi a trece la Ruşi, ceea ce Poarta aflând de cu timp, îl prinde, pune la închisoare, şi apoi îi taie capul[54].

Constantin Mavrocordat a patra oară, 1769.—El revine în ultima sa domnie pe pământ, a zecea (!) în ţările române de astă dată fiind primejdie mare, Turcii nu mai luară banii dela Mavrocordat, ba din contră îi dădură lui 50.000 de taleri pentru a preîntâmpinà nevoile militare din Moldova. Mavrocordat iea măsuri straşnice pentru a asigura aprovizionarea oştirilor turceşti; dar nu apucă a le pune în lucrare şi e nevoit să fugă înaintea Ruşilor care ocupă Iaşii. Constantin Mavrocordat

[52] Kogalniceanu, p. 260.

[53] Kogălniceanu, p. 272.

[54] Hammer, *l. c.* III, p. 599: ,,Près de la tête du prince de Moldavie placée contre le cadavre entre les deux pieds on lisait ces mots: ,,Voici la tete abattue du maudit prince de Moldavie, qui s'est appiorpié 100 bourses qui lui avaient été remises pour acheter des vivres et qui a trahi l'empire". Hammer citează pentru aceste cuvinte un raport al lui Thugut din 18 Septembrie 1769 şi pe Engel, *Geschichte der Walachey*. Un raport al lui de St. Priest. c. de Choiseul, din aceaşi dată conţinut în Hurm. *Doc Supl.* I, p. 788, spune" 400 bourses et ayant fourni aux infidèles toutes sortes de provisions". Acciaşi arătare în un raport englez din 10 Septembrie 1769. Iorga *Doc. Calimachi*, I, p. 11 şi 37.

apucă spre Galați, este însă prins de Ruși, adus înapoi la Iași, unde moare de rănile primite când cu prinderea lui, și răcite pe drum.

De mult se vestea apropierea răsboiului ce astă dată avea să hotărască căreia din cele două împărății, a Moscului sau a Turcului, avea să rămână precumpenirea în trebile orientului. Și în expunerea de până aice am întâlnit de mai multe ori vuetul surd al apropierei sale. Acum însă el aruncă deodată sinistra lui lumină asupra orizontului întunecat, ca o scăpărare ce străbate nourii groși și plini de furtună. Cumplit era el să se descarce asupra omenirei, și mari trebuia să fie urmările sale mari între cei ce se răsboiau, mai mari însă și mai cumplite pentru acei pe care tocmai el nu-i atingea direct. Din el era să izvorască pentru Polonia cufundarea ei în mormântul cel rar umplut al popoarelor; pentru neamul românesc să însamne o nouă apăsare lăsată pe grumajii săi, și deslipirea unei părți mândre și frumoase din țările sale, care să mărească întinderea unei altei împărății.

Politica interioară. Să cercetăm acum și relațiile politice ale Porței, și să vedem cum a fost conduse de Fanarioții pe mâna cărora ele se aflau, în acest răstimp de 20 de ani ce precedează marele răsboiu.

In tot acest răstimp Turcii fură frământați de interesul politicei franceze, care doria să stârnească un răsboiu al Porței cu Rusia și Austria. Regele Ludovic al XV-le trimite pe marchizul Desalleurs cel tânăr în Constantinopole, care trecând prin Moldova în August 1747, este complimentat de Grigore Ghica, prin boierul grec de origine francez *Milu* ce era în slujba lui [55]. Desalleurs însă are de luptat cu mari greutăți, deoarece puțin timp după sosirea lui în capitala Otomanilor, Poarta reînnoește tratatele cu Austria și cu Rusia, de care puteri Franția tocmai vroia să o desbine. Ambasadorul francez se îndreaptă atunci la oamenii de încredere ai Porței, domnii țărilor române, spre a face ca prin mijlocirea lor să triumfe interesele Franției. Grigore Ghica (cel mort în 1752) era câștigat mai de mult la planurile ei. Acesta pentru a spărie pe Turci și a-i indispune contra puterilor nordice, le trimite o știre *falșă*, că împărăteasa Maria Tereza ar vroi să trimită un ajutor Rusiei contra Svedejilor. Ambasadorul caută atunci, spre a determina pe Turci la un pas hotăritor, să-i convingă că s'au împlinit condiția tratatului de alianță defensiv și ofensiv încheiat cu Svedia. Turcia

---

[55] De Castellanes c. afacerile străine, 16 August 1747. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 592: „le seigneur Milo, originaire français qui est à son service". Acest Milo este străbunul familiei Milu, ilustrată prin marele artist dramatic Matei Milo.

şi ie măsuri contra Rusiei, ordonând între altele lui Ghica să aprovizioneze Hotinul cu 20.000 de chile de grâu, Constantin Mavrocordat contribue a întări veştile transmise de Ghica, adăogind că Maria Tereza ar concentra multe trupe în Ungaria şi Transilvania şi altele asemenea [56]. Franţia vroià să întrebuinţeze şi daraverile polone spre a împinge pe Poartă în curentul politicei sale, arătând Turcilor în colorile cele mai vii amestecul tot crescând al Ruşilor în Polonia. Pentru a fi totdeauna înştiinţată despre cele se ce petreceau în acea ţară, ambasadorul francez ţineà o corespondenţă foarte deasă cu prietinii săi de acolo, pentru transmiterea căreia aveà nevoie de bunele slujbe ale domnilor români şi mai ales ale acelui din Moldova. Dintre principii fanarioţi însă Grigore Ghica, Constantin Mavrocordat şi Constantin Racoviţă erau partizani ai politicei franceze. După moartea lui Grigore Ghica, 1752, fii lui Matei şi Scarlat se arată din potrivă ca duşmanii cei mai înverşunaţi ai intereselor Franţiei, şi favoritorii cei mai călduroşi ai celor austriace, şi după cum se schimbau principii, mai ales în Moldova, se împlineau sau se paralizau interesele franceze [57]. Ambasadorul acreditase chiar pe lângă Constantin Racoviţă pe pretinsul neguţitor Linchou, pe care l'am văzut compromiţându-şi viaţa spre a restabili pe Racoviţă în tronul Moldovei [58]. Ce motiv însă împinsese oare pe fii lui Grigore Ghica a se da în partea Austriei, şi care erà pricina pentru care atât tatăl lor, cât şi Mavrocordat şi Racoviţă sprijineau interesele Franţiei? Nimic mai neconform cu adevărul decât a privi asemene alipiri ca urmarea unor principii politice. Ele erau dictate numai de interesul personal. Anume fie care putere îşi aveà Grecul ei la Constantinopole, care îi sprijinea interesul pentru bani şi prezenturi, şi erà la rândul său sprijinit de ea pentru ca ajungând dragoman sau gospodar, să-i poată sluji de mai destoinic instrument. Intru cât însă influenţa puterilor străine, puteà adese ori să determine schimbarea sau numirea în asemene posturi, şi fiind mai mulţi competitori decât locuri de împărţit, înţelegem uşor cum de Fanarioţii se împărţeau şi ei în tabere după jocul marei politici de pe malurile Bosforului.

Iată deci încă odată adeverit faptul de mai multe ori însemnat până aice, că Fanarioţii erau conduşi în întreaga lor purtare numai şi numai de interesele lor personale. Şi ar fi fost şi straniu ca nişte oameni de alt sânge, de alt neam, de altă

[56] Relazione del Hospodar di Valachia, Gennaio 1749 în Hurm. *Frg.* V, p. 146 Raportul lui Penkler din Pera Iunie 1749, *ibidem*, p. 146 148.

[57] Vezi un număr însemnat de documente, toate relative la coresondenţa ambasadorului francez cu Polonia dintre anii 1750—1757, Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 598 şi urm.

[58] Mai sus, p. 150.

religie de cât Turcii, să fi slujit cu dezinteresare pe acei ce le zdrobise viaţa şi împărăţia lor.

Prin însuş raporturile în care stăteau cu împărăţia musulmană, către care nu puteà să-i lege absolut nici un simţimânt, ei erau împinşi în chip fatal pe partea interesului; de aceea şi numai de el se îngrijau, numai în slujba lui puneau ei eminentele însuşiri ale bogatului lor ingeniu. Şi dacă Fanarioţii şi în ţările noastre nu fură îndeobşte conduşi decât tot de maxima interesului personal această purtare a lor ce ni se pare nouă aşa de vrednică de hulă, aveà acelaş temeiu de a fi. Interesul nu poate ceda de cât unui puternic simţimânt, şi între aceste nici unul nu se poate asemăna cu iubirea de ţară. Intru cât un asemene simţimânt trebuia să fie străin de inimile fanariote, unde ar fi putut ele găsi o precumpenire a interesatelor lor porniri? Ţară nu mai aveau; naţionalitatea lor fusese înghiţită; religia lor batjocorită şi acoperită cu despreţ. Desfăcuţi de tot ce în lumea aceasta te alipeşte către întreg ei erau tot atâtea molecule deosebite, concentrate în ele însăşi, care pentru ele însăşi numai trăiau şi făptuiau. De aice explicarea firească a faptului cum de Fanarioţii, nu puteau căutà, în întregul lor rol politic, decât îngrijirea intereselor lor personale, fapt pentru care trebue mai mult plânşi decât huliţi, întru cât sunt situaţiuni fatale, care împing pe oamenii, chiar fără de voia lor, spre lucrări degrădătoare.

II

RĂZBOIUL SFÂRŞIT PRIN PACEA

DE LA KUCIUK KAINARGI

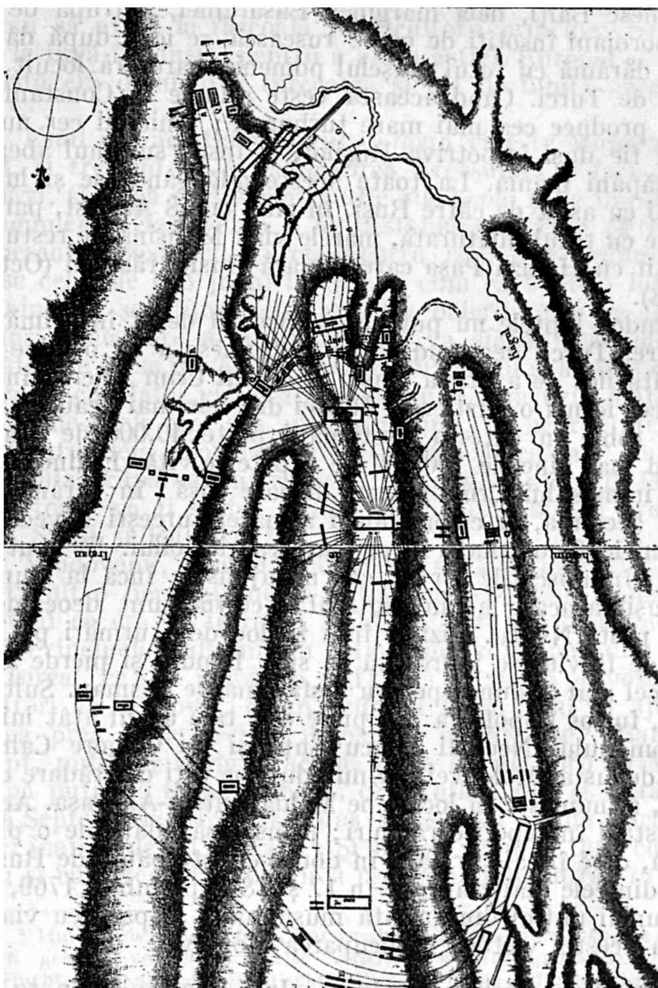
1769—1774

---

1. ATINGEREA MAI DE APROAPE A ROMÂNILOR CU RUŞII

Izbucnirea războiului. — In 1762 Caterina a II-a se suie pe tronul Rusiei, şi un an după aceea moare regele August al Poloniei, două împrejurări din cele mai însemnate pentru istoria Europei. Vecinicile certe care însoţiau alegerea regelui polon, iau la moartea lui August al III-lea o întindere mult mai mare, sporite fiind ele şi prin dezbinarea religioasă a ţărei, prin nouele partide ale Disidenţilor şi Catolicilor. In anarhia totală în care cade Polonia, Caterina reuşeşte uşor a face ca prin banii şi armatele sale, să se aleagă de rege fostul ei favorit, Stanislaus Poniatowsky în 1764. Partida patrioţilor sub Branicky încunoştiinţează pe Poartă despre pericolul ce astepta pe Polonia, din amestecul Ruşilor în trebile ei, cerându-i sprijinul pentru a alege un rege de naţiunea lor şi a îndepărta trupele ruseşti din Polonia. Poarta care se deprinsese cu amestecul Ruşilor în trebile Polonilor, se mulţămeşte a le da sfaturi binevoitoare. Ambasadorul Franţiei, comitele de Vergennes, ia însă în mână această afacere şi cere prin o notă dela Turci ca să iea măsuri energice contra influenţei crescânde a Ruşilor în Polonia; dar el primeşte ca răspuns observarea, că trupe străine au fost în toate timpurile în Polonia, că ea pare a le primi de bună voe şi că a protesta împotriva unui asemene fapt, ar puteà părea ca un atac contra libertăţilor republicei. După alegerea regelui Poniatowsky, isbucnind un răsboiu civil între Disidenţi şi Catolici, care se unesc în confederaţia patriotică din Bar, Caterina se oferă a sprijini cauza celor dintâi, între

care erau şi creştinii ortodoxi, şi parlamentul disidenţilor cere el însuş ajutorul Caterinei. Cu toate strigătele de alarmă ale confederaţilor patrioţi, Turcia rămâne nepăsătoare, cu atât mai mult că Ruşii nu cruţau de loc banii, pentru a face pe Poartă

Planul bătăliei şi a victoriei Ruşilor asupra Turcilor la râul Cagul în Basarabia (21 Iulie 1770). — Colecţia Academiei Române.

să închidă ochii asupra încălcărilor lor. Văzând Polonii că fără bani nu pot dobândi nimica dela dregătorii turci, trimit şi ei juvaerurile femeilor lor la sultanele din harem, opunând astfel corupţia corupţiei şi căutând măcar prin acest mijloc extrem să izbutească în cererile lor. Astfel partida răsboinică în-

cepe a spori în divan, întețită fiind necontenit și prin insistările comitelui de Vergennes. Patrioții poloni, persecutați de Ruși, căutase de mai multe ori scăpare pe pământ turcesc, în Moldova și Rușii urmăridu-i până aici, calcase în repețite rânduri peste granița otomană. Odată trecând mai mulți Poloni în orașelul moldovenesc Bălți, dela marginea Basarabiei, o trupă de Cazaci Zaporojani însoțiți de oaste rusească se ieau după dânșii, atacă și dărâmă cu totul orășelul pomenit, care erà locuit mai în totul de Turci. Când această veste ajunge în Constantinopole, ea produce cea mai mare turburare; Ienicerii cer numai decât să fie duși împotriva Rușilor, și însuș sultanul abeà își poate stăpâni mânia. La toate aceste adăogându-se și luarea Cracoviei cu asalt de către Ruși, în ziua de 18 August, partida păcii este cu totul înlăturată, marele vizir Muhsinsade resturnat și înlocuit cu Hamza Pașa care declară Rusiei răsboiu (Octombre 1768).

Fiindcă luptele nu puteau să înceapă decât în primăvara următoare, Turcii deocamdată se mulțumesc a da oridine Hanului Tătarilor de a prada Rusia și Hanul Crım Gherai începe în mijlocul iernei o pustiere a Rusiei din cele mai neauzite, ducând în robie în câte-va săptămâni peste 40.000 de oameni, și răpind mai bine de 100.000 de capete de vită. Eminentul ajutor a inimosului Crim Gherai dispare însă în curând prin moartea acestuia, și comandanții armatei turcești dovedesc o nedestoinicie fenomenală în conducerea răsboilui. Ei sunt așa de înceți în mișcările lor în cât nu ajunsese încă la Dunăre, când Rușii atacase acum Hotinul. Aceștia sunt deocamdată răspinși peste Nistru. Vizirul însă în loc de a urmări pe Ruși dincolo de fluviu, se îndreaptă în spre Bender și pierde astfel prilejul cel mai minunat pentru a sfărâma pe dușman. Sultanul Mustafa, furios împotriva lui, pune de-i taie capul atât lui cât și dragomanului Neculai Dracu Șuțu și lui Grigore Calimah domnul depus al Moldovei învinuindu-i pe toți de trădare către Poartă [1], și numește în locu-i pe Moldavautshi-Ali-Pașa. Acesta trece Nistrul în repețite rânduri; prins însă odată de o ploaie cumplită, care îi taie armata în două, el este bătut de Ruși în o luptă din cele mai crâncene în 17 și 18 Septembrie 1769, astfel că numai puțini din armata musulmană scăpară cu viață [2]. Urmarea acestei victorii fu ocuparea Moldovei.

Cuprinderea țărilor române. — Încă înainte de a se isca răsboiul între Rusia și Turcia, Rusia prevăzând această posi-

[1] Vezi raportul lui de St. Priest c. de Choiseul din 18 Sept. 1763, în care sunt reproduse afișele puse pe capetele tăiete a acestor din trei „trădători" expuse la vaza publicului, Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 788.

[2] Vezi asupra acestei lupte raportul lui de St. Priest din 27 Sept. 1769, *ibidem*, p. 789.

bilitate, reînoise uneltirile sale în Moldova şi Valachia pentru a trezi iarăşi simpatiile lor cătră dânsa, simpatiile ce începuse a aţipi după cele două încercări fără izbândă de a scoate aceste ţări de sub domnia asupritoare a Turcilor. Ea trimite în mai multe rânduri emisari, sub masca de neguţitori, care căutau să aţâţe la răscoală pe locuitorii principatelor, şi mai ales la fugă în Rusia, pentru a arăta astfel Europei cât de nesuferită erà dominarea turcească şi cât de iubită acea moscovită [3].

Unul din aceştia maiorul Carazin vine în Muntenia pe la 1768, şi trecând pe la mânăstirea Argeşului, se face a se îmbolnăvi, şi după ce stă mai multe zile acolo şi se împrieteneşte cu egumenul Damaschin îi se destăinueşte ,,cum că Rusia va să deschiză oaste cu Turcia pentru izbăvirea neamului creştinesc celui de sub jugul turcesc şi cum că venirea lui este ca în taină să se ajungă cu care din boierii ţărei va fi mai cu ipolips şi cu care arhimandritul îl va sfătui". Arhimandritul îl sfătueşte să se înţeleagă cu Cantacuzineştii şi anume cu banul Pârvu şi cu Matei vistierul. ,,Numitul Cantacuzin Mateiu fiind necăjit de acele mai sus arătate patimi, de nedreptatea Porţei de nestatornicia celor după vremi domni şi acea mai după urmă nădăjduia scăparea patriei (sic) lesne s'au alcătuit făgăduind că la toate va fi silitor şi maiorul îi lăsă câte-va proclamaţii către Sârbi şi Bulgari" [4].

Moldovenii, văzând iarăşi pe Ruşi că înaintează către ţara lor, trimit o deputaţiune la principele Galitzin, comandantul corpului ce erà să intre în Moldova, spre a-i oferi închinarea ţărei. Principele mulţumi din toată inima mitropolitului ,,pentru hiritisirea" ce i se trimisese, şi-l roagă să spună pravoslavnicilor locuitori ai Moldovei, că în curând le va veni în ajutor din partea prea puternicei şi milostivei împărătese [5]. Baronul de Elmpt, puţine zile după aceea, trece cu un corp în Moldova, alungă puţinele trupe turceşti, ce se aflau aice şi intră în Iaşi în 26 Septemvrie 1769, care oraş fusese dat pradă flăcărilor de Turci înainte de a-l părăsi [6]. ,,Şi aşà au venit în târg cu frumos alaiu şi cu oştenii în rânduială regulată şi au intrat în biserica

[3] Hurm. *Doc.* VI, p. 61: ,,Der russische Spion *Tschernokapsas* die Unterthanen geheim verstohener Weise verleitet, bethöret und aufgewiegelt, auch zur Flucht beredet und aufgehischt hatte... 4 briefe gefunden hatt wodurch einige russische Magnaten die Moldauischen Unterthanen zur fluchtigen verratherischen Wanderung ins russische mahnen und rathen sollen". La p. 58 un alt emisar *Iancorof*. Această încercare face parte din un plan mai întins de a răscula creştinii din imperiul otoman. Zinkeisen, V, p. 932.

[4] *Genealogia Cantacuzinilor*, original, p. 172 173, *Buciumul*, p. 155. Comp. mai sus. p. . . .

[5] Două cărţi de la Kneazul Alexandru Galitzin c. Mitropolitul Moldovei în *Arhiva românească*, p. 129, 130.

[6] Buletin din Oct. 1769 în Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 791.

mitropoliei, generalii cu ofiţerii lor, şi mitropolitul şi boierii şi norodul ce s'au întâmplat. Şi fiind puse pe Analogicon în mijlocul bisericei sfânta cruce şi evanghelia şi luminile aprinse, s'au cetit în auzul tuturor jurământul, ţinând toţi râdicate în sus mânile drepte cu două degete (al doile şi al treile) deschise şi întinse în sus. După cetire au sărutat crucea şi evanghelia, cu toţii au scris numele în cartea de jurământ. Asemine au scris de s'au făcut şi pe la ţinuturi afară, trimiţându-se la fiecare ţinut câte o carte de jurământ, care după ce se citea în biserica fie-cărui sat, cu aceeaşi rânduiala, apoi se însemna şi numele satului şi se iscăleau preoţii şi diaconii şi toţi juraţii, şi cărţile acele iscălite se aduceau la canţelerie" [7]. Jurământul săvârşit au fost următorul: „Eu cel mai de jos numit, mă jur şi mă făgăduesc înaintea a tot prea puternicului Dumnezeu şi sfintei sale evanghelii, că iată voiesc şi sunt dator ca cel ce m'am *supus de bună voe sub stăpânirea Mărirei sale,* întru tot milostivei Doamnei mele imperatriţe Ecaterinei Alecsievnei, însuşi stăpânitoare a toată Rusia ca se păzesc, din adevărată inima mea, datoria cea credincioasă a supunerei Rusiei: supuindu-mă întru toate fără de nici o pricinuire, *la orânduelile acele, care după puterea cea înaltă a Mărirei Sale vor fi hotărâte în toată ţara şi legiuirilor acelora, care de obşte tuturor şi osebit mie, se cade a le păzi,* în tot chipul făgăduesc, ca un adevărat creştin cu suflet nefăţarnic; toate cele după putinţa stărei mele oastei întru tot milostivei Domniei mele (care este rânduită spre a apărare şi sprijineală credinţei ce se află suspinând sub jugul Moametenilor) se fac ajutor în întrarmare şi slujbe, socotind pe vrăjmaşii armiei Rusiei chiar ca pe vrăjmaşii mei. Iar la sfârşit să mă port pe sine-mi cu chip ca aceasta: ca un rob credincios şi bun şi supus a Mărirei Sale, după cum este cu vrednicie şi se cade şi după cum eu înaintea lui Dumnezeu şi a judecăţii lui cei straşnice pot se dau răspuns. Şi întru încheierea acestui jurământ al meu, sărut cuvintele mele şi crucea Mântuitorului meu, Amin" [8]. Baronul de Elmpt, după ce săvârşeşte astfel primirea închinărei ţărei, cere mai multe ştiri asupra numărului ţinuturilor şi oraşelor Moldovei, asupra negoţului ce făceà principatul, a câtimei de zaharea şi roduri ce producea, a relaţiilor dintre boieri şi ţărani, a dărilor plătite de ţară atât către Turci cât şi către domn, şi multe alte amărunţimi de aceste, care împreună cu jurământul reprodus mai sus dovedesc până la evidenţă că Rusia aveà de gând a încorpora cu totul ţările române. Generalul ordonă apoi, sub ameninţare de mari pedepse, a se da pe faţă toată zahareaua turcească

[7] *Arh. rom.* p. 132.
[8] *Ibidem,* p. 131.

precum şi a se opri exportarea din ţară a orice fel de bucate, care ar puteà fi de folos armatei ruseşti; şi în sfârşit cere dela ţară ca să se ,,aleagă un obraz din clirosul bisericei, şi doi din boieri care s'ar socoti, ca să meargă la luminatele picioare a preà puternicei împărătese, să cază şi să-i mulţămească pentru mila ce au arătat Măria Sa, cu trimiterea oştirilor, cu care i-au scos din jugul robiei" [9].

Impărăteasa Caterina voind să-şi documenteze scopurile sale asupra Creştinilor din Răsărit şi dorind să arate, că răsboiul pornit de Turci asupra sa, îi dă prilejul a lupta pentru eliberarea coreligionarilor săi, punând, astfel în deplină aplicare politica înaugurată de Petru cel Mare, publică un manifest în care arată că Poarta, urând religia ortodoxă, i-a declarat răsboiu pentru că ea au sprijinit cauza Disidenţilor în Polonia, şi că dominarea cea barbară a Turcilor ,,caută să arunce în marea nelegiuirei şi corpul şi sufletul Creştinilor ce trăesc în Moldova, Valachia, Bulgaria, Bosnia, Erzegovina, Macedonia şi în celelalte părţi ale imperiului otoman" [10].

Caterina trimite şi mai multe scrisori cătră căpiteniile boierilor din Muntenia şi Moldova; între altele una din 9 Ianuarie 1769 lui Pârvu Cantacuzino Banul de Craiova însoţită de portretul ei, în care scrisoare îi spune că ,,scăparea patriei voastre şi tuturor vecinilor şi Creştinilor din cea hulită turcească supunere, cu adevărat este o întreprindere prea folositoare pentru toată Creştinătatea şi mai cu deosebire pentru acel *slavonesc norod*". După cât ştim este prima manifestare a ideei slavonismului Românilor, pe care Ruşii apoi până astăzi o consideră ca dogmă a ştiinţei lor istorice, bine înţeles în slujba ideilor politice. Mai adaogă împărăteasa în un manifest publicat puţin timp după aceea că ,,arătăm şi dăm în ştire tuturor *noroadelor slavone*, aceşti ticăiţi creştini ce locuesc în Moldova, Caravalahia, Ţara Muntenească în Bulgaria şi Bosnia, Herzegovina, Macedonia şi Albania şi prin alte ţinuturi turceşti" [11].

Din Moldova Ruşii trec în Muntenia, unde-i chiamă chiar principile Grigore Ghica (cel ucis în 1777) şi o partidă de boieri în fruntea căreia stăteau spatarul Cantacuzino, arhimandritul de Argeş şi comandantul gardei de Arnăuţi a principelui. Această părtăşie a lui Ghica pentru Ruşi ne explică cum de acest principe, care avuse tot timpul a fugi în Turcia, este prins de

[9] *Ibidem*, p. 135.
[10] Manifestul Imp. Caterina în Hurm. *Doc.* VI, p. 63.
[11] *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 176 şi 179.

dânşii, fiind apoi dus la Petersburg, ,,cu toate onorurile''[12]. Prefăcându-se el la început a ţinea cu Turcii, Cantacuzineştii îl mustră ,,că dacă va birui Rusia, va prijmedui ţara''[13]. Impărăteasa îi dărueşte o tabatieră împodobită cu brilante şi primeşte pe fiul său în corpul cadeţilor; apoi ea dă lui Ghica şi deputaţilor munteni o sumă de bani pentru călătorie; se mai spunea că fostul domn fusese însărcinat a merge la armată spre a începe negociările cu Turcii şi a cerca ce ar fi ei dispuşi să conceadă Rusiei pentru încheierea păcei[14]. De acea şi Ruşii sprijinesc candidatura lui Ghica la tronul Moldovei în 1774[15].

Cantacuzineştii răspund din partea lor simpatiilor ruşilor prin un mare devotament pentru cauza lor. Răducanu fiul lui Matei şi nepotul Pârvului cere voie dela Romanzoff să facă un corp de oştire *moldovenească* şi ,,au strâns deplin polc de husari, din care era tot aleşi tineri voinici: Români, Moldoveni, Ardeleni, numindu-se Usarkoi, Voloskoi polc, cu care el la răsboaele cu Turcii multe vitejii au arătat''. Această participare prea activă a Cantacuzineştilor pentru Ruşi împinge pe Mihai Cantacuzino să se teamă de răsbunarea Turcilor şi să treacă în Rusia la încheierea păcei 1774. Impărăteasa îl face general maior şi-i dă sate cu 2.000 dė şerbi în gubernia Mohilăului[16].

Deputaţii însărcinaţi a merge la ,,luminatele picioare'', a le împărătesei au fost din partea Moldovei: Inokenţiu episcopul de Huşi, Bartolomeu Măzăreanu egumenul Solcăi, Benedict egumen de Moldaviţa, Ioan Palade biv vel logofet şi Enacachi Milea biv vel spătar; iar din partea ţărei Româneşti: Grigore Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Mihai Cantacuzino vistiernic şi Neculai Brancovanu logofăt. Ei duc cu sine nişte cărţi către împărăteasa în care înălţarea acesteia este slăvită în cuvintele cele mai înfocate Cartea moldovenească, după ce pune

[12] Kaunitz către Thugut din 20 Martie 1770 în Hurm. *Doc.* VI, p. 74. Tot acolo la p. 68 se spune: ,,Was ich demselben vorlangst nur muthmasslich gemeldet dass nehmlich der wallachische Woevoda Gregorius Ghica die Russen in das Land gezogen, und nach genommener Abrede von ihnen hinweggeführt worden ist inzwischen ohnzweifelhaft bestättigt''. Dionisie Eclesiarhul în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice.* Bucureşti, 1862, II, p. 164, spune că pe ,,Ghica Vodă l'a luat în chip de rob cu iconomie de spre Turci''.

[13] *Genealogia Cantacuzinilor* p. 186. Ghica se roagă de amb. prusian să arate Rusiei că luarea.........silnică. Von Solm c. rege St. Perersburg 16 Martie 1770. Iorga. *Acte şi frag.* II, p. 26 şi 29.

[14] Kaunitz c. Thugut 21 August 1770. *l. c.* p. 80. Această trimitere fusese numai un proect. Sabatier c. Choiseul 22 Iunie 1776. Hurm. *Doc.* XVI, p. 481 arată primejdia: ,,il paierait de sa tête cette témérité'' de aceea alt raport al aceluiaşi, *ibidem* p. 483 spune: ,,Ghica ne va plus à l'armée''.

[15] Kaunitz c. Thugut Sept. 1774, *l. c.* p. 105.

[16] *Genealogia* p. 209, 216, 22. După încheierea păcei, Matei Cantacuzino şi vinde moşiile din Muntenia şi se strămută în Rusia. Vezi un doc. din 1774 în *Doc. familiei Cantacuzino*, ed. Iorga p. 253.

mai pre sus faptele de acum a „monarhiceştii Măriei Tale" decât acele a le lui Constantin cel Mare împotriva lui Maxenţie arată cum la „înfăţişarea cea covârşitoare de biruinţă a armelor Măriei Voastre cei purtătoare de semnul crucei, atâta s'au cutremurat şi s'au îngrozit păgânii, cât li s'au părut apele Nistrului şi ale Dunărei prea desfătate noianuri, la care scăpând câţi au putut de focul armelor, au măsurat adâncimea râurilor, făcându-se mâncarea peştilor şi paserilor. Cu glasul de neîncetate laude şi cântări, mulţămim Troiţei cei într'o unime şi a tot puternică, că cu milostivire au privit asupra noastră întărind inima cea blagorodnică şi autocraticească a Monarhiei Voastre, spre isprăvirea noastră, *celor de o credinţă*, din robia jugului otomanicesc, şi ca nişte *robi* prea plecaţi şi prea mulţămitori aducem cele prea ferbinţi mulţămirile noastre către înalta stăpânirea Voastră pentru că ne am învrednicit după dorirea cea de mulţi ani a fi sub acoperemântul Vostru cel puternic". Mai departe după nesfârşite laude care de care mai exagerate şi înălţare până la ceruri a împărătesei, adaoge cartea: „noi locuitorii Moldovei ca nişte *robi prea plecaţi*, aducem supunerea *cea robească* cu toată buna voinţa şi primirea inimei şi cu *genuchile plecate ca nişte ferbinţi rugători cădem la urmele prea luminatelor picioarelor Voastre*". In fine la sfinţit cartea isbucneşte într'un lirism foarte patetic prin cuvintele „o prea blagorodnică imperatriţă şi prea milostivă stăpână a noastră nu ne părăsi pe noi robii Măriei Voastre cei de o credinţă, umbreşte-ne" [17], etc. care arată în ce poziţie de umilire se afla pe atunci poporul român faţă cu atot-puternicii Ruşi. Cartea ţării româneşti, ceva mai scurtă dar, deosebindu-se prin aceleaşi însuşiri, sărută până şi „genuchii şi urmele picioarelor tale celor împărăteşti şi singure stăpânitoare!" [18].

Auzind Turcii de închinarea locuitorilor Moldovei şi a Munteniei către Ruşi, se înfuriază cumplit asupra lor şi prin un fetwa al Muftiului sunt declaraţi de haini şi daţi în prada şi răsbunarea oştirilor musulmane [19].

[17] *Arh. rom.* 152—159.

[18] *Arh. rom.* p. 180. Confirmată prin Von Solms c. rege 10 Apr. 1770: „Les députés de la Moldavie et de la Valachie sont arrivès et ont reconnu formellement la soumission de leurs pays au sceptre de la Russie". Iorga, *Acte şi Frag.* II, p. 27. Un prinţ al Românilor ortodoxi din Banat însoţia deputăţia ţărilor române. Vezi *Calatoriile în Rusia a preotului bănăţean Mihail Popovici* de N. Iorga, 1901.

[19] Kaunitz c. Thugut, 19 Ianuarie 1770. *l. c.* 66 Comp. Bauer, *Memoires historiques et geographiques sur la Valachie*, p. 27: „Ceux ci (les Turcs) voyant qu'ils n'étaient plus en état de s'y maintenir, (en Valachie) l'ont presque entièrement devastée en l'abandonant aux vainqueurs". Vezi şi cartea ţărei către deputaţii trimişi la Petresburg în care se plâng de pustiirile Tătarilor. *Arh. rom* p. 220. precum şi Hammer, III pag. 601. Mai vezi un raport olandez 18 Dec. 1769: „Toţi moldovenii de la 12 ani au fost declaraţi....... s'a dat voie să se facă stăpâni pe averea lor". Alt raport al lui Zegelin c. Regele Ambele în Iorga *Acte şi frg.* II, p. 22.

Această purtare nesocotită a Turcilor au aruncat şi mai mult pe Români în braţele Ruşilor, ca unii ce din partea Turcilor erau ameninţaţi cu jaf şi peire.

Şi totuşi nu trebue să credem că şi acum ca şi pe timpul lui Petru cel Mare, Moldovenii şi Muntenii erau să vadă în Rusia scăparea şi mântuirea din nenorocirile lor.

Pe timpul lui Petru cel Mare atingerea între Ruşi şi Români fusese mai mult ideală; ei îi vedeau numai cât prin prisma cea încântătoare a speranţei, şi lovirea chiar trupească fusese înlăturată prin nenorocirea lui Petru la Prut, care împedecase pe Ruşi a pătrunde mai adânc în ţările noastre. Dar chiar în răsboiul din 1736, am văzut cum purtarea lui Münnich nemulţămeşte pe boieri, şi cum întâile desamăgiri asupra Ruşilor pătrund în inima Românilor. Pe timpul Caterinei, în răsboiul din 1769—1774, Ruşii pun mâna pe ambele principate, vin în atingere chiar materială cu Românii, şi era cu neputinţă să nu se producă o notă discordantă în cântarea cea armonioasă ce părea că se înalţă din pepturile tuturor Românilor pentru slăvirea prea puternicei împărătese. Nemulţumirea locuitorilor izbucni în curând din o causă prea uşoară de înţăles: aprovisionarea oştilor ruseşti. Şi este de luat aminte că tocmai în acest punt ţările române trebuiau să fie mai simţitoare; căci ele voeau să scape de sub domnirea Turcilor, mai cu samă din pricina abuzurilor ce se făceau cu cererile pentru oşti, care loviau cu deosebire în averea locuitorilor. Şi tocmai în această privire, în loc ca Românii să se vadă uşuraţi prin dominarea rusască, ei erau apăsaţi tot atâta, dacă nu şi mai greu de armatele împărăteşti; a trebuit deci să se nască în mintea multora ideea că ei nu au dobândit altă ceva decât o schimbare de stăpân, fără ca soarta lor să se îmbunătăţască. Intr'o tânguire către feldmareşalul Romanzow se spune între altele: ,,Osebit încredinţăm pe slăvirea ta cum că noi ca nişte robi prea plecaţi ai împărăteştii măriri, după credinţa noastră cea cu jurământ, suntem supuşi împărăteştilor porunci până la cea de pe urmă picătură a sângelui şi pre gata spre a da din cele ce sunt prin putinţa noastră pentru trebuinţa oştii împărăteşti, *însă cu ştiinţă şi cu oareş-care cuviincioasă rânduealâ*; *pentru că o sumă de oameni ce sunt trecători prin Moldova ieu fără nici o rânduealâ cele ce întâmpină pe cale, atât dobitoace cât şi altele, mai mult decât le este trebuinţa şi spre risipă*; *şi mai ales volintirii fac multe supărări şi jafuri săracilor creştini şi iarăşi îi risipesc prin locuri pustii şi păduri* [20]. De o minunată naivitate este în această privinţă ,,cartea ce au scris către împărăteasa o samă

[20] *Arh. rom.* p. 168. Vezi tot acolo o expunere mai lămurită a relelor făcute de oştirile ruseşti ţărci, p. 208.

de jupânese văduve''[21], în care ele cer ca prin un milostiv şi înalt hrisov să fie apărate şi încunjurate de *supărările şi orânduelile cele ce se vor obicinui de acum înainte a fi în pământul nostru*''. Cu aceeaşi naivitate cu care îşi exprimă părerea lor asupra soartei viitoare a ţărei, urmează cucoanele a cere scutire dela toate greutăţile ce le impunea întreţinerea armatei, crezând că vor fi ascultate, când împărăteasa Caterina se îngrijea tocmai prin un manifest către Moldoveni, să-i facă a înţălege nespusul bine ce le-au făcut scoţindu-i din robia Turcilor, cerându-le ca răsplată pentru această înaltă milostivire, ca ,,dela mic până la mare, toţi împreună deobşte şi fieştecarele osebit, să se înfierbânteze şi să fie cu silinţă în spre a se arăta vrednici unei faceri de bine atât de mare, plinind cu deadinsul şi din bună inimă desăvârşit acea datorie a legei şi a creştinescului jurământ prin care ei s'au îndatorit cătră noi''. Impărăteasa făgăduia ,,că după măsura credinţei voastre, şi a râvnei ce veţi arăta pentru slujba noastră, ce este aşa strâns unită împreună cu slujba bisericei lui Hristos voim şi noi ca să împărtăşim cătră voi a noastră milă şi a noastră bună voinţă''[22]. Şi dacă înţălesul acestor vorbe putea să înfăţişeze oarecare greutăţi în manifestul Ecaterinei, el devine foarte limpede şi lămurit în tălcuirea lui de către mitropolit, care se însărcinează a spune lucrurile mai pe faţă de cum puteà să le spună împărăteasa tuturor Rusiilor: ,,al doile să vă veseliţi de bună voe şi cu întrecere la slujba cea împărătească, fiecare după starea şi puterea sa şi mai vârtos pentru *proviantul* împărăteştilor oşti ce au venit spre apărarea noastră''[23].

Apoi locuitorii ţărilor se aşteptau poate ca pe timpurile lui Petru, ca ţara să fie cu totul scutită de dări, şi afară de vămi şi de ocne ,,să nu plătească ţara nici un ban''[24]. In loc de aceasta vedem pe Romanzow scriind după ce deputaţii români plecase către Petersburg: ,,Drept aceia siliţi-vă cât veţi puteà, a ajuta cu un ceas mai înainte la trebuinţele zaharelei oştilor, care vă păzesc. Aşişderea să crească veniturile visteriei fără îngreuierea norodului; căci păgânii ce vă stăpânea nu avea nici o durere întru nimic pentru folosul vostru, ci încă vă asupra cu grele biruri şi cu alte multe feluri de supărări. Deci acum fiecare să dee putinţa lui spre folosul obştesc şi nimene să nu fie scutit a nu da din toate neguţitoriile alişverişului *ci toţi se dee după obiceiul vostru cel vechiu*; la care eu vă poruncesc, *aşa întocmai să se stringă acele venituri, după cum mai înainte s'au dat*; cum şi *goştina* pentru oi, de care după soco-

[21] *Arh. rom.* p. 176.
[22] *Arh. rom.* p. 189.
[23] *Arh. rom.* p. 192.
[24] Vezi jalba dată de neguţitorii ieşeni, *Arh. rom.* p. 148.

ţinţă nu poate să fie îngreuiet norodul cât de puţin; căci dintr' aceste fiecare are venit şi chivernisală. Inşi-vă din bună socotinţă puteţi să cunoaşteţi că nu este cu putinţă pământul acesta a fi fără cheltuială; pentru care se cade să se strângă *veniturile obicinuite*, nu pentru alt ceva, ci pentru trebuinţa ţărei şi pentru plata oştirilor'' [25].

După cum s'a putut vedea din citatele împrumutate documentele contimpurane faptelor ce le descriem, Ruşii puneau necontenit înainte ideea lui Dumnezeu şi a religiei creştine pentru a da un caracter cât se poate de neinteresat cucerirei ţărilor române. Pentru a mântui biserica creştină din Polonia se expusese Rusia la răsboiul cu Turcii; pentru a mântui biserica creştină din ţările române se băteau oştirile sale şi se vărsă sângele supuşilor săi; în sfârşit tot pentru mântuirea credinţei cereau Ruşii ca Moldovenii şi Muntenii să deschidă punga lor şi să întreţină oştirile moscovite. Felul politicei ruseşti cerea ca ea să se îndrepte către clasa societăţei care înfăţişa biserica, în numele căreia ea venia, aşteptând cu drept cuvânt dela aceasta o ascultare mai deplină şi mai oarbă. Şi clerul nostru se grăbeşte a respunde cu prisosinţă la această înaltă luare în samă prin amestecarea sa în toate trebile, prin redactarea tuturor adreselor cătră autorităţile ruseşti, publicând şi interpretând manifesturile împărăteşti, în sfârşit prin supunerea sa sub autoritatea sinodului rusesc, prin care el cel d'intâi dă pildă purtării pe care trebuea s'o păzească ţara faţă cu Rusia [26].

2. ORGANIZAREA CERUTĂ DE BOIERI

După ce Rusia pune astfel deplină stăpânire pe ţările române, trebuia să iee măsuri pentru organizarea lor, şi am văzut mai sus cum baronul de Elmpt spre a se putea apucà de această treabă în deplină cunoştinţă, cere dela ţară deosebite lămuriri. Impărăteasa Caterina în răspunsul ce-l dă deputaţilor români, spune că „amândoue knejiile Moldovenească şi Muntenească, întru toate să fie după a lor judecăţi şi rânduelì'' [27], prin urmare le făgădueşte o deplină autonomie în ocârmuirea lor lăuntrică. Până întru cât erau să fie ţinute făgăduinţele împărătesci, se va vedea din următoarele.

Cererile deputaţilor moldoveni. — Deputaţii Moldovei şi ai Munteniei înfăţişează curţei ruseşti nişte cereri în privinţa

[25] *Arh. rom.* p. 195.

[26] *Arh. rom.* p. 168. Această întăreşte cele spuse mai sus asupra rolului bisericii în apărarea naţionalităţii noastre.

[27] *Arh. rom.* p. 201.

organizărei viitoare a ţărei, care însă de sigur sunt inspirate din isvor rusesc, căci ele sunt chiar împotriva intereselor boierilor, care dacă li s'ar fi lăsat deplina libertate şi-ar fi păstrat o mult mai mare putere reală şi neatârnată în ocârmuirea ţărei. Totuşi este de observat că Rusia, dorind să pună mâna pe ţările române, în aparenţă cu propria lor învoire, şi clasa cea mai însemnată fiind pe atuncea boierii, se înţelege dela sine că ea le încuviinţă mai multe cereri; căci ea ţinea mult ca să nu-i nemulţămească, pentru a nu fi nevoită să întrebuinţeze mijloace silnice în contra lor. Altmintrele s'ar fi şters răsboiului ce-l susţinea împotriva Otomanilor caracterul de răsboiu sfânt, a căruia scop era mântuirea Creştinilor de sub jugul Musulmanilor, şi i s'ar fi întipărit acel de un răsboiu de cucerire, care ar fi compromis cu totul pe Ruşi în ochii Creştinilor din peninsula Balcanului.

Cererile deputaţilor moldoveni sunt următoarele:

1. La ocârmuirea ţărei să fie aristocraţie, adică să se aleagă 12 boieri mari din starea întâi, care să fie cu aceeaşi cinste şi nume de boierie precum şi mai înainte, începând dela vel Logofăt; 2. Dintr'aceşti boieri, 6 să cerceteze şi să hotărească numai judecăţile, iar 6 să adune dăjdiile ţărei şi să caute alte pricini, câte vor fi, şi aceşti 12 boieri să fie şezători în Iaşi; 3. La toate ţinuturile să se rânduiască ispravnici câte 2, unde vor fi mici ţinuturile, unul judecător, unul strângător dăjdiilor şi purtător de grijă altor pricini. Iar unde vor fi mari ţinuturile câte 4, iarăşi cu asemene rânduială, şi aceştia să fie aleşi din starea cea de a doua a boierilor; 4. Boieriile curţii cele de al doile şi al treile ce se socotesc a fi vechi a ţerei (osebit de cele ce se cuvin Domniei) şi zapcii cei dintâi şi ai doile şi al treile să fie după rânduiala cea de mai înainte; însă din feciori de boieri să se aleagă zapcii, ca printr'aceasta să se silească a deprinde rânduiala curţei şi a ocârmuirei, şi câte puţin să se înalţe la cinstea boierilor, câţi vor fi vrednici. Iar câţi din feciorii de boieri vor rămânea întru obiceiuri rele, şi nu se vor sili ca să deprinză învăţătura bunei ocârmuiri, nici de cum să nu se înalţe la treptele boierilor, ca să nu se strice buna ocârmuire. Dar iarăş să nu rămâe în starea şi rânduiala ţărănească, ci să trăiască fără supărare, hrănindu-se din veniturile moşiilor lor, şi dintr'alte osteneli ce vor face; 5. Toţi boierii ce vor fi aleşi la ocârmuirea ţărei, atât acei 12 cât şi cei de ai doile şi zapcii şi ispravnicii ţinuturilor, când vor vra să între la slujbe, întâi să facă jurământ, cum că vor sluji cu dreptate, fără vicleşug, atât împărăţiei cât şi patriei, şi cum că vor păzi credinţa şi către împărăţie şi către patrie; 6. Ocârmuirea şi slujba numiţilor boieri, tuturor de obşte, să fie hotărâtă numai într'un an, sau în trei ani, începând dela anul nou, zi întâi a lui Ghenare. Iar la împlinirea hotărîtei vremi să-şi deie samă pentru slujba

ce au făcut şi să o părăsască, după care iarăşi prin alegere să primească alţi boieri ocârmuirea, cu asemene rânduială, socotindu-se a intra la cinstea boierilor şi la ocârmuirea ţărei toată partea boierească pe rând; însă cei vrednici de ocârmuire, măcar de vor fi şi neamuri scăpate; 7. Aleşii ocârmuirei la sama ce vor da, după împlinirea vremei, de se vor vădi cu încredinţare cum că au făcut vicleşug sau jafuri întru a lor ocârmuire, prin ştiinţă, unii ca aceia să cază cu totul din cinstea dregătoriilor, şi nici odată să nu fie primiţi la nici o dregătorie, nici la ocârmuire nici la altă slujbă cât de mică, ci să trăiască după rânduiala feciorilor de boieri ce vor fi vrednici, precum s'au arătat la al 4-lea pont; 8. Intre judecătorii ce vor fi atât la Iaşi cât şi la alte târguri şi ţinuturi, să fie şi câte un pravilar sau din partea politicească sau din partea bisericească, om cu ştiinţă din destul la hotărârea pravililor, ca toate judecăţile să se hotărească după dreptate pe pravili; 9. Fiindcă până acum din nestatornicia ocârmuitorilor erau şi judecăţile nestatornicite şi în multe chipuri se făceau hotărârile, une ori răzămându-se la obiceiuri ale pământului, alte ori la pravili, şi aceste iarăşi prefăcându-se după voinţa fiecăruia, din care pricină nu era niciodată statornică hotărîrea judecăţilor, ci celor mai mulţi pricinuitoare de mari pagube şi stângeri cu cheltuelile cele necontenite; drept aceea atât obiceiurile pământului câte nu se împotrivesc pravililor, cât şi pravilele cele ce sunt încredinţate de mai mulţi împăraţi şi legiuitori, să se alătureze cu obiceiurile pământului şi cu această ocârmuire de aice să se alcătuiască toate în scris: şi să se iscălească de către toţi, întărindu-se şi de către prea puternica împărăteasă; 10. Să se iee un general cu o sumă de oaste, cât va fi din destul pentru paza marginilor ţărei, carele să fie şezător în Iaşi şi de aici să rânduiască oastea pe la margini; 12. Slujba cea dintâi a generalului să fie ocârmuirea oştiilor, ce vor fi de paza ţărei, atât de străini cât şi din locuitori. A doua, *prin mijlocirea lui să se trimită la visteria împărătească dăjdiile ţărei*; 13. Pe boierii ce vor fi aleşi la ocârmuire fiecare cu hotărît nume de boierie, *generalul să-i îmbrace cu caftan*; 14. Mademurile (minele) ce se vor afla în pământul acesta să fie în sama generalului şi generalul să rânduiască la slujba lor pe care va socoti vrednic, sau din străini sau din pământeni; 15. Toate pricinile ţărei ce vor vra să se arate cu anaforale la prea puternica împărăteasă să se trimită prin mijlocirea generalului; 16. Din feciorii de boieri sau şi din alţi pământeni, câţi vor voi să între la oştească rânduială, să nu fie opriţi aflându-se vrednici [28].

[28] *Arh. rom.* p. 202.

Prin acest proiect de organizare nouă a Moldovei se încredinţa boierilor un rol precumpenitor. Lor li se dădea în mâni administraţia, hotărîrea judecăţilor, strângerea dărilor, cu un cuvânt toată puterea politică. Apoi ei se îngrijeau ca să vină cu toţii pe rând la ocârmuirea ţărei, pentru ca dreptul de a despoia pe popor, în care pe atuncea se cuprindea administraţia, să fie egal împărţit între dânşii, ne uitând nici pe cei scăpătaţi dintre ei, pentru a şi puteà îndreptà averile în caz de nenorocire. Boierii erau atât de siguri pe protecţiunea Rusiei, în cât nu se sfiesc a pune în fruntea cererilor lor cuvântul de aristocraţie. Dar cu ce preţ câştigase ei aceste închipuite drepturi? Cu jertfirea totală a neatârnării ţărei, care se vede mai ales din dispoziţia de a se trimite dăjdiile ţărei la visteria împărătească, în care se cuprinde totala suprimare a neatârnărei economice a ţărei, de care este în totdeauna strâns legată neatârnarea politică. Apoi în acele „ponturi" se vorbeşte adesea de alegerea ocârmuitorilor, dar nu se spune de cine să se aleagă. Ori cine poate ceti printre rânduri că autoritatea ce-i alege, adecă îi numeşte, este generalul rusesc, care avea şi dreptul de a-i îmbrăca cu caftan! Intr'un cuvânt generalul, care erà să fie şi comandantul unei oştiri în mare parte străine, adică ruseşti, mai ales în elementele ei superioare, nu erà decât un domnitor al Moldovei, sub care aşa numita aristocraţie a ţărei trebuia să plece capul, dacă nu voea să vadă resunând pe spetele sale cnutul rusesc şi se resimtă în măduva ei frigurile Siberiei.

Cererile făcute de munteni. — Organizarea Munteniei dă mult mai lămurit pe faţă scopurile Ruşilor în privinţa ţărilor noastre. Sau că boierii de aici s'au arătat mai blajini, sau că Rusia aveà un mai mare interes de a-şi asigura stăpânirea în Valachia, ca aceea ce era mai aproape de Turci, un lucru este pozitiv: boierii de aici *cer* dela împărăteasă totala încorporare a ţărei în Rusia. Iată cererile lor:

1. Ţara noastră să se facă *tot una cu eparhiile ce stăpâneşte prea puternica împărăţie a Rusiei*, şi la vremea păcei ce se va face, nici ca cum să nu se lase să cază iarăşi la tirăneasca (sic) cea dintâi a Agarinenilor; 2. De vreme ce locul nostru din nestatornicia Turcilor, au căzut sub desăvârşită neorânduială, ne rugăm *ca să se aşeze în ţara noastră legile şi rânduelile Rusiei pe deplin*; 3. Să se rânduiască în ţara noastră ca să se facă oaste de ţară 20.000 de oşteni, însă 15.000 pedestrime şi 5.000 călărime şi să se ţie din veniturile ţărei; iar artileria ce ar trebui cu cele trebuincioase a le ei ne rugăm ca să ni se dea dela împărăteasca milă, cum şi la vreme de răsboiu să trimită împărăţia ajutor ce ar trebui spre apărarea ţărei. Iar hrana oştii să se deie din ţară, şi să poată intra în boieriile oştei şi

Munteni mari şi mici, ca să se deprindă cu ale răsboiului; 4. După ce vor veni în ţara noastră ofiţeri împărăteşti să se facă cetăţi la părţile ce ar trebui, din veniturile ţărei; 5. Veniturile ţărei, să se îndrepteze acum *după rânduiala Rusiei*, cum şi pentru vamă să se facă un isvod nou *după rânduiala Rusiei*; 6. Partea mirenească şi bisericească să fie *sub îndreptarea Sf. Sinod după obiceiurile Sf. biserici din Rusia*; şi să aibă stăpânire mânăstirile asupra ţiganilor şi a moşiilor, după afierosirile creştinilor şi după hrisoavele domneşti, care să se şi mai întărească; 7. Din veniturile ţărei să se facă academii de epistimii, meşteşuguri şi limbi; 8. Fii şi casele boierilor celor mari şi al doilea să câştige privilegiile lor şi să se împărtăşească şi din mila împărătească; 9. Judecătorii care se vor rândui pe la ţinuturi şi oraşe, *să fie jumătate Munteni*; 10. Boierii cum şi alţii ce vor cere voe să meargă la Rusia, să fie slobozi, să nu se oprească de către guvernul locului; 11. Să fie volnici cei din ţară ca să neguţitorească pe la alte împărăţii, pe la care solii împărăteşti ce vor fi pe la acele locuri *să-i apere ca pe nişte Moscali*; şi cei străini aducând lucruri de altă ţară şi cumpărând de acele de loc, ce or fi cu poşlovenie, să se vămuească ca şi la împărăţia Rusiei, şi să nu se amestece nici la chivernisala locurilor ce s'ar face prin neguţitorii, afară de cei ce sunt însuraţi aici în ţară; 12. In ţara Muntenească patru boieri să fie în fruntea trebilor, şi volnicie să se deie la aceşti 4 boieri ca să judece, să hotăriască, cărţile lor să aibă putere, ispravnicii ţinuturilor să se supună acestora cum şi toată ţara la orice porunci. Iar *generalul să poată porunci acestor 4 boieri la orice ar vra, având volnicie ca să-i şi oprească*[29].

Asemene orânduiri nu mai au nevoie de nici un comentar; mai ales acea prin care boierii cer voie ca cel puţin jumătate dintre judecătorii ţărei să fie Munteni; de unde se înţelege că cealaltă jumătate era să fie Ruşi şi aceştia erau să aplice legile lor, pe care boierii se roagă să fie introduse în Muntenia. Că aceasta nu o puteau face decât în limba lor, se înţălege iarăşi de sine, în cât rusificarea Munteniei era pe deplin plănuită.

Astfel ajunsese Rusia a aduce la împlinire tratatul lui Petru cu Cantemir, ba să-l şi întreacă; căci Petru cel Mare tot lăsa Moldovei o umbră măcar de neatârnare, prin domnul ei, pe când prin orânduelile Caterinei ţările române pierdeau cu desăvârşire orice neatârnare şi erau menite a fi rusificate în cel mai scurt timp.

Pentru a da o ideie despre modul cum înţălegeau Ruşii să ocârmuiască aceste ţări şi spre a vedea astfel de soiu ce îngrijire aveau să aibă ei pentru nouele provincii adause împă-

---

[29] *Arh. rom.* p. 211 214.

răţiei lor, ne vom sluji cu două documente în lipsă de altele care însă aruncă o lumină foarte vie asupra sistemului rusesc. Unul este acel ce priveşte la organizarea şcoalelor principatului Moldovei, în care comitele Romanzow răspunde la cererile mitropolitului în această împrejurare: „că toate cele privitoare la şcoli *le las întru buna socotinţă a Prea sfinţiei tale* şi a celorlalţi ce sunt parte bisericească şi împreună şi a boierilor ce sunt judecători în Divanul knejiei Moldovei; iar cât pentru limba cea grecească *eu nu pot intra nici într'o cercetare*"[30], — în cât rezultatul stăruinţelor mitropolitului care se ruga de feldmareşalul ca „să-i deie un ajutor spre mai bună îndreptare"[31], este că acesta nu vra să se amestece în asemene lucruri. Celalalt document se ocupă cu poliţia, şi aice vedem din potrivă o îngrijire prea deamăruntă şi o pricepere minunată pentru a se introduce un sistem incvizitorial: „şi de-acum înainte, oricine va veni de afară, şi va găzdui la vre-o casă, gazda să fie dator să înştiinţeze pe starostele său îndată pentru acel oaspe, cine şi de unde este, şi cu ce treabă au venit şi starostele să facă ştire dumisale agăi, şi de-l va primi gazda şi-l va lua în chizăşia lui, aga să înştiinţez pe d-nia lui polcovnicul şi Prea sfinţia Sa mitropolitul[32].

Poliţie aspră şi neîngrijire de cultură, iată începuturile protecţiunei ruseşti asupra Românilor; şi aceste două elemente sunt esenţiale în sistemul rusesc, căci ele sunt sprijinul cel firesc al despotismului.

3. PACEA DELA KUCIUK-KAINARGI

Cu toate aceste nici acuma nu trebuia ca Rusia să împlinească una din dorinţele sale cele mai vii, punerea stăpânirei pe ţările române. Pentru a lămuri cum s'a putut face aceasta, trebuie să ne întoarcem la istoria generală a răsboiului.

Pe când în Europa armatele ruşeşti cucereau Moldova şi Valachia, în Asia ele nu erau mai puţin norocite, cucerind Armenia, Circazia şi alte ţări supuse Imperiului Otoman. Tot odată însă Ruşii voiau să lovească puterea turcească şi pe mare, pentru a o înfrânge cu totul, şi împărăteasa Caterina începe mari pregătiri în Marea Baltică pentru construirea unei flote, chemând marinarii iscusiţi din Anglia, Olanda şi Danemarca. Scopul acestei flote era mai ales rascularea Grecilor şi a celorlalte popoare maritime ale imperiului otoman, care s'ar vedeà încurajate în mişcarea lor prin puternicul ajutor al unei flote

[30] *Arh. rom.* p. 234.
[31] *Ibidem* p. 233.
[32] *Arh. rom.* p. 137.

rusești, dând astfel o împlinire făgăduințelor făcute acestor popoare încă din 1765, și realizând în totul politica începută de Petru cel Mare. Flota rusască, bine pregătită, pornește din Marea Baltică, trece prin Oceanul Atlantic și intră prin strâmtoarea de Gibraltar în Marea Mediterană. Spre a putea înțălege cum de flota rusească a putut să încunjure Europa fără a fi supărată de nimene, să aruncăm o ochire asupra politicei engleze față cu Rusia din acest timp.

In răsboaele expuse până aice am avut prilejul a atinge în mai multe rânduri linia de purtare ce Englejii o păzeau față cu Rusia în raporturile acesteia cu Turcia, și am văzut că în totdeauna până acuma fusese sprijinitoarea Turciei în contra atacurilor Rusiei. Acuma de odată vedem că lucrurile se schimbă că Englejii nu numai învoesc flotei rusești a intra în Marea Mediterană prin o strâmtoare ce era în mânile lor; dar amiralul englez Elphinstone comandează flota rusească, și Anglia arată curților din Versailles și Madrid că va privi ca un act de dușmănie față cu dânsa, orice încercare de a se opune flotei rusești în Mediterana. Prin ce minune oare se schimbase politica tradițională a Englejilor?

Anglia este o țară comercială, și politica ei atârnă în totdeauna de interesele negoțului ei; de aceea nu trebuie să ne mirăm a o vedea schimbându-și îndreptarea, îndată ce se va fi schimbat îndreptarea intereselor ei comerciale.

Ori cine înțelege ușor că dacă Anglia până acuma sprijinise cauza Turciei, acesta o făcuse nu din iubire către închinătorii Semilunei, ci din interesul de a ocroti foloasele ce le trăgea ea din comerțul ce-l făcea cu popoarele din Turcia. In timpul veacului al XVIII-lea comerțul Angliei în Orient începù a decădeà cu o repejune neasemănată, fiind înlocuit cu acel francez. La această schimbare contribuise mai multe împrejurări: mai întâi activitatea și silințele lui Colbert de a însufleți comerțul oriental al Franței, premiurile date de guvernul francez exportatorilor de mărfuri, bunătatea, gustul cel potrivit obiceiurilor orientale și eftinătatea productelor franceze, în sfârșit foloasele însemnate câștigate dela Poartă, prin tratatul comercial încheiat în 1740; toate acestea deschisese piețele Orientului mărfurilor franceze. Din contra Englejii având comerțul lor în mâinile companiei orientale care ca una ce avea monopol căuta numai câștig și nu voia să jertfească nimic pentru viitorul desvoltărei comerțului, scumpetea cea prea mare a mărfurilor engleze, în sfârșit pregătirea acestora care nu erà de loc în gustul orientalilor, toate acestea fac ca mărfurile engleze să fie părăsite din ce în ce. Astfel pe când Francezii ajunsese să introducă în Constantinopole 12.000 bucăți de țesături în anul 1729, Englezii în acelaș an rămân cu 5.000 de bucăți nevândute în Aleppo, 4.000 în Constantinopole și 3.000 în Smirna. In urma

acestei scăderi a exportului, scade şi importul din Orient în Anglia, încât comerţul englez, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, mai că dispăruse din părţile orientale.

Văzându-se Englezii ameninţaţi atât de grav în interesele lor cele mai vitale, şi ace sta mai ales din cauza duşmăneştei politici a Porţei faţă cu ei; văzând că Poarta refuza de a le încuviinţa uşurinţele date Francezilor prin tratatul din 1740, refuz ce provenea mai cu seama din zgârcenia companiei orientale, care nu voia să cheltuiască banii săi pentru cumpărarea dregătorilor Turci, precum făcuse Francezii, se hotăresc a părăsi pe Turci şi a căuta prin alte părţi o reînviere a comerţului lor oriental.

Calea cea nouă, prin care ei credeau a putea face aceasta, eră Rusia. In secolul trecut Rusia eră departe de a opune mărfurilor străine acel sistem prohibitiv care regulează astăzi relaţiile ei comerciale cu celelalte ţări[33]. Din contra urmând politicei inaugurate de Petru cel Mare, ea favoră foarte mult pe străini şi mai ales pe Englezi care ştiuse să se folosească de aceste bune plecări ale Rusiei către străini, pentru a-şi întinde comerţul lor în Rusia într'un mod cu totul însemnat. Astfel ei aveau contoare şi case mari de comerţ nu numai cât în porturile Mărei Baltice: Sf. Petersburg, Riga, Reval, Narva; dar până şi în lăuntrul Rusiei, la Moscova, Kazan şi Astrahan. Le veni acum în minte ideia de a-şi reîmprospătă comerţul cu Persia prin Rusia, anume prin Marea Caspică, şi ei dobândesc dela Caterina a II-a un ukaz care le permite comerţul către Persia peste acea mare, sperând astfel să câştige în Persia ceeace pierdeau în Turcia. Pentru acesta însă eră necesar ca relaţiile lor cu Rusia să fie din cele mai prietenoase, şi numai cât aceasta ne explică iubirea cea năprasnică ce-o apucă de odată pentru Ruşi[34].

Cu ajutorul Englejilor Ruşii bat şi nimicesc flota turcească la *Tschesmè* lângă insula Hios, pe coastele Asiei. Toate insulele Arhipelagului se supun împărătesei, şi lumea aşteptă să vadă flota rusească întărind în Dardanele şi ameninţând chiar capitala imperiului otoman. Pe când Ruşii dobândesc isbânzi atât de strălucite pe un element cu totul străin până atuncea lor, pe uscat victoriile urmează una după alta, de şi aceste nu erau câştigate atât prin destoinicia generalilor ruşi cât prin nedestoinicia Turcilor, ceeace face pe Frideric cel Mare se asemeneze acest război cu o luptă între chiori şi orbi, în care cei dintâi tot sfârşesc prin a învinge pe cei de al doilea. Astfel Ruşii bat pe Turci la *Cahul*, iau Ismailul şi Chilia, apoi Benderul, Brăila

[33] Sistemul prohibitiv s'a introdus în Rusia în 1882. Vezi Carey, *Lehrburch der Volkswirthschaft* deutche Ausgabe von Karl Adler, Wien 1870, p. 237 Beer. *Geschichte des Welthandels*, Wien, 1871, III, p. 93.

[34] Vezi Zinkeisen, *l. c.* V, p. 871—880.

şi Cetatea Albă, iar Tătarii dintre Dunăre şi Nistru se supun de bună voe împărătesei.

Văzând puterile europene Turcia atât de îngenunchiată intervin cu toatele pentru încheierea păcei, şi mai cu osebire Austria şi Prusia. Turcia primeşte cu mare mulţumire propunerea intervenirei Austriei, şi făgădueşte acesteia că „dacă Ruşii vor fi alungaţi din Turcia, va atârnà cu totul de plăcerea curţei imperiale sau de a pune pe tronul Poloniei un rege după placul său, sau de a împărţì Polonia cu Poarta"[35]; în cât vedem cum din nenorocirile Turciei se naşte prima ideie a împărţirei Poloniei care se realiză în urmă, însă nu şi în folosul Porţei precum îi plăcea ei să o pună la cale prin propunerile raportate. Tot din acesată cauză va proveni apoi cum vom vedeà mai la vale şi cedarea Bucovinei Austriei. Negocierile mergeau într'acolo de a determinà pe Rusia să se lepede de anexarea Ţărilor Române în schimb pentru o parte din Polonia. Un raport al lui lui Von Solms, ambasadorul prusian dela Poartă către Friderik al II-lea spune curat că „principele Panin îi desvelise în secret intenţiile curate ruseşti d'a raportà nouele legături ale convenţiei secrete care erà să lege încă mai mult ambele curţi în scopul comun al desmădulărei Poloniei şi că în puterea acestei convenţii, Ţarul ar fi dispus a modificà întru'câtva condiţiile privitoare la Moldova şi Valahia". Regele Prusiei este şi mai limpede în scrisoarea lui către ambasadorul său din Constantinopol. El îi comunică în cel mai mare secret că „s'ar puteà uşor întâmplà ca, după cum v'a declarat-o miniştrii Porţei, Rusia şi cu mine să luăm în stăpânire câte o provincie polonă, şi că acesta ar fi singurul mijloc prin care aşi puteà determinà pe Rusia să renunţe la Moldova şi Valahia şi să le înapoieze Porţei la pacea ce va fi să se încheie". In o a doua scrisoare a regelui către Zegelin ideea împărţirei Poloniei reiesă pe deplin din nevoia întocmirii păcei între Ruşi şi Turci „ca singurul mijloc de a restituì Porţei Moldova şi Valahia, prin încuviinţarea unei compensări în Polonia. Eu însă şi cu Austria — adaogă regele — pentru a ţineà cumpăna contra Rusiei în nord, nu putem face altfel decât a valorificà oarecare întemeiate pretenţii asupra Poloniei"[36]. Fiind însă că Rusia aveà interes ca înaintea începerei negocierilor pentru pace, să pună mâna pe Crimeea apoi ea pune nişte condiţiuni care nu puteau fi primite de Poartă, între altele: libertatea Tătarilor şi a Crimeei, şi aşezarea unui principe neatârnat în Moldova şi Valachia, care ar dispune de

[35] Hammer *l. c.* III, p. 610.

[36] Von Solms c. rege, 27 Sept. 1771. regele c. Zegelin 18 Noemvrie 1771 şi 8 Martie 1772 în N. Iorga, *Acte şi Frg.* II, p. 49, 52 şi 64.

trupe şi de cetăţi [37]. Văzând Austriacii pe Turci în atâta nevoie, le propun un tratat secret, prin care Turcii se îndatoresc a da Austriei 10.000.000 lei, ,,pentru cheltuieli de pregătiri de război", din care o parte (3 milioane) s'o plătească îndată, iar rămăşiţa până în termen de 8 luni, îndatorindu-se Poarta că la caz când ar fi mai nevoie de vre-o 2—3.000 de pungi de bani ,,pentru reuşita unor scopuri secrete", să le deie şi pe aceste. Poarta ,,spre a arătà recunoştinţa ei pentru purtarea generoasă" a Austriei îi făgăduieşte Oltenia, dacă va reuşì fie prin negoceri fie prin arme, a face pe Rusia să părăsească toate cuceririle făcute pe pământ turcesc, şi se va sili să încheie o pace între ambele imperii pe baza celei de Belgrad [38].

Acest tratat provoacă în Europa întreagă o indignare nemai pomenită. Austria care până acum se luptase în totdeauna împotriva Turciei, se aliea acum cu dânsa; părăsia cauza Creştinătăţei pentru a ajutà pe închinătorii lui Mohamed! Lucrul erà neuazit şi neaşteptat. Şi totuşi să nu credem că acest tratat ar documentà o schimbare în sistemul politic austriac, că împărăţia Habsburgică convingându-se despre primejdia ce o aşteptà din partea Rusiei, s'ar fi hotărât a se da în acea a Turciei. Nu! Şi atunci ca şi totdeauna politica Austriei a fost dictată de interesul momentului; vedeà pe Turcii în o grea cumpănă şi, folosindu-se de buimăceala în care se aflau, punea mâna pe câteva milioane, ceeace nu o împiedică mai târziu a uita cu totul condiţiunile tratatului, a nu mai stărui pentru Turci pe lângă Rusia, ba chiar apoi în timp de pace, fără nici un soi de pretext măcar ceva îndreptăţit, a despoià pe fostul său aliat de o bucată de pământ ce se considerà ca al său, de Bucovina, răşluind prin aceasta partea cea mai frumoasă, grădina Moldovei, şi sfârşind prin a se *alia cu Rusia în contra Turciei*, după ce fusese plătită spre a face tocmai contrariul [39].

Văzându-se Rusia ameninţată prin acest tratat secret, care ajunge la cunoştinţa ei prin ambasadorul englez din Constantinopole, Murray, încheie şi ea un tratat cu Prusia în care promite acesteia o bucată din teritoriul Poloniei, cu condiţie ca Frideric al II-lea să ajute pe Ruşi în caz când Austria le-ar declara război. Totuşi deşi se asigură în acest mod, este nevoită

---

[37] Hammer, *l. c.* III, p. 612. Vezi şi un raport al lui de St. Priest c. de Choiseul, 17 Martie 1711. Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 844. Convenţia însuş *ibidem* II, p. 22.

[38] Hurm. *Doc.* VII, p. 86. Vezi şi Suplementul I, p. 847.

[39] Iată unele apreţuiri din actele timpului asupra propunerii Austriei, de a sprijini pe Turci: „On est vraiment indigné, en voyant la bonne foi du Turc et les sacrifices qu'il faisait de son or, et d'un terrain aussi considérable (Oltenia) pour acheter l'alliance de l'Autriche et d'un autre coté les tortueuse expressions qui se trouvent dans l'acception de la cour de Vienne et la manière dont celle s'en sert aujourd'hui pour se jouer de non allié, après en avoir tiré des millions". Rohan c. d'Aiguillon 28 Mai 1772. Hurm. *Doc.* XVI, p. 513.

să mai cedeze din pretenţiile ei faţă cu Poarta. Cel dintâi pas făcut într'acolo de Caterina fù primirea mijlocirei Austriei pentru încheierea păcei. Turcii cereau numai atâta dela Austria, ca ea să caute a le menţineà stăpânirea asupra Tătarilor, a Moldovei şi a Valachiei, renunţând pentru aceasta atât la cele trei milioane ce dăduse Austriei în puterea tratatului de subsidii, ce nu mai puteà fi executat, cât şi la orice soi de protecţie a Poloniei care rămase cu totul părăsită în prada răpitorilor ei. In urma acestora se deschide un congres la Focşani, în care Ruşii, uitându-şi făgăduinţele, resping intervenirea Austriei şi cer dela Turci ca condiţie principală libertatea Tătarilor. Plenipotenţiarii Turci care se pregătise pentru a se împotrivì mai cu tărie pretenţiile ruseşti, prin citirea noului testament, resping cu energie o atare propunere. Desfăcându-se din această cauză congresul fără rezultat, se întruneşte un altul la Bucureşti în care Rusia cere, dela Poartă după multe negocieri, prin un ultimatum următoarele puncte: 1) cedarea Kertschului şi a Ienikalei ca garanţie a neatârnării Tătarilor; 2) libertatea navigării vaselor de război şi de negoţ pe Marea Neagră şi Arhipelag; 3) înapoierea cetăţilor din Crimeea Tătarilor; 4) aşezarea lui Grigore Ghica ca domn ereditar în principatul Valahiei, sub condiţia unui tribut de plătit la fiecare trei ani; 5) cedarea Kinburnului Rusiei şi distrugerea cetăţei Oczakow; 6) dreptul de a protegui pe închinătorii religiei grece în imperiul otoman [40]. Poarta neputând primi nici aceste condiţi, negocierile se rup în 22 Martie 1773 şi războiul reîncepe.

In 24 Decembrie 1773 moare Mustafa al IV-lea şi urmează Abdul-Hamid sub care războiul mai ţine încă vre-o jumătate an, şi fiind tot în folosul Ruşilor, Turcii se hotăresc să primească pacea cu orice condiţii. Reprezentantul Rusiei aşteaptă ziua de 21 Iulie (1774), aniversarea tratatului dela Prut al lui Petru cel Mare, pentru a şterge prin gloria câştigată acuma ruşinea de altă dată, şi astfel se încheie vestitul tratat dela *Kuciuk-Kainargi*, în 28 de articole din care cele mai însemnate sunt următoarele:

Art. III. *Eliberarea tuturor Tatarilor de sub supremaţia Porţei*, Rusia dobândind din cetăţile tătăreşti: Kertsch, Ienicale şi Oczakow.

Art. VII. Sublima Poartă făgăduieşte a protegui într'un mod statornic religiunea creştină şi bisericile acesteia: ea dă voie *apoi miniştrilor curţei imperiale a Rusiei de a face în toate ocaziunile reprezentaţiuni atât în favoarea nouei biserici din Constantinopole* de care se va vorbi la Art. XIV, cât şi pentru acei ce o servesc, făgăduind a le lua în băgare de seamă.

Art. VIII. Libera pelerinare a Ruşilor la Ierusalim.

---

[40] Hammer, *l. c.* p. 625.

Art. XI. Invoirea comerţului rusesc în toate oraşele turceşti pe uscat şi pe Dunăre. Punerea pe picior egal al Ruşilor cu Francezii şi Englezii şi învoirea Ruşilor de a stabilì consulate în toate oraşele unde ar simţi trebuinţă.

Art. XVIII. Cedarea Kinburnului Rusiei.

Art. XIX. Rezervarea dreptului de a putea trata despre cedarea Cabardei.

Art. XVI. *Privitor la ţările române*: ,,Imperiul rusesc înnapoieşte Sublimei Porţi toată Basarabia cu oraşele Ackerman Kilia, Ismail cu oraşele şi satele şi cu tot ce conţine această provincie: mai înapoieşte de asemenea şi cetatea Benderului. Tot aşa înapoieşte Sublimei Porţi cele două principate a Valachiei şi a Moldovei, cu toate cetăţile, oraşele, orăşelele şi satele şi tot ce conţin, şi Sublima Poartă le primeşte cu condiţiunile următoare, făgăduind în mod solemn păzirea lor cu sfinţenie: 1) De a observa faţă cu toţi locuitorii acestor principate, de orice demnitate, rang, stare, chemare sau neam ar fi ei, fără cea mai mică excepţiune, amnistia absolută şi vecinica uitare stipulate în art. I al tratatului în favoarea tuturor acelora care ar fi comis într'adevăr vre-o crimă sau ar fi fost presupuşi a avea scopul de a jicni interesele Sublimei Porţi, restabilindu-i în primele lor demnităţi ranguri şi posesiuni, şi înapoindu-le averile de care s'au bucurat înaintea răsboiului de faţă. 2) De a nu împiedicà în nici o piedică la ridicarea de noui biserici şi la repararea celor vechi precum a fost şi mai înainte. 3) De a înapoia mânăstirilor şi celorlalţi particulari pământurile şi posesiunile ce le-au avut mai înainte şi care le-au fost luate împotriva oricărei dreptăţi, aşezate împrejurul Brăilei, Hotinului, a Benderului etc., numiţi astăzi raele. 4) De a aveà pentru eclesiastici stima particulară cerută de starea lor. 5) De a încuviinţa familiilor care vor dori a părăsì patria lor pentru a se aşeza aiurea o liberă ieşire cu toate averile lor; şi pentru ca aceste familii să reguleze într'un chip cuviincios afacerile lor, se fixează terminul de un an pentru această eşire liberă din ţara lor, începând din ziua în care tratatul de faţă va fi schimbat. 6) De a nu cere nici a pretinde vre-un soi de plată pentru socotele vechi de orice natură ar fi. De a nu cere dela aceste popoare nici o contribuţiune sau plata pentru tot timpul cât au ţinut războiul; şi chiar din pricina devastărilor cărora au fost expuse, a-i scutì de orice bir pentru doi ani începând din ziua schimbării tratatului de faţă. 8) La împlinirea termenului însemnat, Poarta făgăduieşte a fi cu omenie şi generozitate în birurile ce va pune asupra lor în bani, şi de a le primi prin mijlocirea unor deputaţi care-i vor fi trimişi la fiecare doi ani; la termenul plăţei acestor biruri, nici paşii, nici guvernatorii, nici orice altă persoană nu va puteà să le îngreuie nici a cere dela dânsele alte plăţi sau biruri sub orice numire sau orice pretext ar fi, ci ele trebuie să se bucure

de toate acele foloase de care s'au bucurat în timpul domniei fostului sultan. 9) Poarta dă voie suveranilor acestor două state (sovrani de due principati) a aveà lângă dânsa fiecare câte un însărcinat luaţi între creştinii bisericii greceşti, care vor îngriji de afacerile ziselor principate, vor fi trataţi cu bunătate de către Poartă şi vor fi priviţi, chiar în slăbăciunea lor, (anche nelle debolleze loro) ca persoane ce se bucură de dreptul ginţilor, adică vor fi apăraţi de orice silnicie. 10) Poarta consimte de asemenea că după cum vor cere-o împrejurările acestor două principate, *miniştrii curţei imperiale ai Rusiei rezidenţi lângă dânsa să poată vorbi în favoarea lor*, şi făgăduieşte a-i asculta cu considerarea ce se cuvine unei puteri prietene şi respectate" [41].

Prin acest tratat, dobândit atât prin izbânzile armatelor moscovite cât şi prin corupţia celor însărcinaţi din partea Turciei pentru încheerea lui, împărăţia otomană primea o lovitură din care nu se mai putù ridica. Prin libertatea Tătarilor Turcii perdeau mâna lor dreaptă în războaiele cu Ruşii, şi Tătarii fiind chiar în curând supuşi de Ruşi, întinseră foarte mult stăpânirea acestora şi adauseră puterile lor. Prin porturile şi libertatea comerţului dobândite pe marea Neagră, se dădea Ruşilor putinţa de a avea o flotă care în puţine ore puteà să transporte o armată rusească sub zidurile Constantinopolei. Dreptu de intervenţie al Rusiei în afacerile bisericei celei noui din Constantinopole şi a principatelor române, punea pe învingător în atingere mai directă cu creştinii din peninsula Balcanului. şi le dădea prilejul de a se amesteca în fice moment în afacerile lăuntrice ale Porţei. Turcii însă deocamdată nu se îngrijiră atâta de pericolul din urmă care erà mai ascuns şi trebuia să se desvolte într'un viitor mai îndepărtat, cât de cele mai văzute, precum erà neatârnarea Tătarilor şi posesiunea porturilor mărei Negre. Pentru a înlătura aceste din urmă condiţiuni, ei propun Ruşilor, cu toată lipsa de bani în care se aflaù, 35.000.000 de lei şi îşi pun toate silinţele spre a înduplecà pe Frideric al II-lea de Prusia, care dobândise o influenţă însemnată în trebile Orientului, ca să stăruiască pe lângă cabinetul de Petersburg pentru îndulcirea condiţiilor de pace.

Pe cât însă restriştea erà mare la Constantinopole, pe atâta veselia era nemăsurată în Petersburg. Impărăteasa Caterina în ziua când află încheierea păcei erà atât de voioasă, încât nu voia să vadă de cât figuri vesele în împrejurimea sa. Rusia dobândise într'adevăr nişte foloase la care nici nu se aşteptase, mai ales că era în ajunul de a nu puteà conduce

---

[41] Ch de Martens et Ferd. de Cusy, *Recueil manuel et pratique de traités conventions et autres actes diplomatiques* Leipzig 1846, I, p. 111—123. Traducerea franceză controlată cu originalul italian înfăţişează oare-care neexactităţi pe care le-am îndreptat în text.

războiul mai departe; de aceea eră şi hotărâtă de a le păstră cu orice preţ. Şi pe cât Turcii se strădănuiau a îmblânzi condiţiile ce le erau atât de defavorabile, pe atâta Ruşii se îndărătniceau a le menţinea în toată asprimea lor.

In nişte asemenea împrejurări intervenirea lui Frideric al al II-lea în favoarea Porţii cu greu puteà să aibă un rezultat fericit pentru dânsa; cu atât mai mult că Prusia fiind tocmai pe atunci în strânse legături cu Rusia din pricina împărtirei Poloniei (1772), eră mai curând să sprijine interesele aliatei sale, decât pe acele ale Porţei. La tânguirile Porţei asupra nedreptăţii cererilor Rusiei, cabinetul de Petersburg răspunde prin nişte argumente sofistice, că stipulaţiile tratatului ar fi mai mult în interesul Porţei, şi cere numai decât dela aceasta ratificarea păcei, ceace Poarta, văzând că nu mai poate înlătura nici într'un chip, se hotăreşte a face în 2 Fevruarie 1775, prin un ambasador extraordinar trimis la Petersburg.

Totuşi nici cu această ratificare nu se sfârşiră neînţelegerile între Rusia şi Poartă. Aceasta încuviinţă tratatul numai pe hârtie şi se opuse apoi din toate puterile la executarea lui, încât lipsa de bună credinţă în aplicarea păcei dela Kuciuk-Kainargi, este unul din motivele războiului din 1787.

III

RĂPIREA BUCOVINEI

1. POLITICA GENERALĂ

Care au fost urmările răsboiului din 1768—1774 asupra ţărilor române.

Austria faţă cu Rusia şi Turcia. — Prin tratatul dela Kuciuk-Kainargi Rusia dobândea dreptul de protecţiune asupra ţărilor noastre, dreptul de a ,,vorbi în favoarea lor'' cum se exprima însuş tratatul. Ce erà să însemneze acest drept, de o camdată nu se putea şti, şi rămânea ascuns în gândul născocitor al cabinetului de Petersburg, înţelesul pe care erà să-l deie acestei condiţii a păcei.

Totuş este sigur că dacă Rusia părăsì ideea la început atât de pronunţată, de a nu anexa principatele, şi se mulţămi cu atât de puţin, aceasta a făcut-o nu din bună voinţă către Poartă, pe care din potrivă voia s'o îngenuncheze cât se putea mai mult ci pentru a nu nemulţumi pe Austria, care se arătà foarte îngrijită când văzù pe Ruşi că ocupă ţările române. De aceea Austria şi încheiase acel faimos tratat de subsidii, îndatorindu-se până a declara Rusiei răsboi la caz de nevoie. Că acest tratat nu erà de loc serios din partea Austriei, ne-o dovedeşte prea bine rezultatul la care a ajuns; dar pentru Rusia, căreia toate puterile nu eraù de loc de prisos întru a susţinea lupta începută, acest tratat nu încetà de a fi foarte ameninţător şi erà mult mai cuminte pentru dânsa a se retrage. Austria însă se arătă îngrijită numai cât în privirea ţărilor române,. lăsând Rusiei deplină libertate în celelalte punturi. Fiindcă Ruşii aveau de o cam dată interesul cel mai mare de a devenì stăpâni a casă la dânşii, lucru la care nu puteau ajunge fără ca Poarta să recunoască neatârnarea Tătarilor şi să cedeze Rusiei porturile de pe Marea

Neagră, apoi împărăteasa Caterina a II-a se înduplecă uşor de a cumpără prietenia sau cel puţin de a înlătura duşmănia Austriei, mulţumindu-se cu ceva mai puţin în privirea ţărilor române, cu atât mai mult că ea se aşteptà la o despăgubire mai mult decât îndestulătoare, cum am văzut mai sus, din plănuita împărţire a Poloniei. [1]

Grigorie Alexandru Ghica, Domnul Moldovei 1774 — 1777
In ti npul lui s'a răpit Bucovina
Colecţia Academiei Române

Este mai mult decât sigur că Austria voia să-şi păstreze putinţa de a pune ea mâna pe ţările române, politică ce urmase

[1] „Besonders seitdem ihn dasz von Ihrer Ruszisch-Kaiserl. Majestät zu geben beliebte Versprechen wegen Entsagung der vorigen Absichten auf die Moldau und Wallachey, in Ansehung des unmittelbaren Interesse seiner Staaten, heruhiget.. Her Graf v. Orlow erwiederte hierauf dasz seine Kaiserinn ihr einmal gegebenes Wort wegen der Wallachey und Moldau nicht weiters abändern würde" etc. Thugut c. Kaunitz, 5 Sept. 1772, în Hurm. *Doc.* VII, p. 97. Vezi mai sus p...... Cu drept cuvânt vede Dora D'Istria în acest tratat obârşia răşluirii Bucovinei. *Gli Albanni in Rumania.*

în totdeauna. Astfel prin tratatul de la Passarovitz (1718), Austria dobândise între altele şi Oltenia pe care o pierde apoi prin tratatul de Belgrad (1739) şi aceiaş parte din Muntenia o stipulează ea prin tratatul de subsidii în cazul când ar reuşi în mediaţia ei către Rusia [2]. In această părere ne întăresc nişte cuvinte misterioase din o depeşă a baronului de Thugut către ministrul austriac, principele de Kaunitz, în care Thugut referă: că fiind la Focşani, cu prilejul congresului dintre Ruşi şi Turci a venit la el doi boieri să-l roage ca curtea din Viena să stăruiască pentru dobândirea neatârnărei principatelor de Poarta otomană, pe care boieri el i-a îngăimat cu vorbe frumoase, întru cât nu putea „iniţia pe aceşti domni în secretul intenţiunilor înaltei Curţi imperiale asupra viitoarei stări a principatelor". [3] Aceiaşi ideie reiesă mult mai lămurit din alte apreţuiri ale baronului de Thugut asupra păcei de la Kuciuk-Kainargi în care arătând cum Turcia este cu totul pierdută şi urmează în curând a fi înlocuită prin un imperiu ruso-oriental, observă că din această cauză Rusia nu voeşte să mai întindă posesiunile sale la Nistru şi la Dunăre şi că la curânda cădere a Porţei ţările mărginaşe dela nord precum Bosnia, Serbia, Moldova, Valachia, chiar din acea cauză vor trebuì să cadă la Austria, fiindcă nişte asemenea ţări n'ar aveà nici o valoare pentru imperul ruso-oriental [4].

Austria deci, având vederi anumite asupra principatelor noastre, înţelegem prea bine cum de nu învoia Ruşilor să se aşeze în ele; căci faţă cu repeţitele lovituri ce Ruşii dădeau Turciei, şi mai ales acuma, faţă cu disolvarea imperiului otoman, care se aştepta din toate părţile, trebuia ca şi Austria să-şi asigure o parte din moştenire, şi de sigur că cea mai bună între toate erau ţările române.

Tocmai din pricina acestei politici a Austriei faţă cu Turcia, izvorî urmarea cea mai însemnată a războiului asupra ţă-

[2] „Art. II: La sublime Porte, pour témoigner sa gratitude et reconnaissance parfaite des procédés généraux qui ont été maniiestés de la part de Leurs Majestés Impériale et Royale Apostolique, leur remettra de plein gré et leur cédera en don toute la partie des dépendances de la Province de Valachie, qui se trouve bornée d'un côté par les frontières de la Transilvanie et du Banat de Temeswar, d'un autre par la rivère Olte, et la Cour impériale exercera de plus la superioiité sur la rivière Olte". Hurm. *Doc.* VII, p. 86. Aceiaşi arătare făcută de Ath. Comnen Ipsilanti (mai sus p. 42 nota 12) p. 522.

[3] „Da diese Herren in das Gehermnisz der Gesinnungen des Allerhöchsten Hofes über den künftigen Zustand der beiden Fürstenhümer zu ziehen nicht thunlich war". Thugut către Kaunitz *ibidem*, VII, p. 93.

[4] Thugut c. Kannitz depeşă din 3 Septemvrie 1774 în Zinkeisen, *Geschichte des osm. Reichs.* Vol. V, p. 84. Cf. un document din 1771, în Hurm. *Doc. Suplement,* I, p. 858: Il est également incompatible avec la sureté et tranquillité des états autrichiens que ces deux provinces (Moldavie et Valachie) passent sous la domination d'un autre prince, faible ou puissant cela est égal", aşa dar sau rămână la Turci sau să le iee Austria; Rusia însă nu.

rilor noastre, urmare indirectă, dar care lovi mai greu în ele de cât chiar cele directe, căci conduse la răpirea unei părţi din ţară, la o desmembrare a Moldovei, precedent fatal, care în curând fiind pus în aplicare de către însuşi proteguitorii ei, reduse întinderea ţărei la mai puţin de jumătate, îi răpi toată puterea sa de viaţă şi-i arătă cu groază abisul în care pare că erà menită a dispăreà în întregimea ei. Vorbim de răpirea Bucovinei care se întâmplă în anul imediat următor păcei dela Kuciuk-Kainargi, 1775.

Dacă Austria puteà să împiedice pe Ruşi de a pune mâna pe principate, nu erà tot atât de uşor pentru dânsa a se substitui Rusiei, tocmai în prevederea unei opuneri la realizarea acestui plan. Aşa vedem că Austria se temea ca renunţarea Rusiei la ocuparea ţărilor noastre să nu fie numai cât nominală, că „deşi nu ar contrazice în mod public făgăduinţele date Curţei prea înalte, totuşi Rusia şi-ar asigurà pentru totdeauna supunerea şi atârnarea principilor Moldovei şi ai Valachiei, precum şi acea a locuitorilor acestor ţări, prin dobândirea dela Poartă a unor foloase în favorul lor, consfinţite prin tratatele sale"[5]; şi aceasta mai ales când vedea că textul tratatului se ţinea atât timp ascuns de dânsa. Se temea deci Austria ca prin acel tratat să nu se stipuleze ca principatele să stea „numai ca Raguza sub protecţia înaltei Porţi, bucurându-se astfel de o deplină neatârnare", să nu fie scutite de dări şi de alte necazuri din partea Turcilor, când atunci aceste ţări foarte roditoare „ar provocà o emigraţie foarte însemnată din Austria"; să nu fie earăşi dată alegerea domnului poporului, şi altele de aceste[6].

Austria deci se aşteptà din partea Rusiei la o înriurire covârşitoare asupra Românilor, care deşi nu ar fi în formă sub stăpânirea ei, totuş în faptă s'ar purta ca nişte supuşi credincioşi, ar împlini în toate dorinţele ţarului, într'un cuvânt ar suferi în loc de suzeranitatea Porţei acea mult mai serioasă şi mai reală a Rusiei. Acesta erà punctul de vedere predomnitor în politica Austriei faţă cu Rusia.

In privirea Turciei lucrurile stăteau cu totul altfel şi prin urmare şi politica trebuia să se conforme lor. Turcia arătase o slăbiciune atât de mare în încheierea păcei de la Kuciuk-Kainargi, încât Austria se convinsese că cu puţină îndrăzneală poţi dobândi dela Poartă multe. Fusese destul că Austria să făgăduească Porţei amestecul său în războiul cu Rusia, fără a-i da vre-o garanţie despre seriozitatea făgăduinţelor sale, pentru a face pe Poartă să-i numere mai multe mii de pungi

[5] Thugut c. Kaunitz, 5 Sept. 1772, Hurm. *Doc.* VII, p. 97.
[6] Kaunitz c. Thugut Sept. 1774, *ibidem*, I, p. 104, 105.

de bani. Intr'un cuvânt Turcii pierduseră cumpătul, şi faţă cu ruina Imperiului Otoman, care se aşteptà pe fiece zi, erà bine se apuci a lua ceva înainte, precum fac creditorii unui neguţitor ce este în ajunul de a dà faliment. Că atare erà principiul conducător în politica austriacă faţă cu Poarta, ne-o dovedeşte o instrucţiune a ministrului Kaunitz către reprezentantul Austriei la constantinopole, baronul Thugut: „Starea de faţă a Porţei este cu totul deosebită de acea ce era mai înainte. Toate lucrurile şi planurile omeneşti sunt într'adevăr supuse la nişte întâmplări atât de neaşteptate, încât este peste putinţă de a prevedea cu destulă siguranţă modul împlinirei lor. Totuş un ochiu politic poate cu toată probabilitatea prevedea că, dacă Rusia, precum nu poate fi nici o îndoială, va şti să se folosească cum trebuie de avantajele câştigate prin pacea din urmă, iar Poarta, precum nu ne putem decât aştepta dela corupţia constituţiei ei fundamentale, va stărui în letargia şi nelucrarea ei de până acum, — atunci este cu neputinţă ca să nu se întâmple în Orientul Europei mai curând sau mai târziu o revoluţie capitală. Singura această perspectivă este mai mult decât de ajuns spre a îndepărtà dela orice tratări şi legături generale cu Poarta care ar fi îndreptate asupra vremurilor viitoare fără a aduce vre-un folos actual, căci în viitor lucrurile pot să se schimbe cu totul şi o atare schimbare poate să necesiteze nişte măsuri cu totul contrare de cele ce s'ar fi luat" [7].

Către Rusia deci teama ca aceasta să nu dobândească o prea mare influenţă în principate, către Turcia o politică de desbrăcare, iată ce au hotărât pe Austria a pune mâna cel puţin pe o parte din pământul ţărilor române. Că Austria s'a mulţumit numai cu Bucovina şi n'au luat mai mult, se datoreşte de o parte temerei de Rusia, pe de alta naturei pretextului în puterea căruia au ocupat Bucovina şi în sfârşit desvoltărei ulterioare acestei împrejurări, cu toate că intenţia nu i-a lipsit în această privire.

Austria avea cu atât mai mult temei de a se teme de influenţa rusească în principate şi cu deosebire în Moldova, cu cât la domnia acestei ţări fusese numit, după stăruinţele Rusiei şi a Prusiei, care şi pe atunci mergea alăturea cu Rusia, fostul domn al Munteniei, Grigore Ghica (Oct. 1774 — Oct. 1777). Acest domn se arătă dispus a sluji interesele Ruşilor când ocupară ţările române, ceeace făcù ca să fie foarte bine tratat de Ruşi, luat împreună cu mitropolitul şi dus cu toate onorurile la Petersburg [8]. Aice Ruşii voiră a-l întrebuinţa pentru începerea negocierilor lor cu Poarta, şi după ce-i dăruesc o sumă

[7] Kaunitz c. Thugut, 6 Ianuarie 1775 *ibidem*, p. 118, 119.

[8] Kaunitz c. Thugut, Martie 1770, *ibidem*, VII, p. 74. Sabaier c. Choiseul 9 Martie 1770 *ibidem*, XVI, p. 47.

de bani şi o preţioasă tabachere în brilianturi şi primesc pe fiul său în corpul cadeţilor, îl trimit la armată cu instrucţiuni pentru îndrumarea păcei [9], după cum arătat mai sus.

Din contră principele Ghica fusese în totdeauna rău văzut de Austriaci, şi cauzele acestei disgraţii ni le spune baronul de Thugut în una din depeşile sale: ,,Numirea lui Ghica în un principat vecin cu ţările prea înaltei Curţi nu poate fi din mai multe puncte de vedere conformă cu interesele acesteia; mai întâi fiindcă în timpul domniei sale anterioare comandantul cezaro-crăesc dela graniţă n'au avut a se lăudà de purtarea lui; apoi sprijinul actual al Rusiei şi Prusiei este datorit numai cât de o parte înţălegerei sale culpabile cu Rusia la izbucnirea războiului, de alta serviciilor pe care le-au făcut ca dragoman al Porţei, la tratările cu emisarul prusian Rexin în sprijinirea lui şi spre dauna curţei imperiale' [10].

Şi tocmai acest principe este chemat de Ruşi la domnia Moldovei. Poarta încuviinţase numirea lui din prietenie către Prusia, şi Austria se temea de a se opune făţiş, pentru ca nu cumva Ghica, devenind domn în contra voinţei ei, să-şi facă din el un duşman, în nişte împrejurări, unde bunele raporturi cu domnul Moldovei, trebuia să uşureze foarte mult realizarea scopurilor ei asupra Bucovinei. Deaceea după ce ambasadorul austriac stărueşte pe ascuns în contra numirei lui Ghica, văzând că nu poate izbutì la nimica schimbă tactica, se preface el însuşi a stăruì pentru numirea lui, şi se poartă mai ales foarte bine voitor către familia lui Ghica, cu atât mai mult că socrul acestuia, Iacovaki Rizu, se arătase plecat a sluji interesele Austriei şi că Thugut nu voia să şi-l înstrăineze [11].

Legături cu împărţirea Poloniei. — Că Rusia insuflà la început Austriei o teamă foarte mare, nu rămâne nici o îndoială. Aşa Austria nu voieşte să întreprindă negocierile pentru luarea Bucovinei, cât timp feld-mareşalul Romanzow nu eşise din Moldova [12]. Ba chiar pentru a grăbì eşirea acestuia şi a câştiga învoirea sa tăcută la ocuparea Bucovinei, Austria îl corupe cu

---

[9] Kaunitz c. Thugut, 21 August 1770, *ibidem* VII, p. 80.

[10] Thugut c. Kaunitz 17 August 1774, *ibidem*, VII p. 103. Amănuţimi asupra cauzelor înduşmănirii lui. Thugut c...... în Dora d'Istria *Gli Albanni in Rumania* 18..... p. 323 şi urm.

[11] Thugut ,c. Kaunitz *ibidem*: „so suchte ich auf der andern Seite die Gikaische Familie mittlerweille mit gutten Worten bey der Meinung einer für den Ghica nicht ungeneigten Willfährigkeit zu unterhalten; wobey ich diesen Wege um so eher einschlagen zu müssen erachtet habe, als besonders der Schwiegervater des Gica, Iakobaki Riso, sonst für den allerhöchsten Dienst vergnügliche Ergebenheit zu bezeigen beflissen ist und &...." Comp. p. 105

[12] Thugut c. Kaunitz, 3 Decembrie 1774, *ibidem*, VII, p. 109.

5.000 de galbeni şi cu o tabachere de aur împodobită cu briliante [13].

,,Dacă nu am pus mâna pe acest district în timpul războiului, zice Kaunitz către Thugut, aceasta provine de acolo, că Rusia ocupase prin arme şi jure belli Moldova şi Valachia, şi deci ar fi trebuit intrat cu această Curte în tratări formale; că apoi Curtea noastră din cauze cunoscute d-voastră nu voia nici într'un chip să aibă aerul de a lua parte la duşmăniile contra Porţei, precum iarăşi nu voia să amestecăm numitul district în împărţirea Poloniei şi în certele cu regele Prusiei pentru equivalentul părţilor luate". Mai ales cu Prusia aveà Austria greutăţi. In o depeşe a lui Breteuil ambasadorul francez din Viena către de Vergennes din 19 Aprilie 1775 găsim că principele de Kaunitz ar fi declarat ambasadorului francez că ,,dacă ministrul prusian îndrăznia să-i ţină cu limbagiu descuviinţator, l'ar pune îndată la locul lui; că această ar fi numai o izolată de graniţi care nu avea raport decât cu Turcii şi care nu ar puteà fi nici într'un chip amestecaţi cu coîmpărţitorii Poloniei" [14]. Dar numai cât greutatea unor negocieri nu ar fi speriat pe Austria dacă nu s'ar fi temut ea ca Turcii, văzându-se astfel despoiaţi fără nici un motiv de Austria, să nu alerge la foştii lor duşmani, să le cedeze asupra punctelor capitale ale tratatului, cerându-le intervenţiunea în favoarea lor. De aceea Thugut se grăbeşte a sfătuì pe cabinetul din Viena ca să se gândească bine la mijloacele de întrebuinţat pentru a face ca această împrejurare să nu prea bată la ochi, şi o asemenea ocupaţiune să nu fie luată drept proba unei înţelegeri prea strânsă cu Rusia, şi prin urmare ca o ruptură reală şi generală, prin care s'ar uşurà lui Muhzun Oglu (marele vizir) realizarea intenţiunilor sale primejdioase pe lângă noul sultan, şi prin o pace neprecugetată s'ar arunca totul în mâinile Rusiei" [15].

Dar atâta nu erà de ajuns. Trebuia înşelată Poarta prin nişte făgăduinţi dibace, pentru viitoarea intercesiune a Austriei în favoarea ei, în daraverele ce le avea cu Rusia, şi a-i arăta, că ea trebuie să cedeze acea bucăţică de pământ în schimbul unei prietenii atât de folositoare. Ii aminteau mai ales şi făgăduinţele fostului sultan, făcute prin tratatul de subsidii în privirea Olteniei, ca şi când Austria ar fi împlinit din partea ei îndatoririle ce luase asupră-i prin acel tratat. Pentru a încredinţa pe Poartă şi mai mult despre curăţenia intenţiilor

[13] ,,Eine Verehrung von 5000 ducaten und einer goldenen mit Brillianten besetzten Tabatier gemacht, und hierauf überzeugende Proben von des Herrn Feldmarschalles guten Gesinnung erhalten haben". Kaunitz c. Thugut 7 Fevruar 1775, *ibidem*, VII, p. 133.

[14] Kaunitz c. Thugut, 20 Sept. 1774, *ibidem*, p. 106. *ibidem* XVI p. 579.

[15] Thugut c. Kaunitz, 3 Fevr. 1773, *ibidem*, p. 98.

sale, Austria o sfătueşte ca să se întărească din spre mare, din cotro pot acuma să-i vină cele mai mari pericole; dar aceste sfătuiri Austria le face în cel mai mare secret, temându-se că dacă Rusia ar afla de dânsele, să nu se opună apoi de necaz din toate puterile la realizarea planurilor ei [16].

Pe de altă parte însă Austria nu uita de a atrage şi pe Rusia în favoarea ei, arătându-i că prin luarea Bucovinei s'ar exercita asupra Turciei o presiune foarte favorabilă intereselor Rusiei, prin care s'ar grăbi încheerea păcei după dorinţele sale [17].

Astfel ţesea Austria iţele complicate ale politicei sale pe care chiar diplomaţii de atunci, destul de liberali în chestiuni de moralitate, nu se sfiau a o numi şireată (artificieuse), plină de şmicherii (duplicité) şi de lăcomie (avidité) [18].

Rusia păzi în tot decursul acestei afaceri o neutralitate care nu se poate explica altfel de cât prin încurcarea în care se găsea faţă cu Austria din pricina împărţirei Poloniei [19]. Pentru a putea însă înfrânge măcar întrucât-va ambiţia nemăsurată a Austriei care, după părerea Rusiei, „dorea să guverneze Europa într'un mod despotic prin rezoluţiunile luate în cabinetul său''[20], ea caută a stârni pe Poarta împotriva Austriei. arătându-i între altele (în unire cu Prusia), că Europa întreagă este uimită văzând cum Turcia, care n'au pierdut mai nimica într'un război atât de crâncen cu Rusia, să piardă în timp de pace la Austria o porţiune atât de însemnată de pământ. Dar afară de asemenea uneltiri ascunse, Rusia nu vrea nici într'un mod să ia parte făţişe în această afacere. Atât Rusia cât şi Prusia eraù de părere că atare împrejurare nu merită ca ele să se arunce într'un război, dară dacă Turcii ar voì să alunge pe Austriaci din Bucovina, ele nu ar aveà nimic de împotrivit [21]. Prusia stăruià cu toate acestea la Rusia ca, în cazul când ea nu s'ar opune la întinderea Austriei în Moldova ar fi drept şi conform cu principiul echilibrului ca să se lase pe regele Prusiei să se bucure în linişte de stăpânirea porţiei de pământ dobândită dela Polonia. Rusia erà de părere că înaintarea Austriei ar întări mai mult stăpânirea ei şi a Prusiei asupra porţiilor luate [22]. Se vede deci că cu toată apărarea Austriei de a amesteca anexarea Bucovinei cu împărţirea Poloniei acestă cinstită operaţie erà pusă

[16] Kaunitz c. Thugut, 6 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 119.

[17] Depeşa conteiui de Solms ambasadorul Prusiei la Petersburg către Friderik al II-le, din 27 Dec. 1774, raportată de Zinkeisen *Gesch. des osm. Reiches* VI, p. 111.

[18] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 107 şi 113.

[19] *Ibidem, l. c.* VI, p. 107.

[20] *Ibidem, l. c.* VI, p. 108.

[21] *Ibidem, l. c.* VI, p. 108. Comp. von. Solmş c. rege 8 Noembrie 1774 în N. Iorga *Acte şi Frg.* II p. 79. „Si les Turcs voulaient ces en chasser, il tandroit les laisser faire et ne point s'en meler".

[22] Regele c. von Solm, 5 Noembrie 1774, N. Iorga. *Acte şi Frg.* II, p. 79.

prin însuşi împrejurările cu cealaltă tot atât de cinstită operaţie a împărţirii Poloniei, ceeace mai la urmă chiar . . . . nu puteà cu totul tăgădui întrucât recunoştea că ,,privia acestă dobândire ca o urmare a celei a Poloniei", ceeace reieşia chiar din temelia dreptului ei asupra Bucovinei pe care o dedea drept o dependinţă a Pocuţiei [23]. Divanul însuşi a Moldovei împreună cu principele Ghica cer ocrotirea Rusiei împotriva acestei trunchieri; dar Rusia le răspunde că ,,de când această ţară a fost înapoiată Porţei, ea nu mai are nici un drept a se amesteca în trebile ei" [24].

Ce devenise protecţia rusască? Unde rămăsese dreptul ei de intervenţiune în favoarea principatelor? Dacă aceste aveau vreodată nevoie de sprijinul cuiva, apoi de sigur că erà în împrejurările de atunci; dar Rusia întoarce spatele, când Moldova îngenunchiată întinde mâinile spre dânsa. Pentru ce aceasta? Pentrucă dreptul de intervenire fusese stipulat, nu în interesul ţărilor române, ci în acel al Rusiei, care era să-l întrebuinţeze atunci când i-ar fi venit la socoteală atunci când din asemenea intervenire erà să rezulte un folos pentru dânsa, şi nu acum când dacă nu eşia vre-o pagubă, de sigur că nu răsărea pentru dânsa nici un câştig! Atât de adevărat este că în politică nu încap alte consideraţiuni decât acele ale interesului, şi că o naţiune care face politică sentimentală dovedeşte că nu este coaptă pentru viaţa publică.

Dintre celelalte puteri, numai Anglia şi Franţia puteau să joace un rol mai însămnat în afacerea cedărei Bucovinei dar din împrejurări politice anterioare ele fură împiedecate dela aceasta. Anglia perduse orice influenţă în divan prin sprijinul dat Rusiei, în cât glasul ei nici nu erà luat în băgare de seamă; Franţia de asemenea prin tratatul din 1758 cu Austria pe care Poarta îl interpreta că ar puteà fi îndreptat la vreme de nevoie şi în contra sa, pierduse cu totul simpatiile Porţei. Franţia erà însă ţinută prin tratatul încheiat cu Austria, să sprijine interesele nouei sale alte aliate, şi de aceea după terminarea afacerei găsim o depeşă a ministerului afacerilor străine francez către ambasadorul său din Constantinopole, comitetele de St. Priest, în care îi arată înalta mulţumire a stăpânului său, regele, asupra purtărei sale în această daraveră, Curtea de Viena mulţumind ea însuşi regelui pentru bunele oficii prestate de ambasadorul francez ,,cu acest prilej intersant" [25]. Nu e vorbă

[23] Von Solms c. Rege. 20 Dec. 1774, *ibidem*, p. 87.

[24] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 111, Comp. Kaunitz c. Thugut, 21 Fevr. 1775, Hurm. *Doc.* p. 140.

[25] Afacerile străine, c. de St. Priest, 2 Iulie 1775, Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 936. Intr'o altă depeşă a lui de St. Priest c. Afacerile străine, din 30 Martie 1776, acesta dându-i samă despre stăruinţele Iale în chestia delimitărei îi spune ,,j'ai plaidé la cause de la cour de Vienne", *ibidem*, p. 947.

că şi Franţia fusese înşelată de Austria prin aceea că principele de Kaunitz declarase ambasadorului francez din Viena că erà vorba de un schimb, dar Thugut neştiind că ministrul său făcuse aceasta arătare reprezentantului Franţiei spusese celui din Constantinopol al aceleiaşi puteri că nu erà o chestie de schimb, încât aceste două declaraţii contrazicătoare ar fi putut deschide ochii politicei franceze deoarece din cauza proaspetei prietenii ce o legà cu monarhia habsburgică nu ar fi avut interes a închide ochii [26]. Bine înţeles însă că înrâurirea acestor două curţi a fost numai de a doua mână, şi că acele ce au determinat rezultatul final au fost tot arbitrii cei mai apropriaţi ai Orientului. Rusia, Austria şi până la un punct şi Prusia [27].

2. POLITICA SPECIALĂ

. . . . Austriei. — Pretextele pe care Austria le punea înainte pentru a îndreptăţi luarea Bucovinei eraù următoarele:

Mai întâi ea pretindea că în totdeauna între Austria şi Turcia fusese certe din pricina delimitărei graniţelor; că nici odată Turcia nu se înduplecase a trimite o comisiune care în înțelegere cu Austria să pună odată capăt acestei stări de lucruri că în timpurile din urmă Austria fiind nevoită să tragă un cordon din cauza ivirei ciumei în Turcia, pentru a nu da însăşi ea armele în mâinile acesteia, trăgând cordonul în dosul posesiunilor pe care ea le reclama, a fost nevoită să le cuprindă în el şi prin aceasta au cuprins şi Bucovina [28].

Al doilea motiv erà că Austria prin împărţirea Poloniei venise în stăpânirea Pocuţiei. Pocuţia însă în timpurile vechi ar fi posedat într'un mod neîndoielnic Bucovina, şi deci Austria ca reprezentantă a drepturilor Pocuţiei putea să le valorifice mai ales când documente autentice atestau vechea stăpânire a Pocuţiei asupra Bucovinei şi Poarta uzurpase acest district într'un mod abuziv [29].

---

[26] Mai multe acte, *ibidem* XVI, p. 577. In multe din ele găsim naiva arătare a lui Georgel c. Vergenne; „Un mensonge de cette nature serait d'une improbité qui n'est pas a presumer entre deux cours alliées". *ibidem*, p. 573. Parcă era singura minciună întrebuinţată de Austria pentru a repurtà acest triumf diplomatic!

[27] Kaunitz c. Thugut, 5 Ianuarie 1775. Hurm. *Doc.* VII, p. 117 şi depeşele comitelui de Solms din 18 Mai 1775, raportate de Zinkeisen, *l. c* VI, p. 114.

[28] Nota Austriei către Rusia din 1774 raportată de Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 109.

[29] „Cette partie de la Moldavie ayant appartenu autrefois, comme on serait en état de la prouver par des titres autentiques". Von Solms c. rege 25 Noembrie 1774, N. Iorga, *Acte şi Frg.* II, p. 82.

Pe lângă aceste două motive, care constituiesc oarecum dreptul Austriei, asupra acelei bucăţi de pământ, ea mai invoca şi altele curat utilitare şi de care nu ne vom ocupa, fiindcă de altfel pe motive de utilitate am putea în totdeauna despoià pe oricine de cele nai sfinte drepturi. Intre aceste erau : oprirea dezerţiunilor armatei imperiale şi stabilirea unei comunicaţiuni mai directe între Galiţia şi Transilvania.

In privirea punctului d'intâi de drept este de observat că într'adevăr Austria protestase de mai multe ori împotriva încălcărilor graniţelor ei de către locuitorii principatelor[30]; dar aceasta se întâmplase în totdeauna pentru graniţele Transilvaniei, şi nu înţelegem cum se amesteca acum chestiunea încălcărei graniţelor cu drepturile Pocuţiei asupra Bucovinei. Sau Pocuţia posedase Bucovina şi avea un drept la stăpânirea ei, şi atunci a se invoca o călcare de graniţe erà de prisos : sau nu-l avea, şi atunci nu putea fi înlocuit prin o pretenţie de călcare de graniţă. Această contrazicere erà privită încă de Frideric al II-lea ca partea cea slabă a memoriului Austriei către Rusia în chestiunea Bucovinei. El observă cu foarte mare dreptate că certele pentru graniţi, care derivau tocmai din pacea de Belgrad, sunt necontenit amestecate cu drepturile ce posesiunea Pocuţiei le-ar da asupra Bucovinei. „Aceste drepturi ar putea fi apoi în genere numai cât o urmare a celora pe care curtea de Viena le-au dobândit în privinţa *acelei părţi* a Pocuţiei, ce i s'au dat prin tratatul de Petersburg, asupra împărţirei Poloniei". Prin urmare chiar dacă Austria voia să invoace drepturile Pocuţiei, nu putea să o facă pentru întreg, ci numai pentru partea ce primise ea, căci cealaltă parte o luase Rusia. Nu numai că Românii ar fi încălcat fără . . . . . . şi că s'ar fi alipit prin uzurpare parte din Transilvania la Moldova şi Muntenia, dar se constată chiar de documente emanate dela Austria însăşi că ea bună oară îşi anexase Mehadia cu băile lui Hercul care mai înainte erau ale Munteniei[31].

Ce documente va fi avut Austria pentru sprijinirea cerefei sale nu cunoaştem, căci nici odată ele n'au fost date la lumină[32]. Atâta ştim că Pocuţia însăşi a fost ades obiect de ceartă între domnii noştri şi regii Poloniei, dar că nici odată Pocuţia n'au domnit asupra Bucovinei, aşa precum în această parte se aflau chiar scaunul de reşedinţă a Moldovei, Suceava, Rădăuţii acel al unui episcop înfiinţat încă de Alexandru cel Bun mânăstirile

[30] Hurm. *Doc.* VII, p. 30, 32, 47, 77. In raportul comitelui Herck c. Maria Tereza 16 Iulie 1775 cetim cà dobândirile Austriei nu sunt . . .

[31] Scrisoarea lui Frideric al II-lea către contele de Solms 7 Ianuarie 1775. în Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 101.

[32] De St. Priest c. afacerile străine, 20 Ianuarie 1775 spune : „la cour de Vienne est sans scrupule pour cette usurpation pour laquile nons savons qu'elle a vainement cherché des documents". Hurm. *Doc. Supl.* I, vol. I, p. 919.

Putna, locaşul de îmormântare a domnilor moldoveni, Suceviţa Voroneţul, Dragomirna, şi desigur că nişte asemenea aşezări nu s'ar fi făcut în o parte de ţară stăpânită de străini.

Dar noi am arătat adevăratul motiv ce au făcut pe Austria să ocupe Bucovina, anume acela de a se folosi şi ea din despoierea Porţei, şi fiindcă acest motiv nu putea fi mărturisit, ori care altul, fie cât de slab, vinea mult mai la îndămână. In puterea acestor aşa numite drepturi, Austria, fără a mai aştepta rezultatul unor negocieri, pune mâna pe Bucovina, sigură fiindcă „o intrare în posesiune actuală ar fi mult mai uşor de păstrat de cât de a dobândi o cesiune dela Poartă, şi că prin urmare ar fi bine ca la cea d'intăi ocaziune favorabilă să se pună mâna pe bucata de pământ în chestie, fără a sta mai mult la îndoială".[33]

Tot odată pentru a intimida pe Poartă, Austria concentrează nişte trupe la hotar, spre a arăta prin aceste pregătiri răsboinice că este hotărâtă a păstra cu ori ce preţ districtul ocupat; nu mai puţin se foloseşte Austria şi de neştiinţa geografică a Porţei, pentru a susţinea că porţiunea din Moldova pe care o cere este de o întindere cu totul neînsemnată, şi că nu ar merita de loc importanţa ce caută să i se deie, mai ales în cumpănă cu prietenia curţei împărăteşti[34].

Văzând Moldovenii acest pericol ce ameninţa moşia lor, ei trimit prin organul domnului lor, Grigore Ghica, la Poartă, un protest făcut de întregul divan al ţărei, în care se arăta: „că procedarea Austriei nu se împacă de loc cu asigurările de prietenie ce atâta de des le-au dat Porţei; că districtul luat de Austria este o aşa parte din Moldova în cât întrece toată rămăşiţa a cesteia în rodire şi valoare lăuntrică; că toţi locuitorii principatului cer ajutorul efectiv al Porţei în contra unei încălcări atât de simţitoare"[35].

Acest protest însă pentru nenorocirea ţărei nu se mulţămea numai cu atare arătări, ci ca şi când s'ar fi făcut în repeţite rân-

[33] „Eine wikliche Possessionsergreifung weit leichter zu behaupten, als eine Cession von der Pforte zu bewirken sein dörfte; dasz folglich vielleicht bey erster guter Gelegenheit, ohne sonderlichen Anstand, zur wilkrichen Besitzergreifung zu schreiten sein dörfte". Thugut c. Kaunitz, 3 Fevr. 1773, Hurm. *Doc.* VII, p. 100.

[34] „Vor allen dingen in zuverlässiger Erfahrung zu bringen, ob die Pforte die Sache für sehr wichtig und grosz ansehe, oder aber ob sie den geringen Werth des Anstandes, und dagegen die Nutzbarkeit unserer fortdauernden Freundschaft in billiger Erwägung ziehe". Kaunitz c. Thugut, 20 Sept. 1774, *ibidem* VII, p. 106.

[35] „Wie wenig die occupation des Bucoviner Districtes mit den der Pforte so oft gegebenen Versicherungen der allerhöchsten Freundschaft ubereinstimme; dasz die in besitz genommene Gegend ein solcher Theil der Moldau wäre so den ganzen überrest an Fruchtbarkeit und innerlichen Wert überträfe; dasz die sämmtlichen Einwohner der Moldau, den werkthätigen Schutz der Pforte gegen eine so empfindliche Beeinträchtigung zurufen". Thugut către Kaunitz 4 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 112.

duri cereri către Poartă, care n'ar fi fost ascultate, ie tonul menințărei spunând mai departe că: „dacă sultanul, în contra tuturor așteptărilor nu ar da luarea aminte cuvenită interesului celui mai de căpitenie al unei provincii supuse lui, Moldovenii s'ar afla în o mare nedumerire ce mijloace să întrebuințeze pentru scăparea lor; dacă ar trebui ei singuri să-și caute mântuirea în puterile lor sau dacă la sfârșit desperarea și lipsa protecțiunei suzeranului legiuit i-ar împinge chiar într'acolo ca să-și caute ajutorul la bunătatea unei puteri străine". [36] La sfârșit protestul arăta că trupele austriace întrate în țara sunt într'un număr foarte mic (600 oameni) și că ar fi foarte ușor a le răspinge.

Acest protest pe care Ghica îl lucrase împreună cu boierii la mareșalul Romanzow [37], dovedește prea bine înrăurirea rusească în tendința de a spărie pe Turci cu protecțiunea Rușilor, fără a lua în băgare dea seamă că prin o asemenea amenințare se compromitea mai mult cauza Bucovinei de cum se sprijinea. Dar Rusia, care avea înteres a spărie pe Turci pentru a-i sili la executarea tratatului de Kainargi, împotriva căruia se opuneau încă mari greutăți, nu se uita de loc la interesul Moldovei, ci cătând numai la al său, se servea de această împrejurare pentru a-l apăra, compromițând țară și domnitor în ochii Turcilor.

Thugut, din punctul de vedere austriac, apreciază în modul următor acest document: „din cauza relei conceperi a preotestului, dreapta simțibilitate pentru nerușinata răsfățare a lui Ghica, au împrăștiat cu totul luarea aminte a Porței dela obiectul însuș al afacerei și au făcut pe Reis-Effendi să se exprime numai cât cu cea mai mare amărăciune asupra îndrăznețeì amenințărei că adecă Moldovenii s'ar putea adresa la o protecțiune străină" [38].

Astfel Austria câștiga un punct foarte însemnat, compromiterea țărei și a domnitorului, apărătorului ei firesc, în ochii Porței, și Thugut nu lasă de loc în părăsire această împrejurare; ponegrind din toate puterile pe Ghica, el accentua mai ales legăturile sale cu Rușii și aducea ca dovadă împrejurarea că mai multe din hârtiile lui Ghica către Poartă fusese aduse de curieri rusești, ceea ce dovedea o înțălegere evidentă între Ghica și Ruși, de vreme ce nu era cu putință ca Ghica să nu cunoască obiceiul rusesc de a deschide scrisorile [39].

---

[36] „Dasz wofern der Grossherr, wider alles Vermuthen, das wesentliche Interesse einer in Seiner Botmässigkeit gehörigen Provinz, nicht mit der erforderlichen Aufmerksamkeit beherzigen sollte, die Moldauer sich in groszer Verlegenheit befinden würden, was sie zu ihrer Rettung für Mittel anzuwenden, und ob sie selbst, nach ihrer etwaigen kräften, fur ihr Heil zu sorgen hätten, oder aber ob letzlich die Verzweiflung und der Abgang des Schutzes ihres rechtmässigen Oberherrn sie gar etwa dahin verleiten könnten, bei der Güte einer fremden Macht ihre Zuflucht zu suchen". Thugut c. Kaunitz, *ibidem*.

[37] Thugut c. Kaunitz. 4 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 117.

[38] Thugut c. Kaunitz, *ibidem*, 118.

[39] Thugut c. Kaunitz, 18 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 125; vezi și p 124.

Nu pentru întâia oară în lume norocul favoriza o cauză nedreaptă, şi Austriacii, vrednici imitatori ai Ruşilor în talentul de a se folosi de împrejurări, dobândiră din această întâmplare încurajarea cea mai puternică pentru a urma înainte planul lor de a despoia un stat mic şi căzut, lipsit de ori-ce ajutor. Şi vedem că au reuşit, dovadă că în politică dreptul este un nume şi cine se bazează pe el cade întotdeauna jertfă, căci izbânda o are numai forţa şi acel ce dispune de dânsa. Şi pare că aşa trebue să fie; căci dreptul nu poate fi aplicat între oameni de cât de o putere superioară; între popoare aceasta lipseşte şi trebuie înlocuită cu o alta, care nu poate fi decât puterea brutală a fie-căruia. Astfel s'ar aplica şi pentru popoare legea fatală a luptei pentru existenţa, în care numai cei mari şi tari au dreptul de a trăi, iar cei mici pot cel mult să năzuească a sluji celor mari de pradă şi de ospăţ!

Dar să ne întoarcem la istorie:

Ghica aveà încă un duşman care îi făcu cel mai mare rău. Acesta erà Alexandru Ipsilanti domnul Munteniei. Ajuns la domnie prin stăruinţele Austriei, care doria în totdeauna să aibă în principate domnitori supuşi voinţei sale, şi fiind prea bine informat de toate pasurile lui Ghica, îl pâra necontenit la ambasadorul Austriei din Constantinopole, punând pe acesta în poziţiune de a şti toate mişcările principelui moldovan, şi de a le combate cu cea mai deplină izbândă. Aşa principele Munteniei înştiinţează pe baronul de Thugut despre protestul lui Ghica către Poartă şi despre cuprinderea acestuia. Tot dela dânsul mai află internunţiul că Ghica ar fi scris acest protest în lagărul rusesc. Corespondenţa lui Thugut cu Ipsilanti erà atât de importantă în cât ambasadorul cere dela ministrul său o chee cifrată pentru a putea comunica cu principele Munteniei în toată siguranţa [40].

Şovăirile lui Grigore Ghica. — Inconjurat astfel de trădători din toate părţile şi având a se lupta pe de o parte cu intrigile atât de bine combinate ale cabinetului din Viena pe de alta cu sistemul de corupţiune [41] întrebuinţat de acelaş cabinet ca un vrednic ajutor al intrigilor sale, ar fi fost greu ori cărui om, chiar celui mai puternic şi mai hotărât de a lupta împotrivă. Cu atâta mai mult lui Ghica pe care-l vedem în tot decursul acestei afa-

[40] Thugut, c. Kaunitz, 4 Ianuarie 1775, *ibidem*, p. 111.

[41] Kauntz c. Thugut, 6 Ianuarie 1775: „Die von Eurer etc. vorgeschlagenen Mittel bestehen in der Furcht, in der *Bestechung* und in der sonstigen Ueberzeugung". *ibidem* VII, p. 119. Şi aceste principii au fost pe deplin puse în aplicaţie, mai ales cel de al doilea. Aşa Thugut cumpără pe dragomanul Porţei Const. Moruzi, *ibidem* VII, p. 130. pe Iacovaki Rizu, *ibidem*, p. 142, şi chiar pe Ghica era de multe ori vorba a-l corumpe (*ibidiem* p. 134, 142); despre Feld. Romanzow s'a vorbit mai sus. Pentru nişte dregători turci vezi mai jos.

ceri, șovăind între Austria și Rusia, neurmând o politică statornică și căutând a-și apăra poziția sa de domn cum se va putea mai bine. Așa îl găsim pe din dos uneltind cu Rusia pentru combaterea planurilor austriace, pe din față curtenind pe ambasadorul imperial, și voind să-l convingă că ,,fiind îngrijit ca nu cumva raporturile făcute de boierii moldoveni să ajungă la Poartă și pe altă cale, nu se poate opri de a le aduce la cunoștiința Porții; dar că el însărcinează pe Iacovaki Rizu ca să spună înternunțiului în secret despre toate pasurile lui, pentru ca acesta să poată lua măsurile necesare''[42]. Prin o scrisoare adresată lui Thugut în 29 Maiu el îi spune: ,,aflu cu plăcere încheierea tocmirei prietenești dintre cele două imperii, privitoare la granițele de către acest principat: sperez că mulțămirea pe care am resimțit'o în această împrejurare vă este cunoscută, și cu toate că trebue să fie o perdere foarte simțitoare pentru Moldova, pot să vă asigur, domnule, că am făcut tot ce a putut atârna de mine, contribuind în modul care mi-au fost prin putință la îndeplinirea acestei lucrări, după cum veți fi mai pe larg încunoștiințați din gura d-lui Iacovaki Rizu socrul meu, și că mă voiu folosi de toate prilejurile spre a putea arăta de acum înainte interesul ce'l port pentru izbânda Măriilor lor — cezaro-crăești, fiind bine încredințat, că Mărinimia Lor nu va întârzia de a face ca să simtă atât țara cât și eu desdăunarea acestei perderi prin semnele neîndoelnice și generoase ale Bunăvoinței Lor''[43]. In alte scrisori Thugut, Ghica adauge: ,,că el cu toate pasurile pe care împrejurările au putut să'l silească a le face, totuș în lăuntrul său în totdeauna au fost cu o adevărată plecare cătră prea înalta slujbă, și pe cât au putut pe sub mână au favorizat întreprinde-

---

[42] Thugut c. Kaunitz 18 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 122: ,,in der Beysorge, dasz die, von den Moldauischen Boyaren auf ihn erstatteten Berichte, vielleicht auch durch andere Wege hier kund werden konnten, sich zwar nicht zu entschlütten vermöchte, auch seinerseits davon gegen die Pforte Erwähnung zu machen; dasz er aber ihn Iacobaki Riso, ausdrücklich angewiesen hätte, mir zum voraus alles vertraulich mitzutheilen, um mich allenfall, in Stande zu setzen etc''.

[43] ,,Je ne puis qu'apprendre avec plaisir la conclusion de l'arrangement amical entre les deux empires, relativement aux frontières du côté de cette Principauté: j'espère que la satisfaction, que j'ai éprouvée en cette occasion, ne vous soit pas inconnue, et quoique ce ne peut être que une perte bien considérable pour la Moldavie, je puis vous assurer, Monsieur, que j'ai fait ce qui a pu dépendre de moi, en contribuant de la manière qui m'a été possible à l'accomplissement de cette (sic) ouvrage, ainsi que vous serez amplement informé par la bouche de Mr. Iacovaki mon beau père, et que je saisirai de même toutes les occasions de pouvoir témoigner par la suite la part que je prens pour le bien des intérêts de L. M. I. et R. bien assuré que Leur Magnanimité ne laissera pas de faire sentir au pais aussi bien qu'à moi le dédommagement de cette perte par les effets généraux et les marques efficaces de Leur bienveillance''. *Ibidem* VII, p. 170.

rea"[44]. Şi este de observat că cu cât Ghica vede că Austria câştigă şi că uneltirile secrete ale Rusiei nu es la nici un capăt, cu atâta el se apleacă către răpitoarea Moldovei, căutând să dobândească tot mai mult bunele ei graţii, căci ele se temea că Austria, care dobândise dela Poartă un lucru atât de mare, să nu izbutească mult mai uşor a-l mazili pe dânsul, în cazul când ar stărui până la sfârşit în împotrivirea sa. Astfel tot Thugut ne spune că „şi Voevodul Ghica, mai ales de când au văzut nesiguranţa ajutorului rusesc, pare a se convinge de necesitatea de a cáuta să se facă vrednic în viitor de buna voinţă cea prea înaltă"[45].

Ghica fusese într'adevăr înşălat de Ruşi. Aceştia căutase să-l întrebuinţeze numai ca un instrument al lor, şi văzând că nu pot dobândi nimica prin el, îl părăsesc voiei întâmplării. Aşa ei căutaseră a dobândi prin Ghica dărămarea cetăţei Hotinului, ceea ce principele Moldovei are buna credinţă a cere de la Thugut, Internunţiul însă presimţând în această cerere o uneltire rusască, făcută cu scopul sau de a dobândi ceva împreună cu Austria sau de a strica şi Austriei treaba ce o urmărea, se fereşte de a face o asemene cerere Porţei, care mai bine de cât ar fi încuviinţat'o era hotărită să facă răsboiu.

Ce rol deci jucase domnul Moldovei? Unul foarte trist şi înjositor. Unealtă oarbă în mânile Ruşilor, el servi interesclor lor, crezând că serveşte ale sale proprii şi se opuse Austriei la cedarea Bucovinei; căci după cum s'a spus, Rusia nu se putea opune făţiş Austriei din pricina împărţirei Poloniei; dar ea nu putea vedea cu ochiu bun întinderea Austriei în Moldova. Trebuia deci curţei moscovite un paravan în dosul căruia să lucreze fără a fi văzută. Acest paravan i-l oferi Ghica.

După toate cele arătate până aici şi mai ales faţă cu cedarea la urmă a lui Ghica şi plecarea sa cătră Austria, se vede că interesul de a-şi păstra poziţia îl împingea mai mult la opunere contra Austriei decât iubirea de ţară. O asemene când există nu ştie să facă nici o concesiune; ea stăruieşte cu tărie dela început până la sfârşit căci are toate caracterele sentimentului, care este unul şi neschimbátor. La Ghica erà mai mult productul unui calcul care să-i păstreze domnia chiar pe ţara ştirbită şi

[44] Thugut c. Kaunitz, 3 Aug., 1775: „Dasz er, Gika, ungeachtet der Schritte, so ihm etwa die Umstände abgezwungen haben dörften, dennoch innerlich, jederzeit mit mit einer wahren Ergebenheit gegen den allerhöchsten Dienst belebt sey auch so viel von ihm abgehangen, unter der Hände, zur Beförderung" etc. *ibidem*, p. 194.

[45] Thugut c. Kaunitz, 16 Maiu 1776: „sovie dann auch der Woyewod Gika, besonders seitdem er die Unzuverlässigkeit des Russischen Schutzes bereits in mehrerem Anbetrachte zu fühlen anfängt, die Notwendigkeit etwas näher einzusehen scheinet, künftighin sich des Allerhöchsten Wohlwollens würdig machen zu suchen", *ibidem*, p. 283.

trebuia deci să se schimbe după sorţii mai mari sau mai mici ce i le oferea una sau alta din cele două protecţiuni.

Pentru a ne da părerea noastră definitivă asupra lui Ghica, credem că acest principe dacă luptase în contra Austriei, o făcuse mai ales sub presiunea boierilor, pe cari îi îngrijea trecerea unei părţi din ţara lor sub stăpânirea austriacă [46]. Fiindcă el de mai înainte se pusese bine cu Ruşii, el alergă în această împrejurare la protecţia lor; Ruşii se folosiră de atare întâmplare pentru a căuta să realizeze prin Ghica unele din planurile lor, uneltind împreună cu el în contra răpirei Bucovinei, care nu le convinea nici lor. Când văzură însă că nu pot izbuti în nici unul din scopurile lor, părăsiră pe Ghica, care atunci se întoarse cătră Austriaci, către care căutase în totdeauna să-şi păstreze o portiţă deschisă, pentru a mănţinea domnia ţărei măcar aşa ciuntită.

Austria simţind că Moldova este aşa de slab apărată, nu părăsia nici un mijloc pentru a determina pe Poartă la cedarea Bucovinei. In rândul d'întâiu punea prietenia sa cea curată, documentată atât de bine mai ales în răsboiul ce se sfârşise prin o deplină neutralitate din parte-i; apoi arăta că dacă până astăzi n'au pus în lucrarea îndatorirea luată asupră-i prin tratatul de subsidii de a declara răsboiu Rusiei, aceasta fusese numai din cauză că-i lipsise până acuma un drum îndămânatec pentru mersul trupelor sale, care însă s'ar dobândi prin cedarea Bucovinei [47]; în fine mai înnegrea în ochii Porţei Moldova, arătând că această ţară, după ce câţi-va ani nu-i va procura nici un folos, fiind scutită de tribut, apoi şi fără de aceea nu i-ar aduce vre-un mare venit; că este locuită de coreligionari de ai Rusiei, care erau să se deie cu totul în partea aceştia, şi că Poarta nu poate găsi o precumpenire firească a acestor împrejurări de cât în prietenia austriacă [48].

Bazaţi pe slăbiciunea Porţei, cu cât aceasta credea cu atâta Austriacii înaintau mai adânc în inima Moldovei şi întindeau marginile ocupaţiunei lor, în cât nişte trupe austriace ajunsese pe la Roman şi Botoşani, până când în sfârşit internunţiul singur e nevoit să observe că întru cât au dat acuma (17 Fevr. 1775). Porţei un memoriu şi o cartă, s'ar compromite el singur şi toată cauza cerând mai mult: „eu cred, zice el în o depeşă din 4 Martie

---

[46] De St. Priest c. afacerile străine, 20 Ian. 1775, în Hurm. *Doc. Supl*, I, p. 919, spune: „le dit prince n'en a par moins jeté feu et flamme par *égard pour les boyards*—à ce qu'il prétend—et a osé menacer la Porte, a défaut de protection de sa part d'avoir recours à une autre puissance".

[47] Fiind-că acesta chiar pentru Turci poate părea prea grosolan, apoi reproducem cuvintele: „wenn wir uns in der Moldau recht festsetzen, alsdann erst, der uns während dem letzten Krieg ermangelte Weg offen stehe, uns mit ergiebigem Nachdruck für die Pforte zu verwenden". Kaunitz c. Thugut, 21. Martie 1775, Hurm. *Doc.* VII, p. 149.

[48] Kaunitz c. Thugut, 7 Aprilie 1775, *ibidem*, p. 152.

1775, că întru cât înaintarea trupelor ar fi numai un mijloc de presiune în contra Porţei, acesta ar avea cel mai bun efect pentru conducerea negoţiărilor; dacă însă ar trebui să stăruesc pentru câştigarea părţilor ocupate în urmă, atunci cu toată supunerea trebuie să arăt că după ce cedarea de bună voie a districtului bucovinean, în întinderea liniei dela început, este în sine aşa de grea, eu nu pot aveà nici o speranţă că aş putea determina pe Poartă, la o cesiune după întinderea cea nouă, şi că o asemeene cerere ar putea uşor atrage după sine compromiterea întregei afaceri [49].

Convenţia de cesiune şi delimitare. — Fiind deci astfel nevoită a mărgini încălcarea sa la porţiunea de pământ arătată prin carta lui Thugut împărăteasa îi trimite în 21 Fevruarie 1775 împuternicirea pentru a trata în afacerea bucovineană, fiind încredinţată din depeşele lui că deslegarea va fi favorabilă Austriei. După ce în 4 Martie Poarta răspunde că consimte în principiu la cedarea Bucovinei, mai urmează încă oare-care discuţiune asupra redactării definitive a actului de cesiune, care se alcătueşte în sfârşit în forma unui tratat cuprinzător de 4 articole în 7 Maiu 1775.

Prin art. I se cedează pentru totdeauna Austriei „pământurile conţinute de-o parte între Nistru, marginile Pocuţiei, Ungariei şi a Transilvaniei, de altă parte prin limitele începând dela hotarele Transilvaniei la părăul numit Teşna imputită şi cuprinzând succesiv satele Căndreni, Stulpicani, Capul Codrului, Suceava, Siretu şi Cernăuţi şi dincolo de Prut trecând pe dinaintea Cernaucăi, loc din ţinutul Cernăuţului, şi care va rămânea în confiniile imperiale, până la teritoriul Hotinului, pentru a da o probă neîndoielnică de prietenie, afecţiunea şi buna vecinătate ce există între Poartă şi curtea imperială".

In art. II, stipulează că Austria să nu poată zidi cetăţi în partea cedată ei.

In art. III, se regulează alte graniţi din Transilvania.

In art. IV, se lasă Orşova, care fusese şi ea reclamată de Austria, tot în stăpânirea Porţei [50].

Prin această convenţiune crima se împlinise şi nu ştim căruia din autorii ei să atribuim vinovăţia cea mai mare: Austriei ce au stăruit sau Turciei ce au cedat. Dacă vom privi însă la poziţia părţilor, la starea desperată în care se afla Turcia în urma unui răsboiu care îi secase puterile; dacă luăm în băgare de seamă politica cu totul perfidă a Austriei, care punea înainte scumpa sa prietenie pentru cesiunea Bucovinei, într'un moment în care

---

[49] Thugut c. Kaunitz, *ibidem*, p. 143.
[50] Hurm. *Doc.* VII, p. 157.

Turcia avea atâta nevoie de dânsa; dacă ne gândim în sfârşit că provocătorul este în totdeauna mai vinovat decât cel ce execută, — atunci de sigur că o să aruncăm toată greutatea acestei fapte în sarcina Austriei. In fund însă, jucând un rol mai mult pasiv stătea Rusia, privind cu nepăsare la desmembrarea Moldovei, când un singur cuvânt erà de ajuns din parte-i pentru a o împedeca, şi acest cuvânt erà datoare să-l spună de când luase asupra sa apărarea ţărilor române, datoare nu e vorbă după drept şi morală şi nu după interes!

Erà vorba acuma de a face să treacă în practică ceace se convenise, de a trage pe pământ liniile proiectate pe hârtie. Aceasta, precum prea bine a simţit-o Austria, nu erà uşor, mai ales faţă cu stăruinţele lui Ghica care se silea din toate puterile, îndemnat nu ştim de cine, de boieri sau de Ruşi, ca să fie numit măcar comisar turcesc la delimitare, spre a împiedeca astfel abuzurile care din nenorocire se comiseră şi cu acest prilej. Austria căuta însă prin toate mijloacele de a înlătura amestecul lui Ghica la delimitare, temându-se ca nu cumva prin aceasta domnul Moldovei să capete în mânile sale conducerea întregei afaceri[51].

Austria însă voind ca prin corupţie să răşluească dela Moldova o parte cu mult mai mare de pământ decât aceea cedată în realitate de Turci, stărueşte foarte mult ca Poarta să trimită un singur comisar, pentru a-l putea cumpăra mai uşor[52]. Auzind Thugut că se va numi comisar unul Tahir Aga, îi face un prezent de vr'o mie galbeni pentru a-l dispune în favoarea Austriei, şi-l pregăteşte bine în contra stăruinţelor lui Ghica[53]. Aceasta însă nu erà destul: se numise supraveghetor a întregei afaceri paşa din Hotin, care de asemene trebuia câştigat şi fiindcă acesta erà mai îndărătnic, tesaurul austriac dispusese în favoarea lui de suma însemnată de 30,000 fiorini. Tot odată pentru a fi sigur că Iacovaki Rizu, va urma înainte a arăta internunţiului toate hârtiile ce veneau din Moldova, Thugut care şi dobândeşte dela curtea imperială, un bacşiş de 1000 galbeni pentru acest om[54]. In sfârşit pentru a îndepărta de Tahir Aga ori-ce aparenţă că acesta ar lucra în interesele Austriei, Thugut se preface că e foarte nemulţămit cu purtarea acestuia, şi protestează într'una la Poartă în contra lucrărilor sale, întreţinând astfel pe aceasta în părerea greşita ca Tahir Aga ar îngriji foarte bine de interesele ei[55]

[51] Thugut c. Kaunitz, 18 Ian. 1775, *ibidem*, p. 124.

[52] Kaunitz c. Thugut, 20 Iunie 1775; „nur ein einziger Turkischer Commisarius abgesendet werde, weil dieser allemal leichter als mehrer zugleich zu behandeln und mit Geschenken zu gewinnen seyn wird". *ibidem*, VII, p. 187.

[53] Thugut c. Kaunitz 6 Iunie 1774, *ibidem*, VII, p. 173.

[54] Thugut c. Kaunitz, 3 August 1774, *ibidem*, VII, p. 197.

[55] Thugut c. Kaunitz 3 August 1775: „dasz meine hiesigen klagen ein schicklichs Mittel seyen, um die Pforte von dem Argwohne seines guten Einverstándnszies mit uns. desto besser abzubringen". *Ibidem*, VII, p. 206.

Kaunitz însă îi atrage luarea aminte că protestele ei nu fură prea energice căci dacă l'ar schimba pe Tahir-Aga ar .... iarăşi cu acel nou.

Ghica pe de altă parte întețit de Ruşi se opunea din toate puterile încălcărilor austriace. Aşa îl vedem protestând la paşa de Hotin contra lui Tahir Aga, care nu s'ar ţinea de loc de convenţiunea încheetă, în lucrările de delimitare[56]; înştiinţază pe Poartă cum mai mulţi ofiţeri austriaci au venit în Moldova înaintea lui Tahir Aga, încărcaţi cu prezenturi pentru a-l corupe[57]; îşi dă cele mai mari silinţi pentru ca împreună cu Ruşii şi Pruşii, care pe ascuns combăteau planurile Austriei, să facă a se strica convenţiunea încheietă, mai ales în urma neînţelegerilor foarte grave ivite între comisarul turc şi cei austriaci la delimitarea în districtul Hotinului[58]. Văzând însă că toate încercările lui sunt zadarnice face o ultimă silinţă şi voeşte să scape din prada răpitorilor măcar Suceava vechia capitală a Moldovei, dar nici aceasta nu i-a fost dat ca să împlinească[59] şi astfel se face şi delimitarea aceasta nenorocită prin care Moldova mai perde încă 46 sate peste linia ce fusese hotărâtă prin convenţie[60]. Toată această purtare a agenţilor Austriei erà privită de ei ca prea firescă şi absolut conformă cu morala. Cu toate acestea, Principele de Kaunitz chiar dela începutul acestei afaceri scriea lui Thugut pentru a-i da curaj că el va îndeplini în acest mod cel mai strălucit act al carierei sale diplomatice şi tot odată spunea ambasadorului francez din Viena, de Breteuil, că în purtarea lui în afaceri timp de 30 de ani nu s'a arătat în lumina uşurinţei şi a întreprinderilor necinstite[61]. Ce înţelegea diplomaţia acelui timp prin cinste, ar putea să-o lămurească numai dipolmaţii de astăzi.

3. SOARTA LUI GRIGORE GHICA

Cauzele uciderii lui Ghica. — Iată care a fost soarta Moldovei. Să vedem acuma pe aceea a domnitorului ei, care avuse în toate aceste daraveruri un rol precumpenitor.

Ghica fusese numit în domnie prin stăruinţele Ruşilor; prin urmare el nici odată nu s'a bucurat de o încredere deosebită la Turci. Uneltirile lui Thugut, căruia Ghica îi opunea

[56] Barco c. Thugut, 5 Noemvrie 1775. *Ibidem*, VII, p. 211.
[57] Thugut c. Kaunitz, 18 Sept. 1775. *Ibidem*, VII, p. 202.
[58] Barco c. Thugut, 5 Noemv. 1775, *Ibidem*, VII, p. 209.
[59] Kaunitz c. Thugut, 8 Iunie 1775. *Ibidem*, VII, p. 173.
[60] Ienachi Medelniceru c. Ghica, 6 Noemvrie 1775. *Ibidem*, VII, p. 215. Un raport al lui de St. Priest c. regele Franţei din 1775, Hurm. *Doc. Supl.* I, vol. III, p. 30 spune că ar fi fost 32 de sate.
[61] Scrisoare din 14 Aprilie 1775, *ibidem*, XVI p. 579, Comp. Dora d'Istria, *Gli Albanezi in Rumenia*, p. 326.

toate piedicile cu putinţă în afacerea Bucovinei, încă nu puţin au contribuit a înegri pe acest domnitor în ochii Porţei, mai ales că el se slujia de ajutorul Ruşilor şi a Pruşilor pentru a combate planurile Austriei: aşa s'au arătat mai sus că Ghica trimitea adesea hărtiile sale la Constantinopole prin curieri ruseşti. Intrigile cele mai multe ale lui Zegelin ambasadorul prusian la Poartă, erau motivate prin stăruinţele lui Ghica, şi Turcii nu putu-se vedea cu linişte această unire strânsă a domnitorului Moldovei cu duşmanul lor de moarte. De aceea Thugut se temea aşa de tare de venirea principelui Repnin, ambasador extraordinar rusesc în Constantinopole, care mai ales având a trece prin Iaşi, era să se înţăleagă cu Ghica în afacerea Bucovinei şi să arunce nouă piedici în calea Austriei. De asemenea şi de Gaffron ambasadorul Prusiei era să treacă tot prin Iaşi pentru a se duce la postul său, şi această atingere a domnului Moldovei cu duşmanii cei ascunşi ai Austriei nu putea nici într'un mod conveni Austrii[62]. Afacerea Bucovinei în care Ghica, apărându-şi poziţia lui, fusese nevoit să se apropie de duşmanii Porţei, singurii care-l puteau sprijini în această împrejurare, făcu din Ghica un agent rusesc, îl discredita în ochii Porţei, arătându-l ca pe un instrument al Ruşilor, care la cel d'întăi prilej era să se deie în partea acestora, părăsind pe suzeranul său. Cine ştie cât preţ pun Turcii pe vieţile oamenilor, putea să prevestească lui Ghica numai din această împrejurare un tragic sfârşit.

Turcii căutau deci numai de cât să se desfacă de Ghica, şi mazilirea nu era de ajuns pentru aceasta; căci Ghica, numai scos din domnie, s'ar fi putut duce la Ruşi, unde să fie o cauză de vecnici intrigi şi uneltiri împotriva Porţei. Trebuia deci cu totul înlăturat, trebuia dat morţei, pentru ca astfel dispărând proteguitul Ruşilor de pe scena lumei şi punându-se un domnitor credincios Turcilor, să poată recăpăta influenţa lor precumpenitoare în Moldova, şi dobândi astfel un adevărat spion la graniţa imperiului moscovit.

Turcii însă se deprinsese de mult timp a se juca cu soarta şi cu viaţa principilor supuşi. Când unul din ei nu le plăcea, prea fericit era acela, dacă sultanul se mulţămea a-i pune pe umăr peticul negru, şi dacă nu ordona să i se aducă capul la Constantinopole. Şi aceasta adese pentru cauzele cele mai neînsemnate; dar acuma când era vorba de a stârpi, un mijloc de uneltire a duşmanului celui mai cumplit al imperiului otoman?

---

[62] Thugut c. Kaunitz 3, Iulie 1775, Hurm. *Doc.* VII, p. 184, comp. p. 215 şi Raicevich, *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 177, atribue uciderea lui Ghica Turcilor şi Nemţilor,: „Essendo comminciati i torbidi della Crimea, la Porta pensa di levarsi. d'attorno un tal sogetto, ma in un modo vilo e basso".

Pretextele pentru uciderea lui Ghica fură prea lesne de găsit. Ordonând Poarta domnitorilor a trimite de îndată la Galaţi şi Brăila o câtime de pâne, de care Turcii aveau nevoie, aşteptându-se la un nou războiu cu Ruşii, Ghica arată prin socrul său Iacovaki Rizu, ce tare au suferit ţara de lăcuste şi de revărsări, şi că-i este peste putinţă a procura pânea cerută. Tot-odată el stăruieşte pe lângă Poartă pentru a fi scutit de a trimite cherestea la Isaccea, fiindcă 19 corăbii încărcate cu asemenea se înecase, şi era prea greu ţărei a înlocui cheresteaua perdută. Poarta însă, care prin tratatul de la Kainargi era lipsită de tributul ţărilor române pentru doi ani, văzând că principele Moldovei refuză acuma şi aceste slujbe, răspunse că nu va învoi nici odată cererile lui Ghica, şi că neîmplinirea ordinelor sale va atrage după sine cea mai grea răspundere[63], spunându-i totodată că dacă ţara n'are pâne, să cumpere din Polonia.

Se pare că Ghica a refuzat de a se supune acestor cereri ale Porţei, căci între învinuirile ce i se aduc pentru îndreptăţirea uciderei sale se pune şi aceasta, că el n'a cumpărat grâu din Polonia, pretextând a fi împiedicat de Ruşi. Celelalte vine ale lui sunt că ar sta în corespondenţă secretă cu Rusia, şi că ar fi adunat din asupririle poporului o mulţime de averi cu care ar avea de gând să fugă în altă ţară. Totuşi aceste acuzări sunt aduse numai cât ca pricinele scoaterei lui din domnie; acele ale uciderei sale sunt că el s'ar fi rostit faţă cu trimisul Porţei, în nişte termeni atât de enormi şi de nepotriviţi cu demnitatea strălucitei Porţi, în cât acela s'a găsit nevoit a-l pedepsi pentru necuviinţa sa [64].

Moartea sa a fost însă prin trădare şi nu prin judecată.

Drama. — Intr'o zi din Octombrie 1777 veni la casa numită Conacul din Beilic în Iaşi un trimis turcesc, Kara Hisarli Ahmed-bey, cu însărcinarea anumită de a aduce pe Ghica viu sau mort la Constantinopole. Vechia lui cunoştinţă cu Ghica îi uşură surprinderea şi înşălarea domnului. Turcul ajungând în Iaşi se prefăcu a fi bolnav şi se lăsă a fi dus pe mâini din trăsură până la odaia sa din conacul Beilicului.El trimise îndată răspuns domnului că ar trece prin Iaşi cătră Hotin, dar că se îmbolnăvise prea rău pe drum şi ruga pe domn să treacă pe la el. Ghica din pricina relaţiilor sale cu Ruşii, bănuind poate ceva, cercetă prin medicul său, unul Fotache, ca să vadă dacă într'adevăr turcul era bolnav. Acesta îşi legase foarte strâns mâ-

---

[63] Tassara c. Kaunitz, 4 August 1775, Hurm. *Doc.* VII, p. 293.

[64] „Ed avendo avuto la presunzione e temerità di esprimessi anche un eccedento de enormi termini, repugnanti alla dignità e decoro della fulgida Porta, e cagionanti la di lui annihilazione, hà fatto duopo la di lui morte". Sentinţa prin care se osândeşte Ghica, *Ibidem*, p. 310.

nile de sus, în cât micşorase în chip simţitor bătăile pulsului. Când doctorul îl cercetă, îl văzu cu o culoare a feţei care nu îndegeta nici-o boală, dar când puse mâna pe puls, fu lovit de slăbiciunea lui. El raportă domnului impresiunile lui, spunându-i că după cât se vede ar avea un început de periculoasă boală, deşi nu ar putea hotărî ce să fie. Câţi-va boieri fură puşi şi mai în grijă prin raportul medicului şi temându-se de o cursă, sfătuiră pe domn să nu se ducă. Acesta însă fiind om inimos, plecă spre Beilic, însoţit numai de patru slujitori. El găsi pe Turc întins pe sofa, şi acesta îi exprimă via sa mulţumire de a-l putea vedea. După câte-va vorbe schimbate între ei, Ghica scoase tabacherea şi oferind Turcului tabac: „Bun tabac ai, îi spuse Ahmed, dar eu am şi mai bun, şi atunci bătând din palme strigă: „tabac". Acesta era semnul convenit. La auzul lui se repeziră în odae mai mulţi Ieniceri din întovărăşirea paşei şi căzură ca nişte fiare însătate de sânge pe nenorocitul domn, care văzu numai atunci că încăpuse în cursă. Ghica însă luptă cu mare energie, fiind înalt şi voinic, în contra ucigătorilor săi, şi aruncă el însuş pe trei din ei la pământ cu hamgerul de care nu se despărţise. Totuşi trebui la sfârşit să cadă, copleşit de număr, şi îşi dădu sufletul străpuns de multe răni. (12 Octomvrie 1777). Capul lui fu tăit şi dus la Constantinopole de Ahmed-bey, care feri prin el pe propriul său cap de a se rästogoli la picioarele călăului [65].

Prin trădare pierduse Moldova partea ei cea mai frumoasă; prin trădare cădea domnitorul ei: una sub cuţitul Austriei altul sub acel al Turciei, o paralelă vrednică de politica acestor două state, şi care se poate caracteriza pentru Turcia prin nechibzuinţă, pentru Austria prin lăcomie.

Rolul Austriei. — Care au fost acuma rolul acesteia la peirea lui Ghica? Este mai pre sus de ori-ce îndoială că Thugut, care ca ambasador austriac la Constantinopole, îşi punea toate silinţele pentru a scoate la un capăt fericit afacerea Bucovinei, nutria ura cea mai înverşunată împotriva lui Ghica, care combătea planurile lui cu atâta stăruinţă. In toate depeşile sale, el se plânge de Ghica, numindu-l „Grec fără credinţă" şi taxând lucrările sale de „uneltiri înveninate". Dacă ar fi fost în putinţa lui Thugut, l-ar fi ucis pe Ghica fără cea mai mică remuşcare, şi că acesta era chiar scopul lui, în cazul când Ghica ar urma înainte a combate planurile sale, se vede din vr'o două depeşi

[65] Wolf. *Beitrage zur statisch-historischen Beschreibung der Moldau*, Hermannstadt 1805, II, p. 194—196. Scena uciderei după spusele Ruxandei Balş ficei lui Ghica şi acele ale caimacamului Razu. Vezi şi Dora d'Istria (Elena Ghica). „*Gli Albanezi in Rumania, Istoria dei principi Ghika*, Firenze, 1875, p. 369.

adresate lui Kaunitz în care el spune: „cu toate că Ghica fără îndoială ar merita mult mai curând cea mai serioasă pedeapsă, de cât cel mai mic semn al mărinimiei celei prea înalte, totuşi nu pot în starea de faţă a lucrurilor de cât să vă repet părerea mea, că poate ar fi de fols ca însărcinaţii cu delimitarea din partea înaltei curţi să-l întreţină cu vorbe frumoase şi cu făgădueli, care n-ar lega întru nimica, pentru a nu irita şi mai mult reaua sa voinţă în afacerea delimitărei. După timpuri şi împrejurări s-ar putea întrebuinţa în contra lui şi un ton mai pronunţat precum şi ameninţările cele mai serioase, cu atâta mai uşor cu cât ar atârna în totul de la plăcerea curţei prea înalte a pedepsi chiar *personal, prin măsuri de fapt* pe acest Grec falş şi fără credinţă, fără ca pentru aceasta să se nască cu Poarta oare-care neînţelegeri" [66].

Dar Thugut nu rămase la postul său din Constantinopole până la moarte lui Ghica, ci el pare a fi părăsit capitala imperiului otoman nu mult după terminarea afacerei bucovinene (Iulie August 1776), fiind înlocuit cu Emanuel Tassara, care era departe de a avea împotriva lui Ghica nişte motive de ură tot aşa de pronunţate. Din contră, aflând el despre uciderea lui Ghica, numeşte acest act „un pas tot aşa de uricios pe cât de violent şi de împotriva tratatelor" [67]. Că nu a fost de loc amestecat cabinetul din Viena la uciderea lui Ghica, se dovedeşte in întreaga corespondenţă a acelui timp, în care nici prin un cuvânt nu se face o abatere de gând măcar la o atare împrejurare. Din contră din toată acea corespondenţă se vede că Kaunitz şi cu Tassara vorbeau de această întâmplare ca de o afacere străină care nu-i atingea mai mult. Şi într'adevăr dacă Austria ar fi avut nevoie să ucidă pe Ghica ar fi făcut-o atunci când era în joc interesul ei, când domnul lupta împotriva-i pentru Bucovina, dar nu acuma când afacerea se sfârşise şi anume în folosul Austriei, şi când o răsbunare nu mai avea nici un scop; căci în politică interesul determină toate faptele. Austriacii deci chiar de aceea n'au contribuit la uciderea lui Ghica, fiind că nu aveau nici un interes a o face.

Astfel se petrecu aceasta pentru Moldova prea nenorocită întâmplare. Bucovina fu pierdută din pricina lui Ghica care fiind devotat Ruşilor, făcea pe Poartă să asculte mult mai curând de insinuările Austriei şi de arătările ei de prietenie, de cât de glasul adevărului ce eşia din o gură compromisă. Ghica pieri

---

[66] Thugut c. Kaunitz, 3 Iulie 1775 „pur von dem allerhöchsten Gutbe, finden abhängen würde, diesen falschen untreuen Griechen *durh thätige persönliche Züchtigung*, die Ungnade ihrer Majestäten empfinden zu machen". Hurm. *Doc.* VII, p. 185, comp. 174.

[67] „Einen so verhassten als gewaltsamen und tractatwidrigen Schritt". Tassara c. Kaunitz, 4 Noembrie 1777, *ibidem*, p. 306.

din cauza Bucovinei, căci în mare parte pentru a păstra întregimea pământului pe care era chemat a domni, el se apropie tot mai mult de Ruşi, şi deveni uricios Porţei care-l jertfi temerilor sale. Astfel, chiar dacă Ghica, n'a pierit, de mâna aceea ce a luat Bucovina, totuşi pierderea „*chieiei Moldovei*" [68]. est strâns legată în amintirea poporului de sângele lui Ghica [69].

Seria istorică a raporturilor cu Austria. — Această lovitură atât de cumplită dată Moldovei, răşluirea unei părţi din ţară şi sângele unui domnitor strâns unit cum am văzut, în mintea necercetătoare, încheie primul popas ce-l făcură pe calea timpurilor raporturile Românilor din Muntenia şi Moldova cu împărăţia Hasburgilor îi arată în cotro se va îndrepta seria istorică a acestor raporturi. Să o reamintim în faptele ei de căpetenie. După câteva atingeri mai vechi, Mihai Viteazul este cel întâiu domnitor care aduse ţările Române în o legătură mai însemnată cu monarhia Austriacă. Politica lui deşteptă în Muntenia o împotrivire a unei părţi din boieri care se temeau de propaganda catolică. Aceiaşi purtare fu reluată de Şărban Cantacuzino cu aceiaşi opoziţie a unei părţi din boierimea munteană. Dar partida germană se întăria cu cât propăşia silnicia turcească până ce ajunse pe timpul lui Neculai Mavrocordat să aducă strigătul: „de ar veni odată nemţii să ne mântue de Turci", şi boierii în majoritate acuma partizani ai Nemţilor ajută chiar acestora la prinderea primului domnitor fanariot. Dar nălucirea Muntenilor asupra binelui ce era să vină.... din predominarea germană se stinse cu experienţa ce o făcuse cu prilejul ocârmuriri germane în Oltenia, ceeace aduse pe Munteni a dori reîntoarcerea la prima lor stare.

Răpirea Bucovinei întâmplată la celalt capăt al ţărilor române desvăli ca la lumina unui fulger...... întunecat, prăpastia în care voia să o cufunde predomnirea puterii germane. Seria aceasta istorică trebuia să se mai urmărească şi în viitor cu acelaş caracter primejdios pentru soarta poporului român.

---

[68] Kaunitz c. Thugut, 7 Fevruarie 1775, *ibidem*, VII, p. 133.

[69] Versiunea că Grigore Ghica fusese ucis din pricina Bucovinei nu este numai o legendă nouă. Ea se află în o notiţă pusă cu.... pe geografie a lui Anfilochie Hotiniul. Vezi Iorga (*l. c.* mai sus p. 131 nota 3) p. 606 (38).

CAPUL VII

ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE DELA PACEA DE KUCIUK-KAINARGI PANĂ LA PACEA DE BUCUREȘTI

1774—1812

I

DELA PACEA DE KAINARGI

PÂNĂ LA PACEA DE IAŞI

1774—1792

1. ALEXANDRU IPSILANTI IN MUNTENIA ŞI DOMNIILE PARALELE DIN MOLDOVA 1774—1782 [1].

Dacă starea ţărilor române era tristă şi de plâns înainte de războiu, din pricina încălcărilor turceşti, cu cât mai mult se înrăutăţi ea prin încingerea luptei pe însuşi corpul lor, prin jăfuirea cărora ele fură expuse, stoarse de Turci şi de armatele ruseşti. Dionisie Eclesiarcul ne spune despre relele pe care Muntenia (şi prin umare şi Moldova) trebuia să le sufere din partea Turcilor : că ei ,,luase moşii boiereşti şi mănăstireşti care era lor voia, şi dădeau arendă cât voiau pe ele, mai nimic, şi silea oamenii satelor de a le lucra, adecă clăcuiau şi făceau neguţitorie de silnicie, plătiau cât vroiau ei, ori vite, ori miere, ori unt, ori altele, şi îşi lua muieri românce şi făceau copii cu ele, şi făceau silnicie copiilor şi fetelor şi pe unii oameni îi făceau scăunaşi (îngrijitori) la trebile lor, şi acei scăunaşi ce erau slugi turceşti făceau mare nevoie oamenilor, făcându-se mai răi de cât Turcii; şi dădeau Turcii bani cu dobânzi asuprite, de întrecea până la un an sau doi dobânda pe capete. Mare nevoie era pe această ţară şi nimenea nu gândea că va mai scăpa de această împresurare mare a Turcilor; dar slujbaşii domneşti şi boiereşti ce trăgeau, vai de maica lor ! că deşi găsia prin satele lor, frângeau ciubucile de ei; iar pe preoţi şi pe călugări întru nimic nu-i socotiau, avându-i de batjocură, şi unora le tăia barbele şi le mânca ce aveau la casele lor, tot neplătind nimic'' [2].

	Muntenia	*Moldova*
[1]	Alexandru Ipsilanti 1774—1782	Grigore Ghica 1774—1777.
		Constantin Moruzi 1777—1782.

[2] Dionisie Eclesiarcul în Papiu, *Tesaur de monumente istorice*, Bucureşti, 1862, II, p. 164.

Apoi Turcii când auziră despre hainirea Românilor către Ruşi, prin un fetwa al Muftiului dădură mai întâi Moldova, după aceea şi Valahia în prada şi răsbunarea armatelor lor, „ordonând tuturor Musulmanilor din Rumelia a se înarma spre a stârpi pe acei necredincioşi, dându-se persoanele şi averile lor pradă lăcomiei soldaţilor" [3]. Cu intrarea „liberatorilor" în ţările române, poporul lor se aştepta a se mântui de suferinţi. Dar aşteptarea lui fu greu înşălată. Asupririle se urmară înainte, îndeplinite acuma de Ruşi în loc de Turci, în cât ele schimbară numai de pricină fără a le înceta grozăvia. Un raport al lui Valcroissant, Francez în slujba turcească în Dobrogea, spune despre Valahia în 1770, după ocuparea ei timp de doi ani de Ruşi, că ar fi „o ţară cu desăvârşire despoietă, pustietă, jăfuită şi arsă" [4]. In altul al aceluiaşi militar arată „că în Valahia şi Moldova nu ar mai fi rămas nimic, şi că Ruşii ar fi nevoiţi să-şi aducă proviziile din Polonia" [5]. Un memoriu despre starea principatelor din 30 Iulie 1771, adaogă că „ţările cucerite de Ruşi sunt până într'atâta ruinate în cât departe a contribui a-i despăgubi de cheltuelile răsboiului, nu le pot procura nici măcar cele trebuitoare spre a lor îndestulare" [6]. In mijlocul unei asemenea mizerii se încuibă o ciumă cumplită, urmarea neaparată a unui războiu turco-rus, care zecieşte nu numai oştirile în luptă ci şi poporaţia ţărilor române, stârpind din numeroase sate întregul norod [7].

Urmarea firească a unei asemene desnădăjduiri fu emigrarea în masă a poporului român către ţările învecinate, în cât când veniră noii domni în statele române, Alexandru Ipsilanti în Muntenia şi Grigore Ghica în Moldova, ei găsiră stăpânirile lor aproape desgolite de locuitori.

Alexandru Ipsilanti în Muntenia, Oct. 1774 — 1782.— Domnul Munteniei nevând de descurcat nici o daravere politică exterioară, ca aceea în care erà implicat colegul său depe tronul Moldovei, poate să se dedee îndreptărei stărei lăuntrice care erà o cerinţă neapărată, chiar din punctul de vedere al intereselor turceşti şi acelor ale domnului, căci ce erau ei să folosească din o ţară pe trei sferturi pustie?

Puţin timp după urcarea lui în scaun el dă mai multe hrisoave, care aveau de scop îndreptarea relelor de care suferea Muntenia. Astfel unul prin care desfiinţează de asupra mânăstirilor şi preoţilor dajdiile vistieriei, impunând celor întâi

[3] De St. Priest c. de Choiseul, 18 Dec. 1769. Hurm. *Doc. Supl*. p. 797.
[4] Valcroissant c. de St. Priest 30 Noemvrie 1770, *ibidem*, p. 822.
[5] Alt raport din 20 Ianuarie 1771, *ibidem*, p. 830.
[6] Hurm. *Doc. Supl*. III, p. 23.
[7] Valcroissant c. de St. Priest, 30 Ianuarie 1771, *ibidem*, *Supl*. I, p. 834.

să plătească numai o dare pentru susţinerea şcoalelor, iar celor al doilea un ajutor la cutia milelor; un altul pentru reducerea oieritului dela 16 $^1/_4$ la 12 bani sau la 4 parale de oae; un al treilea care scuteşte pe locuitori de a da cai de menzil adică de poştă, ordonând că atât cumpărarea cât şi nutrirea cailor trebuitori să se facă pe socoteala domniei. El mai dă o nouă organizare slujitorilor, întocmind căpitani pentru paza graniţelor şi pentru acea a liniştei publice, primele încercări de poliţie preventivă în ţările române. După ce ia aceste măsuri singuratice pentru reformarea aşezămintelor ţărei, el dă în Decemvrie 1775 hrisovul său cel mare, în care inspirându-se de îmbărbătările filosofului Seneca şi de ale lui Grigore Nazianzul, edictează o serie de reforme, din care unele poartă pe ele pecetea unui spirit organizator netăgăduit[8]. Prin acest hrisov, pe lângă întărirea reformelor introduse prin măsurile luate de el mai înainte, Ipsilanti mai dispunea încă următoarele noiri şi schimbări. Pentru a ridica comerţul tărei şi prin aceasta însuşi agricultura care-l alimenta, domnul organizează în o breaslă şi pe neguţătorii străini cu starostele şi judecătorul lor, care să le înlesnească daraverile; orândueşte apoi opt boieri care să se îndeletnicească cu chipul de a se desvolta şi îmmulţi numărul meseriilor şi al meseriaşilor, văzând lipsa lor simţită din ţară; întocmeşte o casă de îngrijire pentru copii orfani şi văduve sărace, dându-i şi din veniturile domniei un ajutor de 6.000 de lei pe an. In administraţia ţărei Ipsilanti ie mai multe măsuri de îndreptare, căutând mai ales a micşora şi înfrâna stoarcerile cărora erà expus poporul din partea dregătorilor, scoţând pe mai mulţi din ei precum pe vătajii de plai, însărcinaţi cu paza plaiului de hoţi şi tâlhari şi pe zapcii de plasă, de sub autoritate a ispravnicilor, şi supunând numirea lor direct domnului, spre a nu-i mai obliga a da ispravnicilor darurile pe care apoi le scoteau prin jafuri de la popor. Neputând face acelaş lucru şi cu vorniceii, subalternii vornicului celui mare, care cumpărau dregătoria lor de mici judecători de la el, şi apoi jefuiau poporul spre a-şi scoate suma dată, Ipsilanti ia cel puţin măsura de a fixa preţul cu care vornicul cel mare avea dreptul să vândă vorniciile de plăşi.

In justiţie Ipsilanti înmulţeşte numărul judecătorilor, întocmind în capitală „un tribunal de judecători aleşi şi de barbaţi practici" pe lângă divanul domnesc, care el însuşi lucra sub preşidenţia domnului de trei ori pe săptămână; apoi instituie în capitală trei judecătorii numite departamenturi, două pentru pricinile civile şi una pentru acele penale, cu drept de apel la divanul domnesc; de asemenea judecătorii ţinutale, şi

[8] Vezi aceste hrisoave reproduse de Fotino, *Istoria vechei Dacii*, trad. de Sion, III, p. 321—328.

întocmeşte o condică de legi în limba română pentru povăţuirea judecătorilor în cercetarea pricinelor, chemând pentru a ei întocmire pe mai mulţi oameni învăţaţi în Muntenia [9]. Se mai înfiinţează şi o condică în care se treceau toate protocoalele judecăţilor şi toate documentele înfăţişate în procese.

Innoirea însă cea mai însemnată a lui Ipsilanti fù în partea aceea a ocârmuirii care atingea mai adânc interesele poporului, anume în strângerea dărilor. Domnul motivează astfel schimbările introduse de el: „văzând neorânduielile cu care se adună dăjdiile, înmulţirea sferturilor şi încurcătura socotelelor, după care sărmanii Creştini nu eraù scutiţi măcar o zi de supărările tacsidarilor (adunătorii de bani); văzând că această neorânduială sporise la o neomenie nesuferită din pricina căreia ţara a ajuns în starea cea mai tristă şi mai de jelit; voind deci domnia mea ca să punem şi acesta în oarecare îndreptare, să înlesnim pe toţi şi să mângâem pe cei sărmani, spre binele şi fericirea ţărei şi spre vecinica noastră pomenire; sperând tot odată că se va tămădui şi scăderea numărului locuitorilor prin înmulţirea lor, domneşte hotărâm ca să nu se scoaţă mai mult de trei ori pe an dare câte un galben şi o altă dare pentru haraciul împărătesc. Aceste dări să nu se mai numească sferturi ci să se zică sămi, adecă pervi-sama, ftori-sama, treti-sama şi sama dărilor". De asemenea rânduieşte dările breslelor adică a boierilor, mazililor şi neguţătorilor, ca să le plătească de două ori pe an, la Sf. Gheorghe şi la Sf. Dimitrie, iar darea haraciului într'un timp cu ţara. Adunarea banilor era să se facă prin orânduirea sumelor ce trebuiau să le plătească fiecare sat după numărul locuitorilor, rămânând ca repartiţia asupra fiecărui cap să se facă prin cislă [10].

Dacă asemănăm nartul dărilor fixat de Ipsilanti cu acel a lui Constantin Mavrocordat, care şi el rânduise să se ridice numai cele 4 sferturi pe an şi nimic mai mult, atunci aflăm că suma dărei impusă de Ipsilanti, era mai grea decât acea a lui Constantin Mavrocordat. Aceasta rânduise să se plătească pe sfert de cap de familii câte $2\frac{1}{2}$ lei şi 5 parale, sau peste tot pe an câte $10\frac{1}{2}$ lei. Alexandru Ipsilanti scoţând de 3 ori pe an câte un galben care pe atunci valora 4 lei [11], urcase deci darea ordinară la 12 lei. Este însă de observat că Ipsilanti mai scotea încă şi a patra dare sub numele de acea a haraciului care dare

---

[9] Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Neufchatel 1781, p. 207. Asupra condicei privelniceşti a lui Ipsilanti vezi mai multe sub capitolul: Pravilele lui Calimah şi Caragea. Asupra reformelor administrative vezi V. A. Urechea, *Istoria Românilor*, vol. I, din *Seria Volumurilor* de la 1774—1786, Bucureşti, 1891, p. 40 şi urm. Reformele în instrucţiune mai jos sub capitolul Culturei.

[10] Fotino, *l. c.* III, p. 327. Originalul hrisovului e în limba greacă.

[11] Dionisie Eclesiarhul, în Papiu, *l. c.* III, p. 166.

era mult mai grea decât acestelalte, încât în realitate câtimea dărilor se îndoise din ceeace erà sub Mavrocordat. Această reformă ca și acea a celuilalt domn fanariot reformator, deși putu înlesnì puțin pe contimporani aduse pentru urmași aceiași îngreuiere, pe care o adusese reforma lui Constantin Mavrocordat de oarece urcarea câtimei birului se menținù, cu toate că dările vechi veniră iarăși pe întrecutele să se adauge la cele noi.

Cine era acest domn care reînoia pe tronul Munteniei domi niile reformătoare ale Mavrocordaților? Alexsandru Ipsilanti se trăgea din o familie grecească din Constantinopole încuscrită cu boieri și domni din țările române. Pela 1736 sub domnia lu- Grigore Ghica Vodă în Moldova, întâlnim pomenit pe hatmanul, deci boierul Constantin Psiolu sau Ipsilanti, cel „cu piele de iepure la spate", pe a cărui fată o ia Ștefăniță fiu lui Mihai Racoviță; apoi pe fratele lui, Constantin Manolache Chiurcibașa Psiolu tatăl lui Enache Psiolu ce și el îmbrăcase dregătoria de agă[12]. Alexandru erà fiul lui Manolache Chiurcibașa și fusese crescut în învățăturile trebuitoare pentru a îndeplini dregătoria de mare dragoman al Porței otomane, din care dregătorie fù rânduit domn în Muntenia[13]. Raicevici și Manase Eliade, ne spun că principele Munteniei erà om prea învățat, fiindu-i cunoscute metafizica, logica, fizica și matematica, fiind și foarte versat în vechea literatură elină[14].

Invățătura lui se vede și depe modul cum își creștea copiii, „cu dascăli elinești, hagii turcești și dascăli evropei și de limba franțuzască și de limba talienească"[15]. Gustul său pentru civilizația europeană era așà de înaintat încât ținea la curtea lui și un bucătar francez, Louis Etienne Meynard, care pregătia pentru pălătușurile orientale bucate de pe malurile Seinei[16].

Această fire deosebită a domnului este atestată mai întâi de Dionisie Eclesiarcul, care spune despre Ipsilanti, că „fiind om înțelept și cu minte înaltă au pus toate trebile țărei la rânduială bună"; apoi de Ienache Văcărescu care povestind slujbele făcute de el lui Ipsilanti, mărturisește despre domn că ar fi fost „bun ocârmuitor"[17].

Ce e drept țara fiind în pace și iertată de tribut pe doi ani, după condițiile tratatului de Kainargi, nici nu era așa de ane-

---

[12] Ioan Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 427 435 și 438.

[13] Văcărescu, *Istoria imp. Otoman* în Papiu, Tezaur, II, p. 286.

[14] Raicevich, *Breviario chronologico delli principi di Valachia* în Engel, *Gesch. der Walachei*, p. 49 și Manase Eliade *Oratio panegirica*, *ibidem*, p. 70.

[15] Văcărescu, *Ist. imp. otoman*, *l. c.* p. 287.

[16] De St. Priest c. af. streine, 11 Sept. 1781. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 7: „Le Sieur Louis Etienne Meynard, de l'existence duquel sa famille est inquiète, est depuis longtemps chef de cuisine de S. A. le prince de Valachie"

[17] Dionisie Eclesiarcul, în Papiu II, p. 166, Văcărescu, *Ist. imp. otoman* *ibidem*, II, p. 287.

voioasă a ei ocârmuire. Răsboiul încetând de curând, nici un alt pericol nu mai amenința Muntenia. Relațiile de prietenie fiind încă proaspete cu Rușii, iar Austriacii fiind interesați a trăi bine cu Turcii din pricina daraverei bucovinene, era cum spune Dionisie Eclesiarcul, „darul și mila lui Dumnezeu într'această țară, cu liniște mare și cu pace adâncă, deschizându-se toate schelele hotarelor de împrejur și de către Turci nici o supărare nu era; boierimea sporia întru slujbele ei, neguțătorii se lățiau cu alișverișurile lor la câștig, meșteșugăreții sporiau în lucrarea sa, țăranii își lucrau pământurile lor, nesupărați cu greutate de dăjdii; toți se bucurau și fără grijă petreceau; eftinătate era la mărfuri și la dobitoace; boii, vacile, oile, caprele cu puțin preț, bucatele mai cu puțin; numai cu ceva bani își făcea omul atunci îmbrăcăminte; era și îndestulare a rodurilor pământului; un veac fericit era, care pot zice că nu va mai fi niciodată"[18].

Domnul văzând țara așa de îmbelșugată, nu se putù răbda de a o sângerea puțin, scoțând anume banii haraciului pe anul al doilea din cei scutiți, „cugetând că au rămas locuitorilor mulți bani dela Muscali". Poate că și boierii, adauge Dionisie, îl vor fi îndemnat ca să le dea și lor lefi mari. Insă n'au prea îngreunat dăjdiile, temându-se să nu se dovedească la Poartă și să cază în lațul gâtului[19].

Dacă domnia lui Alexandru Ipsilanti erà liniștită și pacinică în lăuntru, în afară și mai ales la Constatinopole, Grecii, rivalii domnului, mestecau lucrurile in răsputeri, spre a aduce mazilirea lui și înfruptarea lor cu mănoșia fericitei Muntenii, Până la 1781 însă ostenelele lor fură zadarnice. Nici o intrigă nu prindea de un domn cu care țara era așa de mulțumită, și pe care Turcii aveau interes tocmai din pricina acestei mulțumiri al menținea în scaunul ei. Cel mult izbutesc uneltirile lor a stârni pe la 1777, oarecare vorbe despre căderea lui Ipsilanti[20].

Grecii însă competitori ai tronurilor române se înmulțiau în Constantinopole. Trăiau pe atunci pe lângă odraslele Mavrocordaților și ale Ghiculeștilor încă și acele ale lui Calimah; apoi alți Greci câștigase la vază și influența prin înălțarea lor în postul de dragoman, precum familiile Șuțu, Moruzi, Caragea, care cu toatele săpau pe Ipsilanti, mâncându-se și între ele, spre a pune mâna pe frumosul său loc. Intrigile aceste aveau de temă prietenia cea prea intimă a lui Ipsilanti cu Nemții. Asemenea relațiuni și existau în adevăr. Ipsilanti se aplecase

---

[18] Dionisie Eclesiarcul, *l. c.* p. 166.

[19] *Ibidem.*

[20] Tassara c. Kaunitz, 3 Dec. 1777, Hurm. *Doc.* VII, p. 314: „Mit dem Fürsten der Wallachey Ipsilanti dürfte nächstens eine Abänderung vorgenommen werden".

către politica germană încă din vremile când era dragoman şi dacă fusese înălţat din acel post la rangul de domnitor al Munteniei, acesta se făcuse nu fără sprijinul internunciului german, pe care l-am văzut jucând un rol din cele mai influente pe timpul răsboiului dintre Ruşi şi Turci. Thugut înştiinţează cu o deosebită plăcere curtea sa, că Ipsilanti prietenul său a obţinut pe la sfârşitul anului 1774 tronul Munteniei şi cere de la ea ca domnul să fie complimentat, la ajungerea lui în ţară, de către generalii austriaci dela graniţa Transilvaniei [21]. Am văzut mai sus sprijinul cel eminent pe care Ipsilanti îl dă internunciului în tot timpul desfăşurărei afacerei Bucovinene [22].

Dela 1780 relaţiile până atunci în aparenţă aşa de prietenoase între Austria şi Turcia, şi pe care, mai ales Turcia le documentase prin cesiunea Bucovinei, primesc o grea lovitura prin întâlnirea împăratului Iosif al II-lea cu împărăteasa Rusiei Caterina a II-a la Mohilov, care întâlnire în ochii Turciei precum şi a întregei lumi politice a timpului nu putea avea alt scop decât o înţelegere în contra Porţei [23]. In urma acestei întâlniri, împărăteasa Rusiei începe a da pe faţă proiectul ei grecesc, adică scopul de a alunga pe Turci din Europa, şi de a pune în Constantinopole ca împărat „grecesc" pe un nepot al ei de curând născut. Inţelegem deci cum de uneltirile, până acuma zadarnice ale duşmanilor lui Ipsilanti şi pârile lor despre relaţiile prietenoase ale domnului cu curtea de Viena, deveniră de odată, prin încordarea relaţiilor turco-germane, un mare pericol pentru poziţia lui. Planurile de răsturnare în contra lui Ipsilanti luară de îndată o formă precisă. Era vorba de a-l înlocui pe dânsul cu Constantin Moruzi din Moldova, succesorul lui Ghica celui descăpăţânat, iar pe tronul Moldovei să se urce Neculai Caragea dragomanul Porţei, care trebuia să-şi cedeze locul lui Alexandru Mavrocordat, fiul lui Constantin, fostul de atâtea ori domn al ţărilor române [24].

O altă combinaţie, bazată mai ales pe schimbarea de curând întâmplată a marelui vizir, trimetea în surgun pe Constantin Moruzi, dând domnia Valachiei unui altui principe tot din familia Mavrocordat [25]. Ambele aceste combinaţii însă cereau îndepărtarea lui Ipsilanti. De odată se înfăţoşază stăruitorilor pentru domnia ţărilor române, un prilej minunat pentru a-şi realiza dorinţele lor prin îndepărtarea domnului Munteniei.

---

[21] Thugut c. Kaunitz, 17 Noemvrie 1774. Hurm. *Doc.* VII, p. 107.

[22] Mai sus, p. 214.

[23] Zinkeisen, VI, p. 278, citează o depeşă a lui Gaffron ambasador prusian din 17 Aprilie 1780, în care se spune că întâlnirea de la Mohilov, pusese pe Poartă „dans des fureurs inexprimables".

[24] Herbert Rathkeal c. Kaunitz, 1 Febr. 1781, Hurm. *Doc.* VII, p. 326.

[25] Herbert c. Kaunitz, 16 Martie 1781, *ibidem*, p. 327.

In luna lui Noembrie 1781 ambii fii ai lui Ipsilanti. Constantin şi Dimitrie, părăsesc curtea părintească şi însoţiţi de un servitor trec peste munţi în Ardeal. Inţelege oricine, în starea de atunci a relaţiilor dintre Turci şi Nemţi, cât de mult o asemenea fugă, ce putea fi dată drept înaintea mergătoarea acelei proiectate de însuşi Ipsilanti, compromitea poziţia lui.

Ce împrejurări adusese fuga şi desţărarea odraslelor domneşti? Atanasie Comnen Ipsilanti ne spune că fiii domnului ajunşi la vârsta tinereţei, se dăduse prea cu mare înfocare unei vieţi de petrecere, care nemulţumise pe părintele lor. Acesta le aplică o corecţiune nu prea princiară, dar cu atâta mai simţită de spatele lor şi după aceea îi puse la închisoare. Indignaţi de o atare tratare şi sfătuiţi probabil de guvernorul german pe care-l aveau pe lângă ei, tinerii principi, care prin cultura europeană pe care o primise căpătase nişte noţiuni mai înalte despre onoarea şi demnitatea omenească, se hotărăsc să facă gravul pas de a părăsi casa părintească şi chiar ţara în care domnia tatăl lor[26]. Ei substrag, spre a-şi asigura mijloacele traiului, juvaeruri şi obligaţii de ale părintelui lor în valoare de vre'o 20.000 de florini, pe care le scontează şi amanetează la bancherul Bartenştein din Viena [27].

Această fugă a copiilor lui Ipsilannti, dădù neprietinilor săi cel mai puternic argument pentru a-l înegri în faţa Porţei. Ei arată pe domn de îndemnătorul acestei treceri a fiilor săi în Austria, unde în curând aveau să fie urmaţi de el însuşi. Ipsilanti înţlegând prea bine gravitatea împrejurărei, trimite scrisori peste scrisori la generalii dela graniţă, spre a opri pe fii săi şi a-i reîntoarce cu puterea în Muntenia, însă nu izbuteşte, autorităţile austriace refuzând a întrebuinţa constrângerea în contra fugarilor. Domnul trimite chiar o ambasadă la împăratul Iosef al II-lea compusă din mitropolitul Grigore, episcopul Râmnicului Filaret, banul Dumitrache Ghica şi Ienache Văcărescu. Acest de pe urmă pe cât de iscusit, pe atât şi de învăţat, cunoscând şi vorbind de minune limbile diplomatice ale timpului, italiana şi franceza, ne descrie el însuşi decursul misiunei sale, petrecerile lui la Viena, cum se minunau ambasadorii curţilor străine de bogăţia blănurilor lui şi damele îl descinsese de brâu, ca să vadă şalul cu care îşi strângea talia. Ne mai spune apoi cum merse să hiritisască cu bileturi (cărţi de vizită) pe toţi ambasadorii, care şi ei veniră la el spre

[26] Ath. Comnen · Ipsilanti, τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν, p. 627, adeverit prin scrisoarea lui Constantin şi Dimitrie Ipsilanti c. generalul Eichholz. Ianuarie 1782, în care fii domnului expun motivele ce i-au făcut să părăsească curtea tatălui lor. Vezi Hurm. *Doc.* VII, p. 341. Asupra guvernorului german al copiilor Herbert c. Kaunitz, 1 Februarie 1781, *ibidem*, p. 326 şi de St. Priest c. af. streine, 26 Ian. 1782, *ibidem*, *Supl.* II, p. 10.

[27] Raportul lui Herbert din 10 Aprilie 1783, Hurm. *Doc.* VII, p. 385

a-l hiritisi cu bileturi. La audienţa ce o avù la împăratul, spunându-i acesta că dreptul de azil l-ar împiedica a preda cu sila pe fiii lui Ipsilanti, Văcărescu îşi ia inima a contrazice pe monarhul german, arătându-i că „asılul se cuvine a-l dobândi acei ce dosesc dela un mare rău şi pieire şi primejdie; iar nu când neştine doseşte de la bine", lămurind această teză cu o îmbelşugată elocvenţă, ceeace îi atrase aprobarea împăratului care îi dete făgăduinţa împlinirei dorinţei lui[28]. Impăratul pe cât şi toţi diplomaţii ce-l încenjurau tratară pe Văcărescu cu o deosebită considerare, datorită de sigur nu vazei provinciei ce reprezenta, ci mai mult eleganţei manierelor, destoiniciei şi învăţăturei iscusitului ei reprezentant.

Inainte însă ca Văcărescu să fi ajuns a vedea pe monarhul german, Alexandru Ipsilanti, spre a nu se compromite desăvârşit în ochii Turcilor, îşi ceruse el singur şi obţinuse mazilia, în 26 Ianuarie 1782. In locul lui este rânduit dragomanul Porţei Neculai Caragea, care este înlocuit în postul său cu Mihalache Dracu Suţu; iar în Moldova în acelaş timp se rânduieşte în locul lui Constantin Moruzi, Alexandru fiul lui Constantin Mavrocordat. La acest rezultat izbutise intrigile şi combinările din Constantinopole, altoite de astă dată pe fuga copiilor aceluia al cărui tron îl vânase cu atâta râvnă.

Mult se mişcase toată Grecimea din Constantinopole la vestea fugei fiilor lui Ipsilanti; căci de şi asemenea împrejurare favoriza uneltirile şi ambiţia unora din membrii ei, totuşi în deobşte o atare fugă a fiilor unui domn putea să aibă urmări neplăcute pentru întregul neam al Fanarioţilor. Turcii puteau lua de aici un motiv pentru a opri pe copii domnului ca ostateci la Constantinopole, ceeace ar fi înfrânat într'un chip simţitor manoperele puse de ei în lucrare în principate spre nelegiuita lor îmbogăţire, temându-se ca odraslele lor reţinute de Turci să nu răspundă cu capul lor în caz de pâră din partea ţărilor. Ce ar fi făcut atunci întregul neam al Fanarioţilor, care îşi trăgea existenţa aproape exclusiv din specula şi despoierea ţărilor române[29]?

---

[28] Ienache Vacărescu, *Ist. imp. otom.* în Papiu, II, p. 287. Comp. o scrisoare a celor *patru soli* către generalul Prezis din 13 Ianuarie 1782 în Hurm *Doc.*,VII, p. 343 prin care cer încă odată extrădarea fiilor domnului lor.

[29] Relaţiunea lui Herbert din 8 Februarie 1782, *ibidem*, p. 350. Se spune aice între altele: „Wirklich zieht das ganze Fanar seinen Unterhalt von den Ämtern. Wohlthaten und Gnadengehalten der zwey Fürsten, und würde dahero bey Verstopfung dieser Quelle vor Armuth darben müssen". Aceeaşi observaţie o face şi ambasadorului francez de St. Priest în un raport al său către af. streine, din 8 Februarie 1782, *ibidem*, *Supl.* II, p. 11: „le ministère ottoman soupçonne une connivence secrète entre le père et les enfants et cela fait un tort infini à la nation grecque".

Infiinţarea consulatelor în ţările române. — Pe timpul lui Ipsilanti aplicarea unei condiţii a tratatului de Kuciuk Kainargi, anume acea privitoare la stabilirea de consuli ruseşti în provinciile unde Rusia ar avea trebuinţă, provoacă nişte negocieri foarte spinoase între Rusia şi Poartă. Aceasta din urmă îşi dădea abia acuma seama despre toată însemnătatea unor asemenea agenţi ruseşti, stabiliţi în ţările sale, şi care sub masca comerciului ar putea deveni nişte focare nestinse de uneltirile politice. Poarta vroia să se opună la cererea Rusiei care cu toate acestea erà bazată pe o dispoziţie formală a tratatului încheiat, de a-şi aşeza nişte consuli în ţările române, Argumentele opuse de Turci pretenţiei legale a Rusiei erau de o natură curat socotitoare şi unele din el erau, lucru curios trase din lipsa de interes al Rusiei şi din cheltuelile zadarnic pe care nişte asemenea consuli ar trebui să le pricinuiască Imperiului Moscovit. Poarta susţinea că comerţul Rusiei cu ţările române erà puţin însemnat, şi acela cât se făcea nu suferise nici odată cea mai mică atingere, adăogând Turcii şi argumentul cu totul neexact că nici măcar de tălmaci nu erà nevoie, în trucât Românii ar cunoaşte prea bine limba rusească. Ştiind însă bine că cu asemenea argumente nu vor izbuti a câştiga pricina, ei invoacă, deşi sub o formă mascată, temeiuri politice, punând între altele înainte că boierii, a căror spirit de intrigă erà cunoscut, vor crede, odată consulii înfiinţaţi, că atârnă de două puteri, şi vor pune în mişcare toate uneltirile nestatorniciei lor spre a provoca neîncetate turburări[30].

Acest argument expunea ceeace erà să se întâmple în adevăr, anume că consulii ruseşti să devină nişte agenţi politici care să uzurpe sub creşterea puterei împărăţiei moscovite o autoritate egală ba chiar superioară acelei truceşti, asupra mersului politic al acestor ţări. Rusia cerea să numească un consul pentru cele trei provincii ale Bugeacului (Basarabiei sudice ce erà sub Turci), Munteniei şi Moldovei. Turcii consimţiră după nesfârşite desbateri a învoi înfiinţarea unui consul cu reşedinţa în Silistra şi cu învoirea de a se transporta în celelalte provincii când trebuinţa va cere. Ruşii însă pretindeau Bucureştii ca loc de reşedinţă a consulului lor. Turcii deşi combat prin toate mijloacele a asemenea pretenţie, sunt nevoiţi în sfârşit să cedeze dispoziţiilor formale ale tratatului şi să primiască pe Lascaroff, un Grec botezat cu nume slavon, ca cel întâi consul rusesc în capitala Munteniei[31].

[30] Dragomanul Porţei, c. de St. Priest 23 Iunie, 1780. *Ibidem*, *Supl*· I, p. 986.

[31] Vezi un număr însemnat de acte diplomatice, *ibidem*, 986—1003 şi II, p. 1—9. Depeşa lui de St. Priest.c. af. streine din 24 Dec. 1781, raportează despre învoirea dată de Poartă Rusiei de a-şi aşeza consulatul în Bucureşti.

Austria înţelegând folosul nemăsurat pe care Rusia, îl putea trage din aşezarea unui spion politic permanent în un loc atât de simţitor pentru politica otomană ca Valahia, ia îndată măsura de a trimete şi ea un consul în acea ţară. La început ea se preface a-l numi numai pentru supravegherea intereselor vaselor ce coboriau pe Dunăre către schelele Munteniei, şi alege spre a îndeplini această însărcinare pe Raguzanul Raicevici, fost preceptor al copiilor lui Ipsilanti, care fugise la Viena ındată după părăsirea principatului de către fiii domnului şi care obţinuse prin stăruinţi şi protecţie numirea în acest post important[32].

Cu toate că Turcia nu erà obligată prin nici un tratat a primi şi dela Austria asemenea agenţi, ea înţelese îndată că dacă încuviinţase Rusiei cererea, trebuia să neutralizeze foloasele ce ar fi să le tragă această putere, prin alţi emisari ai celorlalte puteri, care aveau adeseori interes a combate uneltirile ruseşti. Ea dă deci Austriei un firman pentru numirea lui Raicevici în însuşire de consul austriac în principatele dunărene[33]. După Austria, Prusia stăruieşte a avea un consul în ţările române, dar Turcii deşi cedaseră puterilor duşmane ei, făcea greutăţi de a încuviinţa aceeaşi favoare Prusiei. Numai după mari stăruinţe este recunoscut . . . . . prusian, profesorul König care dobândeşte . . . . . în 1786[34].

Franţia care avuse totdeauna mari interese la Poarta otomană, nu vrea să rămână îndărătul acelor două puteri, şi începe de a se ocupa de numirea unui consul francez în principate. Este curios că tot un fost secretar al unui principe român al lui Grigore Ghica al Moldovei, celui descăpăţânat în 1777, stăruieşte pentru acel post anume francezul Carra, ceeace se explică din interesul ce aveau aceste personagii de a fi numiţi agenţi consulari în nişte state, despre care petrecerea lor în ele le dăduse oarecare cunoştinţi. Carra fusese secretarul principelui Moldovei, şi învăţătorul fiilor săi în curs de un an, de pe la întronarea lui Ghica, Ianuar 1775, până în cursul lui 1776. El publică o lucrare mai întinsă asupra ţărilor române[35], şi arată ca motiv care ar trebui să determine pe Franţia a numi un consul în principate, mai întâi împrejurarea că ar trebui dat

---

[32] Raportul lui N. Caragea c. Poartă, 9 Iulie 1782. Hurm. *Doc.* VII, p 365. Acest Raicevici este autorul unei scrieri asupra ţărilor române : *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788.

[33] Raportul lui Herbert din 1782, Hurm. *Doc.* VII, p. 378.

[34] Asupra lui König vezi N. Iorga. *Acte şi Frg.* II, p. 156, 198—199 şi Choiseul c. af. streine 11 Ianuarie 1787 Hurm. *Doc. Supl.* I, 2 p. 42.

[35] *Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une dissertation sur l'etat actuel de ces deux principautés* par M. C. qui y a fait un long séjour. Ediţia I este din 1778; a doua din Neuchatel din 1781. La p. XXIII a introducerei, Carra spune că a fost în curs de un an secretar şi preceptor la Grigore Ghica.

consulului rusesc un supraveghetor care să urmărească de aproape plecările principilor Valahiei şi Moldovei, şi proiectele curţilor de Petersburg şi de Viena asupra acestor provincii, spre a putea totdeauna pune pe Turci, în cunoştinţă despre asemenea lucruri"[36]. Al doilea motiv ar fi desvoltarea comerciului francez care ar putea trage însemnate foloase din întinderea lui în ţările dela Dunăre. Totuşi consulatul francez nu fù înfiinţat decât mai târziu, pe timpul lui Calimah în 1795 şi ocupat tot de un grec supus francez: Constantin Stamati.

Infiinţarea de consulate ale puterilor europene în ţările române schimbă cu totul caracterul domniilor ce le ocârmuiau. Incă dela începutul veacului, odată cu suirea lui N. Mavrocordat în scaunul Moldovei, şi după el toţi principii fanarioţi care îi urmară în domniile ţărilor române, slujiau de agenţi diplomatici ai Porţei. Turcii nu trimisese nici odată miniştri acreditaţi la diversele curţi europene, poate pentru motivul religios că un Turc nu trebue să calce de cât cu sabia în mână pe pământ de altă religie. Un raport francez din Constantinopole ne spune asupra acestui rol al principilor fanarioţi: „Poarta întreţinând numai cât foarte rar misiuni la curţile puterilor străine, este obligată pentru a aveà câteva noţiuni asupra intereselor generale ale Europei, a recurge la spionajul, pe care cei doi principi ai Moldovei şi Valachiei îl întreţin în ţările străine[37]. Aşa am văzut pe Neculai Mavrocordat întreţinând asemene spioni la Viena, şi în 1778 întâlnim tot aice un emisar Cassarati al lui Constantin Moruzi domnul Moldovei[38].

Dacă însă până acuma principii fanarioţi slujise numai de agenţi activi ai Porţei în transmiterea veştilor politice, prin instituirea consulatelor europene, pe lângă persoanele lor, ei sunt expuşi şi la prelucrările directe ale influinţelor politice, ce treceau prin ei pentru a ajunge mai departe la Poarta otomană. Activ şi pasiv domnii ţărilor române devine nişte elemente esenţiale în conducerea politicei otomane. Caracterul domnilor lor se schimbase cu totul; din simpli arendaşi şi exploatatori ai unor provincii părăsite, ei ajung unii din factori de căpitenie ai diplomaţiei turceşti.

In timp ce în Muntenia curgea liniştita domnie a lui Ipsilanti, în Moldova se urmau două domnii, una după alta: aceea a lui Grigore Ghica şi aceea a lui Constantin Moruzi.

Grigore Ghica în Moldova 1774–1777, luptă, sub îmboldirea boierilor Moldovei, contra răşluirei Bucovinei, din care am

[36] Memoriul lui Carra c. de Vergennes, din 26 Mai 1782. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 14.
[37] Document din 1804, *ibidem*, II, p. 304.
[38] Lebas c. af. streine, 16 Ian. 1778, *ibidem*, I, p. 966.

văzut cum într'un chip indirect se trage şi cruda lui moarte din conacul Beilicului. De altfel Grigore Ghica îngrijise cu destulă râvnă de interesul Moldovei. El făcu o fabrică de postav la Chipireşti lângă Jijia şi pentru a combate luxul cel dărăpânător în haine al boierilor, el apăru de odată într'o zi înaintea boerilor în haine făcute din postav dela Chipireşti. Nu ştim ce efect moralizator va fi avut această . . . . de cumpătare, întru cât curând după aceea Ghica intrând în complicaţiile afacerii bucovinene, nu a mai găsit răgazul trebuitor spre a combate luxul. Domnitorul răuşi a aduce în Iaşi o colonie de ceasornicari germani cărora le învoieşte a ridica o biserică luterană; redeschide colegiul . . . . şi întocmeşte mai multe cişmele în Iaşi, aducând apă pe urloae dela . . . . şi făcând o casă centrală a apelor la mânăstirea Golia, reduce apoi zilele de clacă ale ţăranilor la 12 din 26, ceace aduse mari nemulţumiri în rândurile boierimii.

Un document adus de Dora D'Istria lămureşte pricina pentru care Ghica nu a fost spijinit cu mai mare energie de ţară în silinţele lui de a se opune la răşluirea Bucovinei. Este răspunsul comisiei însărcinate de guvernul din Viena cu cercetarea despre valoarea materială a ţărilor române şi plecările locuitorilor în cazul când ele ar fi încorporate în Austria. După ce comisia se rosteşte foarte favorabil asupra . . . . privitoare la bogăţia ţărilor, când vine la plecările locuitorilor, spun ei „dispoziţiile boierilor sunt mai puţin hotărâte. Pe de-o parte ei văd că le scapă din mâni colonii (ţăranii) lor asupra cărora puneau în lucrare o apăsare de nesuferit. Dar pe dealtă parte teama de Ruşi îi face să dorească stăpânirea Habsburgilor. Orăşenii sunt mai bine dispuşi faţă cu Austriacii căci şi aceia cunosc relele jugului Moscovit şi ei, apoi ştiind că Austria proteguieşte pe coloni şi cere dela ei numai . . . . cuvincioase, îi lasă de altfel să trăiască liniştiţi şi îi tratează după dreptate".

Acest document adaogă Dora D'Istria, foarte însemnat „ne face să înţelegem din care pricină Grigore Ghica nu a putut găsi un spujin de samă în poporul său pentru apărarea a celor mai de viaţă interese ale Moldovei, de vreme ce massele, după ce poftiseră pr Ruşi erau dispuşi a primi pe Nemţi cu aceiaş bună voinţă "[39].

La moartea lui Ghica, în Octomvrie 1777, dragomanul Porţei, Constantin Moruzi, este rânduit domn în locul lui, iar în dragomanat este suplantat de Neculai Caragea.

---

[39] Citat din Schlaetzer, *Staats-Anzeiger*, I, p. 38 Dora d'Istria, *Gli Albanesi*, p. 361—362, Comp. p. 320 şi 366.

Constantin Moruzi în Moldova, 1777—1782 [40], aducea o nouă odraslă grecească pe tronul ţărilor române, mai sporind încă numărul competitorilor la aceste domnii. Constantin Moruzi fu pricinuitorul de căpitenie a uciderei lui Ghica, al cărui scaun îl vâna de mult. Odată cu hotărârea de a se răpi viaţa domnului Moldovei, se dispune şi înlocuirea lui cu dragomanul Moruzi, şi trimite împreună cu acesta însărcinatul cu aducerea capului lui Ghica, şi pe doi oameni de ai săi travestiţi în haine turceşti în Moldova, care să îngrijească de ocârmuirea ţărei până va sosi el [41].

Uciderea lui Ghica trebuia să fie primul act al noului răsboiu pe care Poarta îl pregătea în contra Rusiei, neputându-se hotărî a îndeplini condiţiile zdrobitoare ale păcei dela Kainargi [42]. Moruzi ce venise în Moldova ca om de încredere al Porţei, urmează a înnegri pe răposatul domn în ochii ei, raportându-i pe fiece zi noi descoperiri asupra trădătoarei sale purtări. Turcii făcând iarăşi mari pregătiri de răsboiu se purtau prin Moldova, prădând şi jăfuind după obiceiul lor, în cât tratatul de Kainargi păruse a fi uitat cu totul de către acei ce-l subscrise numai cu trei ani mai înainte. Insuşi Moruzi, omul Porţei, se plânge la sultanul contra fără-de-legilor comise de Turci asupra locuitorilor Moldovei, care ar sili pe o mulţime să părăsească ţara [43]. Trupele turceşti încărcate cu pradă din ţările române şi cu deosebire din Moldova, pe care o tratau mai rău de cât pe o ţară cucerită, dezertau mereu din armata otomană, ne mai având nevoie de un răsboiu nici chiar norocos după mănoasele răpiri făcute în ţările române [44]. Mai mulţi boieri protestează contra unor asemene barbarii; dar domnul care credea că era prea îndestulătoare tânguirea trimisă de el, pune la opreală pe boieri, acuzându-i de trădare contra Porţei [45]. Din aceşti boieri, doi, Manole Bogdan şi Ioniţă Cuza plătesc cu capul tânguirile lor [46]. S'ar părea că Bogdan umblă să răstoarne pe Moruzi şi să iea el domnia, ceea ce ar fi constituit o mişcare paralelă a Moldovei cu încercarea Muntenilor de a dobândi după

[40] El plecă în 17 Noemvrie din Constantinopole, Lebas c. af. streine 18 Noemvrie 1777 *ibidem*, p. 963.

[41] Hurmuzaki, *Frg.* V, p. 400.

[42] Af. streine c. Lebas, 20 Noemvrie 1777. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 963; „la fin tragique de l'hospodar de Moldavie annonce une détermination positive de la Porte pour la guerre".

[43] De St. Priest c. af. streine, 17 August 1778, *ibidem*. p. 969.

[44] De St. Priest c. af. streine, 17 Sept. 1778, *ibidem*, p. 970.

[45] Firmanul care aprobă tăierea boierilor (publicat în ziarul politic *Românul*, 10 Ianuarie 1862) zice că: „s'a găsit scrisorile lui Bogdan cuprinzând multe spre faceri de turburări". Comp. în *Efemeridele Banului Caragea* în Hurm. *Doc.* XIV, p. 92 şi *Stihurile* lui Enache Kogălniceanu asupra morţii silnice a celor doi boieri în Kogălniceanu. *Letopiseţele*, ed. nouă III, 1874 p. 281.

[46] Mai jos cap. Restabilirea domniilor pământene, nota 2. Comp. N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXII, 1910 p. 617 (46).

pacea de Kainargi un domn român în persoana lui Stefan .... din Craiova [47]. Moruzi primeşte pentru grabnica aprovizionare a cetăţilor turceşti, un firman de mulţămire însoţit de nişte daruri: un armăsar şi o blană de samur iarmalhi, iar fiului său Alexandru i se trimite un covor de samur [48].

Pe cât de plecat către Austria erà principele Munteniei Aleaxndru Ipsilanti, pe atât de duşman şi de rău voitor acestei puteri erà Moruzi al Moldovei. Ambasadorul francez din Constantinopole dă ca scop de căpitenie al numirei sale, pe acela de „a descoperi prin mijloace tainice, dacă curtea de Viena nu cugetă la ceva neliniştitor asupra Turciei, în caz de un răsboiu al ei cu Rusia, şi de a forma o bună corespondenţă atât în Austria cât şi la Varşovia, pentru a cunoaşte de pe acuma împrejurările politice" [49].

Pe atunci Prusia umbla să întocmească o alianţă cam nefirească între ea, Rusia şi Turcia în contra împărăţiei Habsburgilor, şi organul acestui plan către împărăţia otomană devine domnul Moldovei, Constantin Moruzi. El întră îndată după urcarea lui în scaun în corespondenţă cu Frederic cel Mare. Sub înspiraţia acestuia, Moruzi lucra mai ales la împăcarea Turciei cu Rusia, şi la trezirea neîncrederei şi a îngrijirei Porţei de purtarea Austriei. Moruzi credea prin aceasta să'şi asigure principatul pe viaţă căci dacă ar izbuti să aducă alianţa proiectată, fără îndoială că existenţa ei ar garanta păstrarea tronului în persoana acelui ce mai ales lucrase la a ei realizare [50]. Vedem deci şi aice pe Fanarioţi căutând să se folosească de complicările cele mai fine ale diplomaţiei europene, tot numai în interesul lor personal.

Asupra ocârmuirei lăuntrice a lui Moruzi este cunoscută o împrejurare care ar arăta-o în o bună lumină. Din vremurile cele mai vechi Polonia importa în Moldova rachiu, pe lângă alte obiecte de manufactură, şi plătea în mare parte cu acest product cele ce le cumpăra ea dela Moldoveni, precum vite, miere, ceară şi mai ales sare. Pe timpul lui Moruzi mai mulţi boieri înfiinţează însă velniţi în Moldova, şi fiind că nu puteau susţinea concurenţa rachiurilor poloneze, cer şi obţin dela domn oprirea importului acestui product din Polonia. Republica simţinduse atinsă foarte grav în interesele ei prin această oprire, protestează la Poartă.

[47] De St. Priest c. af. streine, 26 Noemvrie 1778, *ibidem*, p. 970: „Il est bien à craindre que le désir de se rendre agréable à la Porte et de se mettre à l'abri du sort de son prédécesseur n'ait engagé le prince de Moldavie à chercher des crimes à quelques boyards".

[48] Firmanul fără dată în *Uricariul* lui Th. Codrescu, III, p. 125.

[49] Lebas c. af. streine, 18 Noemvrie 1777, Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 963. Moruzi întreţinea la Viena pe un emisar al său Cassarati. Vezi raportul citat mai sus, nota 38.

[50] Herbert de Ratkeal c. Kaunitz, 17 Martie şi 4 Aprilie 1780 în Hurm. *Frg.* V, p. 424.

Motivele pe care domnul Moldovei le invoacă în o scrisoare cătră comitele de St. Priest, sunt că locuitorii ţărei ar fi făcut, pentru a produce această băutură la ei în ţară, însemnate cheltueli; că importul rachiurilor din Polonia ar face să iasă din ţară o sumă mare de bani pentru o băutură care fiind eftină ar ruina pe ţăran, îl face nedestoinic pentru muncă, leneş şi mişel; în sfârşit că dela închiderea graniţelor pentru rachiurile polone, o mulţime de alţi propietari s'ar fi apucat de această fabricare, şi că acuma o redeschidere a lor i-ar ruina numai decât. Mai adăuga domnul că nici un interes personal nu'l împingea la această măsură, întru cât ea îl făcuse din potrivă să piardă aproape 40.000 de lei din venitul vămilor, scăzut cu atâta din lipsa taxei pe rachiul străin.

Ambasadorul polon comitele Dzieduziki combate aceste păreri, arătând că nu ar fi de loc conform cu dreptatea de a se refuza unor vecini libertatea comerciului; apoi că o asemene măsură ar fi în protiva intereselor bine cumpenite ale Moldovei, întru cât mai întăi ţara şi principele ar pierde atât prin scăderea vămei, cât şi prin aceea a exportului sărei, pentru a favoriza lăcomia de câştig a câtor-va boieri, şi că în sfârşit nici ţăranii nu s'ar folosi de o asemene măsură, întrucât în loc de a se îmbăta cu rachiu din Polonia, ar plăti numai cât mai scump spre acelaşi sfârşit pe acel din ţară.

Cine nu vede în germene aceleaşi motive şi aceleaşi întâmpinări, ce se aduc şi astăzi, pentru şi contra măsurilor protecţioniste, întrebuinţate încă dela prima încercare de a da viaţă unei industrii naţionale în ţările române? [51]

Aceşti doi domni Ipsilanti şi Moruzi sunt în orice caz două figuri din cele mai deosebite ale epocei fanariote, care se pot aşăza fără teamă de a fi întunecate, alăturea cu Neculai şi Constantin Mavrocordat, şi ei îşi fac un nume în ţările române, pe care numai nestatornicia vremilor îi împedeca de a'l înrădăcina poate în recunoştinţa timpurilor viitoare. Condica lui Ipsilanti este fără îndoială un aşezământ folositor şi ea rămase în putere până ce fu înlocuită prin alta mai deplină, aceea a lui Caragea. Dacă nu ar fi altă dispoziţie din ea decât aceea că „hotărârea ce se va face numai prin vorbă şi nu se va scrie şi să se iscălească este netrebnică şi ca o nefăcută se socoteşte", (§ de sub capitolul; pentru otărârile judecătorilor), încă această singură înţăleaptă prescripţie, fără de care drepatatea care este chitul societăţilor este cu neputinţă, ar fi îndestulătoare spre a-i asigura un loc între acei domni, care au contribuit la propăşirea neamu-

[51] Vezi mai multe documente din anii 1779 şi 1780 în Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 978—989. Comp. un raport al lui Herbert din 24 Iulie 1782, Hurm. *Doc.* VII, p. 366.

lui românesc. Moruzi pe de altă parte prin îngrijirea lui de starea economică a Moldovei, chiar în protiva interesului său personal, ne arată iarăşi una din acele excepţiuni în lungul şir de domni ai ţărilor române, care vedea în domnie numai un mijloc de căpătuială.

Dar aceste figuri deosebite ce apar din când în când în şirul domnilor fanarioţi, se văd a fi menite numai spre a înegri şi mai mult prin contrast cârdul obicinuit a celor netrebnici.

2. ISTORIA ŢĂRILOR ROMÂNE DELA 1782—1786 [52]

Nicolai Caragea, 1782—1783. — Acesta vine în domnia Munteniei, ca de obiceiu din dragomanul cel mare al Porţei [53] pe care îl îmbrăcase timp de patru ani. El erà prietenul Ruşilor şi combătuse pe Austria, încă de pe când erà ajutor de dragoman în timpul răsboiului din 1769 –1774, aşa că Thugut trebui să caute a se mântui de el, obţinându-i destituirea. Când dragomanul Moruzi fu rânduit domn în Moldova, el dobândi prin influenţă ca Neculai Caragea să fie numit mare dragoman în locul lăsat liber de el. In această însuşire de şi nu înzestrat cu un talent deosebit, el îşi face totuşi o reputaţie îndestul de temeinică prin bunul său simţ şi prin cunoştinţa sa îndestul de intimă a politicei şi istoriei europene, precum şi prin aceea a limbei franceze.

Numit în voevodatul Ţărei Munteneşti, Caragea caută, întâi să-şi dreagă renumele cel rău ce'l câştigase către Austria, oferind slujbele sale internunciului. Acesta răspunde la ofertele sale de prietenie, prin o vizită în persoană către noul domn. Toate acestea erau însă nişte zadarnice formalităţi. Caragea erà să rămână şi de acum înainte ceeace fusese, un adversar al politicei germane, mai curând plecat către Rusia şi Prusia [54]. Cu această din urmă putere Caragea aveà relaţiile cele mai intime. Un Prusian Weber erà institutorul copiilor săi şi slujia totodată de mijlocitor al corespondenţei sale cu de Gaffron ambasadorul Prusiei la Constanîinopole [55]. Cum vine în Bucureşti el protestează contra numirei lui Raicevici de consul austriac în Muntenia, arătându'l ca pe un om rău şi intrigant, care îi va răpi tot timpul numai cu

	In Muntenia	*In Moldova*
[52]	Neculai Caragea 1782—1783	Alexandru Mavrocordat I 1782—1785
	Mihail Suţu 1783—1786.	Alexandru Mavrocordat II 1785—1786

[53] Caragea face eşirea lui solemnă din Constantinopole în 18 Martie 1782. Herbert c. Kaunitz, 26 Martie 1782. Hurm. *Doc.* VII, p. 357. Greşeşte deci Dionisie Eclesiarcul în Papiu II, p. 187 când pune începutul domniei lui în 1781.

[54] Rapoartele lui Herbert Rathkeal din 26 Ianuarie, 20 şi 29 Fevruarie, şi 11 Martie 1782. Lettre du prince Nicolas de Caragea au prince Kaunitz Rittberg, Constantinopole $^{10}/_{21}$ Fevrier 1782 analizată în Hurm. *Frg.* V, p. 411—454.

[55] Herbert c. Curtea din Viena, 25 Fevr. 1783. Hurm. *Doc*, VII, p. 384.

dejucarea manoperilor lui [56]. Şi cu toate aceste nu Raicevici era omul periculos pe atunci pentru împărăţia turcească, ci Lascaroff consulul rusesc, care luase în Bucureşti o purtare măreaţă şi făcuse din casa lui locul de întâlnire şi de primire a tuturor boierilor, îndeplinind astfel, şi încă prea curând, teama pe care Turcii o exprimau în contra numirii unor asemene agenţi ruseşti în principate. Un raport al ambasadorului german spune că domnul Caragea ar sta în legături foarte strânse cu reprezentantul Ţarului din Constantinopole, care legături ar fi mijlocite prin consulul Lascaroff din Bucureşti; că acest consul s'ar bucura aice de o favoare excepţională, mai ales de când domniţa ar fi părăsit oraşul, fiind casa lui foarte cercetată de boieri; că s'ar amesteca în proteguiri şi intrigi, care lucruri toate ar face un mare rău lui Caragea, cu atâta mai mult că el erà bănuit încă de mai înainte de plecare către Rusia; că în timpurile din urmă o observaţie a d-lui de Bulgakow ambasadorul Rusiei depe lângă sultanul că Turcii nu s'ar ţinea de tratatul de Kainargi, depunând principii şi numindu-i după placul lor, şi storcând din provinciile române tot ce le plăcea, care observaţie se credea inspirată de Caragea şi făcută în favoarea lui pentru a nu'l despoia aşa de tot, ar fi compromis încă şi mai mult pe domnul Munteniei în ochii Porţei [57].

Şi cu toate aceste Caragea îşi îndeplinea îndestul de conştiincios datoriile lui către Poartă, de a-i raporta ştiinţele politicei europene ce ar puteà să o intereseze. Cel puţin în privirea Austriei el urmăreşte cu statornicie mişcările ei, având mai mulţi corespondenţi în capitala monarhiei, printre care şi un spaniol, abatele Ayala precum şi alţii anonimi, şi care-i transmiteau regulat veştile ce le culegeau prin împărăţia vecină, şi pe care Caragea le expeduia de îndată Porţei. Aşa aflăm mai multe rapoarte asupra scopurilor Austriei în viitorul răsboiu ce se apropia tot mai repede între Rusia şi Turcia [58].

Cu toată înclinarea lui Caragea către Ruşi el nu lipseşte de a informa pe Poartă despre alianţa ce ar exista între Rusia şi Austria, şi despre încercările Veneţiei de a se introduce şi ea în această unire. El spune în raportul său către sultanul asupra politicei europene, că „fiul cel mai mare al împăratului, marele duce de Toscana se va căsători cu sora femeei moştenitorului tronului rusesc Pavel, şi că deci când vor ajunge aceştia împăraţi,

[56] Raportul lui N. Caragea c. Marele Vizir, 9 Iulie 1782, *ibidem*, p. 365.

[57] Raportul lui Herbert din 10 Sept. 1782, *ibidem*, p. 368.

[58] Ştirile trimise de iscoadele lui Caragea nu se loviau totdeauna. Comp. Raportul lui Ayala din 29 Noemvrie 1782. Hurm. *Doc.* VII, p. 375. cu acele două anonime din Ian. 1783 p. 381 şi 382, şi cu un altul al lui Ayala din aceiaşi dată p. 383. In acest din urmă abatele spune lui Caragea că „peut être avec un millier de ducats je pourais faire une bonne découverte, car Votre Altesse sait mieux que moi qu'on ne fait rien pour rien, surtout dans un temps où la crainte domine".

una din cele două surori va deveni împărăteasă a Rusiei, cealalţii a Germaniei. In asemene stare de lucruri nefiind de loc probabil că legăturile între cele două curţi împărăteşti să se rupă, este de trebuinţă a se gândi bine asupra scopului unei astfel de alianţe şi de a pune cu îngrijre în mişcare toate mijloacele care sunt în puterea noastră, spri a ne opune şi a preveni urmări ce le-ar putea atrage după sine“ [59].

Caragea deci se silea pe cât se putea a se menţinea în bunele plecări ale Porţei, căci dacă el ceruse tronul Munteniei o făcuse mai ales pentru chiverniseală. Aceeà o familie numeroasă şi mai ales cinici fete [60], care fiind lipsite de zestre nu aveà putinţă a le mărita într'un chip cuvincios. Abasadorul francez raportează asupra acestei împrejurări că „scopul unic al prietenului său principele Caragea, ar fi de a câtiga îndemânare spre a-şi puteà aşeza fetele, ceeace s'ar putea împăca foarte bine cu credinţa lui către Poartă; de accea el are de gând a supraveghea foarte de aproape ceeace s'ar petrece la graniţele austriace spre a da samă aice”. Spre aceasta el îşi propune de a întrebuinţa pe domnul dela Roche [61]. Acesta fusese secretar şi la alţi principi de mai înainte. Al doilea secretar al lui Caragea fu un alt Francez numit Tissandier [62].

Se vede însă că Neculai Caragea întinse prea tare coarda contribuţiilor şi a jafurilor care trebuia să căptuiască pe ficele sale. Poporul începu a ţipa şi Caragea fu mazilit în luna lui Iulie, 1783, un an şi trei luni după întronarea lui [63]. Credem însă că de şi motivul formal al destituirei sale va fi fost jăfuirea poporului, Turcii vor fi avut în vedere mai ales raporturile prietinoase ale lui Caragea cu Ruşii pentru a-l îndepărta din domnie, raporturi pe care Caragea nu le putea acoperi prin veştile sale asupra alianţei celor două curţi împărăteşti, care nu mai erau un secret absolut pentru nimene. Mai stăruieşte pentru îndepărtarea lui Caragea şi curtea de Viena, plătind astfel celei de Petersburg înlăturarea lui Ipsilanti la care luase o parte însămnătoare, căutând să pună fuga fiilor săi în o lumină nefavorabilă pentru părinte. „Astfel se luptau Austria şi Rusia dela numtirea acestor mici

---

[59] Caragea c. Poarta, 10 Sept. 1782, *ibidem*, p. 372.

[60] Enache Văcărescu, în *Ist. imp. otom.* Papiu, II, p. 291, spune că s'au căsătorit pentru a 3-a oară cu a *cincea* fată a domnului Caragea.

[61] De St. Priest c. af. străine, 16 Fevr. 1782, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 11.

[62] De St. Priest din 17 Martie, 7 Mai şi 8 Iunie 1782, *ibidem*, p. 12, 14 şi 17.

[63] De St. Priest c. af. streine, 17 Iulie 1783, *ibidem*, p. 27: „La déposition du prince de Valachie qui a eu lieu ces jours derniers, montre que la Porte s'occupe moins de sauver les apparences; car c'est alétrer un des points de ses derniers engagements. Il est vrai que ce prince faisait crier ses sujets et se conduisait comme un imbécile. C'est l'ancien drogman de la Porte, Mikalaki Draco qui l'a remplacé. Il est homme d'esprit et de résolution”.

principi, nu pentru că s'ar teme de ei, dar pentru că le servesc de spioni"[64].

Ambasadorul rusesc informat despre intenţia Porţei de a destitui pe omul său din Muntenia, caută să apuce înainte şi remite Porţei o notă în care îi atrage serioasa luare aminte asupra neîndeplinirei condiţiilor tratatului de Kainargi, mai ales în ceeace priveşte principatele, ruinând într'una aceste ţări prin deasa schimbare a gospodarilor pre cât şi prin alte sarcini şi apăsări care nenorocesc pe bieţii locuitori. El cere Porţei ca Moldova şi Valahia să fie tratate de acuma înainte conform convenţiei din 1774, şi pentru a râdica orice soiu de îndoială asupra acestui punct, pretinde ca Poarta să se explice asupra tributului pe care provinciile aveau să'l plătească, precâtşi asupra înlăturărei sarcinilor introduse prin violenţă şi abuz.

Turcii însă cu toate sfaturile Franţiei de a primi dreptele cereri ale Rusiei[65], destituesc pe Caragea, sfâşiind încă odată tratatul dela Kainargi. Ori care ar fi fost motivele lor politice pentru un asemene pas, şi mulţămirea setei de bani a dregătorilor Porţei încă juca un mare rol în această disgraţie a lui Caragea. El vroind cu orice preţ să facă avere, împărţia numai cât prea puţin rodurile jafurilor sale cu meghistanii turci, şi aceştia deprinşi de atâta timp a se folosi din domniile ţărilor române nu se puteau mulţumi numai cu rolul diplomatic al domnilor români, care se accentua pe fiece zi mai cu putere, ci vroiau pe lângă aceasta ca ei să rămână ceeace fusese mai înainte, nişte jăfuitori jăfuiţi.[66].

Tot pe atunci pentru a stoarce ceva bani dela alţi Greci din Constantinopole, vizirul mazileşte pe dragomanul Porţei, Mihaiu Dracu Suţu, înlocuindu'l cu Alexandru Mavrocordat fiul lui Constantin, şi-l trimite în surgun la Tenedos, surgunind totodată şi pe Alexandru Ipsilanti, spre a-i ierta apoi pe amândoi după puţin timp şi ale permite înturnarea în Constantinopole, ba dând chiar lui Mihail Suţu domnia ţărei Munteneşti în locul destituitului Caragea; toate aceste bine înţeles nu fără grase bacşişuri date întâi pentru înlăturarea disgraţiei, apoi pentru dobândirea favoarei [67].

---

[64] Carra c. de Vergennes, 23 August 1783, *ibidem*, p. 30.

[65] Memoriu prezentat Porţei de trimisul Rusiei în 16 Noemvrie 1782, *ibidem*, p. 22.

[66] De St. Priest c. Poartă, 24 Noemv. 1782, *ibidem*, p. 23.

[67] De St. Priest c. de Vergennes, 10 Oct. 1782, *ibidem*, p. 21: „Le cidevant prince de Valachie a été exilé à Rhodes avec ses deux fils, sans autre motif que la jalousie qu'ont les Grecs du fanar de sa fortune et la cupidité des Turcs pour l'en depouiller. Il lui faudra acheter son rappel". Comp. 25 Iulie 1782, *ibidem*, p. 25

Mihai Dracu Suţu în Muntenia 1783—1786. — Dragomanul destituit şi apoi iertat şi înaintat la rangul de principe al Munteniei, venia pe scaunul ei în nişte timpuri foarte grele, în momentul când un răsboiu amenința să izbucnească între Turcia pe de o parte şi împărăţiile dela nord de alta. Anume Ruşii încorporase Crimeea şi dăduse un ultimatum Porţei, ca să recunoască această încălcare a tratatului de Kainargi, şi să reînnoiască iarăşi stipulaţiile privitoare la ţările române. Pe de altă parte Austria înţăleasă asupra acestor puncte cu Rusia, cerea o îndreptare de graniţe la Orşova pe lângă că pretindea din Bosnia, o bucată de pământ reînnoind în această de pe urmă ţară, într'o măsură mai mică, operaţia fericită executată asupra Bucovinei.

Poarta nefiind în măsură de a se împotrivi ambelor împărăţii, concede în parte cererile Austriei, recunoaşte încorporarea Tătarilor şi eliberează un firman pentru confirmarea privilegiilor ţărilor române, în anul 1784, care stipula următoarele:

Supușii ambelor ţări nu vor mai aveà de plătit decât tributul hotărât, şi nu alte dări sub deosebite numiri care se obicinuiau a se lua înaintea ultimului războiu.

Voevozii lor nu vor mai fi destituiţi pe cât timp nu vor arăta nişte semne învederate de răscoală, conform tratatelor ce există între curtea sultanului şi acea rusască. Birul se va plăti de acuma înainte prin agenții principilor din Constantinopole, şi nu la trimişi turci în principate.

Turcii să nu aibă voie a-şi cumpăra imobile în ţările române sau a paşte turme.

Turcii ce vor veni prin ţările române să nu mai supere cu nici o cerere pe locuitori.

Tributul se fixază la 619 pungi pentru Muntenia şi 135 de pungi 444 de lei pentru Moldova, pe lângă 90,000 de lei ce ambele ţări ar trebui să dee pentru sărbătoarea Bairamului şi 40,000 de lei din partea Munteniei şi 25,000 de lei pentru Moldova la sărbătoarea Rechiabie.

Să nu se ceară dela principe nimic pentru confirmarea lui, precum nici la schimbarea vizirilor sau a altor dregători [68].

Prin acest hatişerif Turcia părea că renunţă tocmai la partea aceea prin care se folosia mai mult din stăpânirea ţărilor române. Va mai trece însă mult timp până ce condiţiile stipulate pe hârtie vor ajunge a fi respectate în practică; mult timp încă până ce Turcii se vor putea deprinde cu o idee aşa de neauzită ca aceea de a nu mai exploata domniile române. In ori ce caz un pas erà făcut: recunoaşterea măcar în teorie că modul lor de procedare de până acuma fusese un abuz pe care se îndatorau să'l înlă-

---

[68] Reproducerea firmanului în Hurm. *Doc.* VII, p. 420—425. Celelalte dispoziţiuni sunt de natură economică

tureze. Pe când însă Rusia stăruia ca să obţină pentru principate această uşurare, ambasadorul ei din Constantinopole, se folosia de înrăurirea lui crescândă asupra numirei şi destituirei domnilor principatelor, spre a le lua el bani ca mulţumită. Dl. de Bulgakow luase 50,000 de lei dela numirea lui Constantin Moruzi în scaunul Moldovei, şi neopoziţia lui la aceea a lui Alexandru Mavrocordat îi adusese iar grase bacşişuri. De asemene Mihaiu Suţu trimisese sume însemnate atât la Petersburg cât şi la Constantinopole, însă nu mai mult în pungile Turcilor ci în acele ale Ruşilor [69]. Foloasele nelegiuite tot erau să curgă din ţările române, şi faptul că se schimbase pungile în care trebuiau să se înfunde, nu prefăcea cu mult în bine soarta lor. Prea fericite se puteau ele socoti încă, când nu trebuiau să dee la doi ! Mihaiu Suţu domnia în aparenţă sigur pe scaunul muntean, garantat prin dispoziţiile hatişerifului din 1784, când de odată este răsturnat de către un nou competitor, care nici măcar nu aparţinea neamului fanariot, şi erà un Grec din insule „a căruia familie îmbracase până atunci dregătoria inferioară de dragoman al arsenalului. Acesta erà Neculai Mavrogheni, fiul unui om ce ocupase aceeaşi dregătorie[70]. Amiralul de atunci Hassan paşa, având o mare trecere la sultanul, ceru principatul Munteniei pentru dragomanul său, în timpul unei vizite pe care sultanul o făcuse la casa de vară a amiralului. Sultanul îi făgădui numai decât această cerere, fără a se gândi că se trecuse acuma timpul când putea dispune după plac de tronul ţărilor române. Consiliul miniştrilor, având mai ales în vedere împotrivirea la care se aştepta din partea ambasadorului rusesc, solicitat apoi de stăruinţa întregului Fanar, care se mişcase ca un om la vestea că un Grec din Arhipelag pretindea să pună mâna pe patrimoniul lor făcu pe sultan să revină de o camdată asupra hotărirei sale [71]. Lupta contra lui Mavrogheni o conducea mai ales unul Petrache care din bucătar ajunsese directorul monetăriei, unde prin mijloace piezişe câştigase o avere uriaşă. Acest Petrache bizuindu-se pe pungile de bani de care dispunea, îşi pusese în gând să înlăture nu numai pe Mavrogheni,

[69] De Choiseul c. de Vergennes 10 Fevr. 1785 şi 27 ian. 1786, *ibidem, Supl.* II, p. 36 şi 37. Nu credem că în aceste rapoarte ambasadorul Franţiei să fi vrut numai să calomnieze pe acel al Rusiei, de şi relaţiile între ei nu erau din cele mai prietenoase.

[70] Cel întâi Mavrogheni este amintit ca dragoman al arsenalului în 1751. Raportul lui Penkler din 1 Aprilie 1749 şi 2 Ian. 1753 în Hurm. *Frg.* V, p. 179.

[71] De Choiseul c. de Vergennes, 27 Ianuarie 1786, Hurm. *Doc. Supl,* II, p. 37. După o altă depeşă a af. străine c. de Choiseul din 24 Aprilie1786, s'ar părea că Rusia consimţise la sfârşit la numirea lui Mavrogheni *ibidem,* p. 40 : „L'anecdote sur le drogman Mavrogheni ne laisse par d'etre intéressante, en ce qu'elle prouve que le cour de Russie se met sur le pied de protéger hautement les princes de Moldavie et de Valachie, ce qui l'amènera à disposer de ces principautés et s'attacher les familles grecques parmi lesquelles on choisit d'ordinaire les hospodars".

poate pentru a-i lua el locul, dar însuşi pe marele vizir care sprijinea împreună amiralul pe competitor. Sultanul spuse amiralului că Petrache i-ar fi oferit 4.000 de pungi pentru a destitui pe vizir şi pe el. Atunci Hassan paşa pentru a-şi răsbuna asupra lui Petrache, făcu să strălucească la ochii sultanului perspective bogatei moşteniri pe care ar putea-o dobândi dacă ar da morţei pe intrigantul Petrache. Atâta fu de ajuns. Sultanul dădu îndată în judecată pe Petrache pentru subtragerile făcute la monetărie şi'l supuse torturelor celor mai cumplite pentru a-l face să-şi mărturisească averea. „Casa lui de vară fu pradată şi în parte dărămată în părerea că pivniţile ar ascunde comori. Bogatele lui mobile fură chiar în ziua aceea transportate în un mândru palat pe care sultanul îl construise pe canal pentru una din sultanele sale, dar care din lipsă de bani nu fusese încă mobilat. In sfârşit când se crezu că se zmulsese dela acest nenorocit mărturisirea a tot ce poseda, se hotărî ca el să moară, făcând din aceasta un soiu de triumf pentru duşmanii lui. In 14 a lunei Martie Mavrogheni intrând în serail pentru a-şi lua învestitura principatului său, găsi lângă poarta cea d'întâi pe Petrache, cu corpul sfărâmat de torturile suferite, tărât spre locul osândei. Câteva momente după aceea trecu marele vizir care chemă la însuşi cu glas tare pe calău, căuia îi făcu un semn. Petrache fu executat în momentul chiar când zărind pe marele vizir, ridicase mânile către el, implorându-i îndurarea. Noul principe al Valahiei veni câte-va momente după aceea să-şi sature ochii la vederea cadavrului fostului său duşman" [72].

Asemene groaznice scene de barbarie şi de cruzime se petreceau tot numai spre a îndeplini setea de aur pe malurile Bosforului, când dinspre nord se ridica iarăşi o cumplită furtună asupra împărăţiei mahomedane. Dar această împărăţie părea că are şapte vieţi. De câte ori fusese să piară, şi tot se sculase iar dela pământ, şi de câte ori mai erà să se primejduiască şi de acum înainte, fără a fi înghiţită! S'ar părea că având conştiinţă de puternica ei vitalitate, privia cu nepăsare la toate orcanele deslănţuite asupra ei.

In Moldova în răstimpul acestor patru ani, domnesc doi domni cu acelaş nume Alexandru Mavrocordat, şi anume cel întâi, fiul lui Constantin Mavrocordat dela 1782—1785, şi cel al doilea pronumit şi Firariu, fiul lui Ioan fratele lui Constantin, ambii deci veri primari unul cu altul [73].

Alexandru Mavrocordat I în Moldova, 1782—1785. — Constantin Moruzi fusese mazilit de Poartă în urma tânguirei am-

[72] De Choiseul c. de Vergennes, Martie, 1785, *ibidem*, p. 38. Comp. Diez c. rege, 26 Apr. 1786, N. Iorga, *Acte şi Frg.* II, p. 206.

[73] Vezi *Généalogie des Mavrocordato de Constantinopole* par Emile Legrand, Paris, 1886, tabela finală.

basadorului rusesc, despre modul cum principele Moldovei primise pe consulul Lascaroff, şi Poarta se folosi cu plăcere de această tânguire pentru că, destituind pe Moruzi, să înfrângă, în aparenţă în interesul Rusiei, îndatorirea contractată prin tratatul dela Kainargi, de a lăsa pe principi să domnească indefinit dacă s'ar conduce bine [74]. El fu înlocuit cu Alexandru Mavrocordat fiul lui Constantin, fostul domn al ţărilor române. Odată cu această schimbare se mai preface şi dragomanul cel mare al Porţei otomane, mazilindu-se şi trimiţindu-se în surgun Mihaiu Dracu Suţu şi punându-se în locul lui celalt Alexandru Mavrocordat pronumit Firariu [75].

Alexandru Mavrocordat datoria înălţarea sa protecţiei ambasadorului rusesc, care din această pricină nu aveà nici o grijă despre purtarea lui, întrucât, spunea el, n'avea decât să zică un cuvânt spre a-l răsturna depe tronul pe care'l înălţase [76].

Duşmănia ascunsă ce despărţia pe Ruşi de Austriaci, chiar şi atunci când păreau uniţi prin interese comune, împinge pe Mavrocordat a se purta cătră Austria în chipul cel mai neprietenos, purtare motivată, nu e vorbă, prin mândria şi provocările parvenitului Raicevici, consulul austriac din principate.

Acesta vra să-şi dee chiar dela început un aer măreţ de ambasador şi de reprezentant al împăratului, nici mai mult nici mai puţin ca însuş trimisul din Constantinopole. Venind din Bucureşti la Iaşi şi trecând prin Focşani, el adună pe toţi supuşii austriaci de acolo, spunându-le că nu ar mai aveà de plătit nici o dare, ba că ar putea chiar să ceară îndărăpt pe acele plătite; sosind în Iaşi face mari greutăţi principelui pentru gazda ce i se dăduse; se ofensază pentru că domnul nu primise de îndată pe trimisul său ci-l făcuse să aştepte puţin până ce eşise din divan; se exprimă în chip arogant şi necuviincios faţă cu secretarul principelui; sfătueşte pe medicul domnului, Beneveni, să-şi răfuiască socotele cu stăpânul lui, dându'i a înţelege că domnul va fi destituit. Alexandru Mavrocordat răspunde acestor necuviinţe prin refuzul de a recunoaşte pe Raicevici de agent consular, neposedând el un firman dela Poartă pentru atare recunoaştere, jăluindu-se sultanului pentru insultele suferite dela Raicevici şi pârând pe acesta că s'ar fi rostit cu cuvinte ocăritoare la adresa Porţei. Sultanul crezând denunţările domnului, se supără cumplit pe Raicevici şi cere explicări dela comitele Herbert. Acesta ie apărarea consulului său, pârând pe Mavrocordat, pe care la sfârşit văzându-l cam prea apucat în purtarea

---

[74] De St. Priest c. af. streine, 10 Iunie 1783, Hurm. *Doc. Supl.* vol. II, p. 18.

[75] De St. Priest c. de Vergennes, 10 Oct. 1782, *ibidem*, p. 21.

[76] Da Choiseul c. de Vergennese, 10 Febr. 1785, *ibidem*, p. 36.

lui, nici rezidentul Rusiei nu-l mai sprijine, în cât este mazilit şi înlocuit cu vărul său, dragomanul Porţei [77].

Alexandru Mavrocordat al II-le Firariu în Moldova, 1785—1786 El este numit domn în 12 Ianuarie 1785, iar în locul lui ca dragoman este rânduit Calimah. Mavrocordat petrecuse lung timp la Petersburg însărcinat cu afaceri de ale Porţei; totuşi această însuşire în loc de a-l îndepărta de Austria, fiind date acuma relaţiile dintre acele două împărăţii, care se apropiau tot mai mult în vederea unui răsboiu comun în contra Porţei, îl face agreat şi la curtea de Viena. Ambasadorii Rusiei şi a Austriei, în urma instrucţiilor primite dela curţile lor nu se mai mâncau unul pe altul, ci trăiau în o înţelegere tot mai deplină. De aceea şi Alexandru Mavrocordat care trebuia să fie simpatic Rusiei chiar prin faptul că stătuse mult timp între Ruşi, devine destul de plăcut şi Nemţilor. El se înţălege încă înaintea de a pleca din capitala împărăţiei cu comitele Herbert, asupra extradiţiei dezertorilor austriaci, şi după ce vine în Moldova, urmează o purtare din cele mai împăciuitoare faţă cu interesele austriace.

Intre aceste se încordase şi raporturile dintre Franţ'a şi Poartă, pentru refuzul acesteia de a primi corăbiile sale în marea Neagră, în cât prin aceasta însuşi Franţ'a se aruncă în partea Austriei [78]. Aceasta împrejurare ne explică cum se face de internunciul recomandă lui Raicevici pe abatele d'Hauterive, ce ar veni în Moldova în însuşire de secretar al principelui, care ar fi „foarte dispus atât prin fireasca lui plecare cât şi prin recomandarea anumită a ambasadorului francez, să întrebuinţeze influenţa sa la Iaşi în slujba unei curţi prietene şi aliate Franţ'ei.[79]"

Cu toate silinţele lui Mavrocordat de a sluji ambelor curţi ce trebuiau să lucreze împreună, el fu mazilit după stăruinţele Austriei, care simţind că răsboiul venia, vroia să aibă în Moldova un om cu totul devotat.

Alexandru Ipsilanti îndată după retragerea lui voluntară din Muntenia, provocată prin fuga copiilor săi, spusese internun-

---

[77] Vezi scrisoarea lui Raicevich c. Alexandru Mavrocordat, 7 Noemvrie 1783; a lui Alexandru Mavrocordat c. agentul sau din Constantinopole. Noemvrie 1783. Herbert c. Poartă, 21 Noemv. 1783, protestul lui Raicevich pentru nerecunoaşterea lui 22 Noemv. 1783. Herbert c. Raicevici, 26 Noemv. 1783; Alex. Mavrocordat c. agentul rus, Noemv. 1783, alta din Decemvrie 1783, în Hurm. *Doc*, VII, p. 409—416. Comp. Herbert c. Raicevici, 10 Ianuarie, 1781; *Ibidem* p. 426: „son humeur variable et difficile à manier déplait à M. de Bulgakow lui-même, qui reconnait aussi que ce prince n'a pas les qualités requises pour une administration de cette importance".

[78] Zinkeisen, VI, p. 561.

[79] Herbert c. Raicevich, 12 Fevr. 1785, Hurm. *Doc*. VII, p. 437. Asupra mulţămirei Austriei cu purtarea lui Mavrocordat, vezi şi Raicevich c. Herbert, Sept. 1785, *ibidem*. p. 449.

ciului german, că deşi Poarta nemulţumită cu purtarea lui Caragea ar fi dispusă a-l trimite îndărăpt în Muntenia, totuşi el nu va cere principatul decât atunci când internunciul îi va spune să o facă [80]. Totuşi se vede că în curând după aceea se răsgândeşte şi se roagă de comitele Herbert să grăbească cu stăruinţele pentru restituirea lui, făgăduind a sluji curţei de Viena cu aceeaşi credinţă ca şi în trecut [81]. Până acuma cabinetul imperial nu avuse neapărată nevoie de slujbele lui; răsboiul însă fiind gata să izbucnească, ea întrebuinţă tocmai trecerea pe care teama unui asemene trebuia să i-o dee la Poartă, spre a obţinea numirea omului ei în domnia Moldovei.

Alexandru Mavrocordat fuge însă în Rusia, pretextând teama de uneltirile lui Ipsilanti care se spunea că dăduse 700 de pungi lui Ata-bei spre a-l ucide [82]. In realitate Mavrocordat erà capul unei conspiraţii greco-ruseşti, menite a răscula pe Greci şi pe ţările române în contra Porţei şi în favoarea Rusiei. Mai mulţi boieri fugiră cu el în Rusia, şi toată întriga erà rezultatul silinţilor consulului Lascaroff [83]. Iată pentru ce se temeau Turcii, şi cu drept cuvânt a primi agenţi de ai Ruşilor în ţările române.

3. NECULAI MAVROGHENI IN MUNTENIA 1786—1788 ŞI ALEXANDRU IPSILANTI IN MOLDOVA 1786—1789

Cu un an înaintea izbucnirei răsboiului Turcilor cu Ruşii şi Austriacii se numesc în ţările române doi domni care păstrează scaunele lor câtva timp şi după începerea duşmăniilor, anume Neculai Mavrogheni în Muntenia până la 1788, iar Alexandru Ipsilanti în Moldova până la 1789. Dela aceste date până la pacea dela Iaşi 1792, în ambele ţări române domniile sunt înlocuite prin ocupaţia austriacă şi rusească.

Neculai Mavrogheni în Muntenia, 1786—1788.— Am arătat mai sus cum acest Grec originar din Arhipelag, şi anume din insula Miconos, uzurpă unul din scaunele ce erau păstrate numai pentru căpătuirea odraslelor fanariote. Bazat pe înalta favoare de care se bucura proteguitorul său Hassan paşa amiralul, la sultanul, care aştepta mari lucruri tocmai de la marină în viitorul răsboiu cu Ruşii, Mavrogheni crezu că nu are nevoie de respectat nimic în Ţara Muntenească, şi veni cu o pornire straşnică să ocupe

[80] Herbet c. Kaunitz, 10 Septemvrie 1782, *ibidem*, p. 372.
[81] Herbert c. Kaunitz, 9 August 1783, *ibidem*, 404.
[82] Al. Mavrocordat către soţia lui Zamfira, 7 Februarie 1787, *ibidem*, *Supl.* III, p. 36.
[83] Durosoy fostul secretar al lui Al. Mavrocordato c. af. streine, 6 Dec. 1795, *ibidem*, *Supl.* II, p. 130.

scaunul ei, hotărât a înfrânge ori-ce împotrivire, şi a călca totul în picioarele sale. Chiar prin cuvântarea ţinută în greceşte, de dascalul domnesc din Bucureşti din acel timp Manolache Persianu[48] se înştiinţa poporul ca să se îngrijească a petrece bine şi în fapte bune, căci cel ce va fi prins cu vinovăţia va fi pedepsit de Măria Sa cu grea pedeapsă în lumea aceasta, afară de aceea ce-l aşteaptă pe lumea cealaltă"[85]. De şi domnul ospătează deocamdată pe episcopi şi pe boieri, le face să simtă îndată greutatea jugului ce aveà de gând să apese pe grumajii lor, cerându-le o contribuţie însămnată pentru reîntocmirea palatului domnesc, ce zăcea în ruine în mijlocul oraşului, având să dee fiecare după averea lui, boier, călugăr ori neguţitor, câte 60, 50, 20, 10, sau 5 pungi de bani spre scopul arătat; iar boierii neputând face altfel „cu voie sau fără voie au dat cât li s'au cerut, căzându-le ospătarea scumpă". Acesta erà însă numai începutul străşniciilor sale. In curând el întroduse un nou sistem de poliţie neauzit şi nepracticat până atunci. El ordonă tuturor locuitorilor din Bucureşti, ca nimene să nu-şi mai închiză porţile nici ziua nici noaptea, spre a putea astfel atrage pe tâlhari la intreprinderi, şi apoi a aveà plăcerea a-i prinde şi a-i spânzura numai decât, fără judecată, pe nişte furci înalte de doi stânjeni lăsându-le corpurile

Niculae Mavrogheni Domnul Munteniei, 1786—1790. Este îmbrăcat în costum turcesc
Colecţia Academiei Române

[84] De la acest dascăl ce purta titlul de căminar ne-a rămas o scriere in care înalţă până la ceruri vitejile lui Mavrogheni. Ea este intitulată: Συνοπτικὴ περιλήψις τῶν ἡρωικῶν κατορθωμάτων τοῦ ὑψηλοτάτου εὐσεβεστάτου τε καὶ τροπαιούχου αὐθέντου ἡμῶν καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγκροβλαχίας κυρίου Ἰω Νικολάου Πέτρου Μυβρογένη βοεβόδα, συντιθεῖσα παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου καὶ ἐλλογιμωτάτου ἄρχοντος μεγάλου καμινάρη κυρίου Μανόλακη τοῦ Περσιάνου, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῇ ἐν Βουκουρεστίῳ 1789 παρὰ Δημητρίῳ Τυπογράφῳ. O paralelă franceza din vremurile noastre este cartea voluminoasă a lui Blanchard, *Les Mavrojeni*...

[85] Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 167.

să se legene în văzduh câte o zi întreagă, spre îngrozirea lumei, înainte de a pune să le îngroape. Travestindu-se în haine când de popă, când de Turc [86], el umbla prin băcănii și alte prăvălii, căutând să surprindă vre-o înșălătorie la măsură, spre a trimite numai decât pe vinovați la spânzurătoare. De asemene umbla pela biserici pe vremea slujbei, spre a vedea dacă preoții își căutau de datoriile lor, silind pe acei de săptămână să stea toată ziua la biserică, „toată ziua nelipsiți, uitându-se pela sfinți" [87], sub cuvânt că ar putea aveà oamenii nevoie de slujbele lor. Orânduise să se țină utrenia cea de dimineață tot sara împreună cu vecernia, spunând că oamenii nu ar putea veni dimineață la biserici, din pricina trebilor; dar dacă el ușura astfel poporenilor căutarea de sufletul lor în timpul săptămânei, cu atâta mai neapărat cerea ca Duminica și sărbătorile toată suflarea omenească să viziteze lăcașurile sfinte, încât, cum spune cronicarul, „se umpleau bisericile de oameni de frica poroncei, iar nu pentru dragostea lui Dumnezeu" [88]. Ținea divanuri foarte dese și lungi în care desbătea judecățile; dar hotărârile le dădea el singur fără nici a întreba pe boieri, judecând „turcește" cum spune Eclesiarcul.

Mavrogheni erà cu totul străin de Țara Muntenească; nu știea românește de și nu este de crezut că el, dragoman al flotei, să nu fi știut nici grecește nici măcar turcește, cum îi place lui Văcărescu a o spune" [89]. Totuși îi lipsia de sigur cultura superioară, care deosebia pe cei mai mulți din Fanarioți; și dacă această cultură chiar izbutea numai arare ori să înalțe firea domnilor spre sfere mai ideale, cu cât mai jos trebuia să se țârâe un Grec ordinar, cules din insulele mărei Egee? Cu Mavrogheni se urcă pe tronurile române unul din cele mai comune exemplare ale rasei grecești. Iute și aprins, pornit și apucat, crud și neomenos, adăugea la toate aceste însușiri primejdioase și o năsățioasă lăcomie de bani, care-l făcea să se arunce mai ales asupra boierilor, ca unii ce puteau oferi o mai mănoasă pradă setei sale de aur decât poporul cel de atâtea ori despoiat.

Amestecul lui în războiul izbucnit îi dă prilejul de a puteà jăfui țara fără nici o teamă. Așa el întocmește un corp de armată de lefegii, pe care-l arată la Turci ca fiind în număr de 20.000, pe când în realitate nu erà decât 5—6000, luând însă prin jăfuirea

---

[86] *Istoria faptelor lui Mavrogheni-Vodă și a resmiriței din timpul lui*, pe la 1790, scrisă la 1817 de pitarul Hristache publicată în *Buciumul* lui Cesar Bolliac, N-rele 7, 9, și 10 din Ianuarie 1863.

[87] Pitarul Hristache, citat.

[88] Dionisie Eclesiarcul în Papiu II, p. 168.

[89] Văcărescu, *Istoria imp. otoman* în Papiu, II, p. 293. Gion, *N. P. Mavrogheni*, în *Revista nouă*, 1888, p. 221, admite prea de tot spusele Văcărescului.

mai ales a boierilor, bani dela ţară pentru întreţinerea cifrei îndicate de el [90]. Intorcându-se dela nişte expediţiuni făcute în unire cu Turcii la hotarele Transilvaniei, el jăfueşte însuşi mânăstirile ţărei sale, ia odoarele şi vasele lor sfinte şi sfarmă zidurile mânăstirilor precum făcu la Cozia şi la Argeş, scriind apoi la Turci că ar fi luat dela Nemţi cetatea Cozia. Prădăciunile sale având de ţintă mai ales pe boieri, îndată ce simţia că un om este înstărat, îi trimitea cu deasila caftan de boierie, punându-l să plătească scump această onoare. Făcuse la Craiova boieri judecători pe unul Turnagiul şi pe unul Ioniţă Papuc, care umblau prin sate şi îmbrăcau pe ţăranii mai bogaţi cu caftan, punându-i apoi la închisoare ca să dee bani [91], şi câte alte năzdrăvănii toate.

Mavrogheni pentru a se mănţinea în reputaţia de credinţă ce şi-o făcuse la Turci, trebuia să facă mult vuet. Şi într'adevăr rar s'a văzut un om care ştie a stârni în jurul lui atâta larmă pentru aşa de puţină treabă ca ceea ce o făcu. Indată ce răsboiul se declară, în 3 August 1787, el face pe Poartă să-l numească seraschier adecă paşă cu trei tuiuri şi comandant deci al oştirilor musulmane. Unind aceată ţintă cu acea de a face bani, el dă în ştire tuturor vagabonzilor şi vânturătorilor de ţară să vină să se înroleze pe lefuri în oştirea lui; făgăduia anume leafa foarte mare pentru acele vremuri, de 10 lei, adecă 2 galbeni de călăreţ şi 7 lei de pedeştraş pe lună. Se adună din toate părţile venitici, doritori de câştig şi prădăciuni; dar şiretul domn găseşte în curând mijlocul de a nu trece cu numărul peste acel ce trebuia să-i lase putinţă de a se îmbogăţi din jafurile ţărei. Orânduia anume mai ales Turcilor tain, cum veneau; înainte însă de a se împlini luna, când trebuia să le dee leafa, le tăia tainul, şi Turcii neavând ce mânca, nici ce prăda, deoarece ţara întreagă erà bejănită, se duceau din Muntenia, făcând loc la alţii care veniau să experimenteze aceeaşi capcană [92].

Ţăranii români reduşi la mizerie prin prădăciunea sistematică a ţărei, se înrolau şi ei în armata lui Mavrogheni, încât astfel întâlnim priveliştea stranie a unui corp de oştire românească în timpul Fanarioţilor. Dionisie Eclesiarcul ne spune că Mavrogheni făcuse „oaste din ţară cu căpitănii şi steaguri frumoase, zugrăvite cu sfinţi, îmbrăcându-i cu capoate domneşti, dându-le

---

[90] Văcărescu, *l. c.* p. 294.

[91] Văcărescu *l. c.* p. 297. Dionisie Eclesiarcu, *l. c.* p. 176. Comp. un raport al lui Bulgakow c. Simolin, din 1787. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 44: „D'un autre coté elle se permet toutes sortes de vexations contre les peuples de la Valaquie et de la Moldavie qu'elle ruine par de fréquents changements d'hospodars, dont le choix fait même peu d'honneur à son humanité, car celui de Valaquie par exemple gouverne de la manière la plus tyrannique".

[92] Văcărescu, *l. c.* p. 294.

lefi, şi numindu-le, căpitănia lui Sf. Gheorghe, a lui Sf. Dumitru, a lui Sf. Teodor şi altor sfinţi»' [93].

Se adunase în Bucureşti 5 -6,000 de oameni, care trebuiau însă nu numai înbrăcaţi în uniformă şi puşi sub steaguri, dar încă învăţaţi cum să mânuiască .Mavrogheni puse deci asupra lor ca instructor pe un dezertor german. Domnul însă vroia să aibă şi complinirea neapărată unei armate, artileria, pe care o înjgheabă cum poate, probabil mai cu samă din tunuri turceşti, deoarece îi erà peste putinţă a dobândi dela imperiile nordice cu care Turcia era în răsboiu, şi pune asupra ei ca comandant suprem un călugăr cordelier fugit din o mânăstire [94].

Deşi ne-am aşteptat ca o armată astfel alcătuită să nu răspundă întru nimic la scopul pentru care fusese înfiinţată, totuşi Mavrogheni izbuteşte a-i insufla tot prin bani un curaj măestrit. Iată ce ne spune asupra acestei împrejurări un călător ce trecuse în acele timpuri prin Muntenia. „Mavrogheni făgăduise câte un galben de fiecare cap de Neamţ ce i se va aduce. Soldaţii lui erau adunătura cea mai mizerabilă pe care o putea da Valahia, fără rânduială sau disciplină, popor de strânsură pe care-i adunase bătăile şi foamea Aceşti oameni atăcau cu mare furie .pentru a pune mâna pe Nemţi şi a câştiga galbenii făgăduiţi. Foamea îi împingea până sub tunuri spre a dobândi capete. Acei ce nu aveau acest noroc se băteau cu acei favoriţi de soartă, încât fiecare cap de Neamţ ocupa cel puţin trei oameni din oastea lui Mavrogheni" [95]. Rezultatul cel mai clar al întocmirei oştiri fu însă prădarea ţărei, pe unde o asemene mai putea să se întâmple, nefiind de tot spârcuită [96].

Dacă însă Mavrogheni se arăta doritor de a sluji pe Turci cu mâna armată, dorinţă ce avea de mobil principal jaful nepedepsit al ţărei pe care domnia, în politică dragomanul arsenalului se arăta cu totul nedestoinic şi nepriceput. Astfel când toată lumea ştiea încă din 1780 că Austriacii sunt aliaţi cu Ruşii în contra împărăţiei otomane, Mavrogheni îndrăznia să scrie Porţei chiar în 1787, că Nemţi nu ar fi uniţi cu ei, ba că le-ar fi vrăjmaşi, întemeindu-şi părerea pe zvonul prins, nu se ştie de unde, că aceştia nu ar vrea să recunoască Caterinei a II-a titlul de împărăteasă a Crimeei. Văcărescu care văzu însuş această scrisoare, caută să convingă pe domn despre nebunia ce făcea. „La acest

---

[93] Dionisie Eclesiarcul, *l. c.* p. 173. Vezi şi versiunile pitarului Hristache în *Buciumul*, *l. c.*

[94] Choiseul c. Montmorin, 25 Noemv. 1787. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 49, Vezi şi versurile pitarului Hristache, în *Buciumul*.

[95] *Reise von Petersburg durch Mähren beyde Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg*, 1793. (Bibl. acad. col. Sturza No. 2720) p. 284.

[96] Choiseul c. Montmorin, 25 Noemv. 1787 citat în nota 94 : „Les troupes commettent sur leur route des désordres affreux".

tacrir (raport), spunea el domnului, n'are să'ţi facă alt răspuns prea înaltul devlet, decât să'ţi iee capul, cu pricinuire că'ţi baţi joc". Mavrogheni răspunse boierului că nu ştie ce spune şi trimise scrisoarea. Turcii însă erau atâta de încântaţi de pregătirile militare ale lui Mavrogheni, în cât în loc de răspunsul ce-l aştepta Văcărescu, îi veni un altul „cu aferim şi slugă credincioasă". Văzând însă mai târziu că Nemţii purced într'adevăr cu răsboiu asupra Turcilor, Mavrogheni vede că s'a înşălat, chiamă pe Văcărescu şi muşcându-şi barba, îi spune: văzuta-i că Nemţii au râdicat răsboiu? Bine îmi ziceai tu şi acuma ce să fac? La care Văcărescu îi răspunde cuvintele ironice în sinceritatea lor, că să nu se teamă, că de l-ar fi crezut împărăţia, de atunci îl omora; „că împărăţia dela înălţimea ta nu cere slujbă ca aceasta, *de cele gândite*, ci numai *de cele văzute*". Sub aceste slujbe văzute, Văcărescu înţălegea însă numai îndestularea armatei turcesti cu provizii, şi să se lese Mavrogheni de toate întreprinderile pe sama lui. „Nu putea să-mi dee ascultare, zice boierul muntean, căci cu acest mijloc i se arâdica toată treaba jafurilor din mâni" [97].

Mavrogheni însă aveà nevoie, spre a părea Turcilor cele ce vroia să creadă despre el, să mişte şi ţara împotriva duşmanilor Porţei. El caută deci să stârpească din boieri simpatiile lor pentru Austriaci, şi mai ales acele mult mai întinse ce existau pentru fraţii pravoslavnici Ruşi. Indată ce Nemţii declară şi ei răsboiu Turcilor, în Ianuarie 1788, Mavrogheni trimite în surgun peste Dunăre pe mai mulţi boieri mari, bănuiţi cu dreptul sau nedreptul de părtinire pentru duşmanii împărăţiei, punând pază chiar şi mitropolitului şi episcopilor. Dintre boierii surguniţi erau: vornicul Ienache Racoviţă, logofătul Scarlat Ghica, paharnicul Tudurache Iuliano, banul Nicolae Brâncovanu, vornicul Dumitraşcu Racoviţă, vornicul Manolache Kreţulescu, logofătul Costache Ghica, clucerul Dumitrache Fălcoianu şi stolnicul Alexandru Farfara [98]. Acei pe care domnul îl lasă în ţară, fură siliţi a se înrola în armată, fiind puşi 25 din cei mai tineri dintre ei, căpitani ai steagurilor de soldaţi întocmite. Dintre aceştia erau şi Ioan Cantacuzino spatarul fiul lui Răducanu şi Scarlat Câmpeanu, care îndată ce fură trimişi cu companiile lor cătră Ploeşti, spre a se opune Nemţilor ce vroiau să intre în ţară, fugiră în Transilvania. Este cu atât mai neînţeles cum de Mavrogheni putuse să se încreadă în Cantacuzino, cu cât el precum şi unchiul şi epitropul său Mihai slujise în armata rusească [99]. Se vede însă că Mavrogheni cunoştea oamenii tot aşa de bine ca şi politica cea mare a Europei. Mavrogheni se vede că surgunise pe boieri, luându-se

[97] Văcărescu, *l. c.* p. 294—296.
[98] Văcărescu, *l. c.* p. 295.
[99] N. Bălcescu, *Biografia spătarului Ioan Cantacuzino, în Mag. ist. pentru Dacia*, I, p. 191.

după cu totul alte consideraţii decât hainirea lor despre Turci. Mai întâi el vroia să-şi facă la aceştia un nume că îngrijeşte de minune de trebile împărăţiei. Apoi el alese, spre a-i surguni, pe boierii cei mai bogaţi, aceia de la care ar fi putut dobândi mai mult la caz de iertare. Astfel pentru a învoi reîntoarcerea femeii vornicului Greceanu, pe care o surgunise la Nicopole, el ie dela acest boier suma însămnătoare de 10,000 de lei[100]. Este inviderat că surgunirea acestei *femei* nu putea să aibă un motiv politic, ci erà făcută numai în scopul de a jăfui.

Mavrogheni caută să se opună mai ales Austriacilor deoarece Ruşii erau ocupaţi în Moldova cu respingerea Turcilor de acolo. Pe la Iunie 1788 el se bate cu un corp austriac eşit din Transilvania, şi se răspândise vestea în Constantinopole că el ar fi murit din rănile căpătate în această întâlnire. Principele de Coburg care cercase a pătrunde în Muntenia, este nevoit să o părăsească, faţă cu armata mult mai puternică a Turcilor, comandată de Manoli-bei şi de Mavrogheni. Alt corp de Austriaci intrând pela Focşani, fu iarăşi bătut de Mavrogheni[101]. Câtva timp după aceasta, în Iulie 1789, îl aflăm pătrunzând în Moldova în fruntea a 25.000 de oameni.

Nu se poate tăgădui că acţiunea militară a lui Mavrogheni, deşi făcută nu atât cu trupele sale cât cu acele turceşti, nu ar fi adus slujbe însămnate Turcilor. Cu toate aceste el este pedepsit ca un trădător de însuş stăpânii săi pe care îi servise cu credinţă. Cum se poate explica asemene lucru? Turcii fericiţi în luptele lor cu Austriacii, nu numai în Muntenia dar şi în Banat, sunt bătuţi de Ruşi în două mari bătălii, la Focşani şi la Mărtineşti, în 31 Iulie şi 22 Septemvrie 1789. Mavrogheni fuge peste Dunăre, deoarece în răstimpul cât el se purtase în contra Ruşilor, Bucureştii fusese ocupaţi de Austriaci sub principele de Coburg însoţit de Ioan Cantacuzino şi de . . . . . Tocmai pe atunci se mazilia vizirul Iussuf paşa favoritul lui Mavrogheni, şi un raport francez din acel timp prezicea din această pricină şi căderea domnului muntean[102]. Numindu-se în locul mazilitului vizir, paşa de Rusciuc, Celebi-Hasan, şi acesta fiind duşman lui Mavrogheni, îl mustră cu asprime, că în loc de a sta la postul lui la nordul Dunărei, s'ar preumbla la sudul acestui fluviu. Mavrogheni trece cu un corp de Turci Dunărea la Calafat, este bătut de Nemţi şi se întoarce îndărăt, când deodată este apucat şi dus la moarte, fără jude-

---

[100] Văcărescu, *l. c.* p. 295. Alte sume mai lură stoarse de la boieri. Ele sunt arătate în un articol din Wiener Zeitung No. 36 din 3 Mai 1788 reprodus de N. Docan; *O povestire în versuri despre domnia lui Mavrogheni*, în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXIII 1911, p. 441 (25)

[101] Rapoiturile lui Choiseul c. Montmorin din 1 şi 20 Iulie şi 15 Decem. 1788, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 55, 56, şi 61.

[102] Choiseul c. Montmorin, 6 Iunie 1789, *ibidem*, p. 67.

cată, în baza unui firman împărătesc. Asupra pricinei acestei execuţiuni atât de naprasnice ne spun nişte noutăţi primite la congresul de pace ce se ţinea la Bucureşti, „că Mavrogheni a căzut jărtfa geloziei pe care marele vizir şi ceilalţi paşi, întunecaţi de izbânzile sale, concepuse asupra lui, şi a îndărătniciei cu care el se silea de a se face folositor Turcilor. Duşmanii săi obţinuse întâi dela sultan un ordin de surgun. Impotrivirea de a se supune unui atare ordin păruse marelui vizir un motiv îndestulător pentru a dispune din propria sa autoritate uciderea lui. Armata pare a fi fost nemulţămită de această crudă executare, şi nu se poate vedea decât cu durere că râvna cea mai statornică şi silinţele cele mai generoase ale acestui nenorocit principe să fi fost necunoscute până la aşa grad, încât să i se fi imputat credinţa ca trădare, şi să fi fost osândit a-şi pierde viaţa într'un chip ruşinos" [103].

Numai într'un stat despotic şi barbar ca al Tucilor se putuse îndeplini la lumina soarelui un asemene act de fenomenală nedreptate. Mavrogheni, poate singurul Grec care slujise cu credinţă pe Turci, tocmai fiindcă nu făcea parte din viclenii şi intriganţii Fanarioţi, să fie tăiet ca cel mai mişel trădător! Dar cum putea să iasă vre-odată dreptatea la lumină, când ea nici nu erà cercetată, când viaţa unui om, mare sau mic, puternic sau slab, atârna numai dela încreţitura sprincenei padişahului sau chiar a vizirului; când execuţiile se făceau pe calea administrativă, fără nici năcar umbra unei judecăţi? Ce curaj mai puteau dobândi acei ce vedeau asemene nedreptăţi, spre a lucra în interesul Porţei? Pentru dânsa sau contra ei, aducea tot capul pe trunchiu. De aceea dacă este vre-un popor care au meritat să fie trădat, vândut, precupeţit, este de sigur acel al Turcilor, care nu ştiea ce va să zică nici răsplată, nici recunoştinţă.

Ori cât de rea şi de asupritoare ar fi fost domnia lui Mavrogheni pentru Muntenia, Turcilor el fu un sprijin. Acei ce trebuiau să-l horopsască l'au suferit; acei ce trebuiau să-i mulţumească l'au dat gâdelui. Iată dreptatea acestei lumi [104].

---

[103] Noutăţile primite de congresul păcei de la Bucureşti 8 Septem. 1790, *ibidem*, p. 77. Cam astfel explică uciderea lui Mavrogheni Nicolo Foscarini c. dogele, 8 Oct. 1790, *ibidem*, IX, 2, p. 184.

[104] Mai mulţi scritori şi mai ales Ionescu Gion, în *Revista nouă*, 1888, No. 5, 6, 8, voesc să facă din Mavrogheni un soiu de nebun sui generis. Faptul că era iute şi pornit nu exclude însă o cugetare foarte limpede, precum o vădesc toate faptele sale. Cât despre străşnicia lui, era numai afectată, anume acolo unde era de nevoie spre a inspira groaza. Că nu era şi în particular aşa de cumplit precum se arăta une ori în public, se poate vedea prea bine din relaţiile şi convorbirile sale cu Enache Văcărescu, care îi spunea lucrurile cam verde şi îi făcea observaţii îndestul de libere asupra purtărei sale. Toată arătarea năsbâtiilor lui Mavrogheni, se bazează mai ales pe legende scornite de popor, tocmai din prefăcuta lui străşnicie, pe care o lua drept reală. Alte două scrieri asupra lui Mavrogheni sunt, *O povestire în versuri*, publicată de N. Docan (mai sus nota 100) şi cele aduse de N. Iorga în lucrarea sa *Ceva despre ocupaţia austriacă* în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXIII, 1911. Ambele conţin numai amărunţimi, dar nimic important.

Alexandru Ipsilanti în Moldova, 1786—1788. — Aproape odată cu numirea lui Mavrogheni în Muntenia, se face şi aceea a lui Ipsilanti în Moldova. El veni în această ţară domn în 1786, pus aici după stăruinţa Nemţilor care aveau nevoie de un om al lor pentru răsboiul ce se pregătiau a purta în contra Turcilor. Cum de Turcii au încuvinţat o asemenea numire, când trebuiau să cunoască relaţiile lui Ipsilanti, cu curtea de Viena, şi să ştie şi scopurile duşmăneşti ale acestei curţi contra împărăţiei lor, se explică parte din faptul că Turcii tot credeau că vor putea îmbuna pe Nemţi, şi nu vroiau deci să îngreuie tocmai asemene putinţă prin refuzul unei cereri a lor, apoi prin aceeea că Ipsilanti erà foarte bogat şi deci putuse susţinea candidatura lui şi cu pungile de bani neapărate.

Inainte de a pleca Ipsilanti cătră Moldova, internunciul, comitele Herbert de Rathkeal îi face o vizită ce ţine mai bine de două oare [105], în care fu fără îndoială hotărâtă purtarea noului domn în caz de răsboiu şi promisă din partea domnului trădarea Turcilor. Ambasadorul german mai ie măsuri pentru a înmulţi numărul agenţilor săi în Moldova şi Valahia. Acel francez izbuteşte însă a trimite în Moldova, în însuşire de secretar al domnului, pe un călugăr catolic, abatele Chevalier, precum pe dealtă parte în contra Rusiei ajută Turcilor, trimiţând în Oczakow un inginer francez numit Lafitte. Influenţa Nemţilor asupra lui Ipsilanti se vădeşte însă îndată din faptul, că el trimite mult mai puţini salahori, de cum se cereau, la repararea întăriturilor Oczacowului[106]. In curând o nouă neorânduială comisă de Turci în Moldova stânge şi puţinele simpatii ce mai puteau fi rămase în ea pentru cauza Turcilor, şi aruncă ţara întreagă în braţele duşmanilor lor. Anume Turcii trimisese spre paza graniţelor contra Ruşilor 10000 de ieniceri în Moldova. Aceştia revoltându-se, mai mult de pretext pentru a putea devasta şi prăda ţara, după ce jăfuesc partea depe lângă Prut, se reped la Iaşi, pradă oraşul şi atacă chiar palatul domnului. Garda albaneză a acestuia unită cu 500 de călări turci, respinge atacul şi ucide un mare număr de acei ce-l întreprinsese. Atunci ei consimt a eşi din oraş, însă refuză a se duce pe jos. Două zile cutreeră satele spre a ridica toate carele şi căruţele ce le găsiră, luând până şi căruţele boierilor şi 9000 de cai cu ei.

Această buntă sperie într'atâta pe bietul secretar francez al principelui, încât el încalecă şi o rupe de fugă, neoprindu-se decât în Bucovina. Fuga abatelui Chevalier compromite în ochii

---

[105] Choiseul c. af. străine, 19 Februarie 1787, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 42.

[106] Depeşa lui Choiseul c. Montmorin din 23 Iunie 1787, *ibidem*, p. 40, spune: „les princes de Moldavie et de Valachie n'ayant exécuté qu'en partie les ordres de la Porte''. Acel al Valachiei, Mavrogheni, dacă nu a făcut-o, era din cauza prea marei ocupaţiuni cu întocmirea armatei sale.

Luarea cetăţii Ismail de generalul rus Suvarow, la 22 Decemvrie 1790. — Colecţia Academiei Române.

Turcilor atât pe ambasadorul francez cât şi pe Ipsilanti, de oarece Turcii spuneau că el a fugit înadins în Austria, pentru a destăinui împăratului secretele lui Ipsilanti, şi planurile de războiu ale vizirului[107]. Nu ştim cum va fi stat cu planurile vizirului, cu toate că Turcii nu prea aveau obiceiul de a face planuri când mergeau la răsboiu; cât despre secretele lui Ipsilanti, acestea nu mai aveau nevoie de a fi destăinuite curţei de Viena, întrucât acele ce existau în mintea principelui erau cunoscute tocmai numai de această curte. Atare lucru se şi vede îndată ce Austriacii întră în Moldova. Deşi Ipsilanti ar fi avut tot timpul a fugi către sud, el este *prins* la Iaşi de trupele germane[108], în acelaş mod precum fusese *prins* şi Grigore Ghica de Ruşi în lupta din 1769.

Turcii pricepură abia acuma uneltirile domnului Moldovei, şi aceasta numai după ce le deschise ochii ambasadorul englez. Ei pun la închisoare pe femeea şi pe fiul unic al lui Ipsilanti care se aflau la Constantinopole, supun la tortură pe acest din urmă care tocmai atunci îşi îngropase soţia, spre a'l face să mărturisească unde-şi aveau avuţiile. El arată vre'o două milioane depuse la bancherii din Constantinopole; dar ambasadorul Angliei denunţând că ar mai aveà alte 20 milioane la case din Viena, această denunţare agravează într'un chip nespus poziţia familiei domnului trădător. Chiar în acest moment critic, când o provincie întreagă erà pierdută, şi anume prin trădarea unui om în care Turcii avusese încredere, se gândeau tot numai la bani! Cu aceştia credeau ei că se pot vindeca toate, chiar şi ranele şubredului lor stat. Când un organism politic au ajuns într'o astfel de stare de descompunere, nu trebuie să ne mirăm dacă nenorociri încep a ploua pe capul lui.

Dela 1788 în Moldova şi dela 1789 în Muntenia până la încheerea păcei dela Iaşi, urmează ocupaţia ruso-austriacă în ţările române, însoţită de toate mizeriile, jafurile şi sâlniciele ce o asemene stare aducea cu sine. Nu e vorbă în Bucureşti poporul şi în deosebi femeile mai uitau de relele stăpânirei străine, în baluri şi petrecerile date de Nemţi[109], şi care ne arată cât de jos căzuse simţimântul naţional sub copleşitoarea stăpânire grecească.

4. RĂSBOIUL TERMINAT PRIN PACEA DELA IAŞI, 1792

Pricinile răsboiului. — După ce am schiţat rolul domnilor şi al ţărilor române în răsboiul ce se încinsese între cele trei mari împărăţii mărginaşe, să trecem la expunerea însăşi a acelei mari

[107] Choiseul c. Montmorin, 10 Ianuarie 1788, *ibidem*, p. 49.
[108] Choiseul c. Montmorin, 15 Mai 1788 *ibidem*, p. 53.
[109] Dionisie Eclesiarcul, *c.* p. 178.

crize orientale care de şi avu urmări mai puţin văzute de cât altele asupra acelor ţări, totuşi nu încetă de a aveà asupra soartei lor urmări însămnate.

Răsboiul din 1787 nu a fost decât o urmare a celui din 1769. Neînţălegerile rămase în urma păcei dela Kuciuc-Kainargi, exploatate de Ruşi pentru a-şi întinde necontenit dominaţia lor pe socoteala Turcilor, precum şi alte încurcături ce veniră în urma lor, conduseră din nou la ruperea păcei încheeate şi la vărsarea sângelui între cele două împărăţii.

Piedica cea mai de căpitneie la o înţălegere între Ruşi şi Turci, erau raporturile Tătarilor. Turcia prin pacea din 1774 dăduse Tătarilor deplina libertate politică, dar păstrase autoritatea religioasă asupra lor, şi acuma vroia să'şi tragă din aceasta un mijloc pentru a exercita asupra Tătarilor mai multe drepturi politice. Rusia la rândul ei, care numai cât de aceea stipulase neatârnarea Tătarilor, pentru a-i puteà supune stăpânirei sale, începe a se amesteca mai întâi pe sub mână, apoi chiar făţiş în daraverile lor. Aşa ea face să se aleagă de către partida devotată ei Shahin Gerai de khan al acelei naţiuni, pe când partida turcească alege pe Dewlet-Gherai; apoi începe Rusia a insista la Poartă pentru recunoaşterea proteguitului ei, ceea ce Turcii nu voesc să încuviinţeze nici într'un chip, pretinzând că el nu a fost ales prin libera hotărâre a naţiunei tătare.

Către sfârşitul anului 1777, după căderea lui Ghica, neînţălegerile între Ruşi şi Turci ajunsese atât de departe, încât mai că erà să izbucnească un nou răsboiu între aceste două împărăţii Austria, pentru a putea pescui în apă tulbure, cum spunea Friderik cel Mare, înteţeşte pe de o parte pe Turci la răsboiu, pe de alta le făgădueşte că, la caz când Rusia ar fi învingătoare, să intervină în favoarea lor, rămânând apoi ca „pentru o slujbă atât de însămnată şi atât de proprie a scăpa imperiul otoman de pierderea sa totală", să se despăgubească cu ceea ce ar crede de cuviinţă pe socoteala Porţei, luând pentru sine nu numai Oltenia, dar şi Serbia, Bosnia şi Dalmaţia [110]. In contra acestei tendinţi a Austriei se opune întâi Franţia, apoi şi Rusia care cu deosebire se temea de o întindere a puterei austriace. Ele propuneau pentru a combate planurile casei de Habsburg, garantarea colectivă a posesiilor europene ale sultanului, vroind totodată prin o asemene propunere să sjlujască şi interesele Rusiei, prin aceea că ar face pe Turci să cedeze mai curând rivalilor lor, în schimb pentru un aşa de însemnat folos.

Intre aceste încurcăturile din pricina Tătarilor sporiseră în loc de a se micşura. Izbucnind în Crimeea o revoltă în contra proteguitului Ruşilor, Shahin-Gerai, aceştia trimit o armată care

---

[110] Zinkeisen, *Gesch, des osm. Reiches in Europa*, IV, p. 153.

o înăbuşă şi apoi ocupă Perecopul, pretextând Ruşii că şi Turcii ar aveà o armată în Taman, şi că necontenit uneltesc în contra libertăţei Tătarilor, prin susţineera lui Dewlet-Gherai. Turcii trimit atunci un ultimatum Rusiei, în care cer să părăsească pe Shahin-Gerai, se retragă trupele din Crimeea şi să lese pe naţiunea tătară a procede la alegerea unui nou khan, şi, pentru a sprijini mai puternic cererile lor, pornesc o flotă în Marea-Neagră. Din nenorocire însă ivindu-se o ciumă cumplită în flota turcească, echipajul ei este redus la o treime din efectivul său, şi partida păcei din divan începe iarăşi a căpăta precumpănirea, aşa că în 4 Martie 1779, se închee convenţiunea lămuritoare dela Ainali-Kawak: Poarta recunoaşte prin această convenţiune pe Shahin-Gerai de Khan al Tătarilor şi-i dă binecuvântarea religioasă. Se permite Ruşilor navigarea pe Marea-Neagră în corăbii de aceeaşi mărime cu acele ale naţiilor celor mai favorizate. In privirea principatelor române se stipulează că tributul ce ele au să plătească la fiecare doi ani să fie impus cu „moderaţie şi omenie", şi să nu se mai ceară nimic alta pe deasupra; ţările române să aibă la Constantinopole câte un „chargé d'affaires" de religia greco-răsăriteană, care să fie sub scutul dreptului ginţilor şi să fie tratat cu respectul cuvenit. Din partea ei Rusia se îndatoreşte „de a nu întrebuinţa dreptul său de intercesiune în favoarea principatelor decât numai pentru păstrarea nestrămutată a condiţiilor stipulate prin acest articol[111].

Impărăteasa Caterina a II-a începuse a îmbătrâni, şi pe când fantazia în alte lucruri e mai producătoare la tinereţe, se pare că în politică ea îşi întinde aripele mai ales cătră bătrâneţe, atunci când puterea de combinaţie dispărând, ideile politice dominează pe individ în loc de a fi dominate de dânsul. Venise în mintea împărătesei gàndul de a alunga cu totul pe Turci din Europa, şi de a înfiinţa în Constantinopole scaunul unui nou imperiu greces de Răsărit sub un nepot al ei, căruia îi dădu înadins din botez numele de Constantin (născut în 1779). Pentru a creşte pe principe se aduc din insulele Archipelagului şase doice grece, spre a introduce astfel sânge grecesc în inima copilului; apoi el este crescut împreună cu copii de Greci, şi se credea a se observa în viitorul împărat al răsăritului o predispoziţie firescă pentru limba grecească. In onoarea lui se şi bate o medalie pe care fulgerul lovea în o moschee cu legenda „propugnatrix fidei", şi alte copilării de aceste.

Copilăriile însă în mintea împăraţilor pot aveà urmări foarte însemnate, tot aşa de însemnate ca şi ideile cele mai sănătoase, întru'cât şi ele pot deveni mobilul unor fapte, şi aceste

111 Martens et Ferd. de Cussy, *Recueil manuel et pratique de traités*, I p. 166.

mai ales când împăratul este Țarul absolut al Rușilor. Pentru a-și putea îndeplini scopul, Rusia caută a se apropia de Austria, singurul stat ce putea să aibă un interes mai direct la nimicirea Imperiului Otoman, și împărăteasa Caterina se întâlnește cu Iosef al II-lea la Mohilow, pentru a se înțelege în persoană asupra planului de urmat în această împrejurare. Prusia se îngriji foarte mult de această alianță între cele două curți imperiale, temându-se cu drept cuvânt să nu fie îndreptată înpotriva ei și începu a insufla curaj Porței, pentru a se opune pretențiilor Austriei privitoare la Orșova, și la negoțul oriental.

In urma acestora împărăteasa Caterina adună trupe numeroase la marginele Imperiului Turcesc; dar deși asemenea pregătiri erau făcute pentru realizarea planului celui cu totul ideal, de a restabili Imperiul bizantin, ele își găsiră o întrebuințare mult mai practică în dezlegarea încurcăturilor Crimeei, și anume prin tăerea nodului gordian, adică reducând pe Tătari în stăpânirea rusască.

Felul politicei rusești se arată foarte lămurit în această împrejurare. Pentru a puteà dobândi dreptul de a intra cu armată în Crimeea, ea singură stârnește o răscoală înpotriva însuși a proteguitului ei Shahin-Gerai, și apoi ocupă Crimeea militărește, hotărâtă a restabili pe Khanul răsturnat. Ea cere apoi dela Turci, ca să nu recunoască pe noul ales de cap al Tătarilor, ci să privască de Khan tot pe Shahin Gerai, arătând că numai sub această condiție mai poate subsista armonia între cele două imperii. Ambele curți imperiale trimit apoi o notă identică Porței, în cari cer dela dânsa între altele recunoașterea fără nici o condițiune a lui Shahin-Gerai și regularea raporturilor țărilor române după pacea dela Kuciuk-Kainargi, mai ales în ceeace privea statornicirea tributului odată pentru totdeauna [112].

Poarta sfătuită de Franția și de Prusia se supune cererilor rusești, și aduce prin o asemene purtare pe Ruși în mare încurcătură, neștiind ce pretext să găsească pentru a cuceri Crimeea și a declara răsboiu Turcilor; căci împărăteasa Caterina și cu Iosef al II-lea hotărise acum împărțirea imperiului turcesc precum și partea ce erà să vină fiecăruia din moștenirea acestuia, și pentru a realiza această împărțire trebuia declarat Porței răsboiu cu orice preț.

Planul de împărțire al imperiului otoman erà următorul: Rusia să iee Crimeea, Austria Bosnia și Sârbia, rămășița țărilor otomane să alcătuească noul imperiu de răsărit, iar Moldova și Valahia pe care nici una din cele două curți nu vroia să le cedeze celeilalte, să rămână într'un soiu de neatârnare sub principele

[112] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 349.

Potemkin, care pentru a fi mai aproape, își cumpărase o proprietate la marginile Moldovei[113].

Văzând Rusia pe Poartă atât de blajină, se hotărăşte a-i da o mare lovitură, încorporând Crimeea, pentru a îndreptăţi acest pas de o gravitate atât de mare, ea împărtăşeşte curţilor europene o notă, în care arată „că motivele ce au împins'o la anexarea Crimeei au fost că Turcia necontenit stârnià intrigi prin un paşă ce-l aveà în Cuban, că ea a trimis oameni la Taman care au prins şi au tăiet capul unui agent al lui Shahin-Gerai ce mersese acolo pentru a înăbuşi răscoala; şi fiindcă nişte asemene neorândueli au costat pe împărăteasă nu numai cât sânge de al supuşilor săi, dar şi peste 12 milioane de ruble, apoi pentru a pune odată capăt unei asemne stări de lucruri, e nevoită să iee o măsură hotărâtoare dar neapărată, supunând Crimeea, Cubanul şi Tamanul stăpânirei sale, cu atât mai mult că Shahin-Gerai luase hotărârea de a abdica dela suveranitatea sa şi de a se arunca la picioarele împărătesei"[114].

Dintre toate statele Europei numai Franţia se opuse acestei întinderi a puterei ruseşti pe socoteala Porţei, şi interesul ei erà proteguirea însemnatului comerţ pe care-l făcea cu ţările supuse imperiului otoman, şi care în anul 1782 se suise la 48 milioane de livre, iar în 1785 la 70 de milioane. Franţia deci căută întâi să se alieze cu Prusia, împotriva Rusiei şi a Austriei; dar această încercare nu reuşi; ea atrase apoi în favoarea sa pe Sardinia, şi în sfârşit propuse şi Angliei acelaş lucru : Anglia însă a căreia comerţ orienatal nu se ridicase încă din decăderea sa, dar care dinpotrivă făcea cu Rusia daraveri din cele mai însemnate, ocupând pe an până la 2000 de corăbii, pe când cel francez cu această ţară erà mai cu totul nul[115], urma înainte politica din 1769, şi trimitea mereu ofiţeri englezi, ca să înveţe pe Ruşi arta navigaţiei. Aşa în August 1783 vin 36 de marinari englezi în Petersburg şi alţi 100 erau aşteptaţi cât de curând. Anglia promite chiar Rusiei ajutor efectiv în contra Porţei îndată ce va redobândi puterile sale, slăbite prin răsboiul american. Această opunerea Franţiei, susţinută şi de o misiune militară trimisă de Prusia, face pe Caterina să se mulţumească deocamdată numai cu luarea

[113] Zinkeisen, l. c. VI, p. 351. In o scrisoare a împrătesei Ecaterina a II-a c. Iosef al II-le din 10 Sept. 1782, *Acte şi documente relative la istoria renaşterei României*, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturza şi Dimitrie C. Sturza, I, p. 388, ea spune : „Cet état jadis connu sous le nom de Dacie pourrait être formé des provinces de Moldavie, Valachie et Bessarabie sous un souverain de la religion chrétienne dominante dans les dits états, lequel souverain sera héréditaire et entièrement indépendent, sans pouvoir jamais être réuni ni à la Rusie, ni à l'Autriche".

[114] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 179. Caracteristică este împrejurarea că Rusia pune jertfirea de bani înaintea acelei de oameni

[115] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 554, 555.

Crimeei, şi să lase pentru timpuri mai îndepărtate alungarea Turcilor din Europa.

Austria însă văzând că numai Rusia s'a folosit din uneltirile împotriva Porţei, stăruia numai decât să se înceapă răsboiul spre a putea câştiga şi ea ceva. Pentru a mulţumi pe Austria se înfăţişau numai două căi : sau să se învoiască Austriei ocuparea Molodovei şi a Valahiei, sau o despăgubire bănească. Mijlocul cel d'intâi displăcea Rusiei, fiindcă se temea de a ceda Austriei fie şi numai cât suveranitatea pe care o aveau Turcii asupra principatelor, căci cine îi răspundea că în viitor Austria nu va face cu ţările române precum făcuse Rusia cu Crimeea, şi atunci Austria ar împiedeca comunicarea Rusiei cu noul proiectatul imperiu grecesc [116]. Austria însă mai la urmă fu împăcată de Rusia, făgăduindu-i că la viitoarea încăerare îi va ţinea în samă moderaţiunea ei. Turcia nefiind în stare să facă răsboi, e nevoită să cedeze, şi consimte la ocuparea Crimeei de Ruşi prin tratatul din 4 Ianuarie 1786.

Astfel izbândise Ruşii a face pasul cel mai însemnat în cotropirea Răsăritului, supunând Crimeea autorităţii lor, şi această izbândă nu erà datorită decât sistemul lor de a fi totdeauna îndrăzneţi faţă cu slăbiciunea Porţei, Niciodată nu fusese aplicate maximele lui Machiavelli cu mai mare credinţă : „Un domnitor înţelept nu poate şi nu trebuie să se ţină de cuvânt, când respectarea cuvântului ar eşi în nefolosul său şi când au dispărut temeiurile pentru care el fuses dat, mai ales că nici odată nu vor lipsi unui principe motive legale pentru a îndreptăţi călcarea vorbei sale". [117] Rusia înfrângea necontenit tratatele sale, îndreptăţită până la un punct la o asemene purtare prin modul cum şi Turcia înţelegea aplicarea acestor legături, adecă numai pe hârtie şi nu în realitate. După aceea însă nu omitea niciodată de a lua rolul de jăluitoare, tânguindu-se că ar fi în totdeauna nevinovata jertfă a uneltirilor Porţei.

Dacă planul de a reînfiinţa imperiul grecesc erà lăsat pentru mai tărziu, el nu erà însă cu totul părăsit şi în vederea acestuia, Rusia frământa provinciile împărăţiei turceşti prin emisari, mai ales Iezuiţi, care tindeau a le răscula înprotiva dominaţiei otomane. Acest sistem de răscoale înpotriva Porţei erà sprijinit de un sistem de corupţie a dregătorilor turci, pentru a-i face să închidă ochii asupra uneltirilor ruseşti, ceeace aducea pe Friderik cel Mare să zică că Turcii sunt în stare să-şi vândă tată, mamă şi chiar pe marele profet. Totodată pentru a găsi un nou pretext de răsboiu, Rusia încurajază pe Austria în pretenţiunile sale înpotriva Porţei şi care constau în mai multe foloase neguţitoreşti,

[116] Două depeşi a lui Friderik cel Mare din 18 Noemv. şi 13 Decemv 1783 în Zinkeisen *l. c.* VI, p. 444.

[117] Machiavelli, *Il Principe*, Cap. XVIII.

apoi în cedarea Olteniei şi o rectificare a graniţilor Bosniei în senzul celei bucovinene. Rusia asemene declară Porţei că dacă nu va da un răspuns mulţămitor cererei împăratului, ea s'ar vedea silită a privi interesele aliatului său ca însuşi ale sale, ori cât i-ar părea de rău de a jigni armonia ce există acuma între dânsa şi Poartă [118]. Insuşi Rusia însă nu încetează de a face necontenite încălcări ale drepturilor turceşti. Aşa ia în protecţiunea sa pe toţi locuitorii nemulţumiţi din principate şi, lucru mai grav. se amestecă în certele dintre Perşi şi în acele ale popoarelor Caucazului, prin care tinde a face şi cu dânsele precum făcuse cu Tătarii. Turcii care aveau sub supremaţie popoarele Caucazului, vedeau repetindu-se sub ochii lor uneltirile acele prin care Ruşii ajunsese stăpâni pe naţiunea întinsă a Tătarilor, şi în orice caz nu puteau rămânea nepăsători la această desbinare treptată a provinciilor împărăţiei, care mergeau să sporească întinderea şi puterea duşmanilor lor.

Un fanatic Mulsuman, Imam Mansur, răscoală popoarele Caucazului înprotiva Rusiei, şi este ajutat în ascuns de Turci; ba aceştia la urmă declară ambasadorului francez că vor sprijini acele popoare nu numai cu bani, dar şi cu armată, întrucât ei au cel mai mare interes ca nimeni să nu le supună. Ruşii cer atuncea dela Poartă pedepsirea paşilor ce ar ajuta pe popoarele din Caucaz, amenințând cu răsbunare la caz de refuz. Turcii întâmpină la aceasta, că Rusia n'are nici un drept a se amesteca în afacerile supuşilor lor; că dacă împărăteasa pretinde că aceste popoare au primit supremaţia ei, trebue să-i fie cunoscută că ele nu-şi puteau schimba stăpânul fără învoirea lui.

Incordarea relaţiunilor dintre Ruşi şi Turci, aduce şi pe aceştia a comite mai multe abuzuri; aşa uneltirile Grecilor, stârniţi de Ruşi, provoacă din partea Porţei un firman prin care orice Grec se va fi amestecat în politică trebuia pedepsit cu moarte. Turcii distrug după aceea o biserică creştină, zidită din nou în Constantinopole.

Imputările pe care Turcii le făceau Ruşilor, erau că: consulii ruseşti din principate aţâţau necontenit pe locuitori la răscoale; că neguţitorii turci erau trataţi foarte rău în Rusia, trebuind să plătească 25% vamă, pe când cei ruşi în Turcia nu plăteau decât 3%; că au primit în refugiu pe domnul Moldovei, Alexandru Mavrocordat (Firariul), care fusese mazilit de Poartă şi refuză a-l trăda suveranului său; în sfârşit că au intrat cu trupe în nişte ţări ce nu sunt ale sale şi cu deosebire în Georgia.

La aceste Rusia răspundea cum putea mai bine, şi cu deosebire asupra cererei Turcilor de a părăsi Georgia, întâmpina

[118] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 504.

că principele Heracliu s'ar fi pus sub protecţiunea ei, şi că nimene n'are dreptul de a se amesteca în ţara acestuia decât dânsa [119].

Văzând Turcii îndărătnicia Ruşilor, se hotărăsc din nou a încerca soarta armelor, şi într'un mare divan din 3 August 1787 răsboiul este declarat.

Mersul luptei. — Turcia erà să lupte iarăşi înpotriva celor doi duşmani seculari ai săi, Rusia şi Austria, şi de sigur că înprejurările în care se întreprindea această luptă, rezultatul nu putea să-i fie favorabil. Dar putea ea face altfel? In formă Turcia declara răsboiul; ea erà aceea ce ataca şi Rusia tot păstra rolul cel mult mai frumos de a fi în apărare. In realitate însă cei ce pornise răsboiul fusese Rusia şi Austria: căci aceste două puteri se deprinsese acuma tot a cere dela Turci, şi aceştia dăduse, atâta de mult, încât nu mai puteau da nimic, fără a ataca chiar măduva împărăţiei lor. Dăduse Austriei Bucovina şi acuma-i cerea Oltenia şi o parte din Bosnia: dăduse Rusiei Crimeea şi acuma cerea Caucazul. In potriva răsboiului celui ascuns prin care Ruşii săpau pe Turci, aceştia opuneau răsboiul cinstit şi pe faţă. Soarta armelor le fu defavorabilă; dar dreptul rămase în favoarea lor.

La început Turcia, care erà mai bine pregătită decât Rusia pentru răsboiu, părea că va putea dobândi oare-care foloase. De aceea împărăteasa caută să determine pe împăratul Austriei, numai de cât a declara şi el răsboiu Porţei, făgăduindu-i pentru aceasta, întinderea imperiului său în Bosnia până la râul Una şi în Valahia până la Olt [120]. Impăratul însă, care urmând politica sa de mai înainte, vroia să se folosească din răsboiul ruso-turc, fără a intra el însuşi în acţiune, caută să pună prin surprindere mâna pe Belgrad, pe când la Conatantinopole internunţiul asigura pe Poartă despre prietenia Austriei, şi despre intenţiile sale binevoitoare. Totuşi în 1788 împăratul Iosif al II-lea se hotăreşte a da urmare alianţei sale cu Rusia şi declară Turcilor răsboiu, motivându-l prin faptul că Poarta nu dăduse ascultare dreptelor cereri ale Rusiei, şi nu luase în băgare de samă cuvenită stăruinţile Austriei, pentru restatornicirea păcei; că prietenia şi alianţa ce o legau de Rusia, o sileau să-şi îndeplinească îndatoririle şi să iee parte activă la luptă. Cu drept cuvânt întâmpina

[119] Motivele răsboiului sunt bine formulate de o depeşă a lui Diez c. regele Prusiei; „Les concessions que les Turcs avaient faites dans des moments d'engourdissement et de trahison ont tourné la téte aux Russes et aux Autrichienes. Plus les premiers étaient traitables, indulgents et pacifiques, plus les derniers devenaient brutals (sic), insolents et brusques. Ces moyens qui avaient servi a escroquer la Crimée étaient employés à la fois dans la Georgie, en Egypte, dans le Dageesten, en Perse, dans la Moldavie et la Valachie". Raport din 25 August 1787, N. Iorga *Acte şi Frg.* p. 221.

[120] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 640.

Poarta că de cinci-zeci de ani de când exista pace între dânsa şi Austria, ea nici odată nu dăduse aceştia vre-un motiv de tânguire ba chiar în diferite rânduri adusese curţei imperiale dovezi neîndoelnice de prietenie, precum cu cedarea Bucovinei, proteguirea năvilor austriace contra prădăciunilor Barbarescilor, îngăduirea comerţului liber pe Marea-Neagră, primirea de consuli în Moldova şi Valahia şi altele multe. Toate aceste însă erau în zădar. Nu mai mergea a despoià pe Poartă pe ascuns de posesiunile sale şi trebuia deci alergat la putere. Ba împăratul chiar se prefăcea faţă cu lumea, că întreprinde din nou răsboiul sfânt, şi că va curăţi lumea de un neam de barbari ce de atâta timp o biciuise.

Politica Austriei de a „pescui în apă tulbure" erà urmată acuma tocmai de acea putere care pe timpul lui Friderik cel Mare, caracterizase cu atâta ironie acel sistem de a se mări şi a se întinde, folosindu-se de încurcăturile altora. Ministrul Hertzberg al Prusiei nutrea un plan după dânsul cu totul sigur pentru a face ca patria sa să ajungă cea întăi putere din Europa, prin răsboiul ce se încinsese. Anume acela de a sfătui pe Poartă să cedeze împăratului Moldova şi Valahia, iar Rusiei Crimeea, Oczacowul şi Basarabia, sub condiţie ca Franţia, Prusia şi alte puteri să garanteaze imperiului otoman o existenţă asigurată dincolo de Dunărea. Cu preţul acesta s-ar putea îndupleca pe Rusia, ca să renunţe la supremaţia asupra Georgiei şi Caucazului; iar Austria ar renunţa în favoarea Poloniei la Galiţia şi Lodomiria, care şi ea la rândul ei ar ceda Prusiei Danţigul, Thorn şi câte-va districte mărginaşe. In privinţa ţărilor române adaugă ministrul prusian, în o depeşă cătră ambasadorul său în Constantinopole: „că ce folos trage Turcia din Moldova şi Valahia, care nu slujesc la altceva decât de a îmbogăţi câţiva Greci păcătoşi şi seraiului sultanului, sau de a hrăni câteva oarde de Tătari? [121]

Acest plan însă erà cu neputinţă de realizat faţă cu îndârjirea Porţei, care văzând mai ales că răsboiul înprotriva sa erà condus cu atâta neghibăcie, nici n'ar fi primit să audă o asemenc propunere; ba ea cerea chiar drept condiţie a păcei ca Rusia să renunţe la suveranitatea asupra Tătarilor, şi se redeie libertatea Crimeei.

Şi într'adevăr că răsboiul erà condus din partca aliaţilor nici că se poate mai rău: In anul 1787 când încă Austria nu intrase în luptă, Rusia obţinuse oarecare foloase pe mare la Oczakow şi în Crimeea; de altmintrele se ţinea mai mult în apărare. Când intră şi Iosif în luptă, acesta în loc de a concentra trupele sale asupra unui singur punct şi a cădea cu toată grutatea asupra Turcilor, se pune şi el tot în apărare şi îşi reşchirează trupele

---

[121] Zinkeisen *l. c.* p. 675, comp. p. 685. Comp. N. Iorga, *Acte şi Frg.* II, p. 226 şi 227.

sale pe o linie cu totul întinsă depe la granițile Bosniei până în Bucovina. Tocmai în luna lui Septemvrie 1788, un an după încăerarea răsboiului, izbutesc Austriacii a pune mâna pe Hotin; însă capitulaţiunea acestei cetăţi se face cu atâtea condiţiuni favorabile garnizoanei turceşti, încât ea părea luată mai curând prin o învoială decât prin soarta armelor. Aşa bunăoară nu numai că se permitea garnizoanei şi locuitorilor să părăsească cetatea cu steaguri şi muzica în frunte, luând cu dânşii toată averea lor; dar li se dădea un termen de 10 zile pentru a-şi pune afacerile în orânduială; li se asigura întreţinerea în timpul retragerei lor şi li se făgăduia încă şi 3.000 de căruţi pentru transportul averilor lor. O asemene capitulaţiune erà încă necunoscută în istoria militară şi adversarii Austriei pierdură prin ea toată încrederea ce o avea Europa în puterile ei. Apoi Turcii bat pe imperiali la Mehadia şi-i aruncă peste Timiş. Împăratul venind în persoană în ajutorul generalului Wartensleben, după o încercare nu prea fericită, se retrage în lagărul dela Lugoş, unde o panică năprasnică punc în noaptea de 20 –21 Septemvrie pe fugă toată armata lui, astfel că el singur scapă de pericol, numa cât cu mare greutate. Poarta deci în asemene împrejurări n'ave nevoie să cedeze, şi cu atâta mai puţin, de când şi Svedia aliându-se cu dânsa, declarase răsboi Rusiei (21 Iulie 1788).

Cătră sfârşitul anului 1788 aliaţii însă încep a reputa oarecare foloase înprotiva Otomanilor. In 17 Decemvrie pe un frig de 23 de grade, Ruşii reuşesc deşi cu mari pierderi, a lua Oczakowul, astfel că anul 1789 pare a se arăta de mai bun augur pentru aliaţi Şi aceasta aprinde atât de tare pe împăratul Iosef al II-lea, încât. în mintea sa Turcii erau bătuţi şi alungaţi din Europa. In o scrisoare cătră principele de Nassau el spune cu o siguranţă într'adevăr împărătească că: „în primăvară va fi pentru Ruşi o jucărie de a lua Benderul, şi să se întindă pe malul stâng al Dunărei; pe malul drept al acestui fluviu cuceresc eu Belgradul şi mă întind în Sârbia. Luarea Nişei, a Vidinului, Serajevului şi în sus pe râul Sava a Berbirului, Banialukăi şi Costanovicei sunt întreprinderi care sunt terminate până în August. Dacă vizirul ar veni în contra mea sau a Ruşilor la Dunărea, după ce va fi bătut, îl voi alunga până sub tunurile Silistrei. In Octomvrie 1785 regulez un congres, după ce poporul lui Osman va ruga pe Ghiauri pentru pace ş. a. m. d.”

Ruşii aveau ce e drept în rândurile lor un general de întâiul ordin ,pe vestitul Suvaroff, eroul Alpilor, şi dacă armata, ar fi fost sub comanda acestuia, fără îndoială că răsboiul ar fi luat, pentru aliaţi un mers mai favorabil; dar el erà numai cât un camandant de a doua mână, pe când şeful suprem al armatei de operaţiune erà Potemkin, favoritul Caterinei, care însă, după cât se vede din acest răsboiu, erà mult mai destoinic a se purta prin budoare decât pe câmpul de bătălie. Cu toate că Suvaroff

bate în două rânduri pe Turci la Focşani (31 Iulie) şi la Mărtineşt (22 Sept.), Ruşii şi Austriacii în loc de a urmări pe Turci, se aşază pentru a petrece iarna cei dintâi în Iaşi, cei din urmă în Bucureşti.

Austriacii sub principele de Coburg întră în capitala Munteniei conduşi de Cantacuzino şi Câmpineanu. Coburg luă „cvartir" în casele lui Brancovanu. El înjghebă îndată un divan din boierii plecaţi Austriei şi se făcu şi jurământul de credinţă al ţărei către împărat. Boierii însă prefăcură formula jurământului din care Coburg scosese promisiunea privilegiilor recunoscute de Poartă şi se amintia numai vasalitatea Munteniei către Ungaria, în o alta în care acele privilegii erau amintite iar vasalitatea către Ungaria erà înlocuită cu fraza : „unind folosul pământului nostru cu interesul (sic) stăpânirii împăratului pentru binele de obştie". Boierii făgăduiau prin acest jurământ „la cele prin putinţă spre ajutorul oştirii şi pentru ocrotirea ţării vom fi cu toată silinţa, neîmpublicând cele ce sunt de . . . . slujbei". Schimbarea formulei jurământului cerut de Austria este de o mare însemnătate pentru cunoaşterea mentalităţii clasei boiereşti din acel timp. Ea dovedeşte o licărire de conştiinţă naţională în nişte cugete ce păreau adormite de vitregia vremilor şi de repetatele apăsări şi alcătuieşte o vrednică paralelă la protestul or cât de . . . . în formă al Moldovenilor contra stoarcerilor oştirilor ruseşti din răsboiul din 1768—1774.

Nu numai atâta. Şi alte idei se văd apărând în minţele boierilor. Anume Ioan Cantacuzino partizanul Nemţilor şi al Ruşilor la care el se retrage chiar după încheierea păcii, cere dela mai marii Rusiei, Potemkin, Suvaroff, ca să se întăriască din nou vechiul aşezământ al alegerii domnitorilor, pentru ca astfel el să poată reveni în scaunul înnaintaşilor săi şi a întemeia un stat creştin mare şi puternic din Românii amânduoror principatelor.

Rusia se gândia şi ea la o unire a Românilor tot în felul cum o cerea Cantacuzino, anume ca, „toate ţările aşezate între Nistru, Marea Neagră, Dunăre, Olt şi graniţele Austriace, cunoscute sub numele de Basarabia, Molodva, şi Valachia să alcătuiască de atunci înnainte un stat liber şi neatârnat, ocârmuit de un principe de religia stăpânitoare a ţării, care stat să nu poată fi niciodată întrunit la vre'o altă Putere, dar să slujească de stavilă vecinilor lui pentru a înlătura dela ei ori ce pricină de neînţelegere".

Şi totuşi ce slabă erà . . . . acestei brume de conştiinţă naţională în sufletul . . . . al clasei boiereşti când o vedem desfătându-se la balurile date de Nemţi şi plătite cu lacrimile poporului!

O cronică ne spune că „iubiau boierii şi mai ales muerile muzicile şi balurile nemţeşti. Bărbaţii jucau pătimaş ca străinii jocuri de cărţi ce erau pe atunci la modă, faraonul, iară femeile se prindeau la danţuri romăneşti spre desfătarea străinilor". Despre unul din aceste danţuri, hora, călătorul rus, Struve, spune

că; „gustul lui cel mai voluptos îngânat de o arie simplă şi monotonă — un pas înnainte, un pas îndărăt timp de trei sferturi de oră, este tot *da* şi *nu*".Nunţile se făceau cu mare strălucire tot pentru a *încânta* pe noii stăpânii ai ţării[122].

Cele două victorii ale Ruşilor înteţesc şi mai mult pe Prusia a urmà politica ei faţă cu Poarta, şi a-i cere numai decât ca să consimtă la planul propus de dânsa, şi să jertfiască oare-care provincii pentru a asigura rămăşiţa imperiului înrt'un mod neîndoelnic, plan pe care l-am văzut cât de puţin neînteresat erà din partea Prusiei. Pentru a sili pe Turci la primirea lui, ea le dă a înţelege că la caz când ei ar stărui în refuzul lor, Prusia se va alia cu duşmanii Porţei, când atunci peirea ei ar fi sigură, de vreme ce n'ar mai fi în Europa nici o putere care să fie în stare a o apăra: Proiectul de tratat cu Poarta este cuprins în 4 articole: 1. Apărarea pavilionului prusian în contra Barbarescilor. 2. Primirea Prusiei, Angliei şi Olandei în pace şi orânduirea trebilor polone după cum ar cere-o interesele republicei şi acele ale Prusiei. 3. Sprijinirea Porţei de către Prusia cu toate puterile sale, îndată ce Turcii ar fi respinşi peste Dunăre, şi anume până când ei ar rămânea în liniştita stăpânire a tuturor ţărilor lor de dincolo de fluviu; pentru care ei se îndatoresc a face pe Austria să înapoiască Galiţia către republica Poloniei, în schimb pentru Moldova şi Valachia pe care Poarta le-ar ceda Austriei. 4. După încheerea păcei garantarea tuturor posesiunilor turceşti de dincolo de Dunăre de către Prusia, Anglia, Olanda, Svedia, Polonia şi alte ţări ce ar voi să se înţeleagă la aceasta şi alianţa defensivă a Prusiei cu Turcia, pentru proteguirea mutuală a posesiunilor lor.

Poarta însă, deşi începuse a se retrage înnaintea duşmanilor săi, nu voieşte să primească acest tratat, de vreme ce prin el ea perdea de sigur şi nu câştigă de cât problematic.

Ministrul Prusiei, care ţinea cu orice preţ să scoată la un capăt planul său, propune atunci Porţei o alianţă ofensivă şi defensivă, îi făgăduieşte spijinul cu toate puterile în primăvara viitoare şi-i deschide speranţa de a putea să-i se lese şi provinciile române crezând că va puteà înduplecà pe împăratul să renunţe la ele, dacă i s'ar ajuta la supunerea provinciilor belgice ce se răsculaseră şi se făcuseră mai cu totul neatârnate[123].

In urma acestor propuneri tratatul se şi închee între Prusia şi Turcia, şi din neîngrijirea ambasadorului prusian, se trece în el o condiţie cu totul favorabilă Porţei, anume că Prusia se în-

[122] Vezi *Ocupaţia Austriacă* în anii 1789—1791 de N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXIII, 1911 p. 222 şi urm. Analiza călătoriei Voyage en Crimée 1793 *în Arhiva* din Iaşi III, p. 209. Rezumatul cererii divanului Valachiei în Hammer, publicat în *Conv. lit.* XXI, 1901, p. 1126—1129 şi...... *ibidem* XLIV, p. 403.

[123] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 740.

datora a întrebuința toate puterile ei pentru a ajuta pe Poartă contra dușmanilor ei, și nu va înceta a se războì cu dânșii până când va asigura Sublimei Porți posesia liniștită a tuturor țărilor dela sudul Dunării [124]. Prusia, care în toată politica sa față cu Poarta tindea numai cât la mărirea sa pe socoteala Austriei, și se prefăcea a fi în contra Rusiei numai pentru a dobândi încrederea Porței și a o îndupleca la primirea tratatului, se arătă nu se poate mai nemulțumită cu înserțiunea acestei clausule, revocă și pedepsi pe ambasadorul ei, cu atât mai mult cu cât știrea despre acest tratat umplu toată Europa de cea mai mare îngrijire.

Intre aceste însă Iosef al II-lea murise (1790), și-i urmase pe tronul Habsburgilor *Leopold*, care văzu în curând ce riscată fusese politica predecesorului său, și se hotărî să dreagă răul făcut, încheind cât se pate mai curând pace cu Poarta. Fiindcă știea pe Prusia aliată cu Turcii se adresă către dânsa, arătându-i că ar fi dispusă a încheea pacea și cerând pentru jertfele făcute condițiile tratatului dela Passarowitz. Prusia susținea planul ei; Anglia propune să se iea ca bază de pace status quo ante bellum. Austria care nu înțelegea să cedeze Prusiei bogatele țări ale Galiției pentru Bosnia și Oltenia, se pleacă și ea mai curând la propunerea engleză, și astfel planurile Prusiei sunt cu totul înlăturate. Această putere ea însăș văzând că nu poate câștiga nimic [125], se hotărește a lua rolul neînteresat de simplă mijlocitoare a păcei, și propune Austriei a înapoi Porței toate cuceririle făcute fără a ceda ceva din ele Rusiei, a se îndatori să nu mai sprijine pe Rusia în nici un mod, ci din contra să o înduplece a încheie și dânsa pace cu Poarta, pe baza celui mai strict status quo. După multe discuțiuni se subscrie în sfârșit în 27 Iulie 1790, convențiunea dela Reichenbach în următoarea cuprindere: 1. Regele de Ungaria și Bohemia se îndatorește a încheia cu Poarta, și cu consimțimântul acesteia un armistițiu, căruia să-i urmeze pacea pe baza celui mai strict status quo ante bellum. Niște modificațiuni în scopul de a asigura granițile, nu pot fi întreprinse de cât cu libera învoire a Porței și prin mijlocirea regelui de Prusia și a aliaților săi. Dacă din o asemene ar rezulta pentru împăratul vre-o sporire de teritoriu, atunci se va încuviința și regelui de Prusia un echivalent corespunzător;

---

[124] Textul în N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 282.

[125] Singurul folos ce 'l trase Prusia din intervenirea ei în politica otomană, fu încuviințarea de a avea un consul la Iași, care i se dă în 1787. Vezi Choiseul c. af. streine, 11 Ian. 1787, Hurm. *Doc Supl.* II, p. 42

In 18 August 1790 regele Prusiei scrie lui Knobelsdorf; N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 306; „j'ai ainsi sacrifié mes intérets les plus precieux avec un desinteressment et une générosité, dont il n'y a point d'exemple dans l'histoire" désintéressment et une générosité, dont il n'y a point d'exemple. Ca și când ar fi putut face altfel!

2. Regele de Ungaria şi Bohemia se opreşte de acuma înainte dela ori-ce participare directă sau indirectă la răsboiul dintre Rusia şi Poartă, şi stabilirea păcei între aceste două puteri va fi privită ca o afacere cu totul a parte; 3. Regele de Prusia ia asupra-şi, împreună cu puterile maritime, aliatele sale, garanţia statului quo, şi se va îngriji ca îndată după încheerea armistiţiului între Austria şi Poartă, să se întrunească un congres în care să se reguleze pacea prin intervenirea Prusiei şi a aliatelor sale. Această convenţie e ratificată puţin timp după încheerea ei, şi trupele austriace încep deîndată a se retrage dela graniţele otomane. Rusia protestează contra părăsirei, prin convenţia dela Reichenbach, a tuturor cuceririlor făcute, spunând că Austria fiind aliată cu dânsa nu putea singură încheea pacea [1-6]. Austria însă nu ţinu samă de acest protest.

Cu Rusia însă răsboiul se urma înainte. Ruşii cuprind una după alta cetăţile Chilia, Tulcea, Isaccea şi în sfârşit Ismailul, luat peste aşteptarea tuturor prin bravura, îndrăsneala şi curajul lui Suvaroff. Totodată ei rapoartă foloase în Cuban şi la Marea Neagră, astfel încât ei se aflau în o posiţiune destul de favorabilă, când către sfârşitul anului 1790 se adună congresul dela Şistov, ce fusese prevăzut prin convenţia dela Reichenbach.

Rusia nu voieşte cu nici un chip să ia parte la tratările pentru pace, ce se încep aice, fiind mai ales puternic sprijinită de Anglia, în care opoziţiunea, reprezentată prin celebrii oratori Fox şi Burke, sileşte pe ministrul Pitt să ţină partea Rusiei. „Cum ar putea Anglia, spunea Fox în parlament, să pretindă dela, împărăteasa Rusiei, ca după un răsboiu de patru ani, să înapoiască toate cuceririle făcute cu nişte jertfe atât de uriaşe? Şi ce drept ar aveà Anglia a o sili la înapoerea Oczakowului, şi a începe pentru aceasta un răsboiu, în care s'ar pune în rizic toate avantajele pe care Anglia le trage din alianţa sa cu Rusia, mai ales prin comerţul însămnat ce-l face cu dânsa?"

Intre aceste Poarta se afla în poziţia cea mai critică.

Intocmirea păcei mergea foarte gr u şi fiind nevoită de a menţinea armarea şi în contra Austriei, până la definitiva încheiere a tratatului, ea nu putea întrebuinţa trupele în contra Rusiei, în cât de fapt Austria ajuta pe Ruşi, în modul cel mai efectiv, şi tratările de pace nu făceau decât a încurca pe Turci în operaţiunile lor.

Trebui vântul cel puternic al revoluţiei franceze, care ameninţa de a răsturna toate monarhiile din Europa, pentru a împinge la liman vasul cel greoiu al păcei dela Sistov. Această pace se închee definitiv în 4 August 1791, prin un tratat în 14 articole: Austria înapoieşte Porţei toate cuceririle şi anume: Molodva şi Valahia, dobândind dela dânsa Orşova şi o îndreptare

---

[1-6] Daniel Dollin c. dogele, 2 Oct, 1790 Hurm. *Doc.* IX, 2 p. 183.

de graniţă cătră Bosnia. Hotinul este reţinut de Austriaci ca garanţie până la încheerea păcei cu Rusia, iar aceştia se îndatoresc a nu mai sprijini răsboiul contra Porţei, nici direct nici indirect [127].

Pacea dela Şiştov şi o nouă victorie a Ruşilor la Măcin (19 Iulie 1791) grăbesc încheerea păcei şi cu această putere. Turcii speriaţi, cer numai decât de la guvernul lor încheerea păcei cu Rusia. Aceasta, sprijinită de Anglia, dobândi dela Turci toate cererile sale şi astfel se închee pacea dela *Iaşi*, Ianuarie 1792, prin care se întăreşte pacea dela Kuciuk-Kainargi, convenţiunea dela Ainali-Kawak, cesiunea Crimeei şi a insulei Taman. Nistrul va fi deacum înainte marginea despărţitoare între Rusia şi Turcia, dobândind Rusia Oczakovul în deplină stăpânire. Rusia înapoieşte Porţei Basarabia cu cetăţile Akerman, Chilia, Bender şi Ismail, precum şi Moldova, [128] însă sub condiţiunea reînoită, ca Poarta să respecteze toate stipulaţiunile prevăzute în tratatele anterioare în favoarea Moldovei şi a Valahiei, şi anume să nu le supună în urmă la contribuţiuni, să le scutească pentru doi ani de bir şi să dee timp de 14 luni libertate locuitorilor de a se strămuta unde vor voi. In Caucaz de asemene Rusia păstrează infleunţa dobândită.

Rezultatul acestui răsboiu nu erà de loc acela ce se aşteptase. La început se credea că s'au împlinit veacul Turcilor, că peste puţinţă ei vor mai putea rezista îndoitei lovituri a două împărăţii mari şi puternice; şi cu toate aceste păcile încheeate le erau cât se poate de favorabile. Turcii scăpară şi de astă dată, din pricina neghibăciei cu care răsboiul fusese condus, mai ales din partea Austriei, în cât se repetă până la un punct ceeace se petrecuse în răsboiul din 1736, când tot din cauza Austriei, Rusia încheiase cu Turcia o pace defavorabilă. Deosebirea erà numai că foloasele Turcilor în contra Austriacilor fiind de astă dată mai mici, şi Ruşii eşiră cu nişte câştiguri mai mari din acest răsbuoi decât din acel de mai înainte. Intre aceste erà întinderea graniţilor lor până la Nistru şi dobândirea Oczakowului. Totodată se sfârşiră prin acest răsboiu certele în privirea Crimeei, care rămăsese de acum înainte în necontestata stăpânirea Ruşilor. In privinţa ţărilor române, Ruşii urmară politica de mai înainte de a se arăta apărătorii intereselor lor, pentru a câştiga simpatiile acestora, şi a-şi întări din nou influenţa asupră-le, reînoind stipulaţiunile acele privitoare la dreptul de intervenţiune a Ruşilor în favoarea lor.

[127] Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 828.

[128] Să se observe despărţirea de către Rusia a Basarabiei (ţinuturile de jos ale Moldovei răsăritene cu cetăţile.... Chilia şi Cetatea Albă, în stăpânirea turcească de pe timpul lui Ştefan cel Mare, 1484), de Moldova.

II

ŢĂRILE ROMÂNE DELA PACEA DE IAŞI

PANĂ LA RĂSBOIUL DIN 1806

1792—1806

1. ISTORIA MUNTENIEI ŞI A MOLDOVEI DELA 1791—1799 [1]

Până la anul 1792 se arătase pe rând ca muşterei pentru tronurile române opt familii greceşti, care sunt următoarele după rândul înfăţişărei lor în arena mezatului: Mavrocordat, Ghica, Calimah, Ipsilanti, Moruzi, Caragea, Suţu şi Mavroglıeni. Câte-va din ele fusese reprezentate prin mai mult de un competitor, încât Turcii nu mai erau nevoiţi, ca la începutul epocei fanariote, să pună pe domni a juca în aşa de repeţite rânduri contradanţul domnesc între Iaşi şi Bucureşti, spre a-şi scoate câştigurile lor. Se mâncau între ele în destul aceste familii greceşti, atât pentru postul de dragoman cât şi pentru acele de domni în ţările române şi, lucru caracteristic, pârile ce le întindeau aceste familii unele asupra altora, spre a se discredita în ochii Porţei, erau mai ales aplecarea către Ruşi [2].

Muntenia	*Moldova*
[1] Mihaiu Suţu 1791—1793	Alexandru Moruzi 1792—1793
Alexandru Moruzi 1793—1796	Mihaiu Suţu 1793—1795
Alexandru Ipsilanti 1796—1797	Alexandru Calimah 1795—1799.
Constantin Hangerli 1797—1799.	

[2] Verninac c. Delacroix, 19 Iulie 1796. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 148: ,,Sept ou huit familles grecques se succèdent dans la charge importante de dragoman de la Porte et de princes de Valachie et de Moldavie; leur acharnement réciproque à se desservir est extrême, quoiqu'elles soient presque toutes unies par le lien du sang, *s'accusant mutuellement d'etre dévouées aux Russes*". Tot acolo ,,les Sutcho sont rivaux des Moruzzi". Alta din 2 Sept. 1796, *ibidem* p. 155: ,,Les Moruzzi qui sont les ennemis mortels des Ipsilanti". Insărcinatul republicei franceze c. ministrul af. străine, 9 Iulie 1802, *ibidem*, p. 225: ,,Les factions Moruzzi et Callimaki se disputent le trone de Valachie". Alta din 9 Aug. 1802, *ibidem*, p. 226: ,,La maison Suzzo alliée à celle des Callimaki a moyenné le retour du prince Michel Suzzo sans lequel la famille rivale des Moruzzi aurait eu trop grand avantage dans la lutte actuelle".

Astfel învinuindu-se unul pe altul şi răsturnându-se de pe tronuri în temniţă sau mormânt, domnii Greci, cu cât înaintează epoca fanariotă, devin la rândul lor un element tot atât de nesigur şi de şovăitor pentru stăpânii din Constantinopole, ca şi vechile domnii naţionale ale ţărilor române. Se schimbase numai aluatul; forma în care el erà dospit şi copt erà aceeaşi. Raporturile neapărate izvorâte din firea lucrurilor rămăsese neschimbate. In loc de Unguri şi de Poloni se înălţase acuma Nemţii şi Ruşii, tot puteri creştine care exrecitau farmecul atragerei lor pe creştinii împărăţiei otomane, cu atâta mai mult că expuşi unei barbare exploatări şi necunoscând încă pe deplin firea tot atât de despoitoare a pretinşilor fraţi întru Hristos, ei trebuiau să graviteze către centrul atracţiunei religioase.

Muntenia deşartată de Nemţi după încheierea păcei dela Sistov, redobândeşte domnitorul ei propriu încă din 1791 şi anume pe Mihai Suţu, care se suie în tron puţine zile după 4 Septemvrie [3], data eşirei trupelor germane din Bucureşti.

Mihai Suţu în Muntenia, 1791—1793. — Turcii trimit împreună cu Vodă Suţu în Bucureşti pe un paşă care să facă act de autoritate în Muntenia, după stăpânirea germană, şi care prezidează la întronarea domnului. Boierimea se grăbi, văzând iarăşi pe Turci stăpâni ai ţărei lor, a veni să-şi arăte deplina ei supunere către trimişii împărăţiei, sărutând domnului mâna, şi apropiind sfiicioasele buze numai de poala hainei straşnicului de Turc [4].

Urmările răsboiului purtat în mare parte pe corpul Munteniei între Turci şi Austriaci se arată în curând după retragerea răsboitorilor din cuprinsul hotarelor ei, în o ciumă sămânată de dânşii şi încolţită sub putrejunea oştirilor, şi care răsare sălbatecă şi omorîtoare îndată după a lor îndepărtare [5].

Pe atunci se afla la Constantinopole ca dragoman fratele domnului Moldovei Alexandru Moruzi, anume Gheorghe Moruzi. Acesta izbuti prin stăruinţile sale la Poartă, de a procura domnia Munteniei fratelui său Alexandru, domnul Moldovei. Schimbarea se făcu în aparenţă în interesul Turciei care fiind pe atunci gata a declara din nou răsboiu Rusiei, aveà trebuinţă de un domn mai bătrân şi mai experimentat în expusa Moldovă [6].

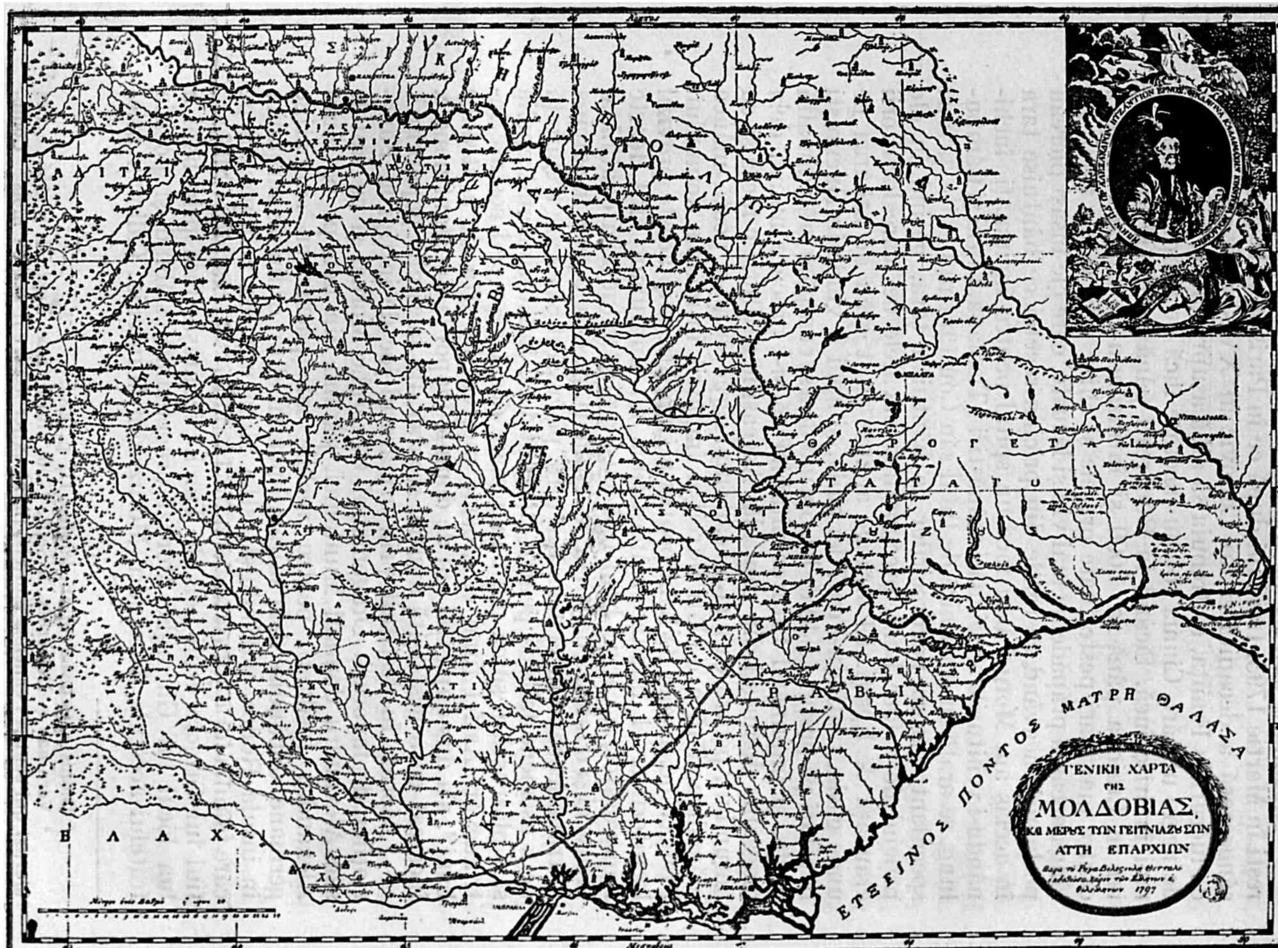
---

[3] *Cronologia evenimentelor din Moldova şi Valachia de la* 1768—1821; scrisă de un Român anonim în greceşte în *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei* de Constantin Erbiceanu, Bucureşti, 1888, p. 500.

[4] Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 183.

[5] *Cronologia evenimentelor din Moldova şi Valachia*. Erbiceanu, *l. c.* p. 500.

[6] Raportul lui Constantin (Stamati?) c. af. străine, din 20 Fevr. 1793. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 85. Un alt raport al lui Hénin c. af. străine, 1 Sept. 1793, face din greşeală pe Alexandru Moruzi *tatăl* dragomanului Gheorghe, *ibidem*, p. 90. Acel al lui Descorches c. af. străine, 30 Octom. 1793, *ibidem*, p. 95 spune exact că e *fratele* său. Dionisie Eclesiarcul în Papiu II, p. 183, greşeşte când face pe Mihaiu Suţu să domnească în Valahia 3 ani, până la 1795. In 1793 el fu înlocuit cu Alexandru Moruzzi.

Harta Moldovei făcută în 1797 de Riga Velestinli. Sus este portretul lui Alexandru Calimah Domnul Moldovei (1795—1799)

Alexandru Moruzi în Muntenia, 1793—1796, vine în București în Martie 1793, trei luni după ce în Paris se petrecuse drama sângeroasă a decapitărei lui Ludovic al XVI-lea şi schimbarea de lucruri în Franţa, ce trebuia să aibă asupra ţărilor române aşa de negre urmări. Ciuma tot nu încetase încă pe timpul lui, ba se mai întărise încă, făcând în Bucureşti până la 10000 de jertfe, iar în Craiova până la 3000 şi întinzându-se din aceste două centre mai mari peste toate oraşele şi chiar prin satele ţărei. Pe lângă această prăpădenie mai vin şi lăcuste, care ele însăşi piereau pe lanuri, neavând ce roade din pricina secetei ce bântuise ţara în acelaş an. Moruzi deşi face un spital pentru înciumaţi, închinându-i veniturile a trei mari mânăstiri : Tismana, Cozia şi Câmpulung, se arată în deosebire de tatăl său Constantin, în alte priviri speculant asupra nenorocirilor ce bântuiau ţara, găsind în ele prilejul de a face bani, precupeţind bucatele de care locuitorii erau aşa de lipsiţi. El strânge anume mult grău de zaharea pe unde găsia, plătindu-l cu 7 lei chila, şi apoi îl vinde în Bucureşti la pitari pe preţul de 40 de lei, oprind de a se cumpăra grâu din altă parte, şi impunând tuturor pitarilor să şi-l procure numai dela magaziile domneşti din capitală. Aceeaşi neguţitorie o făcea şi cu porumbul, pentru ca nici măcar omul sărac să nu-şi poată mânca mămăliga, fără a o plăti întreit şi împătrit în mânile domnului. Pretextând nevoia de bani pentru a cumpăra chip aceste provizii locuitorilor, el impune mânăstirilor un împrumut silit foarte impovorător, a căruia bani însă nu-i mai restitue nici odată.Mai făcuse el şi o fabrică de hârtie la Afumaţi, pe care o puse în sarcina mitropoliei când fu să plece din ţară, pe cuvânt că ea are trebuinţă de o asemene fabrică pentru tipografia ei, îndatorind mitropolia să-i plătească o sumă mult mai mare decât ceea ce-l costase într'adevăr. Astfel fiind el „foarte meşter în arta de a strânge bani", s'a dus după trei ani de domnie înapoi la Constantinopole, încărcat cu o nesfârşită avuţie, stoarsă din lacrimile poporului[7].

Moruzi fu destituit prin următorul joc de intrigi al Fanarioţilor de favoruri. Dragomanul Gheorghe Moruzi şi cu fratele său Alexandru domnul Munteniei, pârând din nou pe bătrânul Alexandru Ipsilanti, pentru vechile sale păcate cu simpatiile germane, dobândise dela sultanul pentru el un ordin de surgunire în insula Rodos, putându-şi astfel alina ura cea neîmpăcată pe care familia lor o jurase acelei a lui Ipsilanti [8]. Alexandru Calimah, fiul lui Grigore celui ucis de Turci, izbuteşte însă prin bani a lua locul lui Gheorghe Moruzi dragomanul, slăbind şi poziţia fratelui acestuia Alexandru Moruzi din Muntenia. Calimah prie-

[7] Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 184.

[8] Verninae c. Delacroix, 2 Sept. 1796 Hurm. *Doc. Supl.*, I, p. 155 : „Les Moruzi qui sont ses ennemis mortels, firent exiler le père il y a 30 mois" Comp, un raport din Noemv.-Dec. 1793, asupra surgunirei lui, *ibidem*, p. 96.

tenul familiei Ipsilanti face ca acesta să fie nu numai rechemat din surgun, dar să i se dee în curând locul lui Moruzi din Muntenia, cu toate că fusese disgrațiat de Poartă, pentru purtarea lui învederat părtinitoare Nemților, familia închisă și batjocorită și fiul său torturat". Dar Turcii uitau tot așa de ușor trădările, ca și Grecii ocările, de îndată ce se arată ochilor unora lucirea aurului, celorlaltor numai perspectiva de a-l aduna. Nu doar acuma se urca pentru prima oară un domn disgrațiat înapoi pe tronurile române.

Când în 1796 Alexandru Moruzi simțindu-și poziția peste putință de susținut mai departe, se retrage din scaun, se ivesc de îndată patru serioși concurenți pentru domnia vacantă: Hangerli iar un dragoman al lui căpitan-pașa, adecă al marinei, ca și Mavrogheni, Alexandru Mavrocordat fiul lui Constantin, Alexandru Ipsilanti și de curând mazilitul din Moldova (în 1795) Mihai Suțu. De și Francezii sprijineau mai ales candidatura lui Mihai Suțu, Alexandru Ipsilanti favoritul Nemților izbutește a urca pentru a 3-a oară treptele tronului muntean [9].

Alexandru Ipsilanti în Muntenia, 1796—1797. — Domnul bătrân „alb ca oaea" [10], care venise pentru ultima oară în tronul Țărei Muntenești, se purtase ca un tânăr la dobândirea ei; își cheltuise ce avuse și ce n'avuse, îndatorindu-se până în grumaji la bancherii constantinopolitani spre a pune mâna pe doritul scaun. Firea lui se și schimbă cu totul din această pricină. El nu mai căuta după reforme ca în prima lui domnie în Țara Muntenească, ci a face bani erà toată strădănuința bătrânelor sale puteri. El stoarse țara ca un moșneag cu inima împietrită, care nu mai asculta nici de plânsetele văduvei, nici de lacrimele orfanului și deveni un adevărat biciu pentru țara, pe care el altă dată se încercase să verse un balsăm tămăduitor [11] întocmai cum făcuse și Constantin Mavrocordat, dovedind încă odată că împrejurările sunt mai tari decât voințele individuale. După ceva peste un an de domnie, Alexandru Ipsilanti este mazilit și înlocuit cu Constantin Hangerli, care sfârși ca și tovarășul său, Mavrogheni, primind moartea din mânile calăului. Nu aveau noroc acești *uzurpatori* ai tronurilor fanariote!

Mazilirea lui Ipsilanti avu de pricină următoarele împrejurări: In timpul domniei lui se arată primele manifestări ale unei periculoase răscoale în sinul împărăției mahometane, care trebuia să aibă grele urmări asupra mersului trebilor ei interne, pe cât și să complice la sfârșit pe acele în care ea se afla cu Rusia,

[9] Trimisul republ. franceze c. af. străine, Ian.-Fevr. 1796, *ibidem*, p. 137, cf. Verninae c. Delacroix 2 Sept. 1796, *ibidem*, p. 155.

[10] Dionisie Eclesiarcul, în Papiu, II, p. 184.

[11] Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 183.

şi să concure a deslănţui un nou răsboiu între ea şi colosul nordului — răscoala lui Pasvanoglu din Vidin.

Pasvanoglu fiu şi nepot de hoţi care perise în spânzurătoare, după ce îşi câştigă prin participarea sa inimoasă în răsboiul cu Austria iertarea sultanului şi înapoirea a parte din avutul părintelui său, îşi organizază din toţi vagabonzii şi răii împărăţiei un fel de armată cu care începe a prăda atât provinciile turceşti, cât şi mai cu deosebire Muntenia, care-i stătea mai la îndemână şi era mai uşor de jefuit, ca cea mai puţin apărată. Pentru a se putea mai bine împotrivi sultanului, el se întăreşte în Vidin, trăgând la o îndepărtare oarecare un puternic val de pământ, şi din această cetate, schimbată în un cuib de tălhari, el trimite urdiile sale să pustiiască ţările încunjurătoare, fără deosebire de ghiauri sau drept credincioşi, bătându-şi joc de ordinile Porţei cât şi de trupele acesteia. Se trimite împotriva lui un corp de 25000 de oameni şi se ordonă lui Alexandru Ipsilanti adunarea tuturor proviziilor de care armata turcească ar avea nevoie[12], întrucât expediţia se făcea mai cu samă în interesul Munteniei, spre a o mântui de prădăciunile lui Pasvan, motivare pe care, Turcii o crezură la nevoie . . . . îndatoririle luate prin tratatul dela Kuciuk-Kainargi.

Pretextul răscoalei lui Pasvan fusese înoirile introduse de Turci în modul recrutărei şi a organizărei armate, părăsind sistemul vechiu turcesc şi imitând pe acel european, din care pricină Pasvan găsise sprijin chiar în poporaţia cetăţei în care se închisese. Putând opune oştirei trimise înprotivă-i puterii însămnătoare, el este iertat de sultanul, căruia făgădueşte supunerea cu condiţie ca el să fie numit paşă al Vidinului, ceeace Poarta îi încuviinţază[13]. Odată în această poziţie de paşă cu trei tuiuri, el începe a-şi supune cetăţile celelalte depe marginea Dunărei, precum Nicopoli[14], Bazargicul, Silistra şi Brăila, rămânând numai Rusciucul şi Giurgiul în afară de a lui stăpânire. In o incursiune făcută de el în Muntenia, complimentează pe trimisul republicei franceze din Bucureşti[15], încât se vede cum capul de hoţi vroia să îmbrace acuma un rol politic, în fundul căruia el întrevedea poate coroana padişahului coborându-se pe pătata lui frunte. Izbânzile lui Pasvanoglu încep a face vuet în Constantinopole, unde fantazia orientală le sporeşte şi le

[12] Verninae c. af. străine, 25 Oct. 1795, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 130

[13] Trimisul extr al Republ. fr. c. af. străine, Ian.-Febr. 1796, *ibidem*, p. 137.

[14] Comandantul din Nicopolii trimite grabnic nişte lăzi cu bani şi juvaeruri în Muntenia, Pasvanoglu le reclamă cu ameninţarea de a jefui ţara dacă nu vor fi predate. Vezi un raport francez din 1798, *ibidem*, p. 192, care confirmă în totul spusele *Cronologiei evenimentelor în Moldova şi Muntenia în* Constantin Erbiceanu, *l. c.* p. 501.

[15] Ruffin c. Talleyrand, 27 Dec. 1979, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 370.

umflă în așa chip, că sultanul este nevoit a opri raportarea lor prin cafenelele capitaliei, și pune să se gâtue în timp de noapte pe acei mai de căpitănie a lor vestitori. O nouă expediție contra periculosului răsvrătitor este condusă de amiralul (căpitan-pașa) Chiuciuc-Husein, care având de dragoman al său pe Constantin Hangerli, cere dela sultanul să încredințeze acestuia domnia Munteniei în locul lui Alexandru Ipsilanti, prea slab și bolnăvicios spre a conduce ocârmuirea țărei în niște momente atât de critice.

Sultanul consimte numai decât la cererea căpitanului-pașă fără a se gândi dacă prin a ei încuviințare dădea încă o lovitură atât tratatului de Kuciuk-Kainargi cât și hatișerifului său din 1784, și Hangerli este numit în domnia Țărei Muntenești în Noemvrie 1797 [16].

Constantin Hangerli în Muntenia, 1797—1799. — Puțin după ce noul domn ajunge în București, Husein pașa serascherul vine cu o armată de aproape 100000 de oameni să încunjure Vidinul. Toate proviziile trebuitoare acestor urdii nenumărate urmau să fie procurate de Muntenia, și în vederea acestei nevoi fusese numit omul amiralului în domnia ei.

De îndată ce sosește aproape de Dunărea, capitan-pașa scrie lui Hangerli, ca să „caute a porunci tuturor ispravnicilor țărei de prin județe, să îndestuleze oștirile sale cu zaharele, făină, orz, oi, vaci, unt, sare și orice ar trebui, că nu cumva să tânjască oștirile" [17]. Pe lângă însă că trebuia o câtime prea însemnată de provizii spre îndestularea unei armate atât de numeroase, apoi se mai adăogea și o risipă neprecugetată în păstrarea celor adunate, încât în asemene condiții erà greu, cu toată buna voință a domnului, de îndeplinit cu exctitate cererile turcești. Așa bunăoară făina ce se căra din Muntenia la lagărul din jurul Vidinului, în loc de a fi păstrată în saci sau de a fi pusă în hambare, erà turnată pe jos în movili imense suplberate de vânt, sau prefăcute în aluat prin căderea ploaei. Vitele adunate cu mare greu erau adese ori vândute de cei ce le păziau, și așa mai departe. Ne mai ajungând Muntenia a îndestula această părăduială, Hangerli aduse zaharea și din Moldova. Pentru procurarea nesfârșitelor cătimi trebuitoare erà însă nevoie de bani. Se și pune domnul pe lucru pentru a-i stoarce până și din piatră; ie vinăriciul și oieritul îndoit, și impune mânăstirilor cea d'intâi din aceste dări, de care ele fusese totdeauna scutite, mai îndatorindu-le și a contribui în

[16] Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 186. *Cronologia evenimentelor*, Erbiceanu, *l. c.* și Zilot Romanul, (*Ultima cronică română din epoca Fanarioților*, ed. B. P. Hasdeu), p. 18, numesc pe Hangerli, *Constantin*; Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 184 îl numește *Gheorghe*. Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 183, spune îns. că Const. Hangerli era fiul lui Gheorghe Hangerli.

[17] Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 189.

natură cu mai multe din obiectele de aprovizionare. Văzând însă că cu atare mijloace obicinuite nu izbuteşte a aduna cât îi trebuia pentru întâmpinarea trebuinţilor, şi mai ales cât erà de nevoie să mai rămână câştig în pungile lui, vroeşte să scoată văcărit pe ţară, care dela Constantin Mavrocordat nu mai fusese ridicat. Mitropolitul însă şi boierii găsind darea aceasta legată cu afurisenie, nu îndrăzniră să o deslege. Hangerli propuse atunci ca să se scoată contribuţia sub un alt nume, acel de goştinărit, numele dărei ce se lua pe mascuri şi nu pe vite Boierii nu se învoiră nici la acest mijloc iezuitic. Domnul trimise atunci de olac la patriarhul din Ţarigrad, rugându'l să desfacă legătura pusă asupra acelei dări, oferind sfiinţiei sale prin capuchihaia al său din Constantinopole 50 de pungi de bani pentru osteneală. Cel mai înalt reprezentant al religiei şi moralităţei pe pământul răsăritean se grăbi a răspunde dorinţei compatriotului său, şi deslegă darea văcăritului de afurisenia sub care era înlănţuită. Mitropolitul Dositeiu stărueşte însă în refuzul său de a iscăli deslegarea; tot aşa fac şi mai mulţi boieri. Se găsesc însă vre'o câţiva care îşi vând iscălitura pentru un număr de pungi de bani, primite de ei sub cuvânt de milă domnească. Indată ce domnul avu iscăliturile neapărate, el încinse toată ţara cu straşnice poronci pentru constatarea numărului vitelor. Fiind tocmai pe atunci iarnă şi zapadă adâncă, oamenii nu putură ascunde nici un cap de vită, de oarece le ţineau „în bătătura casei înaintea uşei". Apucaţi pe neaşteptate, locuitorii nu aveau bani cu ce să răspundă darea, care să scrisese într'o sumă însemnată, anume 2 galbeni de vită dincoace, şi 2 lei dincolo de Olt. Mumbaşirii rânduiţi peste slujbaşi, dintre Arnăuţi, Turci, Greci şi alte neamuri străine, împănară ţara dela un capăt la altul„„ca nişte lupi flămânzi sau ca nişte holtei de câni leşinaţi", şi apucau pe oameni a împlini banii. Aceştia neavând cui să vândă vitele în mijlocul iernei, negăsind cui munci pentru a plăti văcăritul din productul muncei lor, neavând nici bucate de prisos pe la casele lor spre a le desface şi a se plăti din preţul acestora, nu aveau nici o putere. Banii însă trebuiau după ordinul straşnic al domnului, să se împlinească până în 15 zile. Incepură deci slujbaşii a stoarce şi a munci pe locuitori, închizând barbaţi şi femei prin coşere şi înnecându-i cu fumuri de gunoiu şi de ardeiu, nedându-le de mâncare, legându-i cu mânile îndărăpt şi bătându-i cu bicile până la moarte, sau ţinându-i cu picioarele goale ceasuri întregi în zăpada geroasă. Mai mulţi oameni îşi pierdură viaţa în asemene chinuri şi poporul desperat ducând pe morţi în curtea palatului spre a-i arăta domnului, acesta le dădu răspunsul îngrozitor că „să deie bani şi nu-i va omori".

Această prăpădenie se abătuse însă numai asupra poporului de rând. De formă, rânduise domnul să se iee văcărit şi dela boierii mari şi mici şi dela slujbaşi; dar în realitate ei fură scutiţi

deasemene dare; ba mai mult încă, domnul le dete chiar și lor împărtășire din sumele răpite dela popor, și mai ales boierilor celor mari „care ar fi putut trimite arzoval (tânguire) la împărăție; precum adaoge Zilot: „am văzut cu ochii că li se da milă domnească" [18].

Pe când însă Hangerli hățuia într'un chip atât de crud țara, în care păcatele ei îl adusese la domnie, grăbindu-se din răsputeri a umplea de bani și pe Turci și pe el, mai repede încă se apropia însușa lui peire, pe care poporul o privi apoi ca o dreaptă răsplătire a faptelor sale neleguite.

Anume căpitan-pașa nu se putea înțălege cu subalternii săi, din care mai mulți simpatizau în ascuns cu valorosul Pasvanoglu, și după cinci luni de un asediu nefolositor, oștirea lui este spartă și risipită prin o năprasnică eșire făcută de Pasvangii. Se adeverește astfel judecata aspră a lui Zilot Românul asupra pașilor „plini de barbă și goi de minte" [19] din lagărul seraschierului „a căror minte dacă ai adunat-o toată la un loc încă nu ai putea face o minte întreagă" [20]. Și într'adevăr așa trebuia să fie pentru ca o armată de mai puțin de 8000 de oameni să răpună pe una de 100000. Căpitan-pașa el însuș o rupe de fugă și se oprește tocmai la Lom. El trece Dunărea și vine către București, spre a se înțelege cu proteguitul său asupra mijlocului de a drege căderea suferită. Hangerli când îl vede se repede și-i sărută mâna „ca unui stăpân" și apoi pentru a mai împrăștia negrele gânduri ce umbreau mintea amiralului, se întrece a'l desfăta în petreceri și ospețe. Cu acest prilej se întâmplă o scenă cam greu de povestit unei pene cinstite, dar care aruncă o lumină atât de cumplite asupra nepomenitei stări de degradare și înjosire în care căzuse pe atunci poporul român față cu asupritorii săi, încât trebue să-i dăm numai decât loc în expunerea trecutului său. Anume văzând căpitan-pașa că la toate petrecerile sunt numai bărbați, au cerut domnului să ordone boierilor celor mari să vină într'un rând la bal cu soțiile lor. Femeile boierilor înțelegând mișelia turcească refuzară a merge, și bărbații lor se înțeleseră cu domnul să aducă în locul cucoanelor, femei libere pe care îmbrăcându-le în haine scumpe, să le recomande ca mari boieroaice. Căpitan-pașa și cu agalele fură foarte încântați de această supunere la dorințile lor. După ce stătură la masă se prinse un joc, la care Turcii priviră cu mult gust, mai ales că închipuitele cucoane nu

[18] Zilot, p. 189, 191—193, confirmat prin mai multe rapoarte diplomatice franceze, din 8 Ian, 27 Febr. și 14 Aprilie 1779. Hurm. *Doc. Supl.*, II, p. 199, 20 și 202. In cel din 8 Ian. se spune: „l'impot est si exorbitant qu'un grand nombre de paysans ont émigré en Transylvanie et en Turquie. Il consiste en une capitation par cheval et par boeuf. On présume qu'il rapportera environ cinq millions de piastres".

[19] Zilot Românul, ed. Hasdeu, p. 20.

[20] *Ibidem*, p. 19.

se prea sfiau a face pasuri şi mişcări îndrăzneţe. Către sfârşit căpitan-paşa zise lui Vodă ca să-i oprească pe una, cea mai chipeşă şi mai frumoasă din pretinsele jupănese iar din celelalte să dea la agalele lui, „*ceea ce se făcu*" [21].

Bine înţăles cucoane şi boieri râseră mult de păcăleala Turcilor şi cu toate aceste numai la râs nu trebuia să-i împingă o atare împrejurare. Anume fusese nevoia de a întrebuinţa meşteşuguri, spre a se înlătura infamia şi batjocura cea mai sângeroasă ce poate cădea în sânul familiilor. Direct nu putuse nimeni să protesteze, şi ceeace omul cel mai de rând are dreptul să răspingă cu cea mai depe urmă indignare, boierii şi domnul Ţărei Munteneşti nu îndrăzniră a o face; căci porunca venia dela Turc! Iată de ce ar trebui să ne aducem aminte, de câte ori cârtim asupra prezentului!

Cu toate că amiralul erà în destul de sigur la Constantinopole, prin faptul că una din soţiile lui era şi favorita sultanului, totuşi căderea dela Vidin nu lăsa a-i zdruncina creditul. Prietenii lui Hangerli din Constantinopole văzând lucrurile însă mai în negru de cum ele erau în adevăr, scriu acestuia ca să caute a se scutura de o proteguire ce putea să-i devină fatală. Hangerli ascultând de povaţă, trimite mai multe scrisori la Poartă, în care învinueşte pe acela, căruia cu câte-va zile mai înainte îi sărutase mâna, pentru pierderea dela Vidin. Aceste scrisori sau fură prinse de amiral când treceau prin Rusciuc, sau ceeace este mai probabil îi fură transmise chiar de soţia lui care le dobândise din mânile sultanului. Amiralul văzând trădarea lui Hangerli, se hotări să 'şi răsbune cumplit contra lui. Denunţă deci el la Poartă pe domn, că din pricina înţelegerilor lui cu Pasvan, pierduse el bătălia înaintea Vidinului, şi pe cât fără de efect rămăsese pârile lui Hangerli, pe atâta de cumplite urmări avură acele ale lui capitan-paşa asupra fostului său dragoman [22].

---

[21] Vezi povestirea plină de haz de şi cam — omerică — a faptului în Dionisie Eclesiarcul, p. 194. Zilot, p. 22, arată că vizita lui căpitan-paşa avu loc după înfrângerea de la Vidin, iar un raport francez din Bucureşti 20 Ianuarie 1799, spune că amiralul sosise în acel oraş în 19 a acelei luni. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 200.

[22] Păreiile asupra disgraţiei şi omorul lui Hangerli se deosebesc mult unele de altele. Hârtia turcească pusă pe capul lui Hangerli, vroind să arăte îngrijirea sultanului pentru binele Munteniei spunea: „iată cânele cel ce au mâncat raiaoa împărătească". Dionisie Eclesiarcul, p. 197. Un raport francez al lui Gerard c. af. străine. din 14 Aprilie 1799, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 202, crede că au fost amestecate şi uneltiri ruseşti, din pricină că Hangerli era prietenul Franţiei. Părerea susţinută în text se întemeiază pe combinarea versiunilor date de Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 188, Zilot Românul p. 22 şi *Cronologia evenimentelor* în Erbiceanu *l. c.* p. 501. Motivul ce ne au făcut a o admite a fost ponderoasa împrejurare că de şi se stricase relaţiile între domn şi fostul său proteguitor, Hangerli nu cade victima unei răsbunări private şi este ucis de un *capegiu împărătesc*.

Eșind firmanul dela împărăție, pentru executarea lui Hangerli, de îndată vizirul porni spre București, pe „un capegiu iscusit și măestru a tăia pe cei mari cu cumpătare", însărcinat sub amenințarea de a perde propria lui viață a duce la Constantinopole capul domnului mazilit. Capigiul pe lângă firman au luat cu dânsul „un harap mare și groaznic la chip cu îndrăsneală la ucidere, și viind pe drum pre la hanurile de beilicuri nu spunea nimănui unde merge și cu ce treabă este trimis, pentrucă domnii țărei au oameni Turcii hangii care pentru bani mulți ce-i primesc dela domni, ispitesc pe cei ce trec dela împărăție la București, înștiințând îndată pe domn despre sosirea vreunui Turc". Sosind capegiul la București, au întrat în curtea domnească și au descălecat la scară, și intrând în logofeție au spus că are să facă beiului aratare de taină de niște cuvinte ale dragomanului împărăției. Postelnicul văzându-l înnsoțit de acel îngrozitor harap arată domnului îngrijire și-i spune să nu'l pricinuească, pretextând că e bolnav. Domnul, repetând încă odată nechibzuința lui Grigore Ghica din Moldova, răspunde postelnicului că așa ieu de obiceiu capegiii câte un om groaznic pentru mândrie.

Hangerli primi pe capegiu în ietacul său unde el intră însoțit de harap, punându-se capegiul alăturea cu domnul pe divan, iar harapul așăzându-se pe un scaun dispre ușă. Domnul îngrozindu-se dela o vreme de chipul harapului ce căta cam îngrijit în toate părțile, făcu semn postelnicului și-i spuse franțuzește să cheme în odae câți-va ciohodari. Cum eși postelnicul pe ușă, harapul aruncă lațul în gâtul lui vodă, prinzându-l cum prind hingherii cânii cei vagabonzi și-l trase cu putere la pământ de pe pat. Domnul fiind voinic și zbuciumându-se capegiul slobozi amândouă pistoalele sale în pântecele lui, infigând după aceea și hamgerul în coastele lui. Harapul îl trântise la pământ și punându-se cu ambii genunchi pe el îi frângea grumajii încât bietul domn nu întârzie a-și da duhul în mânile călăilor săi. La detunarea pistoalelor, săriră înlăuntru mai mulți păzitori însoțiți de postelnicul. Turcul însă rosti numai cuvintele: „dur bre, (stați) firman" și cu toții încremeniră pe loc ca niște statui înmărmurite[23]. Naintea acelui cuvânt sfânt orice voință trebuia să amorțească, și cei doi Turci ar fi putut da morței întregi Bucureștii, fără ca o mână să se fi râdicat în contra lor. Aveau firman împărătesc!

Fiind însă că Turcii vroiau să'și deie aerul că au pedepsit pe Hangerli pentru despoierea țărei, ei ordonă ca vacăritul, ce încă nu se strânsese, cu tot ordinul de a se da isprăvit în două săptămâni, să rămână jos. Bucuria strângătorilor: slujbași, mum-

[23] Moartea lui Hangerli se intâmplă in ziua de 18 Fevruarie 1799. *Cronologia evenimentelor*, Erbiceanu, p. 502. In 16 Martie 1799 Gh. Bocarnic înștiințează pe af. străine, despre omorul domnului. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 202.

başiri şi boieri. Cu toţii dosiră banii adunaţi, spunând că nu au apucat încă a-i strânge şi aşa s'au umplut boierii de banii iar poporul au rămas sărac [24].

Să trecem acum la istoria Moldovei. După răsboiul din 1788, se reînfiinţază în Moldova domniile ceva mai târziu decât în Muntenia, anume după încheerea păcei de la Iaşi cu împărăţia rusească, în 1792.

Alexandru Moruzi în Moldova, 1792—1793, este rânduit în domnia ei ca mulţămită făcută tatălui său Constantin, pentru participarea lui ca delegat al Porţei la pacea dela Sistov [25]. Găsind Moldova în o stare cu totul sălbătăcită prin răsboiul suferit şi petrecerea nedisciplinatelor oarde muscăleşti, el trebuie să ia oarecare măsuri pentru adunarea locuitorilor împrăştiaţi. Tot timpul său erà însă mai ales răpit de descurcarea socotelelor aprovizionărilor oştirilor ruseşti, care se făcuse prin vistieria ţărei. Ne domnind însă decât 8 luni de zile,[26], el nu putu să'şi facă cunoscute pe deplin firea şi apucăturile pe care trebuia să le desvolte în domnia lui din Muntenia, unde le-am cunoscut cât de prădălnice erau şi de storcătoare de ţară.

Mihai Suţu în Moldova, 1793—1795. Vine din Muntenia, chip pentru că fiind mai în vrâstă şi mai experient, ar putea îngriji mai bine de interesele împărăţiei, într'un timp când răsboiul cu Rusia părea că trebuia să reînceapă din moment în moment. In adevăr însă Poarta având nevoie de bani, vinde domnia Munteniei lui Alexandru Moruzi, impunând bine înţeles şi lui Suţu mucaremeaua, cu toate că schimbul ce i se impunea erà spre nefolosul lui. Cum vine în ţară şi înainte de a se putea gândi măcar la lecuirea rănilor lăsate de răsboiu, i se ordonă a pune graniţa dinspre Rusia, în stare de apărare, a grăbi întărirea cetăţilor aşezate pe Dunărea, precum Ismailul, Tulcea şi Chilia, a înfiinţa magazii însemnate de a lungul Nistrului şi a Prutului, a mai privighea aşternerea unui pod la Isaccea şi în deobşte a lua toate măsurile de pregătire pentru răsboiul care se apropia [27]. Cu toate că îndeplineşte toate aceste cereri Mihai Suţu este mazilit după doi ani de domnie, numindu-se în locul lui Alexandru Calimah [28].

---

[24] Dionisie Eclesiarcul, II, p. 193.

[25] Constantin (Stamaty), c. af. străine, 20 Febr. 1793, Hurm. *Doc. Supl*, II, p. 85.

[26] Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*, Iaşi 1857 II, p. 58.

[27] Scrisoarea lui Constantin citată în nota 25.

[28] O scrisoare a ginerului lui Calimah, Alexandru Suţu din 6 August 1795 lui Const. Stamaty, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 132, spune : „vous avez appris dans le temps l'avénement de mon beau-père le très excellent Seigneur Callimachi à la principauté de Moldavie".

Alexandru Calimah în Moldova, 1795—1799. – Erà fiul lui Ioan Calimah care domnise în Moldova între anii 1758—1761. Pe timpul lui fiind linişte în țară, ea își reveni în fire, prin producție mănoase și bună agonisită, mai ales că se activa mult exportul ei atât în grâne cătră Germania, ceeace până atunci

Portretul lui Alexandru Calimah Domnul Moldovei (1795—1799) de pe harta Moldovei făcută de Riga Velesinli 1797

nu se întâmplase, cât mai cu samă în cai pentru „românda" (remonta) prusiană și austriacă. Din nefericire în anul depe urmă a domniei lui o ciumă cumplită bântuie Molodova și mai ales capitala Iași, care ciumă luă numele negutitorului Combate, de la casa căruia molima purcesese [29].

In atâta se încheie neinteresanta istorie a Moldovei din răstimpul de 7 ani, pe care-l cuprinde perioada dela 1792—1799.

[29] Drăghici, *Ist. Moldovei*, II, p. 60.

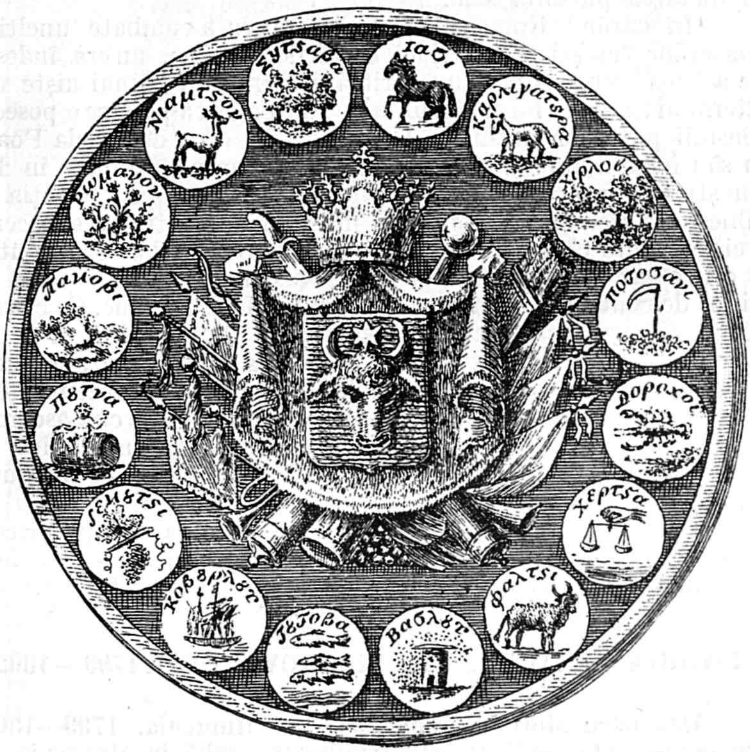
Revoluţia franceză şi Fanarioţii. – Acest răstimp este însemnat în istoria ţărilor române prin rolul precumpenitor pe care politica franceză începe a-l juca, precum în deobşte în Orient, aşa şi în deosebi în ţările dunărene. Anume în 1789 izbucnise în Franţia marea revoluţie care trebuia să schimbe în curând faţa întregei Europe, şi deci nu putea lăsa neudate de valurile ei malurile îndepărtate ale Răsăritului. In 1793 după executarea lui Ludovic al XVI-lea şi proclamarea republicei, monarhiile europene spăimântate, vroind să înăbuşe, încă în faşa lui cumplitul prunc zemislit de revoluţie, pornesc pe întrecutele cu armatele lor pentru a zugruma noua plăzmuire pe care istoria o împingea din adâncurile ei la suprafaţa omenirei. Republica trebuia să caute a respinge asemene atacuri, şi ea se gândi în curând a-şi face din Turci nişte aliaţi contra puterilor mai ales duşmane ei, Austria şi Rusia.

Parte din simpatie pentru Poloni, care chiar în anul acela fusese sfâşiaţi de istov de cele trei puteri vecine, parte din nevoia de a ocupa prin răscoala lor pe autocrata Rusie, Francejii se gândeau de a alimenta şi întreţinea focul unei răscoale polone în coasta duşmanului lor. Pe de altă parte Ungaria nemulţumită cu poziţia ei supusă sub Austria, putea să devină în mâinele Franţiei o piedică însemnată de aruncat în picioarele monarhiei Habsburgilor. Moldova însă stătea în coastele Poloniei şi Muntenia în acea a Ungariei; iată deci motive îndestulătoare care trebuia să împingă luarea aminte a conducătorilor Franţiei republicane asupra ţărilor române.

Din planul Franţiei de a-şi face o putere aliată din statul mahometan se năştea numai decât ideea păstrărei întregimei sale, cu atâta mai mult că ştirbirea lui care se putea începe numai prin nord, prin ţările dunărene, nu putea decât spori întinderea şi puterea împărăţiilor duşmane republicei, pe care aveà interes să le combată şi să le slăbească [30]. Pentru a putea însă aveà asupra Porţei o înrăurire hotărâtoare trebuia numai decât câştigaţi pentru interesele franceze atât dragomanul Porţei cât şi ambii domni ai ţărilor române, urechile şi ochii Turcilor în afacerile diplomatice. Cu ajutorul lor Franţia putea determina mult mai uşor pe Turci la o purtare favorabilă intereselor ei, întru cât toate veştile politice care pătrundeau către dânşii, numai prin organul acestor trei Greci influenţi puteau fi colorate după cererile Francezilor. De aceea vedem pe ambasadorii Franţiei din Constantinopole dându-şi toate silinţele da a alipi pe lângă fiecare principe

[30] Aceste sunt motivele invocate de Constantin Stamaty, Grec în slujba Franţiei, pentru înfiinţarea unui consulat francez la Bucureşti sau Iaşi. Vezi rapoartele lui din 7 Febr. 1795. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 102 şi 107. Vezi şi instrucţiunile date de Verninac c. Gaudin consul francez la Bucureşti, 23 Iulie 1795, *ibidem*, p. 132.

din țările române câte un secretar francez, ceeace le erà cu atâta mai ușor de dobândit, cu cât limba lor fiind aceea diplomatică, chiar acei din domni care ar fi avut dispoziții protivnice Franței, totuși trebuiau să aibă câte un secretar francez. Cu toate că încă de mai înainte, puțin după ce limba franceză devine limba diplomației, se întâlnesc secretari francezi pe lângă principii ță-

Stema Moldovei și a județelor în timpul lui Scarlat Calimah Domnul Moldovei 1806. — Colecția Academiei Române

rilor române, precum *dela Roche*, care slujește în cursul de 15 ani pe mai mulți domni până la izbucnirea răsboiului din 1769, *Nagny*, *Simian* [31]. Dela întemeierea republicei franceze, secretarii francezi devin un element neapărat al ocârmuirei principatelor, și fiecare domn grec își are secretarul său.

---

31. Vezi scrisoarea lui de la Roche c. Gérard cap de secțiune la af. străine din Paris din 26 Aprilie 1773, *ibidem*, I, p. 882, în care se jăluește că și-a perdut o funcție care-i poartă 25.000 de livre pe an. Pentru Nagny vezi două rapoarte unul din 20 Martie 1786 și altul din 3 Fevr. 1769, *ibidem*, p. 755 și 774; pentru Simian rap. din 3 Dec. 1772, *ibidem*, p. 872.

Iată deci motivele care împingeau pe Franţia a sprijini pe Turci, în rivalitatea lor seculară cu monarhiile nordice; iată mai ales ce o împingea a se interesa cu atâta căldură de soarta ţărilor române. Observăm însă că mobilul ce îndemna pe Franţia către noi erà curat politic, adecă interesat, şi că nici un grăunte de simpatie, care nici nu aveà motiv de a se ivi, nu intervenia în dictarea purtărei sale.

In curând Franţia văzu că, pentru a combate uneltirile consulilor ruseşti şi austriaci în ţările române, nu erà îndestul de a aveà secretari pe lângă principi, care find numai nişte subalterni ai acestuia nu se bucurau de autoritatea pe care o posedau consulii puterilor duşmane Franţiei. Ea cere deci dela Poartă ca să'i încuviinţeze şi ei instituirea unui consulat francez în Bucureşti sau Iaşi. Lucru la care nu ne am aşteptat, Franţia întâlneşte la Poartă o împotrivire îndelungată contra acestei cereri a ei, cu toate că erà inviderat în interesul Turcilor, ca o putere în ori-ce caz mai prietenă lor decât Austria şi Rusia, să aibă un mijloc de control al agenţilor acestora în ţările române. Ce e drept Francezii ceruse ca Poarta să recunoască de consul al ei pe un Grec Constantin Stamaty, care devenise supus francez, şi Turcii nu vroiau să mai învoiască raielelor lor a deveni reprezentanţi ai puterilor străine, spre a nu păţi ceeace li se întâmplase cu Lascaroff, Grec şi el, care devenise în mânele Rusiei, în însuşirea lui de consul al acelei puteri, unul din agenţii de căpitenie ce lucrau la dărăpănarea împărăţiei otomane [32].

Văzând Franţia că nu poate izbuti a-şi aşăza pe Grecul ei în postul de consul în principate, numeşte în Bucureşti consul pe Emil Gaudin, având de secretar al său pe Montal, în 1795 [33].

2. ISTORIA MUNTENIEI ŞI A MOLDOVEI DELA 1799 – 1802 [34]

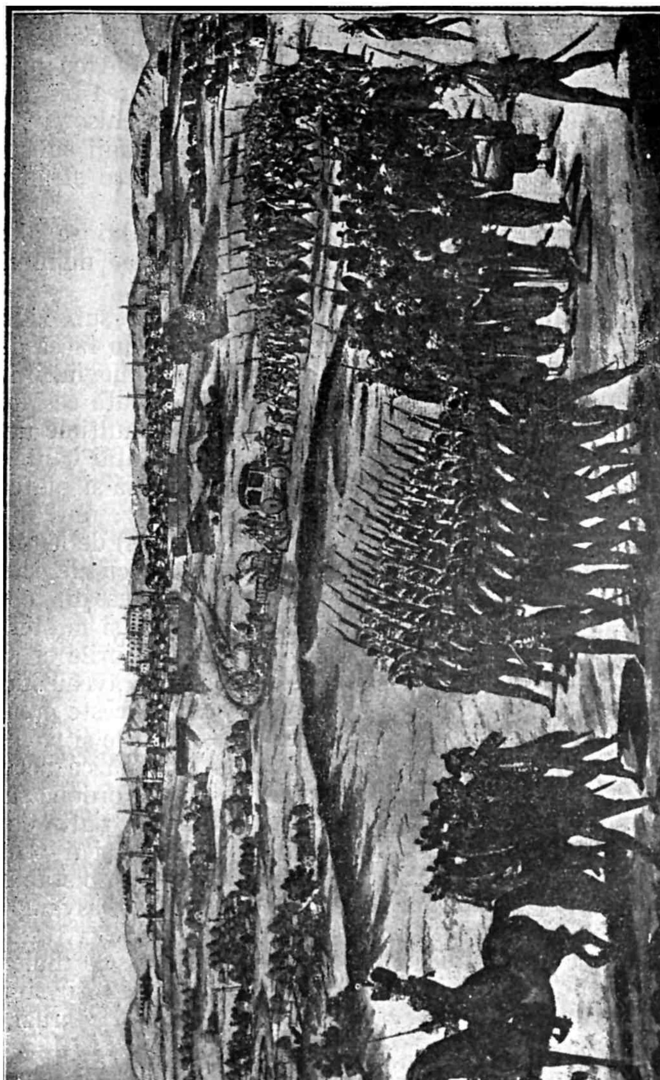
Alexandru Moruzi a doua oară în Muntenia, 1799—1801. Ucigându-se Hangerli, Poarta trimise în grabă în Muntenia pe Alexandru Moruzi a cărui fire lacomă şi prădalnică erà cunoscută locuitorilor ţărei. Apoi superstiţia nu uitase foametea cumplită ce bântuise Muntenia în vremile lui, încât poporul spunea că

[32] Asupra lui Stamaty un număr foarte mare de acte dintre anii 1794—1796. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 100—170. Că Stamaty era Grec, vezi rap. din 21 Iunie 1795, *ibidem*, p. 118. Lascaroff consulul rusesc era şi el Grec. Vezi rap. lui Stamaty din 17 Mai 1795, *ibidem*, p. 116.

[33] Raport din 19 Noemvrie 1795, *ibidem*, II, p. 133. El este însă rechemat în 1796 şi înlocuit cu „cetăţeanul" Sainte-Luce'

	Muntenia	*Moldova*
[34]	Alex. Moruzi a II-a oară 1799—1801	Const. Ipsilanti 1799—1800
	Mihaiu Suţu a III-a oară 1801—1802	Alex. Suţu 1800—1802.

„au scăpat de Hangerli cu văcăritul şi a venit Moruzi cu foametea"[35]

Eşirea Turcilor din Tighina în ziua de 15 Decemvrie 1789. — Inainte se văd trupele ruseşti cu muzica, apoi vin Turcii. In fund se vede cetatea Tighina. — Colecţia Academiei Române.

[35] Zilot Românul, p. 24. Moruzi e numit domn în Aprilie 1799. Raport francez din 10 acelei luni în Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 203; domneşte până la Iulie 1801. Raport din 10 Iulie acel an, *ibidem*, p. 211, unde însă numele domnului este dat greşit ca Ipsilanti

De altfel acest domn aveà multe însuşiri eminente, dacă ele nu ar fi fost stricate prin lăcomia lui fără de măsură, „asemene unei materii frumoase şi de mult preţ dar din ţesătură pătată fără de lecuire" [36] Cum vine în Muntenia auzind despre prădarea banilor văcăritului celui orânduit de Hangerli, când cu prilejul morţei sale, din partea celor însărcinaţi cu strângerea lui, apucă pe aceştia cu mare strânsoare şi urgie, îi supuse închisorei şi torturilor şi-i face să deie cea mai mare parte din banii substraşi, folosindu-se şi el de acea dare neomenoasă, pentru strângerea căreia chip fusese dat morţei predecesorul său.

Astfel din acest epilog al chestiei văcăritului se aleseră cum zice cronicarul „strângătorii cu osânda iar domnul cu dobânda" [37].

După înfrângerea suferită de căpitan paşa sub zidurile Vidinului, Poarta prin un act de slăbăciune, care nu făcea decât să deie şi mai mare avânt întreprinderilor lui Pasvanoglu, îl iartă din nou recunoscându-i iarăşi titlul de paşă [38]. Indată ce Moruzi vine în Muntenia el primeşte dela Pasvanoglu o mulţime de cereri, care de care mai îngreuietoare. Aşa îi cerea întâi bani, câte 30—40 de pungi pe luna, sub pretext că trebuia să-şi plătească oştirile; apoi zaharea pentru hrana lor: grâu, orz, unt, miere. Mai cerea apoi şi salahori care să-i taie ghile (grinzi) de lemn din păduri, şi să le ducă până la Dunăre, spre a întări cu ele cetatea sa. Pretindea de asemene întreaga sare ce se scotea din ocnele Munteniei; apoi să i se trimită dulgheri, lemnari şi meşteri de fier, ţigani, şi zugravi care să-i zugrăvească saraiurile şi să le poleiască cu aur şi cu argint. După ce meşterii isprăveau lucrul, Pasvan cerea bani dela domn ca să-i plătească [39]. Aceste greutăţi loveau mai ales în domn, căruia îi îngustau veniturile şi trebuiau să fie cu deosebire simţite de o fire atât de lacomă ca aceea a lui Moruzi. El se jăluește deci la împărăţie care îi ordonă să nu mai dee nimic lui Pasvanoglu, care se ţinea atât de puţin de cuvântul dat sultanului, de a-i lasa raielele în pace, şi îi trimite oştire de Turci şi de Cazaci Zaporojeni, care trecuse sub stăpânire turcească, spre paza malurilor Dunărei de incursiile Pasvangiilor. Oardele nedisciplinate ale Turcilor comit în Bucureşti tot felul de neorândueli; între altele pătrund noaptea în casele boierilor unde se jucau cărţile, ucid pe jucători şi le răpesc toţi banii [40]. Atare intervenire a Turcilor nu displăcea însă lui Moruzi, de

---

[36] Zilot Românul, p. 25.

[37] *Ibidem*, p. 25.

[38] Vezi rapoartele franceze, din 8 Ian. 18 şi 27 Fevr. şi 10 Martie 1799, în Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 199 şi 201—202.

[39] Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 201.

[40] Rap. lui Vandeden c. af. străine, 21 Fevr. 1801. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 209—210.

oare-ce îi dădea putința de a „arunca pe țară biruri mai multe, cu numire pentru trebuința cheltuelilor oștilor împărătești"[41] Pasvanoglu însă știind că trupele turcești nu vor da nici odată în frați de ai lor pentru a apăra niște ghiauri, trimite pe un ofițer al său Mustafa pașa să lovească Târgul-Jiului, prădându'l și pustiindu'l cu nespusă barbarie; după aceea se pregătește a lovi Craiova. Cuprinzând orașul „ca într'o cilpă i-au dat foc din toate părțile; apoi s'au făcut trupuri, și unii au tras drept la metohul episcopiei, cu socoteala să prindă pe caimacamul, alții au năvălit asupra târgului după jafuri, alții iarăși pe la casele boierești. Spun unii din cei ce au fost văzători prăpădeniei Craiovei, că așa îndată au aprins'o, în cât socotea cineva că nu oameni o au fost aprins, ci foc din cer au căzut peste dânsa" [42]. „Lumina soarelui se întunecase de fum, aerul răsufla numai flacări și scântei, iar atmosfera răsuna numai de țipete și de vaete" [43]. O sumă nenumărată de oameni fură uciși; care scăpară cu viața rămaseră sluțiți, hiarele de Pasvangii tăindu-le spre a râde nasurile și urechile, și întreaga Oltenie deveni dela un capăt la altul o ruină și o pustietate.

Domnul încercă să se opună acestei jăfuiri cumplite a țărei, râdică Turcii din București și plecă spre Craiova. Cum ajunseră bandele turcești în fața celor ale Pasvangiilor, se prefăcură numai a se bate, slobozind puștele și tunurile în vânt, iar noaptea cu știrea chiar a pașilor, umblau împreună cu ei întovărășiți la pradă și omor. Numai Cazacii Zaporojăni ce erau creștini, se arătau dispuși a lupta serios, dar în încăierări erau împușcați din dărăt de însuș oștirile turcești ce mergeau alăturea cu ei [44].

Moruzi care raportase în tot timpul la Poartă numai neadevăruri. anume că ar fi izbutit a răspinge pe Pasvanoglu din hotarele Munteniei, temându-se să nu se afle adevărul asupra stărei țărei și mai ales cumplita devastare a unui oraș însemnat ca Craiova, cere el însuși mazilirea, și lucru în destul de caracteristic, cheltuește bani pentru a o obținea [45].

Rușii care asistase până acuma cu o mare plăcere la turburările pricinuite în Turcia prin răscoala lui Pasvanoglu, cred că sosise momentul de a interveni în această daravere care îi interesa, ca garanți ai intereselor *creștinești* din țările române. Țarul trimite lui Pasvanoglu o scrisoare în care-l amenință cu o intervenire armată dacă va urma înainte a prăda Muntenia,

[41] Zilot Românul, p. 27.
[42] Zilot Românul, p. 33—34.
[43] Fotino, p. 193.
[44] Comp. asupra unirei trupelor turcești cu Pasvangii; Zilot Românul p. 31 Dionisie Eclesiarcul, p. 201 cu raportul lui Vandeden în Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 208—209: „Les troupes de l'Hospodar sont de la religion musulmane, dévouées à Passavanoglu et prètes à se joindre à lui".
[45] Dionisie Eclesiarcul, p. 202, Fotino, p. 195.

făcând astfel un act de autoritate în împărăţia turcească, ca şi când ar fi fost vorba de a-şi apăra pe proprii săi supuşi. Pasvanoglu, nevroind să-şi înstrăineze simpatiele ruseşti, cere mijlocirea Rusiei în neînţălegerea lui cu Poarta [46] ceeace iarăşi pune pe Rusia în dorita poziţie de a se amesteca în trebile lăuntrice ale împărăţiei mahomedane.

Mihai Suţu a 3-a oară, în Muntenia, 1801—1802. — Acest domn părea a aveà reputaţia unui om bun şi îndurător, din cele

Pasvanoglu, Paşa dela Vidin. Făcea dese prădăciuni în Oltenia.
Colecţia Academiei Române

d'intăi două ale lui domnii. Ţara deci îl primi cu bucurie după cumplitele domnii ale lui Caragea, Hangerli şi Moruzi. Cu toate aceste în a treia lui domnie se arată jefuitor ca şi predecesorii săi. Zilot Românul explică astfel schimbarea întâmplată şi caracterul domnului : Mihai Şuţu fireşte nu au fost atâta de subţire la minte şi adânc la socoteală, ci încă încovăia spre oarecare prostie, aveà însă darul bunătăţei şi al blândeţilor şi pe lângă aceasta mai aveà şi alt dar, căci însuşi văzându-şi puterea minţei că nu

[46] Raportul lui Vendeden din 18 Fevr. 1801, Hurm. *Doc Supl.* II, p. 209.

lucrează adânc, se sfătuia cu din miniștrii săi, pe care îi aveà mai de aproape. Și așa cu a altora minte mai mult chivernisia domnia și țara, iar în mintea sa prea puțin răzăma. Și fiind că întru cea dintâi domnie (1783—1786) a avut ministru pe un Alexandru Postelnicul, om foarte înțelept și cu mult duh, cu al acestuia sfat umblând, atât de frumos se învârtia toate trebile domniei și se chivernisia țara, încât n'au mai fost auzând decât o mulțămită dela mic până la mare, lăudându-i bunătatea și milostivirea spre toți. Asemenea și întru cea de a doua domnie, măcar de și au fost scurtă (1792—1793), iarăși având miniștri înțelepți i-au curs domnia tot cu orânduiala cea plăcută de obștie. Și pentru aceea ținându-i-se minte bunătatea de către norod,[47] s'au bucurat când au auzit de domnia lui. Iar întru această de a treia domnie, neavând miniștri ca aceia, fără decât ministratul său se încheia în fiul său cel mare Grigore Beizadea, căruia încredințându-i toată treaba domniei și întâmplându-se el mai ușor și decât tatăl său la minte și după aceasta fiind și firește vas al răutăței, poate socoti fie-și care ce fel de curs a trebilor a fost, și ce fel se oblăduia țara, mai vârtos într'o vreme când făcea trebuință de o minte și mai iscusită?"[48]. Și într'adevăr prin cumplite vremuri trebuia să mai treacă nenorocita Muntenie.

A doua împăcare a Porței cu Pasvanoglu nu făcu decât să-l sumețască încă și mai mult, și el începu iarăși prădăciunile sale în contra provinciilor atât turcești cât și creștine, fără de care prădăciuni îi erà peste putință a-și plăti însămnata lui oștire. Dușmăniile izbucniră deci din nou între el și Poarta otomană. Mihai Suțu ajută pașalelor trimise în contra lui Pasvanoglu, cu zaharele, și bani a lua cu puterea cetățuile Fet-Islamul, Kraina și Negotinul din mânile răzvrătitorului, ceeace împinse iarăși pe Pasvan din răsbunare la o cumplită devastare a Munteniei. De astă dată el însărcinează pe un comandant al său vestit prin cruzimile lui, Manaf-Ibraim, cu executarea Munteniei și acesta, trecând Dunărea pe când oamenii se așteptau mai puțin, atacă de odată iarmarocul dela Clenov din județul Mehedinților, „priveghind tocmai ca niște vărsători de sânge lupi, când să găsască

[47] Dionisie Eclesiarcul încurcă șirul domnilor. El spune că după Alexandru Moruzi, au venit Constantin Ipsilanti și pune începutul domniei acestuia în 1804, ceeace nu corespunde nici cu Zilot Românul nici cu Fotino și ceeace este hotărâtor, nici cu rapoartele ambasadorilor francezi din Constantinopole, care constată șirul expus în text. — Mihai Suțu vine în scaun în Noemvrie 1801, Zilot, p. 47.

[48] Zilot Românul, p. 45. Un raport al colonelului Sebastiani din timpul domniei lui Suțu în Valahia spune depre el: „Le prince grec Michel de Sutzo, qui la gouverne aujourd'hui est un homme sans talent, et qui pour réparer une fortune dissipée dans les intrigues du divan, l'écrase de contributions arbitraires et la réduit au désespoir". Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 287. Sebastiani trecuse prin București.

pe păstoriu dormind şi pe câni lenevindu-se, ca să năvălească să sfărâme turma"[49]. Negnţitorii şi muşterii sunt surprinşi în mijlocul schimbului lor de daraveri, de salbaticii Pasvangii care năvălesc asupra lor cu săbiile scoase, zberând ca nişte lei, încât groaza cuprinde pe toţi. Caută să fugă, dar împedecaţi de neorânduiala iarmarocului cei mai mulţi cad în mânile hoţilor, care după ce le răpesc tot ce aveau la sufletul lor, adaug cruzimea către despoiere, taie pe cei mai mulţi, pe alţii îi ciuntesc. Dela Clenov ei se abat asupra Târgu-Jiului, de unde însă orăşenii înştiinţaţi din timp fug, umplând munţii şi pădurile, iar mulţi din ei trecând în Transilvania prin pasul Vulcanului. După aceea atacă Ocnele din Oltenia, pe când altă trupă a lor sub conducerea lui Guşantali şi Carafiz dau foc Calafatului. Apoi ambele corpuri atât cel dela nord cât şi cel dela sud se pregătesc a trece Oltul, încât se respândeşte în Bucureşti vestea unei apropiate loviri a acestor bande turbate.

Domnul trimisese în contra lor pe Ahmet nazirul Brăilei, care deşi însufleţit de bune gânduri, nu putea face nimic faţă cu trupele sale, care se prefăceau numai a trage în Pasvangii, iar noaptea se înfrăţeau cu ei, plecând împreună la jafuri contra creştinilor, „că Turcul pentru creştin cu Turcul nu se bate"[50]. Zilot Românul, din a căruia cronică rimată împrumută în acest vers, se întoarce cu gândul înapoi la năvălirile tătăreşti care erau răspinse adese ori de pe corpul ţărei de miliţiile naţionale şi arată cum ele erau răspinse de armatele pământene:

Pentru c'aveà ostaşi curaţi Români de ţară
Creştin pentru creştin gata erà să piară;

iar acuma turma erà încredinţată în paza unor lupi care să o apere de fraţii lor din pădure.

Mihai Suţu venind în scaun, aveà o nespusă nevoie de bani. El cheltuise mult pentru căpătarea domniei, bani luaţi pe datorie dela oameni influenţi din Constantinopole, şi cărora deci trebuia să le plătească numai decât, dacă nu vroia să se vadă răsturnat din scaun şi mai mult decât atâta, învinuit de bicisnicie şi pedepsit precum ştieau Turcii să o facă. Se mai gândea apoi să'şi agonisacă şi ceva bani spre a putea trece cruntele zile ale maziliei cu care ştiea el doară că trebue să se întâlnească. Urma şi el obiceiul domnilor din acele vremuri: „că atunci când sunt mazili grijesc pentru domnie, iar când sunt domni grijesc pentru mazilie"[51]. De unde însă să adune banii trebuitori pentru îndeplinirea acestor

[49] Zilot Românul. p. 50—51. Confirmat de un raport al lui von Knobelsdorf c. rege, 12 Iunie 1802 în N. Iorga *Acte şi Frg.* II, p. 366.
[50] *Ibidem*, p. 67.
[51] *Ibidem*, p. 49.

două scopuri, când trupele trebuitoare apărărei Munteniei erau toate plătite din visteria ei?

Mihai Suțu cum vine în scaun, înainte deci de noua năvălire a Pasvangiilor, atunci pe când țara credea că asemene primejdii nu se vor mai reîntoarce, dă drumul la mare parte din ostașii Turci, slăbind astfel apărarea țărei și împingând pe toți acești ostași liberați a se preface în hoți în Muntenia chiar, sau a merge să îngroașe bandele lui Pasvanoglu. Cu toate că poporul putuse să cunoască în ce chip înțelegeau oștirile împărătești să'și facă datoria încă din timpul năvălirilor de mai înainte ale Pasvangiilor, totuși împuținarea armatei turcești din Muntenia fu privită de mulți ca o slăbire a siguranței publice. Când vestea că Pasvangii vineau spre București să lăți în oraș, tot poporul își sări din fire și o învălmășală ne mai pomenită turbură toate mințile.

Se adună în grabă un mare divan în care domnul tremurând și îngrijit arată boierilor veștile pe care le primise dela ispravnicii de peste Olt și sfătuește pe boieri să-și caute fie-care scăparea cum va putea, căci el însuș va căuta adăpostire în Transilvania. Un moment după aceea butcile domnești încep a încarca averea cea mai de preț a Suțului și, urcându-se cu toată familia și casnicii lui în ele, apucă calea spre Brașov. Boierii se grăbesc a'l imita. Iși închipue cine-va spaima și panica ne mai pomenită ce intră în norod, când văzu pe căpiteniile sale, domnul și boierii, rupându-o de fugă. Din toate părțile nu se auzia decât un țipet : „Pasvangii, hoții !" și toți cu mic cu mare, bătrâni și copii, barbați și femei, toți cei ce putură să o facă, încărcară averea în căruțe, cară, harabale sau pe spetele lor și plecară în goana mare pe urmele domnului. Intr'o clipă Bucureștii nu mai numărară nici jumătate din poporația lor obicinuită [52]. Ajunși la Câmpina mulțimea cea nesfârșită vroi să poposască puțin spre a mai lua suflet, când deodată răsună iar strigătul : „ne calcă Pasvangiii" ! Cu toții se scoală înebuniți de frică, apucând goana către Brașov. Drumul acesta este însă foarte strâmt, stâncos, neregulat, prăpăstios, și pe une locuri spăimântător și periculos. Pe asemene cale mergând poporul, deodată se închise drumul, sfărămându-se câte-va carete și trăsuri greu încărcate. Trăsurile din urmă se grămădiră unele peste altele și ne mai putând da nimeni nici pe alături, nici înainte, nici îndărăpt se făcu o înspăimântare generală, ca și când

[52] Fotino ca pretutindenea așa caută și aici să acopere pe Fanarioți, arătând că domnul s'ar fi retras din București, *după* fuga poporului. El este însă desmințit de Zilot Românul, p. 75 care spune :

Când Vodă și boierii *ei mai nainte fuge*
Iată lucru curat că focul ne ajunge.

i-ar fi gonit duşmanii cu sabia şi cu tunul"[53]. Jalnică priveliştea nebuniei omeneşti, care nu izbucneşte niciodată mai cu putere, decât atunci când este zădărit puternicul instinct al păstrărei mizerabilului său traiu. Intr'adevăr cum spune Fotino ar fi trebuit să asiste la acest valmaşag pe de o parte Heraclit, spre a plânge până să i se scurgă ochii, de de alta însă Democrit să râdă până la plesnire.

Toată această fenomenală bântuire a unei poporaţii întregi se făcuse fără nici un motiv serios, deoarece Pasvangii, ne simţindu-se îndestul de puternici, nu îndrăzniră să vină asupra Bucureştilor. Este învedereat că nenorocita fugă nu ar fi avut loc dacă domnul nu dădea exemplul. Să fi fost oare această fugă pricinuită într'adevăr prin teama lui de Pasvangii? Unele izvoare atribue deştărarea lui Mihai Suţu scopului său de a pune mâna pe banii ce Poarta, ştiind ţara în deficit, îi trimisese spre a plăti oştile[54], spărieată de jalba dată de boierii Munteniei către împăratul Pavel al Rusiei, pentru a le scăpa ţara din jaful neomenos căruia căzuse pradă, jalbă urmată în curând de o energică protestare a ambasadorului rusesc în Constantinopole[55].

Noi credem că luarea banilor de către domn şi neplata lefilor ostaşilor a fost făcută de el numai fiindcă fugind din ţară, Suţu erà să aibă nevoie de bani. şi că nu îmbogăţirea a fost motivul ce l'au împins peste graniţă. Fuga lui însă nu a fost nici provocată prin frica de Pasvangii, ci este datorită unei altei împrejurări. Am văzut cum Rusia începea a căuta în răscoala lui Pasvanoglu motive de a interveni în daraverile interne ale Porţei otomane; am arătat apoi cum ameninţa pe Pasvanoglu, făcând pe acesta să-i ceară mijlocirea în neînţelegerile sale cu sultanul; în sfârşit jalba boierilor români de la începutul domniei Şuţului făcuse pe Rusia să sprijine încă cu mai multă căldură interesele creştine din ţările române. Rusia doria să mai facă încă un pas în dominarea acestora, mai smulgând de la Poartă o concesiune. Ea provoacă deci fuga lui Mihai Suţu din Bucureşti, urmată de emigrarea întregei poporaţii, fapt însămnat, bătător la ochi, care-i putea da pe baza tratatului de Kuciuk Kainargi dreptul de a interveni spre liniştirea nenorociţilor ei coreligionari.

---

[53] Fotino, p. 201. Autorul au luat parte la această pribegire. Comp. p. 204, „pe lângă carele (banul Dimitrie Dimitrie Ghica) mă aflam şi eu, autoriul Dionisie". Confirmat prin un rapoit al lui von Knobelsdorf c. rege 26 Iunie, 1802, N. Iorga, *Acte şi Frg.* II, p. 366 şi 370.

[54] Ruffin c. af. străine, 26 Iunie 1802. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 223: „Le prince qui avait reçu de forts subsides de la Porte pour soudoyer les troupes n'a payé personne, a affecté une grande peur et a émigré avec sa caisse contenant dit-on 12 mille (?) bourses". Fotino spune şi el p. 205: „Bimbaşa Sava care rămăsese caimacam după ce a plecat domnul, văzu că a fost înşelat, că domnul fugise ca să scape de plata lefilor".

[55] Dionisie Eclesiarcul, p. 203.

Fotino ne spune într'adevăr că Mihai Suțu fu îndemnat să plece și „de un maior general rusesc, Baroți, care se afla pe atunci la București pentru scopuri, adaoge el, care pe atunci nu erau cunoscute" [56]. Spusele lui Fotino sunt întărite de o destăinuire mai târzie a principelui Moruzi către Franceji în care aminteste între altele și despre Baroți numit consul rusesc al Rusiei la Veneția, spunând că acest agent avea însărcinarea a se opri la București pentru a executa proiectele guvernului său asupra ambelor provincii. Două luni după venirea lui, mai toți boierii fugeau în statele austriace, unde principele Suțu îi urmează după aceea [57]. Este știut că Mihai Suțu trecu din Austria în Rusia, iar fiul său care erà în Constantinopole vroi să se refugieze în casa ambasadorului rusesc Tamara, ambele semne invederate ale unei înțelegei cu Rușii. Fiul lui Suțu este însă prins și amenințat cu tortura, de care scapă numai prin stăruințele prietinilor tatălui său, care dau și 300 de pungi. Nobleța grecească din Fanar face însă și elciului (ambasadorului) rusesc un dar de 80.000 de lei pentru proteguirea încuviințată unui membru din neamul lor la o așa de grea cumpănă. Poarta deși vedea mâna Rusiei în toată această afacere, păstră asupra amestecului ei cea mai adâncă tăcere [58]. Mihai Suțu se întoarce însă în Turcia sub garanția Rusiei că nu i se va face nimic [59].

Toate aceste împrejurări îndreptățesc de sigur presupunerea că fuga lui Mihai Suțu din București fu datorită în cea mai mare parte uneltirilor rusești.

Astfel se apropia în cercuri tot mai răstrânse zborul vultanului moscovit ce se abătuse de atâtea ori pe leul îngârbovit depe malurile Bosforului, pregătindu-i de astă dată o mai strașnică lovitură. Rușii puneau în lucrare tot mai deplină ideea generatoare a politicei lor, de a se face apărătorii închinătorilor ortodoxi din împărăția otomană; și nu este de tăgăduit că pecât se corumpea mai mult ocârmuirea turcească, pe atâta creștinii cădeau sub un jug mai neomenos și că trebuiau să primească eliberarea lor din cleștele păgâne, ori din ce mână ar fi venit ea, cu fericire și recunoștință. Turcii deci prin păcătoșia sistemului lor, alimentau ei inșii tot mai mult pornirea ambițioasă a Rusiei asupra impărăției lor. Deși Românii începuse a cunoaște că și Rușii nu din dragă inimă se jărtfesc pentru ei, totuși suferințele pe care le îndurau sub Turci erau așa de cumplite, așa de usturătoare. încât erau împinși în chip fatal a se arunca mai curând în brațele Rușilor decât a pieri mâncați de păgâni.

---

[56] Fotino, p. 199, nota.

[57] Raport privitor la o conversație cu principele Moruzi fără dată. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 488.

[58] Ruffin c. af. străine, 12 Iunie 1802, *ibidem*, II p. 222.

[59] Insărcinatul de afaceri al Franciei c. af. străine, 9 Aug. 1802, *ibidem* p. 226.

Şi într'adevăr simţind că veacul li s'a scurtat, aceştia păreau a fi uitat ori ce normă de înţăleaptă purtare. Se aruncau ei înşii în gura prăpăstiei. De şi convenise cu Ruşii a nu mai chinui ţările române prin dese schimbări de domnitori, aceştia se succedau cu o repegiune tot mai ameţitoare; deşi se obligase a nu le mai impune decât plata tributului, le îndatora a suporta toate soiurile de năpăşti, până şi cheltuiala oştirilor menite a restabili ordinea în propria lor împărăţie: deşi domnitorii ţărilor române erau organele cele mai însemnate ale diplomaţiei lor, în loc de a menţinea prin numirea unor persoane destoinice un sistem în această parte atât de delicată a intereselor lor politice, ei schimbau pe fie-care an cu persoanele şi sistemul. Şi toate aceste le făceau, lucru de necrezut, pentru orbul şi lacomul nesaţ de avuţie. Nici măcar atâta cugetare, altă dată vie, nu erau în stare să conceapă, că al lor câştig bănesc erà datorit poziţiei lor politice, şi că odată cu ruinarea statului lor erau să dispară şi emolumentele ce le trăgeau din a lui existenţă.

Alexandru Suţu domn pe ambele principate, 1802. Deocamdată Turcii, neştiind cui să încredinţeze domnia Munteniei, ordonă lui Alexandru Suţu din Moldova să meargă la Bucureşti, lăsând în scaunul ieşan un caimacam al său, încât astfel pentru câteva luni, dela Iulie până la Septemvrie, Alexandru Suţu este domn în ambele ţări române [60].

Rusia vroi să tragă îndată un folos din amestecul ei în afacerile Munteniei. Ea puse pe boierii ce se refugiase cu Mihai Suţu în hotarele ei, să ceară prin ambasadorul Tamara dela Turcia, drept condiţie a reînturnărei în patria lor, ca domul să fie numit pe viaţă; ca tributul să fie redus la ceeace erà pe timpul supunerei voluntare a Valahiei sub oblăduirea otomană; să poată ţinea pe picior de răsboiu o oştire de 10000 de oameni, şi în sfârşit condiţia ce mai ales surâdea Rusiei, să se pună Constantin Ipsilanti ca domn asupra Munteniei, ca unul ce ar fi cel mai destoinic, mai drept şi mai veghetor [61]. Ipsilanti, cu toate stăruinţele protivnice ale ambasadorului francez, care stăruinţi însă nu mai aveau mare trecere la Constantinopole, de când Poarta se stricase cu Napoleon dela atacul Egiptului, este numit domn în Muntenia, dând după cum se spunea pentru aceasta, ca mulţumită amabadorului rusesc suma de 200 de pungi [62].

In Moldova în acest răstimp domnesc tot doi principi, anume Constantin Ipsilanti şi Alexandru Suţu.

---

[60] Insărcinatul de afaceri al Franţiei c. af. străine, 9 Iulie 1802, *ibidem* p. 224. Ruffin c. Talleyrand 1 Sept. 1802, *ibidem*, p. 229.

[61] Ruffin c. Talleyrand, 28 Aug. *ibidem*, p. 228.

[62] Ruffin c. Talleyrand, 1 Sept. 1802 *ibidem*, p. 230: „On assure que la mission de Russie a reçu d'Ipsilanti un présent de deux cent bourses en retour de son suffrage". Vezi însă observaţia de mai sus, p. 263, nota 18.

Constantin Ipsilanti în Moldova, 1799—1801. — Acesta erà fiul lui Alexandru Ipsilanti domnul Munteniei dintre anii

Lupta dela Ismail între Turci și Ruși, în anul 1790. — Colecția Academiei Române

1775—1782, când atunci el împreună cu fratele său Dimitrie compromisese pe tatăl lor prin fuga lor în Austria și'l silise să de-

misioneze. Nu e vorbă că această fugă amenința să demaşte un adevăr ce numai Turcilor nu erà cunoscut, anume simpatiile tatălui, Alexandru Ipsilanti, pentru Austria, care să vădesc mai pe faţă încă în timpul răsboiului din 1787—1792, când Alexandru Ipsilanti ca domn al Moldovei (1786—1788) se preface a fi prins de o roată de 300 de cavaleri germani şi dus în Austria. Intorcându-se însă în Constantinopole, Alexandru Ipsilanti ştiu prin un „torent de bani" să facă pe Turci a uita hainia lui cea atât de proaspătă, şi nu numai să dobândească a doua oară domnia Munteniei (1796 -1797) dar să procure şi fiului său Constantin, dragomanatul Porţei otomane. De atunci datează întoarcerea lui Constantin Ipsilanti către Anglia şi Rusia şi îndepărtarea lui de Franţia, a cărei relaţii cu Poarta se silia să le întunece, ceeace nu-i erà greu faţă cu expediţia egipteană a lui Napoleon din 1798. Constantin Ipsilanti deveni uneltitorul alianţei celei atât de extraordinare între Poartă ,Anglia şi Rusia în contra Franţiei. Ca răsplată a uneltirilor sale, Constantin Ipsilanti obţinu domnia în principatul Moldovei, în 1799 [63]. Astfel numirea acestui domn atât de devotat Rusiei în ţară vecină cu dânsa erà o nouă încălcare a Turcilor de către duşmanii lor de moarte, pe care Turcii, însă orbiţi de bani şi de *ajutorul* adus de Ruşi contra Francezilor nu erau în stare să o vadă. Despre înclinarea lui Ipsilanti către Ruşi, fac dovadă însuşi cuvintele sale rostite către colonelul polon Grabinsky, care trecu prin Moldova în anul 1800, căruia îi mărturisi că „văzând poziţia în care se află imperiul turcesc, el ascultă mai cu sfinţenie de ordinile ambasadorilor din Petersburg decât de firmanele marelui sultan". Colonelul adaugă că Ipsilante ar fi prietenul statornic al Rusiei, pe când influenţa Franţiei şi a curţei din Berlin au alungat pe tatăl său din hospodaratul Munteniei. Astăzi însă Rusia domnind asupra divanului şi mulţămind fiului pentru tot ce suferise părintele, a obţinut pentru dânsul dela marele sultan, hospodaratul Moldovei [64].

Cu toată prietenia Porţei pentru Rusia şi a tratatului încheiat cu această putere, Poarta făcu să simtă în curând lui Ipsilante că tot ea erà până atunci cel puţin stăpâna domnilor din principatele române, şi destitui pe Constantin Ipsilanti în cursul anului 1801, numind în locu-i pentru o domnie şi mai efemeră pe Alexandru Suţu.

Constantin Ispilanti întorcându-se în Constantinopole, devine aici unul din cele mai minunate organe ale intrigilor ruseşti. Casa lui se prefăcu în localul de întâlnire a tuturor agenţilor

[63] Document francez privitor la devotamentul lui C. Ipsilante şi Al. Moruzi pentru Rusia, 1804, *ibidem*, p. 303. Ipsilanti este numit domn în Moldova pe la Aprilie 1799. Vezi Const. Stamaty c. Talleyrand 19 Aprilie 1799. *Ibidem* p. 203.

[64] Grabinski c. Kosciusko, 25 Fevr. 1800, *ibidem*, p. 204.

politicei moscovite. El întreținea apoi o corespondență ne întreruptă cu spionul rusesc din Muntenia, așa numitul general Baroți, care-și dădea toate silințele pentru a dezorganiza cât se poate mai deplin principatele române, determinând între altele pe Mihai Suțu a fugi în Transilvania dinaintea temerei închipuite a năvălirei Pasvangiilor. Această fugă a lui Suțu împreună cu slujbele însemnate făcute Rusiei dela mazilirea lui înainte, fură ghibaciu întrebuințate de Const. Ipsilanti, spre a dobândi din nou domnia țărei Muntenești cu prilejul unui nou pas făcut de Ruși în dominarea Turcilor, tratatul din 1802. In timpul însă când Ipsilanti își tocmea astfel trebile la Constantinopole, în Moldova domnia în locul lui Alexandru Suțu.

Alexandru Suțu în Moldova, 1801—1802. — Pentru a înțelegea geneza tratatului din 1802 prea important pentru viitorul țărilor române, acela care organiză prin o măsură practică principiul protectoratului cuprins în art. 16 al tratatului dela Kuciuk Kainargi, trebuie să expunem cum Turcia fu adusă prin politica franceză a se apropia de dușmanul ei secular, împărăția moscovită, din care apropiere eși ca product tratatul de care e vorba.

In răsboaiele de până acuma, am cunoscut pe Franția ca cea mai curată preitenă a Porței, prietenie nu e vorbă înteresată ca toate prieteniile politice, căci ea provinea din negoțul cel cu totul însemnat ce, depe timpul lui Colbert, Franția făcea în Răsărit. Relațiile între Poartă și Franția erau deci din cele mai bune, când deodată politica cea cu totul personală a lui Napoleon cel Mare, vine să arunce turburarea în aceste relațiuni, și să pună în dușmănie două popoare care până atuncea trăiseră în cea mai bună înțelegere.

In anul 1798 Napoleon ca general al directorului se hotărește a cuceri Egiptul. Scopul său erà de a înlocui prin posesiunea acestei țări însemnate, mai multe colonii pe care Franța le pierduse la Englezi, și totodată a da Angliei o lovitură de moarte prin crearea unui imperiu maritim francez și atacarea coloniilor engleze din Indii. Față cu Poarta adevăratul țel al expediției se ascundea sub pretextul, că Francezii nu ar aveà alt gând decât a pune un capăt dominărei Mamelucilor din Egipet, și a readuce această provincie sub stăpânirea reală a Porței. Totuș Napoleon știa prea bine că Poarta nu se va lăsa amăgită prin asemenea cuvinte, și că expediția sa împrotiva Egiptului erà un act de dușmănie neîndoelnică față cu dânsa. Dar prietenia cu Turcia erà numai rezultatul comerțului celui mare ce Franția îl făcea cu această țară; întrucât însă prin planul lui Napoleon, comerțul cu Orientul nu putea decât câștiga, înțelegem prea ușor cum de Napoleon nu se temea de loc a intra în rivalitate cu Poarta.

Acest atac împrotiva Turciei se complica cu alte împrejurări

pe care ea nu le putea privi decât ca nişte acte de duşmănie în contra ei. Napoleon anume încheiase în acelaş timp, cu Austria, cu care fusese în luptă, pacea dela Campo-Formio, prin care Veneţia cucerită de Francezi erà cedată Austriei, în schimb pentru Belgia care vinea la Franţia (1797).

Trecuse acuma timpul când signoria veneţiană erà duşmanul cel mai cumplit al Porţei, şi când aceasta îşi punea toate silinţele pentru a repune pe leul dela St. Marco. Slăbăciunea şi nenorocirile apropiase aceste două state unul de altul, precum aceleaşi împrejurări apropiase pe Turci de Poloni, şi Poarta nu putea vedea cu nepăsare ca teritoriul foastei sale rivale şi acuma tovarăşă în nenorocire să meargă să sporiască întinderea şi puterea casei de Austria.

Din toate punctele de vedere politica Franţiei erà duşmănească faţă cu Poarta, şi aceasta nu putea face altfel decât să răspundă duşmăniei prin duşmănie, răsboiului prin răsboiu. Acesta fu declarat Franţiei în 2 Septemvrie 1798.

O schimbare atât de neaşteptată în politica orientală a Franţiei, aduse una nu mai puţin ciudată în politica celorlaltor ţări europene faţă cu Poarta. Anglia în deosebi care se temea de expediţia egipteană a lui Napoleon, se aliă cu Turcia; dar mai straniu fu că şi Rusia oferi de îndată Porţei alianţa ei şi cu deosebire sprijinul flotei sale din Marea-Neagră. Rusia anume aveà nevoie de slăbăciunea Porţei, pentru a putea realiza planurile sale în Orient, şi ea nu putea învoi ca Francezii, aşezându-se într'însul, să iee în mâna lor conducerea destinelor acestei părţi a lumei; de aceea îi vedem părăsind politica lor tradiţională şi dând ajutor Porţei, precum vor face-o şi mai târziu când o vor ajuta în contra lui Mehemt Ali, paşa de Egipt, care înfăţoşa aceleaşi pericule pentru planurile ruseşti. Meritul neîndoelnic al politicei ruseşti este că ştie să aştepte, că niodată nu se grăbeşte pripindu-se şi compromiţând viitorul; ea ştie la vreme de nevoie să susţină chiar pe duşmanul ei, pentru că atunci când îl va lovi ea singură să se folosească din căderea lui.

Că acest tratat de alianţă[65] chiar erà menit tot numai pentru a servi planurile ruseşti, se vede din dispoziţiunea aceea, că flota rusească trebuia cu deosebire să alunge pe Francezi din insulile Ionice, care declarate de neatârnate sub protecţiunea Rusiei, ar fi început a pune în pratică planul imperiului grecesc, gândul favorit al răposatei împărătese[66]. Cât despre adevăratele intenţiuni ale Rusiei faţă cu Poarta, ne poate convinge purtarea ei în Georgia, unde reproducându-se intrigile prin care Tătarii fusese reduşi sub stăpânirea rusească, se ajunge la acelaş rezultat şi

[65] Acel între Turcia şi Rusia fu subsemnat în 23 Decemvrie 1798; acel cu Anglia în 5 Ianuarie 1799.

[66] Zinkeisen, *l. c.* .VII, p. 47.

cu această țară. Anume murind vasalul rusesc, Heraclius, fiul său Alexandru vroiește se scape de Ruși cu ajutorul Lesghilor; Rușii atunci susțin în contra-i pe un pretendent, George al XIII-le, care după ce bate pe Lesghi, rămâne domn și, la moartea sa, lasă ca moștenire țara lui împăratului Pavel în 1801; astfel cade și Georgia sub stăpânirea rusească.

Tot așa de interesat erà și ajutorul dat de Anglia Turciei. După ce alungă pe Francezi din Egipet, ea vroește să se mențină în stăpânirea acestei țări, și numai cât loviturile puternice ale lui Napoleon prin sistemul continental și restabilirea relațiunilor prietinoase între Franția și Poartă determină însfârșit pe cabinetul din Londra a părăsi planurile sale. Totuș Anglia caută măcar a se opune la organizarea Egiptului, pe care Poarta vroia să'l scoată de sub domnia Mamelucilor.

Expediția lui Napoleon în Egipt se știe ce rezultat au avut. Flota ce o adusese fiind sfarmată de Nelson la Abukir și astfel comunicarea cu Franția cu totul întreruptă, Napoleon vedea pe fie ce zi reducându-se numărul armatei sale, și cu toate izbânzile cele strălucite asupra Mamelucilor, neputând lua St. Jean d'Acre și pe de altă parte stârnindu-se în potriva Franției coaliția a II-a, Napoleon este nevoit să părăsească Egipetul și împreună cu acesta toate planurile urzite, pentru a alerga în ajutorul patriei sale, amenințată de un pericol mult mai mare. Kleber, rămas în Egipet, susține încă cu multă energie onoarea armelor franceze, până ce cuțitul unui fanatic pune un capăt zilelor sale, și armata franceză, lipsită de un conducător inteligent, e nevoită să capituleze.

Cu toate că ajutorul rusesc contra lui Napoleon nu fusese de loc întrebuințat de Turci, ba aceștia chiar se împacă în curând cu Francezii prin tratatul din 1802, Rusia dobândi în acelaș an o făgăduință sub formă de notă îndreptată către ea din partea Porței, prin care stăpânirea rusească asupra țărilor române făcea un pas hotărâtor, schimba dispoziția abstractă și generală de proteguire a țărilor române din partea Rusiei, în una specială și practică, care îndruma deplina supunere a acestora sub autoritatea rusească. Iată puntele esențiale ale acestei note, care fu comunicată prin hatișerifuri și scaunelor din Muntenia și Moldova.

Sultanul începe întâi prin a aminti dispozițiile hatișerifurilor mai vechi care prevedeau ca proviziile de grâne, oi, unt, lemne și alte obiecte făcute de Turci în țările române, să fie toate plătite după prețurile curente, și locuitorii să nu mai fie obligați a le transporta până la schели pe socoteala lor; de asemene ca trimișii turci prin Muntenia sau Moldova să nu poată pretinde hrană și găzduire fără plată, nici un număr de cai de olac mai mare de cât acel însemnat în ordinul lor; apoi ca neguțitorii turci să nu poată aveà în stăpânirea lor nici imobile, nici turme. După ce sfârșește enumărarea conținutului haturilor anterioare, sul-

tanul adaoge în acel din 1802 că „întrucât prin trecerea timpului aceste măsuri au suferit oarecare strămutare, şi în *puterea tratatului încheiet între împărăţia mea şi acea a Rusiei, această putere având dreptul de a interceda pentru cele două provincii a Munteniei şi Moldovei*, trimisul ei pe lângă sublima noastră Poartă, ne-au expus că guvernul său ar dori adăogirea articolelor următoare la acele mai sus arătate : „Pentru a nu se lipsi Constantinopolea de aprovizionările ce le trăgea din ţările române grânarele de îmbelşugare ale împărăţiei mahomedane, iar pe de altă parte pentru a îndepărta abuzurile ce se făceau cu cumpărături adese ori silite, se îndatoresc locuitorii a nu ascunde de cumpărătorii turci obiectele necesare, impunându-se şi acestora a le plăti la rândul lor după preţurile în fiinţă, iar gospodarul şi boierii la stricta păzire a acestor dispoziţii. Silitra nu va mai fi culeasă în ţară de Turcii trimişi acolo, ci cumparată şi transportată cu plată la schelele Dunărei. Vama din Galaţi sau Brăila va fi percepută de gospodar prin oamenii săi, şi nu va mai fi apucată de perceptorii turcii din Kilia. Dregătoriile provinciilor române vor fi încredinţate boierilor celor mai destoinici, fără deosebire de sunt Greci sau pământeni. Darea anuală către Poartă nu va fi mai mare decât suma de 619 pungi pentru Muntenia, şi 135 de pungi şi 445 de lei pentru Moldova, şi toţi aceşti bani vor fi remişi Porţei în Constantinopole, la sfârşitul fiecărui an. In afară de haraciu Muntenia va mai da 90.000 de lei pentru Idiye şi 34,000 de lei pentru Rikiabiye, iar Moldova 90,000 pentru cea d'întăi şi 25.000 pentru cea de a doua. Gospodarii nu vor mai plăti nimic pentru confirmarea în posturile lor în fiecare an. Zaireele şi avaidurile ce se cer la confirmarea principilor vor fi plătite din veniturile lor speciale, ale ocnelor şi vămilor şi nu din dările supuşilor. In sfârşit urma punctul de căpitenie al întregei convenţii acel relativ la înlocuirea domnilor, care stipula *că domnia gospodarilor este fixată pe şepte ani. Ei nu pot fi depuşi înainte de acest termin, decât pentru o vină vădită. Indată ce o asemene le va fi pusă în samă, Turcia va trebui să încunoştiinţeze pe ambasadorul rusesc, care şi dânsul trebuie să se convingă că delictul s'a comis, fiind dovedită într'un chip neîndoelnic vinovăţia domnului, şi atunci numai depunerea lui, va fi permisă. Gospodarii din Moldova vor primi reprezentările pe care trimişii Rusiei le-ar putea face fie pentru afacerea impozitelor, fie pentru privilegiile ţărei*" [67].

---

[67] Art. 18 al hatişerifului reprodus în două traduceri de Hurm. *Doc. Supl.* p. 257 şi 327 : „Que dorénavant la durée des principautés soit fixée à 7 ans à compter du jour de la destination des Hospodars ; que ceux-ci ne soient pas déposés avant le temps fixé, à moins d'un délit averé, de sorte qu'en cas même qu'il serait survenu quelque manque dans la dite époque, jusqu'à ce que l'envoyé de Russie résident près de notre S. P. n'en serait pas *averti et persuadé* (în cealaltă traducere la p. 333 : „*n'en ait avis et conviction*"), sa déposition

Prin acest tratat — căci deși schimbat numai sub forma unei note, conținea nu o simplă făgăduință din partea Turciei, ci o îndatorire a ei față cu Rusia, — această putere mai făcea încă un pas, și acesta însămnat, în stăpânirea ei de drept asupra țărilor române. Dispoziția finală a acestui tratat fu pusă îndată de Ruși în aplicarea, arătând prin aceasta că Rusia nu mai înțălege de loc ca el să rămână o literă moartă, precum fusese până atunci toate stipulațiile în favoarea țărilor române. Chiar în anul 1802, câteva zile după încheierea alcătuirei raportate, consulul Rusiei din țările române remite lui Alexandru Suțu o notă, în care critică într'un chip foarte aspru toate fără de legile ce se comiteau sub a lui ocârmuire. El începe prin a pune în vederea principelui că exagerarea nemăsurată a impozitelor sub care zac locuitorii acelei țări a umplut de milă pe suveranul său, care s'a hotărât a le întinde o părintească mână de ajutor. După aceea intrând în enumărarea impozitelor arată îngrozitoarea lor adăogire și cere numai decât reducerea lor la o cifră pe care să o poată duce pentru locuitori. Mai protestează apoi contra despoierei oamenilor de avutul lor din partea Turcilor și a domnului, fără a li se da despăgubirea corespunzătoare: contra nenumăratelor clăci, podvezi și beilicuri care ar răpi tot timpul țăranilor și nu le-ar mai învoi a se ocupa de gospodăria lor; contra numărului mare de Greci aduși de domn din Constantinopole, care ar despoia țara fără milă și altele mai multe, cerând un răspuns înscris la aceste observații [68].

Alexandru Suțu însă nu avu când să răspundă la această notă, de oarece el fu chemat în Iulie la ocârmuirea provizorie a Munteniei, apoi în Octomvrie scos din domnia ambelor țări române, și înlocuit în Muntenia cu Constantin Ipsilanti iar în Moldova cu Alexandru Moruzi, ambii devotați politicei rusești și numiți în domnie prin stăruințele ambasadorului Tamara, care căpătă bogate prezenturi pentru intervenirea lui [69].

Inarmată cu tratatul care împedeca pe Turci de a depune pe domni fără consimțimântul Rusiei, și având în scaunele țărilor române două personaje în totul devotate intereselor ei, Rusia va

ne soit pas permise. Les Hospodars de Moldavie accueilleront les représentations que les envoyés de Russie pourraient leur faire tant pour l'objet des impots que pour les privilèges du pays".

[68] Ruffin c. Tellegrand 19 Oct. 1802, *ibidem*, II, p. 243. Că domnia lui Alexandru Suțu fusese jăfuitoare se vede și din Zilot Românul, p. 81, care spune că acest domn fusese supranumit *Românomahos* adică ucigător de Români. O a doua notă și mai energică în care consulul rusesc cere mai ales îndepărtarea dregătorilor greci pătați de jafuri, vezi rezumată în Radu Rosetti Arhiva Sentatorilor din Chișinău, în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXI, 1909, p. 377 (99 memoriul I).

[69] Ruffin c. Tellegrand, 1 Oct. 1802, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 242: „Le prince Moruzi vient d'être nommé à l'hospodarat de Moldavie et il est public qu'il le doit comme Ipsilanti à la legation russe qu'il a comblée de présents".

începe a pune în lucrare un sistem de dărăpănare a împărăției turcești, precum nu'l cunoscuse nici un timp anterior.

3. CONSTANTIN IPSILANTI ŞI ALEXANDRU MORUZI 1802—1806

Constantin Ipsilanti în Muntenia, 1802 -1806. -- Constantin Ipsilanti şi Alexandru Moruzi nu sunt decât nişte adevăraţi agenţi rusești în Impărăţia Mahomedană. Ei nu sunt însă nişte excepţiuni la credinţa Grecilor către Turci, ci expresia supremă a unui fapt obştesc, plecarea Grecilor către Rusia. Independent de simpatiile naţiei greceşti pentru fraţii întru Hristos din geroasa Rusie și de dorinţa ei de a fi eliberată prin ei de nenorocitul jug pe care'l purtau după grumaz, Fanarioții din Constantinopole în care niște atari nobile simţiminte nu puteau să se nască, aveau alt motiv de a se pleca și ei cu închinare către colosul nordului. Ruşii erau cei mai tari; ei încălecase pe Turci şi erà deci firesc lucru pentru un neam ce nu vroia să piardă poziţia dobândită să se deie în partea celui mai tare. Iată cum se face că mai ales dela pacea de Kainargi înainte, se întâlnesc numai prin excepţie Greci care să mai poarte credinţa către Impărăţia Mahomedană. Ruşii căpătând tot mai mare autoritate asupra divanului din Constantinopole, Grecii începură a ridica ochii către puterea ce ordona, iar nu către robii ascultători. Am văzut pe ambasadorul rusesc Bulgakow lăudându-se că nu ar fi neliniştit de purtarea lui Alexandru Mavrocordat, întru cât n'ar avea decât să spună un cuvânt pentru a-l scoate din scaun [70]. Ministerul francez observă de timpuriu această precumpenire a Rusiei în împărţirea scaunelor române şi scrie către ambasadorul său că „Rusia se pune pe piciorul de a protegui făţiş pe principii din Moldova şi Valahia, ceeace o va aduce a dispune de aceste principate şi de a-şi alipi pe familile greceşti printre care se aleg gospodarii [71]. Tot în acest sens se rostia mai târziu şi Napoleon cel Mare în instrucţiunile sale către generalul Brune, ambasadorul său de lângă Poartă, arătând foloasele ce Rusia le trăsese din devotarea unui mare număr de Greci pentru interesele ei. Nu se poate tăgădui spune marele om că devotamentul unei mari părţi din naţia grecească către Rusia a procurat acestei puteri foloasele cele mai însemnate atât în schimbările războaielor cât şi în intrigile păcei; astfel o bună parte din umilirile suferite de

[70] Choiseul c. Vergennes 10 Fevr. 1785, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 36. Mai sus, p. 267. *Cronograful* lui Dionisie Eclesiarcul, p. 204, greşeşte când pune începutul domniei lui C. Ipsilanti, în 1804, şi pe domnul anterior lui îl numeşte Constantin Suţu.

[71] Af. străine c. Choiseul, 24 Aprilie 1786, *ibidem*, p. 40.

imperiul turcesc în timpurile din urmă poate fi atribuită fără nedreptate înțelegerei aproape statornice și obștești a Grecilor cu dușmanii ei [72]. Mai toți agenții rusești care frământau și prelucrau necontenit privinciile creștine ale Turciei erau de rasă grecească. Așa în afară de consulul ei cel dintâi în țările române, Lascaroff, care numai prin numele său era Rus iar din firea lui neaoș grec, mai întâlnim tot ca Greci în slujba Rusiei pe generalul Baroți, acela care determină pe Mihai Suțu a fugi în Transilvania, Scaderi care comițând un delict față cu ambasadorul francez, pentru a se sustrage de pedeapsa ce era să o ia trece sub protecția rusească care se grăbește a'l primi [74]. Ambasadorul francez scrie în disperare odată către guvernul său, că „trebue să facem cunoscuți Porței trădătorii care o încunjoară, adică pe Grecii care ocupă dregătorii și care mai toți sunt vânduți Rusiei. Cunosc din vedere și pe nume pe toți acești blăstămați [74]. Dintre principi am arătat până acuma pe Grigorie Ghica, Alexandru Mavrocordat, Mihai Suțu ca devotați Rusiei.

Constantin Ipsilante, cel nou numit, făcuse slujbe Rusiei încă de pe când erà dragoman, mijlocind alianța dintre Rusia, Anglia cu Turcia în 1798 contra Franției. El se arătase ca un dușman neîmpăcat al Francezilor și declară în 1808 colonelului Grabinski că mai curând va asculta de ordinile ambasadorului rusesc decât de firmanele marelui vizir. Casa lui din Constantinopole fu atât înainte cât și după mazilirea lui sediul intrigilor rusești, și el întreținea totdeauna o stăruitoare corespondență cu colonelul rus Baroți. Mai multe acte dovedesc înțelegerea boierilor munteni cu Rusia mijlocită prin Constantin Ipsilanti [75]. Stăruințele ambasadorului rus Tamara pentru Ipsilanti nu erau desinteresate de oare-ce mergea vorba că Tamara luase pentru aceasta 200 de pungi dela Domnul grec [76]. Ipsilanti nu făcea și el decât a urma curentului general, care arunca pe toți creștinii din Turcia în brațele Rusiei. Este însă o deosebire între mobilul ce împingea pe Fanarioți către imperiul moscovit și acela ce îndrepta tot într'acolo ochii celorlaltor închinători ai

[72] Instrucțiile date generului Brune Sept.—Oct. 1802, *ibidem*, p. 247.

[73] Brune c. af. străine, 25 Oct. 1803, *Ibidem*, p. 290.

[74] Raport din 1798, Hurm. *Doc. Supl. II.* p. 191.

[75] Actele citate de Radu Rosetti (*l. c.* mai sus p. 348 nota 38) p. 348 și 389.

[76] Iorga, *Acte și Frg. II*, p. 195. La p. 242 găsim în un alt act: „La mission russe s'étant par la paix de Kainargi ménagé la faculté de s'immiscer dans le choix et l'exclusion du Hospodar est entrée insensiblement en partage des sommes énormes que les princes sont sans cesse dans le... de lui payer sous main": Și Prusia susținuse numirea lui Ipsilanti. Vezi scrisoarea lui de mulțumire c. regele acestei țări, Febr. 1803 în N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 375.

religiei lui Hristos. Aceştia căutau să scape de suferinţi, ceilalţi să păstreze foloasele dobândite.

Ipsilanti ca om al Rusiei, putere ce avea pretenţia de a vroi să scoată ţările române de sub vitriga ocârmuire a Turcilor, trebuia prin aceasta însuş să urmeze un sistem de guvernare mai puţin impilător. De aceea îl vedem îndată ce ia domnia, îngrijind de nenorociţii locuitori ai Munteniei, care umpluse lumea la fuga lui Mihai Suţu şi nu îndrăznise să se întoarcă la căminele lor în timpurile lui Alexandru Suţu. Pricina de căpetenie care reţinea şi pe boieri afară de hotarele ţărei erau stăruinţele consulilor ruseşti, ordonaţi a mijloci atare lucru pentru a apăsa prin aceasta asupra negociărilor tratatului din 1802, pe care Ruşii izbutiră în sfârşit a'l zmulge de la Poartă [77].

Venirea lui Constantin Ipsilanti în Muntenia fusese însoţită de un semn prevestitor de rău. Anume boierii întâmpinându-l la satul Rădvanii în ziua de 14 Octomvrie (sfânta Paraschiva) domnul se opri aici pentru a se odihni puţin şi intră în biserică spre a face o rugăciune lui Dumnezeu, când de odată un cutremur straşnic clătină pământul astfel că aproape era să se surpe biserica peste domn şi a lui înconjurime. Când ajunse în Bucureşti el găsi curţile domneşti zdruncinate prin cutremur, aşa că fu nevoit până la a lor întocmire să se aşeze în mănăstirea Văcăreştilor. Dacă vreo dată semnele prevestitoare se adeveriră, apoi fu fără îndoială această clătire a pământului, însă nu pentru domnul ce călca pe teritoriul ţărilor române, ci pentru acest teritoriu însuş, din care o parte trebuia să se rupă şi să se prăbuşească în noianul fără fund al Imperiului Moscovit.

După ce rechemă pe locuitorii înstrăinaţi, domnul luă măsura de a plăti cea mai mare parte din ostaşii turci care se deprinsese ca acasă la ei în Muntenia, vârând spaima în locuitori prin neorânduelele lor. Plăteşte apoi datoriile contractate încă din vremile Suţeştilor la Turcii şi Grecii din Constantinopole spre a uşura ţara de grelele dobânzi pe care trebuia să le suporte.

Aceste bune începuturi ale domniei lui Constantin Ipsilanti arătate de părtinitorul pentru Fanarioţi istoric grec Dionisie Fotino, sunt adeverite şi de Zilot Românul care numai de plecare către ei nu poate fi bănuit. El spune: „domnul porni a oblădui ţara cu bune începuturi, pre boieri cinstindu-i şi înlesnindu-i pre săraci dorindu-i şi miluindu-i; aşezământ făcut în toată ţara de se cumpără toate breslele la darea dăjdiilor după stare şi putere şi cu un cuvânt se arătă aşa de nu se căia

[77] Consulul rusesc Luc de Kiric c. mitropolitul Munteniei în Braşov 29 Iulie 1802. Hurm. *Doc. Supl.* IV, p. 298: „Son Excellence croit que prolongeant votre séjour à Kronstadt vous pourriez faciliter la réussite des négociations entamées avec la Porte en faveur de la Valachie".

țara căci l'au cerut domn; fără numai câți se boierise în zilele lui Mihaiu-Vodă Suțu și Alecu Vodă Suțu, s'au mâhnit asupra-i căci toate ale acestor doi domni boierii, prin firman împărătesc s'a stricat și era bănuială că de dâusul se lucrase la Poartă una ca aceasta" [78]. Totuși nici principele Ipsilanti nu putu mântui Țara Muntenească de grelele dări ce erau de nevoie tocmai spre a se putea plăti datoriile ei. *Cronologia evenimentelor Munteniei și Moldoviei* dintre anii 1768 și 1812, scrisă de un Român anonim în grecește, ne spune că „în al doilea an al domniei sale Constantin Ipsilanti a îngreuiat țara cu dări îndoite, vinăriciu, dejmărit și oierit, punând aceste dări și asupra eparhiilor și mănăstirilor și tuturor boierilor, acestora însă nu îndoit, sub pretext că țara ar datori 6.000 de pungi din nenorocitele împrejurări trecute" [79]. Pe lângă aceste greutăți mai adăugându-se un pojar cumplit care reduse în cenușă jumătate din capitală și o mare revărsare a apelor, nici domnia lui Ipsilanti nu se arăta poporului a fi și în urmarea ei ceeace fusese la început.

In curând însă reîncepură încurcăturile cu Pasvanoglu. Această spaimă a Munteniei, care se deprinsese a nu mai fi refuzat nemulțămit numai cu darurile, „carete, butci, și altele", pe care domnul i le trimitea din când în când spre a-l îmblânzi, îi ceru o sumă însemnată de bani. Domnul răspunse o parte dn cerere, dar întârziind cu trimiterea rămășiței, bandele lui Pasavanoglu trecură iarăși Dunărea sub conducerea aceluiaș Manaf Ibraim care băgase altă dată spaima în poporația Bucureștilor.

El alese iarna, pe la Ianuarie, spre a lovi Muntenia, cu un corp de vre'o 6000 de oameni, știind că zăpada cea mare și teama de lupi care ațiueau drumurile vor împiedica pe locuitori de a-și părăsi așăzările și că el va putea deci să-i prade în toată voia și largul său. Inainte însă de a despoia cu deasila, Pasvangii cer de la caimacamul Craiovei să le trimită fără întârziere zaharea pentru oștire, să le pregătească conacuri precum și provizii de cafea, zahăr, capoturi și blane, contășe și șalvari, precum și telegari pentru transportul tunurilor, amenințând la din contra cu o groaznică pedeapsă. Caimacamul raportând domnului despre aceste cereri și amenințări, Ipsilanti îi răspunde să îndeplinească pe cât va putea cererile Pasvangiilor, iar el îngrijindu-se pentru București ia măsuri de apărare și împiedică pribegirea locuitorilor. „Aduce de peste Olt grăniceri și panduri, strănepoții oștirilor românești pe care le desființase Constantin Mavrocordat", și pe lângă ei mai aduuă și alți oameni de strânsură pe care îi îmbracă cu mintene, cu poturi, cu că-

---

[78] Fotino, p. 211—213. Zilot Românul, p. 82.
[79] Erbiceanu, *Istoria mitropoliei Moldovei*, p. 524.

ciuliţe şi uniforme, unii în culori roşii, alţi în culori verzi. Mai compune o roată de oştire din tinerii neguţitori şi aduce şi o ceată de Moldoveni, cărora pentru a le da o arătare mai fioroasă îi îmbracă în haine căzăceşti. Mai înzestrează oştirea cu tunuri, aducând de unde putea tunari iscusiţi, şi alcătueşte astfel o putere ca de vre'o 8.000 de oameni care era în stare să susţină lupta cu ceata de tâlhari a Pasvangiilor, mai inimoşi la pradă decât la luptă. Cu toate că Pasvangii îşi pusese într'adevăr de ţintă prădare capitalei în aceasta a lor expediţie, pregătirile domnului şi mai ales răspândirea vestei că Ipsilanti ar avea în oştirea lui la 6000 de Cazaci, oştire de care se temeau Pasvangii, îi reţinură de la întreprindere şi-i făcură să apuce calea înapoi peste Dunăre" [80].

In timpul ce aceste lucrări şi pregătiri păreau că trebuie să absoarbă tot timpul domnului, el nu neîngrijea de a sluji puterei care'l pusese în scaun, sprijinind în toate modurile uneltirile Rusiei contra Impărăţiei Otomane.

Puţin după întronarea lui Ipsilanti, ambasadorul rusesc Tamara, acela căruia Ipsilanti datoria tronul, trece prin Muntenia către Petersburg. Primirea pe care domnul i-o face este din cele mai strălucite, ca şi când ar fi fost un suveran, şi sosit la Bucureşti este bogat dăruit de îndatoritul său [81]. Purtarea lui Ipsilanti displăcea Porţei în ultimul grad; căci ea vedea că dreptul de proteguire deferit Rusiei prin tratatele sale devenise o suveranitate chiar netăinuită [82]. Ipsilanti însă se îngrijea prea puţin de efectul produs asupra Porţei, de oare-ce ştiea că asupra Rusiei el nu poate fi de cât din cele mai favorabile.

Cât de puţin socotea Ipsilanti pe Turcii cei altă dată atât de temuţi, se poate cunoaşte de pe aceea că într'un rând cerând Reiss-Efendi capuchehaei muntene, ca gospodarul să trimită în Constantinopole o câtime de oi, fiind capitala în mare lipsă de carne de oae, singura ce ar plăcea Turcilor, capuchehaia îndrăzni să răspundă că ultimele capitulaţii ale Munteniei cu Poarta sub garanţia Rusiei se opuneau la o aşa cerere. In loc de a-i zbura capul dintre umere, sau cel puţin de a-i aplica la spate un număr de toiege, obrăznicia, după ideile turceşti a agentului Valahiei, atrase acestuia numai cât o poftire pe uşă afară din partea lui Reiss Effendi [83].

Pe cât însă purtarea lui Ipsilanti era contrară Turcilor, pe atât ea se arăta dispusă a favoriza interesele ruseşti. Pe atunci

---

[80] Fotino, p. 214 216. Ameninţarea lui Pasvanoglu este confirmată prin un raport al ambasadorului francez din Viena c. af. străine, din 23 Fevr. 1803, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 254. Adaogă două rapoarte ale lui von Knobelsdorf c. rege din 15 Iunie şi 16 Iulie 1803 în N. Iorga, *Acte şi Frg.* II, p. 382 şi 384

[81] Brune c. Talleyrand, 22 Martie 1803, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 256.

[82] Brune c. primul consul, 26 Martie 1803, *Ibidem*, p. 260.

[83] Brune c. Talleyrand, 9 Aprilie 1803, *Ibidem*, p. 263.

Anglia fiind tot prietenă Rusiei, Ipsilanti transmitea corespondența ambasadorului englez la Constantinopole, și doi Englezi venind prin București, Ipsilanti îi sărbătorește în toate modurile [84]. Rușii apoi cu prilejul trecerei flotei lor către insulele Ionice, semănase în Grecia mai mulți agenți perturbatori și provocase o răscoală. Ipsilanti alimentează încă această mișcare în contra Turcilor prin trimiși de ai săi [85]. In sfârșit lucru mai grav, Ipsilanti se amestecă în răscoala Sârbilor întâmplată în anul 1803.

Rușii de îndată ce aud de această răscoală, inspiră prin Ipsilanti Sârbilor ideea de a recurge la dânșii pentru ca să intervină la Poartă în favoarea lor. Sârbii primesc cu bucurie o asemene propunere și în anul 1802 trimit o deputăție, compusă din trei persoane, Prota Nenadovici, Ioan Protici și Petru Ceardaclia la Petersburg, spre a cere de la împăratul Moscovei proteguirea poporului sârb [86]. Toate ajutoarele le fură îndată făgăduite, și deputații sârbi se întorc în primăvara anului 1805, în patria lor voioși de asigurările marelui împărat. Alexandru le spusese anume ca „să urmeze sfaturile lui Ipsilanti, de a trimite la Poartă tânguirile și dorințele lor, și în caz de refuz din partea Porței, le va sprijini pe lângă ea. Ipsilanti întreținea în tot timpul acestei daraveri corespondența între Sârbia și Petersburg [87]. Astfel contribue Ipsilanti mult la autonomia pe care Sârbii sfârșiră prin a o dobândi pentru națiunea lor.

Purtarea lui Ipsilanti îl expunea la dușmănia Francezilor, care după împăcarea lor cu Turcii în 1802, căutau toate modurile spre a apăra aceasta împărăție de necontenitele cotropiri ale Rusiei, cu care Franța se afla tocmai pe atunci în dușmănie întâi diplomatică din cauza refuzului împăratului Alexandru de a recunoaște încoronarea lui Napoleon de împărat (1804), apoi urmată de marele șir de lupte ale coaliției a 3-a contra Franței (1805). Izbânzile militare ale lui Napoleon pe care nimeni nu le putea cunoaște mai bine de cât Ipsilanti, care avea co-

---

[84] Brunc c. af. străine, 25 August 1803, *Ibidem*, p. 286. Vom cerceta mai jos pricinele care legau și pe atunci pe Anglia de Rusia.

[85] Brune c. af. străine, 9 Oct. 1803, *Ibidem*, p. 288.

[86] Cunibert, *Essai historique sur les révolutions et l'independance de la Serbie, depuis* 1804 *jusqu'à* 1850, Leipzig, 1855, I, p. 34. Și Zilot Românul, p. 83. știe despre uneltirile lui Ipsilanti în favoarea Sârbilor: „Rosia foarte mult s'au îndatorat lui Ipsilanti, și de aici mână dreaptă avându-l la aceasta, cum și la ridicarea Sârbilor împotriva Porței".

[87] Memoriul ambasadei franceze din Constantinopole din 21 Iunie 1805, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 313: „C'est dans cette position qu'Ipsilanti suggéra aux Serbiens d'avoir recours à la Russie".

respondenţi politici în toate capitalele Europei [88], puneau în o tot mai mare îngrijire pe domnul grec din Muntenia, cu cât sporea vaza lui Napoleon. De şi el se silea pe cât putea a colora veştile pe care le transmitea Porţei, după interesul rusesc, micşorând însămnătatea netăgăduită a izbânzilor lui Napoleon cel Mare, totuşi nu e mai puţin adevărat că bunele relaţii în care Franţa stătea cu Poarta, pricinuiau o mare nelinişte lui Constantin Ipsilanti [89].

De aceea el făţăria o adâncă plecare cătră Franţa. Când S-te Luce este trimis în însuşire de consul în Bucureşti, domnul îi face o primire de tot strălucită, asemănătoare acelei făcute de Moruzi celui rusesc în Iaşi. Consulul descrie el însuş ceremoniile audienţei oficiale, care se întâmplă în ziua de 7 Iunie 1803: ,,La 7 ore dimineaţa domnul îmi trimise pe contele de Belleval, ministrul său de departamentul trebilor străine pentru a mă înştiinţa că la 11 ore, îmi va trimite trăsurile şi garda sa. La 10 ore marele pitar adică maiordomul său veni din partea lui să-mi spună să dau de ştire tuturor celor de naţie franceză ce se aflau în Bucureşti. La 11 veniră trăsurile domnului. Acea destinată mie era trasă de şease cai albi cu hamuri bogate; vizitii şi lacheii îmbrăcaţi în bogate livrele. După mine veniau mai multe trăsuri ale unor Francezi sau oameni de sub protecţia Franţei. O sută de oameni de arme, din care jumătate cavaleria mergeau înaintea trăsurei mele care era susţinută la fie-care scară de doisprezece uşieri îmbrăcaţi în alb. In curtea palatului trupele purtau armele. Coborându-mă din caretă fui primit de marele şambelan în costum de paradă. Dinaintea mea mergeau doi paji purtând afumători în care ardeau parfumuri. In întâia sală, marele postelnic, aga şi marele vornic toţi în haine de ceremonie, veniră să mă întâmpine şi mă duseră înaintea principelui care se înaintă către mine şi mă pofti să şed lângă el la dreapta. I-am rostit un discurs căruia el răspunse în chipul cel mai amabil; nişte paji serviră cafea, şerbet şi dulceţi; par-

---

[88] Brune c. Talleyrand, 22 Martie 1803 *Ibidem*, p. 256: ,,Ce sont les avis de ces deux princes (Ipsilanti et Moruzi) dont les correspondants existent dans toutes les cours de l'Europe, qui règlent la politique du divan''. Asupra unuia Grigore Dimitrie corespondentul lui Ipsilanti la Viena, vezi S-te Luce, raport din 30 Aprilie 1803, *Ibidem*, p. 282: ,,Cet homme (que M. de Belleval m'a dit etre accrédité près de l'empereur(Grégoire Démeter, recueille avec avidité tous les bruits populaires, qui circulent, en compose une dépèché qu'il envoie officiellement à son prince, et à peine est-elle-arrivée qu'un calaiache est expedié près la Sublime Porte''.

[89] Brune c. af. străine, 10 Sept. 1803, *ibidem*, p. 286: ,,Ipsilanti ne manque par de nourrir la Porte de nouveautés contraires au maintient de ses liaisons avec la France''. Comp. alta din 23 Mai 1803, *ibidem*, p. 276 şi Ruffin c. Talleyrand, 10 Martie 1806 *ibidem*, p. 326: ,,Ipsilanti prétend que les victoires des Francais en sont pas aussi décisives qu'ils les font''. Şi aceasta îndrăznià să o spună Porţei după bătălia de la Austerlitz!

fumurile ardeau pretutindenea. Toți miniștrii, boierii stăteau în picioare; domnul și cu mine singuri stăteam jos; după un sfert de oră de convorbire fără nici o însemnătate, îmi luai ziua bună dela alteța sa și am fost recondus la mine acasă în aceiași ordine și cu aceiași ceremonie [90].

Intâmplându-se să treacă mareșalul Brune, ambasadorul Franței prin București pe la sfârșitul anului 1804, Ipsilanti îi face o primire încă și mai strălucită decât consulului [91].

Un curier al ambasadei franceze numit Besançon căzând de pe cal și rănindu-se greu, Ipsilanti îi dă cea mai bună îngrijire, transmite depeșile purtate de el la Viena, prin un curier special (fără îndoială după ce le deschide și luă cunoștință de ele), raportând de îndată această împrejurare mareșalului Brune și transmițindu-i foarte des știri despre mersul boalei curierului [92].

Prin asemene semne de supunere și de bună voință exterioare precum și prin protestări de prietenie înșirate pe hârtie [93]. căuta Ipsilante să îndepărteze luarea aminte a Francezilor de asupra adevăratei sale purtări față cu ei. In acest dublu joc, el era ajutat de minune de un vântură-țară, care-și dădea numele și titlul de general comite Luce de Gaspari Belleval, de și nimenea nu știea nici în care oștire dobândise rangul de general nici unde îi erau pergamentele nobleței lui.

Acest personaj, probabil de origine italian, începuse cariera lui prin a înșăla pe fata baronului Iacoby ambasadorul Prusiei la Londra, care-și reluă copila de și compromisă, îndată ce află cine era. Gaspari era în foarte strânse legături cu un alt vântură țară, de Witsch, care avea pretenții la tronul Iliriei și care pentru a câștiga bunele grații ale principelui Zubow ambasador rusesc la Poartă, îi vânduse favorurile soției sale. Gaspari văzând că de Witsch nu putuse obținea tronul Iliriei se dădu în partida rusească a Grecilor constantinopolitani în care el întâlni pe Ipsilanti [94]. Acesta îl luă cu sine în Moldova în 1799, când fu numit la domnia acestei țări, făcând din el ministrul său și secretar de stat la departamentul trebilor străine. El rămase în Moldova în aceeași însușire și după mazilirea lui Constantin Ipsilanti pe lângă urmașul său, Alexandru Suțu, care-i dă în 1802 o scrisore cătră Talleyrand în care'l roagă să

---

[90]. Raportul lui S-te Luce, din 30 Aprilie 1803, *ibidem*, p. 282.

[91] Brune c. af. străine, datată din București 1 Ianuarie 1805, *Ibidem*, p. 306.

[92] Vezi corespondența între mareșalul Brune, Talleyrand și Ipsilanti relativă la boala curierului Besançon din luna Aprilie 1803, *ibidem*, p. 269—271.

[93] In 31 Maiu 1803 găsim o scrisoare a lui Ipsilanti c. Talleyrand în care se plânge de calomniile „qui ont cherché à me desservir auprès du gouvernement Francais", *ibidem*, p. 277.

[94] Brune c. Champagny, amb. francez la Viena despre trecutul generalului de Belleval, 6 Maiu 1803, *ibidem*, p. 274.

primească cererea lui Belleval de a fi şters de pe lista emigranţiilor pe care ar fi fost trecut fără drept [95]. Francezii însă necunoscând cu ce soiu de om aveau a face şi înşălaţi prin numele şi înfăţişarea lui franceză, îl îmbrăţişează, şi ambasadorul republicei franceze din Viena îi dă un paşaport, recomandându-l călduros ministrului afacerilor străine, de oare-ce ar ţinea să îndatorească pe principele Moldovei [96]. Indată după numirea lui Constantin Ipsilanti în Muntenia, întâlnim pe Gaspari în însuşire de ministru al său pentru afacerile străine la curtea lui în Bucureşti. Aici îl aflăm punând mâna pe depeşele curierului Besançon spre a le trimite la Viena, sub pretext că ar fi urgente, încât când vine curierul lui Champagny din Viena spre a le lua, le găseşte expediate [97]. Fără îndoială că graba lui Gaspari de a pune mâna pe corespondenţa ambasadorului francez din Constantinopole nu avea alt mobil decât de a afla conţinutul lor, pentru ca principele său transmiţându-l curţei ruseşti să'şi creeze noi titluri de servicii la dânsa. Belleval stiliza toate notele şi răspunsurile către ambasada franceză, în care se arăta Franţei un deplin devotament la interesele ei, pe când în ascuns dânsa nu avea duşmani mai statornici şi mai înverşunaţi decât domnul Munteniei şi elegantul său ministru.

Aceşti doi agenţi ai interselor ruseşti în Muntenia nu se mulţumesc însă numai cu falşificarea ştirilor politice europene în defavoarea Francezilor şi în folosul Ruşilor. Ei îndrăzniau din când în când a merge chiar mai departe cu uneltirile lor. Aşa într'un rând ambasadorul Franţiei din Constantinopole este întrebat de Reiss-Effendi, dacă într'adevăr consulul francez din Bucureşti ceruse voie principelui de a face o călătorie la Vidin la Pasvanoglu. Ambasadorul lovit prin o asemene întrebare cere grabnic de la consul lămuriri în aceată privinţă, nevenindu-i să creadă că St. Luce să fi făcut un pas atât de grav, ca o cerere de vizită la un duşman al Porţei, fără autorizarea lui. Consulul îi răspunde că nici nu i-a trecut prin minte o asemene idee. Ipsilanti şi cu Gaspari iscodise o asemene minciună pentru a compromite pe Francezi în ochii Porţei. Domnul Munteniei chemat să-şi dee seamă de raportul său către autorităţile turceşti, pretinde atunci că numai atâta ar fi întrebat el, ce ar fi de făcut

[95] Alexandru Suţu c. Talleyrand, 30 Iunie 1802, *ibidem*, p. 224.

[96] Ambasadorul republicei franceze din Viena c. af. străine, 23 Iulie 1802, *ibidem*, p. 225.

[97] Brunne c. Talleyrand, 8 Aprilie 1803, *ibidem*, p. 267. Se vede din această depeşă că Brune bănuia pe Belleval. El zice: „Vous verrez par leur lecture que le comte de Belleval a rendu les démarches du citoyen Champagny et les miennes infructueses et que *maître des circonstances* prenant pour motif que l'importance des dépêches que j'avais remises à Besançon pouvait exiger qu'elles fussent rendues le plus tot possible, a fait prévaloir son courrier pour les faire porter à Vienne".

în cazul când consulul francez și-ar cere o asemene învoire! Ce se descopere în urmă? că agentul englez care împreună cu Rușii împingeau pe ascuns pe Pasvanoglu în contra Porței, fusese într'adevăr la Vidin, dar că perfida curte de București pusese această călătorie în socoteala acelui al statului francez [98]. Ințelegem deci cum de ambasadorul francez trata pe Ipsilanti de dușman de moarte, „foarte canalie și foarte grec" [99].

In anul 1804 relațiile între Poartă și Franța încordându-se puțin din pricină că Poarta refuzase a eși din sistemul ei de strictă neutralitate în războiul izbucnit între Francezi și Englezi și din acea a unor vuete de un plan de împărțire a Turciei între Franța, Rusia, și Austria, Ipsilanti crede că poate să dea mai pe față scopurile și simțimintele dușmănești ce le hrănia în contra Franței. Domnul începe a arăta consulului francez, pe care până atunci îl cultivase cu atâta îngrijire, nepăsare și răceală. El oprește pe boieri de ai mai face vizite. Unul din ei trecând peste acest ordin este dat afară din dregătoria lui. Pe de altă parte toate noutățile cele mai falșe din lume se răspândeau cu dinadinsul în București. Odată Rusia declarase războiu Franței, altă dată Belleval vestea că Francezii vor desbărca în Morea, dacă nu ar fi și lucru îndeplinit; alte ori consulul rusesc înștiința el însuși că ambasadorul francez era să părăsească Constantinopolea. Nu sosia nici un călăraș în București din Constantinopole, fără ca de îndată să nu se răspândească vuetul despre un ordin de arestare a consulului și a tuturor Francezilor [100]. Belleval aduce din Franța o carte intitulată, *Dictionaire bibliographique des hommes qui ont joué un rôle dans la Revolution*, al căruia autor, după părerea lui St. Luce, consulul francez din București, ar merita să fie trimis la ocnă. Indată ce un francez venia în Muntenia, Belleval îi căuta numele în dicționar și dacă îl găsia, era privit îndată ca un netrebnic. Actele guvernului francez erau cunoscute în București mai ales prin ziarul *Courrier de Londres*, pamflet anti-napoleonian care..... nu este a ucide", în care țintea pe Napoleon [101]. Articolul astfel intitulat fusese tradus în grecește și trimis la Constantinopole. Belleval adusese apoi din Hamburg pe un emigrat francez, un oare-care marchiz de Beaupoil de St. Aulaire, om de 60 de ani, ca institutor pentru copii lui Ipsilanti care era să ațâțe și mai mult ura contra republicanilor. Atacurile lui Belleval merg atât de departe încât St. Luce spune într'un rând că „dacă

[98] Brune c. Talleyrand, 23 Oct. 1803, *Ibidem*, p. 289.

[99] Brune c. af. străine, 19 Oct. 1803, *ibidem*, p. 288: C'est un ennemi capital, bien fourbe et bien grec".

[100] Brune c. Talleyrand, 15 Aprilie 1804, *ibidem*, p. 298. Comp. un raport al lui S-te Luce c. Talleyrand din 27 Aprilie 1803 *în copie la Acad. Rom.* reprodus de Radu Rosetti (*l. c.* mai sus p. 348) p. 386 (28).

[101] S-te Luce c. Brune 1 Martie 1804 Hu.m. *Loc. Supl.* II p. 296.

acest om atât de înjosit ar îndrăzni să rostiască înaintea mea asemenea simţiminte, momentul în care ar îndrăzni să deschidă gura ar fi de sigur cel de pe urmă din viaţa lui [102]. Atât de departe mergea Ipsilanti contra Francezilor că Mitropolitul despre care se credea că are darul profeţiei, într'o mare slujbă bisericească prezise că Ruşii vor fi la Paris iar Francezii în Siberia, lucru care ce e drept s'a şi îndeplinit, cel puţin pentru partea întâi [103]. Contele şi cu marchizul erau încântaţi; cu ajutorul lui Ipsilanti erau să răstoarne pe Bonaparte! [104].

In convorbirile lor nu se mai scoteau din Monsieur le Comte şi Moniseur le Marquis, încântându-se mutual unul pe altul cu aceste titluri, pe care prea le plăcea să le auză pentru ale fi purtat într'adevăr [105].

In curând însă un nou vânt schimbă relaţiile încordate ale Franţei cu Rusia pe o călduroasă prietenie. Spaima cumplită la curtea lui Ipsilanti; scrisoare grabnică către generalul Brune în care domnul îi spune că-i doreşte prietenia şi că se teme mult să nu-l fi indispus în contra lui [106].

Ipsilanti aştepta de la Ruşi o strălucită răsplată a slujbelor sale. Era vorba anume de a i se da principatul pe viaţă şi în chip ereditar în familia sa, în caz de a rămâne Muntenia sub oblăduirea Rusiei. Mai mulţi boieri din partida domnului merge la Constantinopole la ambasadorul englez, spre a-i arăta că nici odată ţara n'a fost aşa de fericită ca sub domnia lui Ipsilanti; că ar fi de nevoie pentru ţară ca aceasta să devină ereditară în familia lui şi că ei ar promite pentru atare favoare câte 4 milioane de lei Angliei şi Rusiei [107].

Pe când Ipsilanti desmierda visurile de dinastie, Turcii care în sfârşit, sub silinţele ne încetate ale ambasadorului francez, începuse a deschide ochii asupra manoperilor domnului, îi pregătiau o astfel de mulţumită. Ceeace mai ales determinase pe Turci a vedea odată adevărat în jocul de intrigi al lui Ipsilanti,

[102] St. Luce c. Talleyrand 6 Martie 1805, *ibidem*, XVI p. 681.

[103] Alt raport al aceluiaşi din 4 Ian. 1806 *ibidem*, p. 698.

[104] Pentru această ţinută Belleval erà răsplătit cu mare dărnicie; 24.000 de lei pe an leafă, plus câştigul lui în negoţ cu juvaeruri pe care le aducea din Paris. Intovărăşit cu un neguţitor englez Thornton el făcea şi specula cu lânuri..... exportate în Anglia. St. Luce raportul citat.

[105] Mai târziu în 1807 după răsturnarea lui Ipsilanti, întâlnim pe Belleval (tout court) în Frankfurt, sărac şi ruinat, rugându-se de Champagny să fie întrebuinţat în slujba Franţiei, la care i se răspunde că împăratul nu are nevoie de noi dregători în Turcia. Belleval c. Champagny, 20 Oct. 1807, *ibidem*, *Supl*. II, p. 475.

[106] Brune c. primul Consul, 18 Aprilie 1804, *ibidem*, p. 299; „Il n'est pas jusqu'au prince Ipsilanti de Valachie, dont la petite cour est un foyer de calomnies et d'intrigues, qui malgré les deux émigrés, Belleval et Beaupoil de St. Hilaire, colporteurs de libelles de Londres, n'ait cru devoir m'écrire pour me dire aussi qu'il craignait qu'on ne m'eut donné des préventions".

[107] Brune. Taleyrand, 14 Ianuarie 1804, *ibidem*, p. 293.

era împrejurarea că el necontenit prin rapoartele sale căuta să micșoreze izbânzile lui Napoleon, care cu toate aceste umpleau lumea cu vuctul lor. Mai ales după strălucita victorie dela Austerlitz (11 Fevruarie 1805) care sili pe însuş dragomanul Dumitrache Moruzi fratele lui Alexandru, şi el una din uneltele politicei moscovite, să recunoască că gloria armelor franceze atinsese culmea, încercările lui Ipsilanti deveniau ridicule şi periculoase pentru el [108]. Intr'un rând marele vizir întrebat de ambasadorul Franței, până când va suferi ca aceşti trădători să ocupe tronurile țărilor române, ministrul îi răspunse : „Am să-ți comunic un mare secret. Sultanul a jurat pe coran că nu aşteaptă decât primul răspuns a noului său ambasador din Paris pentru a trata precum merită pe ambii gospodari [109].

Sultanul anume odată pus pe urma trădărei voevozilor Munteniei şi a Moldovei, mai descoperise încă o uneltire periculoasă a lui Ipsilanti, anume că el tot sub inspirația rusească, răsculase în contra Porței pe pașa din Rusciuc, Trestenic-Oglu. Poarta vroind să sfârşască mai repede cu aceste revolte ale paşilor săi care pe lângă că o slăbeau, compromiteau cu totul vaza ei în ochii lumei prin priveliştea unei anarhii lăuntrice atât de pronunțate, pune de asasinează pe Trestenic-Oglu.

Pe atunci generalul Brune fu înlocuit cu generalul Sebastiani în ambasada franceză. Acesta după ce trece prin Bucureşti, unde este primit cu mare pompă de Ipsilanti [110], se convinge prin el însuşi despre înclinările domnului către curtea rusească; ajungând în Constantinopole el adauge încă la pornirea Turcilor contra domnilor trădători, arătând că ei ar unelti ca instrumente ale Rusiei o răscoală a tuturor provinciilor împărăției creştine şi musulmane în contra sultanului, dovadă Pasvanoglu, Sârbii, Trestenicoglu, și că dacă nu va destitui pe aceşti voevozi, împărăția turcească amenința a fi înghițită [111]. Sebastiani lucrează cu atâta energie asupra tuturor dregătorilor Porței şi însuş asupra sultanului, încât îl determină să facă acest pas hotărâtor, însă periculos, a destituirei lui Ipsilanti și Moruzi, periculos întru cât Poarta călca prin această destituire unilaterală şi fără consimțământul Rusiei făgăduielile ei în 1802.

---

[108] Ruffin c. af. străine fără dată, *ibidem*, p. 324; „le prince Dimitrie Moruzi m'a fait dire lui même que l'honneur des armes françaises était à son comble". Şi cu toate aceste încă la 10 Martie 1806 un an după această strălucită victorie, Ipsilanti îndrăznia să coboare izbânzile Francezilor. Vezi raportul din acea dat a lui Ruffin c. Talleyrand, *ibidem*, p. 326. Mai sus, nota 18.

[109] Ruffin c. Talleyrand, *ibidem*.

[110] Sebastiani ajunge în Bucureşti la 28 Iulie şi pleacă spre Constantinopole la 1 August. Sebastiani c. Talleyrand, 30 Iulie 1806, *Ibidem*, p. 346. Şaseprezece zile, după acea fuge Ipsilanti".

[111] Generalul Sebastiani c. af. străine, 29 Aug. 1806, *ibidem*, p. 348.

Repetând însă măsura ce-o luase la mazilirea lui Grigore Ghica în 1777, Poarta vroeşte odată cu tronul să răpească şi viaţa lui Ipsilanti. Italinski însă ambasadorul rusesc şi cu Alexandru Ipsilanti tatăl domnului simţiră de firmanul cel fatal, şi trimiseră pe un Tătar aşa de grabnic din Constantinopole în Bucureşti încât acesta în 3 zile şi 3 nopţi parcurse enorma distanţă dintre aceste două oraşe. Dar şi Turcul care trebuia să aducă la Constantinopole, capul lui Ipsilanti se grăbia nu mai puţin. Se spune că pe când el intra pe o barieră, Ipsilanti eşia pe cealaltă [112].

In locul domnilor depuşi Poarta rândui în Moldova pe Scarlat Calimah iar în Muntenia pe Alexandru Suţu, numind dragoman în locul lui Dumitrache Moruzi pe banul Hangerli.

Alexandru Suţu îndată după rânduirea lui în Muntenia, scrie împăratului Napoleon arătându-i devotamentul său cel nemărginit pentru Poartă şi pentru prietena ei Franţa, la care Napoleon răspunde personal în Noemvrie 1807 din Berlin, unde intrase după victoria dela Iena, „că victoria îi este scumpă pentru că-i ajută a apăra cauza apăsaţilor, a sprijini pe prietenii ce-i sunt credincioşi, a apără neatărnarea tuturor posesiilor Imperiului Otoman, ci scopul său este de a protegui totdeauna pe Suţu pe care-l priveşte ca devotat cu sinceritate gloriei suveranului său şi ca unul ce doreşte veşnicia prieteniei ce uneşte Poarta Otomană cu imperiul meu" [113]. Tot aşa face şi Calimah căruia îi răspunde Talleyrand mulţumindu-i pentru bunele simţiminte ce i le rosteşte, asigurându-l de protecţia împăratului său [114].

Ambasadorii Angliei şi Rusiei, când aud despre triumful lui Sebastiani, ameninţă de a dreptul pe Poartă cu bombardarea Constantinopolei de către o flotă engleză, dacă Poarta nu va Când se aude pe Ipsilanti şi Moruzi în domniile principatelor. primi înapoi în Petersburg despre o încălcare atât de vederată a tratatelor, se dă de îndată ordin generalului Michelson a întra în principate (16 Octombrie). Opt zile după aceasta, împăratul află că hospodarii destituiţi au fost reîntegraţi în scaunele lor. Totuşi el nu crede de cuviinţă a retrage trupele sale din principate, pretextând acuma că Turcia a călcat tratatele încheiate şi că ea trebuia să iee o garanţie pentru a aduce cu sila a lor respectare [115].

---

112 Fotino, p. 222.

113 Hurm. *Doc.* XVI, p. 783.

114 *Ibidem*, p. 784. Probabil Napoleon va fi trimis o scrisoare personal şi la Calimachi, dar ea nu ne-a fost păstrată. Vezi şi N. Iorga, *Doc. Calimachilor*, I, p. 325 şi urm.

115 Vezi notele fulgerătoare a le lui Italinski c. Poartă, *ibidem*, p. 350 şi 352. Scrisoarea sultanului c. Napoleon în care îi arată că a revocat destituirea lui Moruzi şi Ipsilanti din 18 Oct. 1806. *Ibidem*, p. 354.

Aceste schimbări prăpăstioase ale alcătuirilor politice, zăpăciseră pe boieri. Ei se clătinau necontenit între cele două supremații care se clătinau și ele asupra țărilor române. După izbânda lui Napoleon de la Iena și destituirea lui Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi, boierii arată iarăși consulului francez respect și considerație, simțiminte de care iarăși se întorc când aud de restabilirea domnilor depuși și mai ales când văd că Rusia ocupă Principatele[116]: și boierii aveau temeiuri de a se schimba astfel. Ei se temeau că, „dacă Rușii vor părăsi apărarea țărilor lor, Turcii le vor lua iar capetele; că Franța nu-i poate protegui de cât când se va apropia de................ Reinhard încheie deci scrisoarea în care raportează aceste lucruri cu părerea că „boierii nu vor deveni partizani Francezilor decât în măsura ce aceștia vor putea face binele sau răul"[117].

Tratatul dela Kuciuk-Kainargi începuse a purta roadele sale. Până acuma aceste fusese cultivate, pregătite, și acuma Rusia începea a trage folos din ostenelile sale. Răsboiul acesta fusese început din cauza principatelor: pentru a le apăra de încălcările Turcilor, de prădăciunile neomenoase ale bandelor lui Pasvanoglu, pentru a le asigura drepturile garantate prin tratate, Rusia întreprinsese vărsarea sângelui supușilor săi. In aparență motivul cel mai neinteresat o împingea la această luptă; în realitate ea nu vâna decât tot întinderea puterei sale, dacă nu pe socotala Turcilor, fie și pe aceea a popoarelor a căror proteguitoare se declarase. Ținta Rusiei este una și aceeași, cotropirea răsăritului; rivalii ei sunt toate popoarele ce au asupra acestuia o porțiune de autoritate; de aceea ea nu alege între dușmani și prieteni, între adversari și aliați: toți sunt de o potrivă vinovați în ochii politicei moscovite, căci toți se împărtășesc din sfântul potir din care numai marele preot are dreptul să bee, și de aceia toți trebuesc îndepărtați care prin războiu, care prin cotropire, pentru ca întregul răsărit și apoi poate chiar lumea întreagă să îmbrace haina grea și geroasă a Moscovei.

Poarta, după restituirea principilor, neputând înțelege ce motive mai împingeau pe Ruși la încălcarea granițelor lor, cere necontenit de la Italinski ambasadorul Rusiei, explicarea acestor procedări dușmănești. Fiind comunicarea cu Petersburgul cu totul întreruptă, Italinski era în neputință a da deslușirile cerute, și Sebastiani se folosește de această încurcătură a ambasadorului rusesc pentru a împinge necontenit pe Poartă la războiu, zugrăvindu-i cu culorile cele mai strălucite, izbânzile lui Napoleon la Vistula. Poarta publică un manifest în care se plânge cu amărăciune contra perfidiei politicei rusești, care cu toate că

[116] Ledoulx c. Talleyrand, 8 Noemvrie 1806 *ibidem*, XVI, p. 774.

[117] Reinhard c. Talleyrand, 9 Noemvrie 1806. *ibidem*, p. 786: „Si les Russes perdent leur influence la Turquie se remettra à couper nos têtes".

Poarta dăduse urmare cererilor ei, totuşi încălca cu armele teritoriul otoman, şi astfel războiul cu Rusia este din nou declarat la sfârşitul anului 1806 (26 Decemvrie).

Inainte de a păşi la expunerea acestui războiu cel cu urmările cele mai fatale asupra ţărilor române, care avu de efect a rupe din trupul lor a patra parte din a lui întindere, să cercetăm domnia lui Moruzi în Moldova.

Alexandru Moruzi a doua oară în Moldova 1802—1806. — Familia Moruzi era de mult cunoscută ca prietenă Franţei. Astfel Gheorghe Moruzi fratele lui Alexandru fusese dragoman pe timpul când se proclamase republica în Franţa, şi stărui mult, obţinând la sfârşit recunoaşterea nouei forme de guvern de către Poarta otomană, încât numirea lui Alexandru Moruzi de domn în Moldova nu prea convine Ruşilor, şi ambasadorul Tamara se arată chiar nemulţumit cu introducerea lui [118].

Noi credem însă că această nemulţumire a Rusiei cu numirea lui Moruzi era numai prefăcută, căci de astfel autoritatea necontestată pe care această putere o avea pe atunci asupra divanului turcesc, ar fi pus'o în stare de a face pe Poartă să numească alăturea cu Ipsilanti în Muntenia, un domn pe placul ei şi în Moldova. Moruzi văzând că Ruşii erau pe atunci mai tari, trecuse fără altă formă din partida franceză în aceea rusească şi devenise peste noapte tot atât de devotat partizan al Ruşilor pre cât fusese până atunci prieten Francezilor.

De şi aceştia se bucură de-o cam dată de numirea lui Moruzi care'şi aduce ca institutor francez la copii săi pe un republican, Clémaron [119], totuşi generalul Brune nu era sigur pe scopurile principelui Moldovei. El spunea că,, nu are asupra lui decât rapoarte nehotărîte, dar ştie că Ruşii au o aşa înrâurire în Moldova, că dominarea lor e mai tot aşa de sigură ca şi protecţia lor [120]. Moruzi la început se poartă destul de bine cu Francezi. In scrisoarea prin care înştiinţează pe generalul Brune despre sosirea consulului francez Méchain la Iaşi, prin o amintire a vechei prietenii a familiei sale pentru Franţa, el spune ambasadorului că au făcut trimisului Franţei o primire atât de datorie cât şi prin plecarea sa către naţiunea franceză [121]. In curând însă se văzu că şi Moruzi era câştigat pentru cauza rusească. Aşa el intrigă împreună cu Ipsilanti

---

[118] Insărcinatul republicei franceze c. Talleyrand, 25 Martie 1802, *ibidem Supl.* II, p. 218: „M. de Tamara n'est pas satisfait du choix à cause de cette propension héréditaire des Moruzi pour la France".

[119] Ruffin c. Talleyrand, 18 Noemvrie 1802, *ibidem*, p. 250.

[120] Brunne c. af. străine, 25 Maiu 1803, *ibidem*, p. 276.

[121] Alex. Moruzi c. Brune, 22 Iunie 1803, *ibidem*, p. 278: „autant par inclination que par devoir".

pentru înlocuirea însărcinatului de afaceri al Turciei din Viena, unul Tipaldo, care era Turc cu un grec Arghiropol fratele rezidentului Turciei din Berlin [122], spre a împăna astfel toate centrele mari politice, ale Europei numai cu oameni de ai lor, care să slujiască la planurile rusești și să trădeze pe Turci în toate modurile. Apoi se vede că Alexandru Moruzi numai Francezilor nu putea fi devotat, de pe silințele ce și le dă fratele său Dumitrache Moruzi din Constantinopole de a combate politica acestora, întrucât mai întâi este greu de crezut că ambii frați să fi fost de păreri politice așa de diametral opuse. Apoi Dimitrache chiar prin un memoriu adresat Porței, prin care căuta a o convinge că ar fi de cel mai mare interes pentru ea a reînoi cu Anglia, prietena Rusiei, și a purta pe Francezi cu vorbe bune, adaogă despre fratele său domnul Moldovei că: „insinuările trebuitoare precum și explicările dibace ce ar fi să se dee, ar putea să ajungă la destinația lor prin canalul consulilor francezi care se află la Iași și la București, căci gospodarul Moldovei fratele meu s'ar grăbi a coopera la îndeplinirea acestui plan, după râvna sa cunoscută și în chipul cel mai potrivit și folositor" [123]. Mai aflăm pe principele Moruzi denunțând ca spion francez pe un ofițer polon Talkowsky, trimis de Francezi spre a cerceta starea cetăților pe Nistru [124]. Lucru mai hotărâtor, Alexandru Moruzi arată el însuși în o scrisoare mai târzie de desvinovățire către Francezi, că au luat într'adevăr parte alăturea cu Ipsilanti la tratările cu Cara-Gheorghevici capul răscoalei din Serbia, însă făcuse aceasta spre a căuta să-i împace. Ipsilanti însă numai tratări de împăcare nu făcuse cu Serbii, ci-i provocase la răscoală și-i sprijinise în toate modurile, după cum am văzut mai sus.

Și cu toate aceste, așa de dibace era purtarea lui Moruzi că Francezii și însuși agentul lor Reinhard trimis în Iași în primăvara lui 1805 în scopul de-a îndruma o acțiune mai energică a Franței în principate, fură câștigați de ademenitoarea purtare a lui Moruzi și a soției lui Zoe, fata lui Lascar Ruset, încât Reinhard se făcuse apărătorul lui Moruzi față cu bănuielile de rusofilie ale lui Ruffin ambasadorul francez din Constantinopole. La mazilirea lui Moruzi, Reinhard nu se poate împiedica de a-i arătà părerile sale de rău pentru nemeritatea lui disgrație [125].

---

122 Parandier c. af. străine, 23 Aprilie 1805, *ibidem*, p. 308.

123 Dimitrie Moruzi c. Poarta, 2 Fevr. 1806, *ibidem*, p. 324: „l'Hospodar de Moldavie mon frère, s'empresserait de coopérer à l'accomplissement de ce plan, d'après son zèle connu et de la manière la plus convenable et la plus avantageuse".

124 Sebastiani c. Talleyrand, 21 Sept. 1806, *ibidem*, p. 351.

125 Asupra celor spuse vezi *Lettres de M-me Reinhnard à sa nièce*, publiées par la baronne de.... née Reinhard, p. 208 și 216. Reinhard r sci chiar a supăra pe Talleyrand cu sprijinirea lui Moruzi. Radu Rosetti, *l. c.* p. 441 (83).

Cât despre Dumitrache Moruzi, documentele dovedesc într'un chip învederat legăturile sale cu Ruşii, când fu să se reînoiască tratatul de alianţă dintre Rusia şi Turcia, la care Ruşii ţineau aşa de mult, spre a distrage pe Turcia din legătura cu Napoleon, Dimitrie Moruzi cumpără juvaeruri de 150.000 de lei spre a le împărţi pe la marii dregători ai Porţei, iar capuchehaia atât a Munteniei cât şi acel al lui Alexandru Moruzi al Moldovei, umblau pe la ei din casă în casă, spre a răspândi ştiri neliniştitoare asupra curândului atac al Franţei contra Turciei. Intrigile aceste erau conduse cu o patimă turbată; toţi partizanii Ruşilor se mişcase ca un om sub conducerea ambasadorului şi unul din agenţii lor cei mai activi era tocmai principele Dimitrie Moruzi. Francezi trebuiră să recurgă şi ei la mijloace desperate, spre a le dejuca şi a împiedica reînoirea alianţei. Ei aveau în slujba lor familiiile, rivale Moruzeştilor, a lui Calimah şi Caragea; dar sprijinul lor cel mai efectiv era într'o femeie, Caterina fata unui Grec, celebru intrigant, Scanavi şi sora soţiei lui Iancu Caragea, nu tânără, nici frumoasă, însă plină de spirit şi cu o mare înrâurire asupra soţiei chehaei vizirului [126]. In 1806 Dimitrachi Moruzi prefăcându-se a se îngriji pentru un atac al Francezilor în contra Porţei, arată că pericolul acestuia n'ar putea veni dinspre nord, din care parte Turcia ar fi *apărată* de Rusia prin o armată de 250.000 de oameni, ci numai din spre coastele Adriaticei, care ar trebui spre acest scop întărite [127].

Nici Alexandru, nici chiar Dimitrie Moruzi nu vroiră nici odată să convină, pe atunci pe când atari documente zăceau la secret, despre uneltirile lor contra Franţei şi în favoarea Rusiei şi Angliei. Ei protestară totdeauna că purtarea lor a fost rău tâlcuită, că fără drept stăruia Franţa, după depunerea lui Al. Moruzi că ambii fraţi să fie surguniţi. Al. Moruzi scrie în repetate rânduri lui Andréossy, Talleyrand şi chiar lui Napoleon spre a-l asigura pentru nesfâştiul său devotament către Franţa. Dimitrie Moruzi caută de asemene să îndepărteze dela el asemene presupunere, şi cu toate aceste pe când scrieau şi lucrau în acest sens, ei uneltiau fără încetare în contra Franţei care şi izbuti a face ca Moruzeştii să fie disgraţiaţi de Poartă şi surguniţi; ba chiar să aplicase un sechestru pe averea lui Dimitrie [128]. „Dar creditul, bogăţiile lor, consideraţia de care de mult timp se bucurase la Turci precum şi împrejurările, le au înapoiat favoarea [129].” Cum se face de unul din ei şi anume acel mai compromis, Dumitrache Moruzi, să fie însărcinat de Turci

[126] Ruffin c. Talleyrand, 21 Iunie 1805, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 310.
[127] Dim. Moruzi c. Poartă, 19 Aprilie 1806, *ibidem*, p. 339.
[128] Memoriu privitor la rolul familiei Moruzi, *ibidem*, p. 573.
[129] Meriage c. Champagny, 18 Fev. 1809, *ibidem*, p. 539.

cu tratările de pace de la București, aceasta este o ghicitoare care se poate deslega numai prin fenomenala corupție, apatie și nepăsare pentru interesele lor, care caracterizează ocârmuirea Turcilor.

Asupra domniei lăuntrice a lui Moruzi, știm că el nu prea împărți multe boierii grecilor, ceeace îl puse bine cu Moldovenii. Apoi el scăzu dările cu 3—7 lei de cap și luă energice măsuri pentru stărpirea hoților ce umpleau Moldova. Turcii voind să sporiască càtimea de grăsime de care aveau nevoie, ordonă lui Moruzi să opriască exportul vitelor. Moruzi îndrăznește să se opună acestui ordin tot întemeiat pe sprijinul rusesc. Moruzi mai ia măsuri contra luxului și jocului de cărți. El mai interzice arendarea moșiilor la evrei pentru a nu se spori prea mult prețul arenzilor care siliau pe arendași a stoarce pe țărani după cum se întâmplase lucrul în Bucovina........ emigrarea în Moldova. Altă cauză de emigrare a Românilor din țara rășluită de nemți era introducerea recrutării de care până atunci fuseseră scutiți [130].

---

[130] Parraut c. Talleyrand, 25 Noemvrie 1805 publicat de Radu Rosetti *l. c.* mai sus p. 238) p. 401 (43).

III

RĂSBOIUL DIN 1806—1812. PACEA DELA BUCUREŞTI, 1812

1. RĂSBOIUL DIN 1806

Inceputul răsboiului. — Se poate părea neînţeles cum de Rusia, care tocmai pe atunci, sfârşitul lui 1806, ajuta în contra lui Napoleon, pe Prusia zdrobită, în bătăliile dela Iena (10 Oct. 1806) şi Auerstädt (14 Oct.) şi atrăgea astfel asupra ei duşmănia împăratului francez, se încurcă într'un războiu cu Turcia, care trebuia să distragă o parte din puterile sale dela lupta contra împăratului francezilor. După cât se vede Ruşii au lucrat într'un chip cam neprecugetat faţă cu Turcii şi sub îmboldirea indignărei pentru făţişa călcare a tratatului din 1802. De aceea ei, când trec cu oştirea în Moldova, declară că nu vin ca neprieteni ai Porţei otomane, ci au ocupat această provincie numai spre a se asigura pe sine şi pe însuşi Impărăţia Mahomedană contra preaputernicei Franţiei, cerând ca condiţie a încheierei păcei, — nu reîntregarea lui Moruzi şi Ipsilanti (care însă se făcuse şi de aceea probabil nu mai stăruia asupra ei), ci liberarea principatelor de prădăciunile Pasvangiilor sau prin puterile Turcilor sau prin ale lor înşile, siguranţa deplină pentru liniştea lor şi organizarea unei miliţii naţionale care să le poată apăra la vreme de nevoie. Mai cereau Ruşii şi libera trecere a corăbiilor lor de comerţ prin canalul Constantinopolei şi în sfârşit reînoirea alianţei cu Anglia, mai erau convinşi Ruşii de absoluta neputinţă în care se aflau Turci de-a susţinea un răsboiu [1]. Turcii

[1] Zinkeisen, VII, p. 409. Comp. Andréossy c. Napoleon, 1 Ian. 1807. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 371. In o notă a lui Budberg c. marele vizir, 26 Fevr. 1807 se jăluesc Ruşii numai pentru călcarea celor două puncte dintâi, *ibidem*, p. 400. Adaogă Radu Rosetti (*l. c.*) p. 228) p. 459 (167).

stârniţi însă de Francezi, declară ei răsboiu Ruşilor, încât astfel de şi Ruşii provocase răsboiul prin ocuparea Moldovei, ei fură nevoiţi să-l ducă mai departe, odată ce Turcii îl declarase.

Turcii răspund încălcărei graniţei moldovene de către Ruşi prin ocuparea militară a Bucureştilor, care se îndeplineşte în ziua de 30 Noemvrie 1806 de către Mustafa Bairactar care intră în capitala Munteniei cu o armată de 12.000 de oameni[2]. Napoleon aprobă mult această intrare a Turcilor în Muntenia mai ales fiindcă tăia comunicarea Ruşilor cu Sârbii şi Muntenegerenii[3]. Ruşii venind însă până aproape de Bucureşti, Turcii le ies înainte şi se dă o luptă la Ferbinţi, unde Turcii sunt bătuţi în 11 Decemvrie, iar boierii din Bucureşti, neştind ce poate să-i aştepte sub ocupaţia rusească, o rup de fugă în toate părţile. In 23 Decemvrie Ruşii intră în capitala Munteniei sub generalul Miloradovici şi două zile după aceea Ipsilanti revine în Bucureşti adus de generalul cap al armatelor ruseşti, Michelson[4]. „Şi era un lucru de mirare a vedea cine-va-şi domn dela Rusia venind cu călăuză oaste rusească", exclamă Zilot Românul[5]. şi într'adevăr până atunci erau deprinşi Românii să-i vadă venind de peste Dunăre, însoţiţi de agi sau capigii Turci. Cel întăi act al lui Ipsilanti, ca domn rusesc, fu de a pune pe toţi boierii să facă jurământ de credinţă împăratului, apoi începe a recruta oştire pământeană, pe care îmbrăcând-o căzăceşte, o dădea în polcurile ruseşti[6].

Anglia, pe care de mai mult timp am văzut'o stând alăturea cu Rusia, o ajută şi acuma din toate puterile ei. Ea cere în 25 Ianuarie 1807 dela Poartă prin ambasadorul ei Arbuthnot înoirea tratatului de alianţă cu dânsa, izgonirea ambasadorului francez din Constantinopole, predarea castelelor Dardanelelor şi a flotei turceşti Angliei şi însfârşit cedarea Moldovei şi a Valahiei Rusiei. Dacă Turcia nu ar încuviinţa asemene cereri, ea se va expune răzbunărei ambelor puteri şi va atrage asupra Impărăţiei Otomane cele mai mari pericole. Aceste pretenţii fiind respinse, Arnuthnot părăseşte Constantinopolea şi se duce la flota engleză care staţiona nu departe de Dardanale, şi care iea o poziţie ameninţătoare ce îngrozia pe Turci cu o bombardarea a capitalei lor. In ziua de 19 Februarie flota engleză ridică ancora şi împinsă de un vânt favorabil intră în Dardanele, aruncă câte-va salve împotriva castelelor întărite ce păzeau intrarea strâmtorei, sfărâmă nişte corăbii turceşti ce căutară

[2] *Cronologia evenimentelor* ap. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei* p. 507.
[3] Af. străine c. Sebastiani, 4 Ian. 1807. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 373.
[4] *Cronologia evenimentelor*, p. 308.
[5] Zilot Românul, p. 84.
[6] Formularul jurământului în *Cronologia evenimentelor*, p. 508.

a i se opune şi apare de odată pe neaşteptate înaintea Constantinopolei îngrozite. Amiralul englez Duckworth trimite un ultimatum Porţei în care reînoeşte cererile făcute şi ameninţă în caz de refuz cu bombardarea oraşului. Turcii speriaţi merg la Sebastiani, i arată că este cu neputinţă ca din pricina lui să se expună capitala la o bombardare şi cer ca el să părăsească oraşul. In acest moment critic ambasadorul francez păstră toată energia şi întregimea minţei ce este de nevoie în asemeni împrejurări; el răspunse că „nu se va îndepărta din postul încredinţat lui de suveranul său decât sub presiunea puterei. Onoarea, siguranţa şi neatârnarea împărăţiei otomane sunt în joc; flota amiralului Duckworth poate de sigur să prefacă în cenuşă o parte din oraş şi să răpească viaţa la un număr de oameni: dar nedispunând el de o armată de uscat, care să sprijine întreprinderile sale, nu va putea pune mâna pe capitală. Intr'adevăr că zidurile sunt lipsite de apărare, dar aveţi fer, muniţiuni, proviant şi braţe: adăogiţi acestora numai cât bărbăţie şi veţi învinge pe duşmanii voştri. Spuneţi vă rog înaltului vostru stăpân că eu aştept cu încredere o hotărîre care să fie vrednică atât de dânsul cât şi de împărăţia pe care o stăpâneşte". Sultanul, îmbărbătat prin acese cuvinte, se hotăreşte la rezistenţă şi încredinţează lui Sebastiani conducerea tuturor lucrărilor de apărare; Francezii ce se aflau în Constntinopole, se pun la dispoziţia ambasadorului şi cu toţii încep a lucra cu cea mai mare energie pentru a trezi entusiasmul religios în poporul din Constantinopole. Bostangii, Ienicerii, Osmanlii, Creştini, Armeni, tineri şi bătrâni, toţi cei ce erau în stare a pune mâna la lucru se grămădeau pe întrecutele, şi ca prin încântare răsăreau lucrările din pământ, aşa că într'o noapte se făcea mai mult decât altă dată în ani întregi. Englezii, care credeau să dobândească dela Turci cererile lor prin frică, văzând poporul din Constantinopole atât de hotărît şi temându-se ca prin întărirea forturilor dela strâmtori să nu le rămână flota prinsă, părăsesc planul lor de-a bombarda capitala şi se grăbesc a eşi din Bosfor, îndreptându-se în cea mai mare pripă către Dardanele, pe care le trecură şi de astă dată, însă nu fără însemnate pierderi.

Văzând Englezii că n'au isbutit la nimica în potriva Constantinopolei, se hotăresc din nou a ataca Egiptul şi iau prin surprindere Alexandria; dar trupele lor, nefiind îndestul de bine sprijinite, ele sunt bătute de două ori de către Mehmet-Ali şi apoi prinse, încât nici această încercare nu ese la nici un rezultat.

Intre aceste Napoleon nu înceta de a stârni pe Turci la războiu în contra duşmanilor săi. In 20 Ianuarie 1807 el scrie lui Sebastiani că „Ruşii n'au în Moldova şi Valahia trupe îndeajuns, pentru a putea trece Dunărea; ei au acolo cel mai mult 35 mii de oameni, şi ar fi foarte slăbiţi, dacă ar fi constrânşi a întreţinea o a doua armată în Crimeea. De aceea trebuie trimisă

flota turcească în Marea-Neagră, unde Ruşii nu sunt în stare să i se opună. Trebue stârnită Persia şi căutat a răscula Georgia. Căutaţi a face pe Poartă ca să dee ordin paşii din Erzerum a pleca cu toate puterile sale spre această provincie. Căutaţi tot-odată a ţinea pe principele Abazilor în bune dispoziţii şi stăruiţi ca şi el să iee parte la luptă în potriva duşmanului comun. Acest principe, paşa din Erzerum, Perşii şi Poarta trebue să atace de odată Georgia, Crimeea şi Basarabia" [7].

Şi într'adevăr că Ruşii cuprinsese Moldova şi Valahia numai prin suprindere. Generalul Michelson trecuse Nistrul când încă războiul nu era declrat şi folsoindu-se de buimăceala în care se afla Poarta cu ocaziunea stăruinţelor protivnice a le puterilor în afacerea domnitorilor Moruzi şi Ipsilanti, cuprinsese unul după altul, Iaşii, Galaţii, Focşani şi Bucureştii, încât Ruşii îşi întinsese stăpânirea pe ambele principate. Turcii, stârniţi de Francezi, pornesc cu puteri destul de însemnate în contra Ruşilor şi aceştia fiind nevoiţi să mai slăbească încă armata lor de ocupaţiune pentru a întări trupele trimise în potriva lui Napoleon, se văd constrânşi a se retrage înaintea Turcilor, părăsesc Bucureştii şi mai că ar fi fost siliţi să treacă înapoi Nistrul, dacă o catastrofă lăuntrică nu ar fi oprit pe loc armatele Impărăţiei Otomane.

Sultanul Selim al III-lea încă de când se suise în scaun (1789) îşi pusese în gând să desfiinţeze corpul Ienicerilor, acea trupă vestită, ce făcuse când-va puterea Otomanilor, dar care cu timpul ajunsese atât de pretenţioasă şi nedesciplinată încât devenise o vecinică cauză de desordine pentru împărăţie. Intreprinderea nu era uşoară şi cu atât mai puţin într'un timp de răsboiu, când statul avea nevoe de dânşii. De acea în loc ca sultanul să-i desfiinţeze, răsturnară ei pe sultan, punând înlocui-i pe Mustafa al IV-le, principe idiot ce nu domni decât un an de zile.

Răsboiul între Turcia şi ambele sale rivale nu puta deci să iee proporţiuni însemnate din cauză că ambele părţi erau împiedicate în operaţiile lor, Anglia şi Rusia din cauza luptei cu Napoleon, Turcia din cauza revoluţiilor lăuntrice. Napoleon într'adevăr era centrul în jurul căruia gravita lumea de atunci; o lume în jurul unui om! De soarta sa era legată soarta tuturor statelor, după interesul său se regulau interesele tuturor ţărilor. Tradiţiile politice ale trecutului se rupsese cu totul, calea urmată atât timp de popoare era părăsită, alianţele şi duşmăniile se alcătuiau şi se desfăceau pe zi ce merge, tocmite şi orânduite după placul arbitrului Europei. Voinţa unui om înlocuise relaţiile acele necesare între popoare care determină purtarea lor unul

[7] Zinkeisen, *l. c.* VII, p. 474.

către altul: interesul individului izgonise interesul colectivităților. Pentru Napoleon toate statele nu erau decât mijloacele, instrumentele prin care el să ajungă la ţelul său suprem, dominarea Europei şi a lumei întregi: el le întrebuinţa pentru scopurile sale; dar ele în sine nu aveau nici un scop; le arunca unul în potriva altuia ca să se sfarăme şi el să se folosească din dărămăturile lor; le trăta astăzi ca prieten şi ca aliat, mâni ca duşman neîmpăcat, jertfindu-le pe toate nesăţioasei sale ambiţii.

Ce putea să preţuiască Impărăţia Otomană în ochii unui asemene om? Şi ea era tot numai un instrument al politicei sale instrument pe care'l întrebuința cât timp putea să-i facă slujbe, pe care'l frângea şi'l arunca departe de el îndată ce nu-i mai putea fi nici de un folos. De aceea nu trebue să ne mirăm dacă vedem politica Franţei schimbându-şi iarăşi cursul faţă cu Poarta, în urma păcei dela Tilsit.

In această pace Npoleon se apropie de Rusia şi câştigă pe această putere în favoarea lui contra Angliei, duşmanei sale celei mai neîmpăcate, ca una ce era cu neputinţă de lovit. Impăratul Alexandru făgădueşte lui Napoleon intervenirea sa pentru mijlocirea unei păci cu Anglia; dar aceasta nu se putea câştiga fără vre-o compensare. Napoleon nu se sfieşte atunci a jertfi pe fosta sa aliată pe care chiar el o aruncase în răsboiu cu Rusia, oferind aceşteia mijlocirea unei păci între Turcia şi dânsa, şi făgăduind că la caz de refuz a Porţei de a încuviinţa cererile Francezilor, ci se vor alia cu Ruşii şi vor împărţi Imperiul Otoman. Rusia era să primească Basarabia, Moldova, Valahia şi Bulgaria până la Balcani, iar Franţa: Albania, Tesalia până la Salonik, Morea şi Candia, pe când Austria trebuia să fie împăcată cu Bosnia şi Serbia, rămânând Turcia în posesiunea Rumeliei cu Constantinopolea. Impăratul Alexandru, nemulţumit cu partea ce i se făcea, consimţi a lăsa lui Napoleon insulele Arhipelagului precum şi Egiptul în schimb pentru Constantinopole, visul de aur al politicei moscovite. Se zice că Napoleon, când auzi această cerere din gura împăratului Alexandru, puse într'o mişcare pe care nu o putu stăpâni, degetul pe o hartă ce o avea înaintea lui, arătând capitala imperiului otoman şi spuse lui Alexandru drept în faţă: „Constantinopolea! Constantinopolea nu voi da-o nici odată, căci acolo este stăpânirea lumei", vorbă lată, dar în totul neexactă, dovadă că nici Imperiul Bizantin nici cel Latin, nici cel al Ruşilor care au stăpânit Constantinopolea nu au pus mâna pe stăpânirea Europei.. Impăratul Alexandru, văzând pe Napoleon atât de hotărât, se mulţămi cu partea ce i se făcea şi se încheie între ambii suverani tratatul acel secret a cărui articol XIII sună astfel: „In cazul când Poarta, în urma schimbărilor ce s'au întâmplat în Constantinopole, n'ar primi mediaţiunea Franţei sau primind-o nu se va dobândi un rezultat mulţumitor până

în trei luni de zile dela începerea negoţiărilor, atunci Franţa va face cauză comună cu Rusia împotriva Porţei otomane, şi ambele înalte puteri contractante se vor înţelege pentru a scoate toate provinciile împărăţiei otomane din Europa, afară de Rumelia şi oraşul Constantinopole, de sub jugul şi asuprirea Turcilor"[8].

De şi Turcii la început se înfuriază cumplit când aud despre această trădare a lui Napoleon, totuş Sebastiani izbândeşte a convinge pe Poartă că mediaţiunea Franţei prevăzută prin pacea dela Tilsit este în interesul Porţei care ar fi în neputinţă de a susţinea răsboiul mai departe, mai ales că Rusia, încheind pacea cu Napoleon, ar putea dispune de toate puterile sale. Astfel se încheie armistiţiul dela Slobozia lângă Giurgiu, în 24 August 1807, în cuprinderea următoare: Dacă pacea între Rusia şi Poartă nu s'ar putea întocmi îndată, atunci armistiţiul să ţină cel puţin până la 21 Martie 1808; atât Ruşii cât şi Turcii să iasă din principate până în termen de 36 de zile şi aceia să se retragă peste Nistru, iar aceştia peste Dunăre; să se înapoiască atât corăbiile cu echipajul lor cât şi prinşii ce s'au făcut în luptele de până acuma. In privinţa principatelor se mai dispune ca până la încheerea păcei, ocârmuirea lor să fie dată unui divan alcătuit din boieri, ceeace nemulţumeşte în totul pe Ipsilanti, care văzându-se astfel scos din domnie, aleargă la Petersburg, pentru a protesta în contra nedreptăţei ce i se făcuse[9].

Impăratul Alexandru, nemulţumit cu condiţia principală a armistiţiului dela Slobozia, deşărtarea principatelor, se arată ca jignit prin celelalte puncte: înapoierea corăbiilor, destituirea indirectă a lui Ipsilanti şi termenul de opt luni a încetărei duşmăniilor, după dânsul cu mult prea lung. El refuză deci a-l ratifica şi urmează înainte a rămâne în principate, cu toate că Turcii le părăsise. Napoleon, văzând scopurile ţarului, care erau de a menţine stăpânirea principatelor până la definitiva încheiere a păcei, când atunci spera să le poată încorpora pentru totdeauna în imperiul său, propune lui Alexandru să i le cedeze, cu condiţie însă ca să iee dela Prusia Silezia pe care s'o anexeze către Saxonia, stat cu totul devotat intereselor franceze. Rusia nu putea cu nici un preţ primi acest schimb, care nimicea pe Prusia şi crea în Germania un stat puternic, pus cu totul sub înrăurirea franceză. De şi Alexandru nu se învoieşte la acest schimb, totuş el refuză de-a eşi din principate, conform dorinţelor lui Napoleon, pretextând că şi acesta stărueşte a rămânea în provinciile ocupate ale Prusiei, pe care nu vroia să le elibereze până la plătirea contribuţiei de răsboiu. Napoleon, care avea

[8] Zinkeisen, *l. c.* VII, p. 517.
[9] Zinkeisen, *l. c.* VII, p. 527.

cel mai mare interes a trăi în pace cu Rusia, pentru a putea întrebuința toate puterile sale contra Angliei, închide ochii asupra acestei încălcări a păcei dela Tilsit, ba chiar ajută Rusiei la dobândirea Finlandei dela Svedeji. In sfârşit aruncând masca, ce până atunci tot o păstrase faţă cu Turcii, declară acestora că toate ostenelele sale pentru a face pe Ruşi să părăsească Moldova şi Valahia au fost zadarnice şi că Poarta va trebui să jertfească acele provincii, dacă vroeşte să încheie pace cu Rusia.

Scarlat Alexandru Calimah, Domnul Moldovei 1806
Din codul lui Calimah ediţia greceescă. Iaşi

Această declarare nimici cu totul înriurirea franceză în Constantinopole şi apropie pe Turci iarăşi de Anglia.

Pe când pericolele exterioare se adunau atât de ameninţătoare pe împărăţia mahomedană, nouă convulziune lăuntrică apropie încă mai tare de prăpastie corpul ei în descompunere.

Dela 1807 înainte. — In 28 Iulie 1807 o răscoală a Ienicerilor pune un sfârşit zilelor lui Mustafa şi ridică în scaunul

sultanilor pe Mahmud al II-lea. Napoleon, văzând că Turcia este cu totul pierdută şi că pe de altă parte influenţa sa în această ţară este nimicită, se hotărăşte la o mare lovitură. Prin o scrisoare către Alexandru el îi spune: „Fiindcă duşmanii noştri vroesc numai de cât să ne silească să fim mari, apoi să le facem pe plac; las pe sama voastră Turcia, Suedia şi tot Orientul; întocmiţi-vă acolo cum vă place; în ceace mă priveşte pe mine, mă însărcinez cu Occidentul"[10]. Pe baza unei asemene declaraţiuni se întâlnesc ambii potentaţi iarăşi în Erfurt (27 Sept.) şi Napoelon asigură deocamdată pe Alexandru pentru dobândirea Moldovei şi a Valahiei prin următorul articol al tratatului secret încheiat între dânşii: „Findcă împăratul Rusici — în urma revoluţiunilor şi a schimbărilor care sguduie Imperiul Otoman şi-l pun în neputinţă de a da garanţii îndestulătoare pentru persoana şi averea locuitorilor Moldovei şi Valahiei, şi nici este speranţă ca asemene să fie date pentru viitor — şi-au întins mărginile împărăţiei sale până la Dunăre şi au unit cu ea Moldova şi Valahia, şi nu poate recunoaşte integritatea Imperiului Otoman decât cu această condiţie, apoi *împăratul Napoleon încuviinţează această întrunire şi întinderea graniţelor imperiului rusesc până la Dunăre.* In cazul când Poarta ar refuza să cedeze ambele provincii, şi războiul ar trebui să fie reînceput, împăratul Napoleon nu va lua parte la el, ci se va mărgini a interpune stăruinţele sale pe lângă Poartă. Dacă însă Austria sau orice altă putere ar face cauză comună cu imperiul otoman în acest răsboiu, atunci împăratul Napoleon va păşi îndată în ajutorul Rusiei şi tot deasemene se îndatoreşte împăratul Rusiei a declara răsboiu Austriei în caz când această putere ar ataca pe Francezi[11].

Cea dintăi urmare a întâlnirei dela Erfurt fu împăcarea Turciei cu Anglia prin tratatul Dardanelelor (5 Ianuarie 1809),

---

[10] Zinkeisen, *l. c.* VII, p. 581.

[11] Zinkeisen, *l. c.*, VII, p. 584. Comp. Dimitri de Boukharov, *La Rusie et la Turquie*, Paris 1887, p. 66. Inainte de păcile dela Tilsit şi Erfurt prin care Napoleon consimte a lăsa pe Ruşi să cuprindă ţările române, diplomţia franceză se ocupase cu ideia de a le ceda Austriei în schimb pentru Tirol şi în scopul de a înduşmăni, tocmai prin stăpânirea lor, pe Austria cu Rusia. Vezi o scrisoare a lui Talleyrand c. împăratul Napoleon din 17 Oct. 1805 în *Revue historique*, XXXIX, 1889, p. 66. Proiectul de tratat pe care Talleyrand îl supune împăratului cuprindea în art. 9 următoarea dispoziţie: „Sa Majesté l'empereur d'Allemagne et d'Autriche fasse o cuper par ses troupes el possède en toute souveraineté, lui ses héritiers et successeur à perpetuité la Valachie, la Moldavie la Bessarabie et la parties de la Bulgarie au nord d'une ligne tirée de la confluence de la Sereth et du Danube, à Mangalia sur la Mer Noire". Comp. A. Thiers, *Histoire du consulat et de l'empire*, Bruxelles, 1846, II, p. 336 şi G. Mărzescu, *Tocsinul popoarelor, tripla alianţă în faţa alianţei franco-ruse*, Iaşi 1891 în care se găseşte un bun rezumat al desbaterilor de la Tilsit şi Erfurt.

care restabileşte raporturile între aceste două ţări în starea în care se aflau înainte de răsboiu.

Ştirea despre încheerea acestei păci nemulţumi pe Ruşi în gradul cel mai mare. In 6 Martie 1809 principele Prosorovsky înştiinţează pe Poartă că armistiţiul au expirat şi că răsboiul va reîncepe numai decât, dacă rezidentul englez nu va fi izgonit din Constantinopole şi aducătorul notei ruseşti nu se va întoarce în 48 de ore, cu un răspuns mulţumitor.

Poarta refuză cererile Rusiei şi războiul reîncepe. Cea dintăi măsură luată de Turci fu oprirea comerţului rusesc, prin care se dădea Rusiei o lovitără îndestul de gravă, căci Rusia exporta din Odesa şi Crimeea mult mai mult de cum importa, iar dintre articolele importate avea absolută nevoe de unt-delemn şi de pucioasă.

Campania anului 1809 se petrecu în lupte neînsemnate, şi Ruşii izbutiră să iee numai câteva cetăţi, între altele Ismailul, după care se retraseră pentru a petrece iarna în principate, iară Turcii la Adrianopole. In cursul anului 1810, Ruşii mai iau alte cetăţi, precum Turtucai, Basardjik şi Silistra. Anglia, care luase în locul Franţei rolul de mijlocitoare a păcei, se lovea necontenit de o greutate ce părea neînlăturabilă, anume cererile Rusiei de a i se ceda principatele, bazate mai ales pe împrejurarea că aceste fiind locuite de o poporaţie de religiune greacă răsăriteană, stăpânirea lor s'ar cuveni după drept mult mai curând Rusiei decât Turciei, pe când Poarta refuza din toate puterile îndeplinirea acestei condiţiuni. Rusia pentru a arăta cât de serioase erau pretenţiile sale asupra principatelor le declară printr'un ucaz de incorporate în imperiul rusesc; cu cât însă Ruşii se arătau mai doritori de-a pune mâna pe ţările române, cu atâta Turcii se îndărătniceau mai tare a nu le înstrăina de sub stăpânirea lor, încât războiul urmează înainte, condus însă tot atât de moale din ambele părţi, şi în cursul anului 1811.

Tocmai anul 1812 era menit de soartă a vedea sfârşitul acestui răsboiu, ce se trăgăna acuma de mai bine de cinci ani de zile, şi precum Franţa determină pornirea lui, aşa tot ea de şi într'un mod indirect, puse un capăt sângeroaselor sale scene. Anume pretenia lui Napoleon cu Rusia nu ţinu mult. Refuzând aceasta de a se pleca la sistemul continental contra Angliei, Napoleon se strică cu ea şi porneşte în potriva ei o armată de mai bine de 500 de mii de oameni. In asemene împrejurări înţelegem prea bine cât de mare era interesul Rusiei de-a încheia pace cu Turcia şi încă o pace cu folos; ceeace nu se înţelege tot atât de uşor, este cum de Turcia, care putea să se folosească atât de minunat de noua duşmănie izbucnită între Franţa şi Rusia, se înduplecă la o pace prin care-şi răşluia iarăşi o bucată din împărăţia sa, când numai cât puţină trăgănare ar fi putut-o

pune în stare de a cere ea ceva de la Ruşi pentru încetarea duşmăniilor.

Mersul negociărilor şi mai ales relaţiile în care se aflau Turcii cu Franţa vor explica în parte această ghicitoare. Trădarea o va complecta-o.

Negocierele ultime. — Turcii prevedeau încă din anul 1810 o ruptură între Franţa şi Rusia, şi iată pentru ce, cu toate pierderile lor, ei refuzau cu hotărîre încheierea păcei cu preţul cesiunei principatelor române [12]. Relaţiile cu Franţa devenind pe fiece zi mai încordate, Ruşii sunt siliţi să retragă patru diviziuni de armată din ţările române, spre a le îndrepta către Polonia. Ministrul afacerilor străine din Franţa în instrucţiile pe care le dă lui de Latour Maubourg ambasadorul său din Constantinopole, îi spune între altele : „această mişcare neaşteptată este pricinuită prin răceala intervenită între cele două curţi a Franţei şi Rusiei. Ruşii temându-se de armele franceze şi spre a se pune în siguranţă despre ele, părăsesc războiul cu Turcia" [13].

Ambasadorul francez se încerca să dovedească Turcilor, că „Poarta refuzând în timp de cinci ani de-a rândul de a ceda un singur palmac de teritoriu, cu toate că pe atunci Rusia liberă din toate părţile şi ne fiind ameninţată de nicăieri, avea pe pământul turcesc o armată de 80.000 de oameni, acărei înainte mergători ajunsese până în centrul Rumeliei, câtă neconsecvenţă nu ar fi de a ceda nişte cetăţi care alcătuesc siguranţa Impărăţiei Otomane (Hotinul, Benderul, Ismailul) astăzi când Rusia în ajunul dea rupe cu Franţa, şi au adunat toate puterile sale în Polonia, a deşertat Rumelia şi nu mai are pe teritoriul otoman decât o slabă armată de 20.000 de oameni, care nici nu mai poate spori? Am văzut, adaogă ambasadorul Franţei, în o convorbire pe care am avut-o cu miniştrii turci, că asemene împrejurări nu sunt trecute de ei cu vederea, dar sunt prea fricoşi pentru a se lua după ele" [14].

Ruşii care la începutl răsboiului pretindeau cesiunea ambelor provincii române, spre încetarea duşmăniilor, intimidaţi prin purtarea ameninţătoare a Franţei, nu mai cereau decât Basarabia şi Moldova până la Siret, neatârnarea Valahiei şi a Serbiei şi în Asia un teritoriu ce se întindea până la râul Fazului; pe lângă aceasta plata unei despăgubiri de 20.000.000 de lei. Ambasadorul francez face cunoscut curţei sale aceste condiţiuni cerute de Ruşi, adăogând că „marele sultan a respins

---

[12] Latour Maubourg c. Champagny, 2 Dec. 1810, Hurm. *Doc. Supl.*, II, p. 579.

[13] Ministrul af. străine c. Latour Maubourg, 12 Aprilie, 1811, *ibidem*, p. 585.

[14] Latour Maubourg c. Min. af. străine, 5 Noemvr. 1811, *ibidem*, p. 598.

asemene cereri, însă nu a refuzat de a intra în tratări. Condiţiile la care ar părea că consimte ar fi plata unei sume de bani şi cesiunea Moldovei până la Prut" [15].

Tot la această condiţiune erau să ajungă numeroasele negocieri ce interveniră în urmă, şi chiar depe atunci se putea vedea foarte limpede că ceeace impingea pe Turci a ceda, era lipsa de încredere în politica lui Napoleon. Şi într'adevăr ce garanţie aveau ei, că împăratul după ce i-ar fi împinşi iarăşi la luptă, nu i-ar fi părăsit din nou precum o făcuse? Bieţii Turci închipuindu-şi că toată lumea trebuia să le semene, şi că în toate ţările banul ar covârşi toate celelalte interese, vroesc să însărcineze pe ambasadorul Danemarciei, de Hübsch, a corumpe pe generalul Kutuzoff, însărcinat de Ruşi a negocia pacea. Ambasadorul danez, ne crezând însă că poate lua asupra'şi o atare însărcinare, se scuzază pe lângă chihaia, netăinuindu-i că ar privi-o ca ne putând izbuti [16].

Pe când aceste negocieri se trăgănau între ambele curţi, operaţiile ostăşeşti erau departe de a făcea să se plece cumpăna izbânzei într'o parte sau în alta. Trupele otomane şi cu deosebire nedisciplinatul cor al Ienicerilor cerea cu mari strigăte încheerea păcei. De altă parte puterile ruseşti se redusese aşa de simţitor încât consulul francez din Bucureşti, Ledoulx scria în 20 Iunie 1811 : „starea armatei ruseşti devine critică, neliniştile ce ea încearcă să ascundă sporesc pe fie ce zi, şi dacă curtea rusească nu trimite ajutor, cu toată lenevirea Ienicerilor, nu ştiu ce va face generalul Kutuzoff" [17]. Situaţia Ruşilor părea mai cu seamă desnădăjduită după o atingere îndestul de vie întâmplată la Rusciuc, şi în care Ruşii bătuţi sunt siliţi să treacă înapoi Dunărea, să ardă cetăţuia Giurgiului, părăsind-o şi să se retragă mai în lăuntrul Munteniei" [18].

In 18 Septembrie 1811 Ledoulx scrie din nou ambasadorului francez din Viena: „Nu este nici un suflet în Bucureşti care să nu privească aceste ţări ca părăsite acuma de Ruşi. Gândesc apoi că marele vizir, numai să fie timpul priincios încă 15 zile, va izbuti a le recuceri. Trupele turceşti sunt foarte cu inimă, încrederea lor în ştiinţa şi curajul marelui vizir este fără margini. Ruşii sunt într'o descurajare deplină şi din cele două diviziuni ce aştepatu, numai una singură, a noua, a sosit, şi încă în cea mai tristă stare. Vuetele de răsboiu cu Franţa, care nu ştiu pentru ce se întăresc necontenit, măresc încă sovăirile

[15] Latour Maubourg c. af. stră'ne, 8 şi 11 Noemv. 1811, *ibidem*, p. 600-601
[16] Latour Maubourg c. ai. străine, 19 Noemv. 1811, *ibidem*, p. 602.
[17] Buletin asupra mişcărilor truplor turceşti şi ruseşti în jurul Rusciucului, 20 Noemvrie (?) 1811, *ibidem*, p. 603.
[18] Buletin din 9 Iulie 1811, *ibidem*, p. 615.

Ruşilor, şi peste toate aceste o epidemie îngrozitoare au luat naştere în oştirile lor"[19].

In curând însă noi nenorociri trebuiau să se abată peste armata rusească. Chiar în ziua când Ledoulx descria în nişte colori atât de negre starea ei în Muntenia, o luptă sângeroasă se dădea lângă Giurgiu în contra puterilor turceşti care trecuse Dunărea. In această luptă, Ruşii sunt cu totul bătuţi, pierd mai bine de 2000 de oameni, din care 1000 de răniţi. Aceştia aduşi la Bucureşti, umplu până într'atâta orasul că nu se mai ştia unde să-i aşeze [20]. Câte-va zile după aceia Ruşii mai încearcă o a doua pierdere la Slobozia, în care răniţii ating cifra de 800. In 10 Octomvrie Ledoulx scrie: „Nu este decât un strigăt în lagărul rusesc: pacea cu Turcii. Aceşti din potrivă foarte porniţi au respins cererea unui armistiţiu şi vroiesc cu toţii să urmeze răsboiul ofensiv" [21]. Astfel de izbânzi trebuiau numai decât să ridice moralul Ienicerilor care nu mai cereau acuma încheierea păcei.

Aceste pierderi repeţite, unite cu ameninţarea tot mai iminentă a năvălirei franceze, împinge acuma pe Ruşi a stărui pentru pace, şi cabinetul de Petersburg trimite în luna lui Octomvrie un ordin generalului Kutuzoff de a o încheie cu ori şi ce preţ.

In timpul ce acest ordin făcea drumul între Petersburg şi Muntenia, generalul rus ncearcă o lovitură desnădăjduită, punând în joc întreaga poziţie a Ruşilor în această ţară. El atacă pe neaşteptate armata marelui vizir la Slobozia, acolo chiar unde Ruşii fusese bătuţi mai înainte. Iată cum acest fapt de arme, care hotărî soarta răsboiului, este povestit de raportul lui Ledoulx: „Generalul Kutuzoff, pierzând oameni pe fie ce zi şi văzându-se în situaţia cea mai întristătoare, au încercat o întreprindere îndrăzneaţă care putea să fie fatală întregei sale oştiri, dar care au izbutit de minune. In zilele de 11 şi 12 a le acestei luni el a trimis câte-va trupe cu artilerie către Nicopoli în scopul de a face să creadă pe marele vizir că vroia să treacă Dunărea pe la acest punct. Turcii au dat în capcană, şi marele vizir despărţi fără cugetare o parte din trupele sale pe care le avea pe râpa dreaptă spre a se opune acestui atac prefăcut. In noaptea de 16 generalul Kutuzoff, care pregătise după cât se vede toate de mai înainte, au aruncat un pod de dubase peste Dunăre la două mile de jos de Slobozia şi au pus pe generalul Marcoff cu 8000 de oameni şi câte-va tunuri să treacă fluviul. Acest general cade pe neaşteptate asupra lagărului turcesc,

---

[19] Ledoulx c. Otto amb. francez din Viena, 18 Sept. 1811 *ibidem*, p. 626.

[20] Buletinul bătăliei întâmplate lângă Giurgiu în 18 Sept. 1811, *ibidem*, p. 6—3.

[21] Ledoulx c. Otto 10 Oct. 1811 *Ibidem*, p. 633.

atacă bateriile care corespundeau cu insula dela Slobozia, şi Turcii speriaţi crezând că poate întreaga armată rusească îi înconjurase, nu fac decât o slabă împotrivire, şi o rup de fugă, parte din ei scăpând în Rusciuc, parte în Târnova. Generalul Marcoff punând mâna pe toate baterille cele aşezate de vizir în insula Slobozia, îndreaptă îndată asupra acestuia un foc cumplit care vesteşte lui Kutuzoff izbânda repurtată precum şi marelui vizir cumplita nenorocire"[22]. De şi consulul francez nu poate crede la început un astfel de triumf, urma nu făcu decât a întări acest strălucit câştig repurtat prin fericita lovitură a generalului rus. Marele vizir nu putuse „scăpa din marea sa înfrângere din 18 Octomvrie nici un singur cort, nici un singur tun"[23].

Sultanul mişcat prin cumplita veste, primeşte atunci propunerea la care Ruşii redusese pretenţiile lor, cesiunea Moldovei până la cursul Siretului, dar Ruşii la rândul lor nu se mai mulţămeau acuma cu atare condiţii.

Cu toate aceste ambele părţi erau tot atât de plecate a sfârşi, Ruşii din teamă de Franţa, Turcia din pricina înfrângerei suferite, care nimicise toate câştigurile repurtate de dânsa mai înainte.

Nu trebue să ne mirăm dacă pregătrile Franţei în potriva Rusiei nu aveau asupra Turcilor un efect mai însemnat şi nu-i împingea a urmări cu ori-ce preţ împotrivirea. Mai intăi precum am spus-o Turcia nu mai avea nici o încredere în politica lui Napoleon, pe care o vedea schimbându-se pe fiecare an, aşa că duşmani şi prieteni ameninţau să nu se mai recunoască. Apoi ceeace poate părea încă şi mai afară din cale, agenţii Franţei ei înşii nu ştiau nimica hotărâtor asupra scopurilor împăratului. Am văzut mai sus cum Ledoulx scriea către ambasadorul francez din Viena că *nu ştie din ce pricină* vuetele despre răsboiul cu Rusia ar spori pe zi ce merge, ca şi când el ar fi fost o persoană străină de puterea ce era să-l declare. In 7 Noemvrie 1811, găsim pe acelaş consul scriind tot ambasadorului din Viena: „Vuetele de răsboiu între Franţa şi Rusia urmează înainte a preocupa aici pe toată lumea. *Nu ştiu domnule ambasador*, ce poate provoca o asemene părere, Este însă constant că ea este obştească în Moldova şi Valahia"[24].

Până în acest moment tratările fusese conduse într'un chip mai mult întâmplător. Dela Noemvrie 1811 înainte ele iau un curs regulat, în nişte conferinţi care se deschid, întăi la Giurgiu pentru a urma dela 15 Decemvrie înainte şedinţele

[22] Ledoulx c. Otto, 19 Oct. 1811, *ibidem*, p. 635.
[23] Latour Maubourg c. Otto, 25 Ianuarie 1812, *ibidem*, p. 662.
[24] Ledoulx c. Otto, 7 Noemvrie 1811, *ibidem*, p. 641.

lor la Bucureşti. Plinîmputernicitul otoman Galib Effendi întreabă pe Ledoulx, dacă se va vedea în curând un răsboiu care să restatornicească Polonia şi care să pună odată pe Turci la adăpost de uneltirile ruseşti? Consulul francez care era cu totul lipsit de ştiri în această privire, răspunde Turcului într'un chip îngăimat, „că nu ar fi dat nimărui a pătrunde adâncile şi sublimele combinaţii ale împăratului, dar că toţi supuşii pe cât şi toţi prietenii Franţei trebuiau să se lase cu deplină încredere în paza geniului şi a protecţiei sale [25]. Un atare răspuns care nu zicea nimica, putea întări vuetele împrăştiate cu deadinsul de Ruşii despre o apropiată înţelegere a Franţei cu dânşii [26]. Prin astfel de ştiri, Ruşii vroiau să constrângă pe Turci, luându-le cel de pe urmă mijloc de împotrivire, pe care pe de altă parte am văzut că Turcii nu se prea întemeiau.

Poarta era însă prelucrată în toate modurile de duşmanii lui Napoleon pentru a o împinge a nu crede în atacul Francezilor contra Rusiei. Circulau mai ales multe brosuri tipărite în Anglia acestei chestii care broşuri erau răspândite în toate părţile de Ipsilanti şi de Moruzi. „Iată, exclamă Ledoulx, mijloacele întrebuinţate spre a speria pe Turci şi a-i face să primiască pacea" [27]. Dar pe lângă aceasta, Turcia era în neputinţă absolută de a urma înainte răboiul. „Destrăbălarea stărei militare a Porţei au ajuns culmea,scrie ambasadorul francez din Constantinopole către ministrul afacerilor străine, şi trebuie pentru a putea susţinea răsboiul, ca toate elementele să fie create de iznoavă, şi puse în orânduială în mai puţin de două luni, într'o ţară unde nimic nu se face repede" [28]. Ambasadorul se temea că dacă sultanul ar menţinea răsboiul contra voinţei unanime a poporului, să nu fie răsturnat. Cu toate aceste el era poate singurul din împărăţia lui, care refuza a subsemna în nişte împrejurări atât de favorabile o pace ruşinoasă. Dar cum să hotărască el pe miniştrii, armata, pe încunjurimea lui a urma înainte o împotrivire, care într'adevăr şi era desnădăjduită? Sultanul cerea dela ambasadorul Franţei „o declaraţie oficială şi publică a neînţelegerei care despărţia pe Franţa de Ruia şi despre scopul împăratului de a ajunge la o rumpere. Minoritatea, care susţinea în divan părerea sultanului, vroia să se slujiască de această declaraţie ca de o armă puternică pentru a reduce la tăcere sau chiar spre a convinge pe partida protivnică. Dar de şi simţiam adaogă ambasadorul, cât de priincioasă ar fi o atare declaraţie pentru izbutirea intereselor Maiestăţei Sale în Constan-

[25] Ledoulx c. Otto, 25 Ianuarie 1812, *ibidem*, p. 664.
[26] Latour Maubourg c. Otto, 10 Fevr. 1812, *ibidem*, p. 667.
[27] Ledoulx c. Marct, 14 Fevr. 1812, Hurm. *Doc.* XVI, p. 937.
[28] Latour Maubourg c. af. străine. 27 Ian. 1812, *ibidem*, p. 713.

tinopole, nu am crezut că pot călca peste ordinile pe care Excelenţa voastră mi le-a dat în această privire, gândindu-mă pe de altă parte că interesul pe care Franţa poate să-l aibă de a prelungi lupta din Rumelia nu este decât secundar şi trebue să fie subordonat intereselor mult mai însemnate care pot să facă pe împăratul să mai întârzie momentul când va trage pe Rusia la răspundere" [29].

Ultimatul trimis de Napoleon lui Alexandru poartă data de 24 Aprilie 1812; Napoleon pleacă la armată în 9 Mai şi ajunge la Dresda în 17 a aceleiaşi luni; în 12 Iunie împăratul Alexandru refuză a primi o nouă ambasadă a lui Napoleon, şi acesta trece Niemenul în Rusia în 24 Iunie. Tractatul de Bucureşti se subsemnă însă din ziua de 26 Mai, adică în momentul chiar când Napoleon trimitea mai mult de formă ultima lui solie către ţarul rusesc, *în cât în momentul subscrierei tratatului, răsboiul între Franţa şi Rusia era ca şi declarat.*

Suntem deci în drept să ne întrebăm dacă şi această pace nu fu cel puţin în parte, datorită trădărei, care întovărăşia de obiceiu toate actele politice ale împărăţiei otmane? Mai multe împrejurări concurg a stabili într'un chip neîndoelnic ca plinîmputerniciţii turci nu lipsiră nici cu acest prilej a jertfi pentru câteva pungi interesele statului lor. Aşa mai întâi generalul de Langeron, Francez în slujba Rusiei, declară în memoriile sale că „această pace este pentru el o gâcitoare" [30]. Apoi Galib Effendi întrebat puţine zile după semnarea tratatului de către consulul francez Ledoulx asupra pricinei care adusese pe Turci a-l încheia, îi răspunde îngăimând „că era timpul ca răsboiul să ia un sfârşit; că făgăduinţele domnului de Latour Maubourg nu s'ar fi împlinit din nefericire la timp; că el nu cedase Ruşilor decât prea puţin; că provinciile ar trebui să fie deşartate de Turci tocmai după trei luni şi că până atunci providenţa ar putea încă aduce fericite evenimente" [31], cuvinte care lasă a pătrunde din toate părţile trădarea prin gura plinîmputernicitului otoman.

Disgraţia vizirului şi pedepsirea celor doi negociatori, din care Galib Effendi este surgunit, iar lui Dimitrie Moruzi i se taie capul, adoauge încă la stabilirea trădărei lor. După un istoric român, postelnicul Manolache Drăghici, contimporan evenimentelor, ea ar fi stat mai ales în aceea, că dragomanul Panaiotachi Moruzi fratele împuternicitului otoman din Bucureşti, ar fi primit o depeşă de la Napoleon care îi vestea ruptura cu Rusia pe care scrisoare tâlmaciul în loc de a o remite Porţei, o trimise fratelui, său, pentru ca acesta să grăbească negocierile

---

[29] Latour Maubourg c. af. străine, 27 Ian. 1812, *ibidem*, p. 174
[30] Memoriile generalului de Langeron, *ibidem*, III, p. 205.
[31] Ledoulx c. Otto, Iunie 1812, *ibidem*, II, p. 619.

şi să aducă încheierea păcei. Inţelege ori cine că nu fără un interes bănesc ambii greci trădară pe stăpânii lor. De aceea şi tot greul mâniei sultanului căzu asupra Moruzeştilor, cărora amândurora li se tăie capul. Panaiotachi fu învinuit că „având cunoştinţă de toate trebile politice a le guvernului său şi unindu-se cu fratele său pentru a le descoperi duşmanilor statului, trădătorul plătise crima cu capul său" [32]. De şi tratatul fusese semnat la Bucureşti în 26 Mai, în 2 Iunie, 8 zile după aceia nu se ştia încă nimic la Constantinopole. Comitele Andréossi care aduce această împrejurare, adauge „că toate aceste îi dovedesc că împuterniciţii turci au jucat un joc foarte fin spre a câştiga timp, sau că au trecut peste puterile lor" [33]. Noi credem cu toate aceste că negociatorii turci întârziară trimiterea documentului, nu în interesul Rusiei, care din potrivă se grăbia a sfârşi cât se poate mai curând şi a obţine ratificarea lui, dar pentru a da sultanului timpul tocmai spre a reveni asupra hotărârei lui şi a refuza recunoaşterea tratatului, fiind mai bine informat asupra planurilor lui Napoleon. Plinîmputerniciţii după ce 'şi umpluse pungile, vroiau acuma să'şi pună capetele în siguranţă, şi după ce înşălase pe Turci, se gândiau acuma cum să înşele şi pe acei ce-i plătise. Ei nu scăpară însă de pedeapsa pe care o meritau, şi ordinul de descăpăţinare pentru Dumitrache Moruzi suna: „Mergeţi de tăieţi capul aceste trădător care s'a vândut Rusiei". Raportul lui Andreosii adauge „că s'ar fi găsit între lucrurile lui Moruzi un inel de 12.000 de lei care îi fusese dat de Ruşi şi titlurile de proprietate ale unei moşii în partea din Moldova cedată Rusiei" [34].

Pacea dela Bucureşti cuprindea condiţiile următoare: Prutul dela intrarea lui în Moldova, până la revărsarea lui în Dunărea va alcătui de acuma înainte graniţa ambelor împărăţii. Locuitorii principatelor vor fi apăraţi de tribut pe doi ani precum şi de dări pe tot timpul cât ţinuse răsboiul şi vor obţinea şi celelalte foloase care se stipulau de obiceu între Ruşi şi Turci. Sârbii obţin şi ei o amnistie deplină şi neatârnarea lor administrativă.

---

[32] Andréossy c. guvernorul insulilor ilirice, 2 Decemv. 1812, *ibidem*, II 700. Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*, Iaşi, 1857, II, p. 78.

[33] Andréossy c. acelaş, 25 Mai 1812, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 714.

[34] Andréossy c. ducele de Bassano, 23 Dec. 1812, *ibidem*, p. 738. Acelaş lucru este arătat de alte două rapoarte, unul din Dec. 1812 în N. Iorga (*l. c.* mai sus (131 nota 8) p. 635 (17) în altul al lui von Wertheramb C. prusian c. rege, 2 Dec. 1812, care caută a desvinovăţi pe Moruzeşti. N. Iorga, *Acte şi Frg.* II, p. 490.

2. SUFERINŢELE ROMÂNILOR ŞI PIERDEREA BASARABIEI

Prădăciuni şi stoarceri. — Acest răsboiu fusese întreprins de Ruşi pentru a scăpa ţările române de jugul şi asupririle Turcilor. S'ar putea deci aştepta cine-va la o schimbare de regim în timpul cât ţinu ocupaţia rusească (1806—1812), cu atâta mai mult că Ruşii voind să le încorporeze desăvârşit în împărăţia lor, era firesc lucru de a le înfăţişa în perspectivă o alt fel de ocârmuire de cât aceea pe care o suferise sub stăpânirea turcească. Aceasta ar fi trebuit să fie şi aşa gând urmărea guvernul central; vom vedea cum a fost în realitate lucrurile.

De îndată ce Ipsilanti părăsi Muntenia fugind în Rusia, Turcii care întovărăşiau pe înlocuitorul lui, Alexandru Suţu, spre a-i asigura dobândirea domniei, umplură de îndată oraşul Bucureşti. Dar Suţu fu revocat chiar înainte de a fi luat posesunea scaunului său atunci când Turcii speriaţi restituise pe domnii depuşi, şi Ipsilanti revine curând după acea din Rusia, adus de armatele ruseşti, care pătrunsese în ţările române. In 12 Decemvrie 1806 generalul Miloradovici intră în Bucureşti fiind urmat în curând de principe care soseşte trei zile după aceea. Alexandru Moruzi domnul Moldovei, părăsind scaunul fuge în Turcia la apropierea Ruşilor, spre a îndepărta astfel prepusurile ce pluteau pe capul său, şi Ruşii încredinţează lui Ipsilanti şi ocârmuirea Moldovei. Locuitorii Bucureştilor, speriaţi încă dela venirea Turcilor, se umplu de o frică şi mai mare când văzură că şi Ruşii se apropie, şi că oraşul era ameninţat de grozăviile unei lupte. Poporul se grăbi a transporta ceeace avea mai de preţ prin biserici, spre a apăra averile sale de prădăciunea pravoslavnicilor Ruşi cu protecţia dumnezeirei. Bisericile erau pline cu „mii de lăzi şi sipete în teancuri, calabalâcul orăşenilor"[35].

Totuşi după ce Miloradovici puse stăpânire pe Bucureşti aproape fără luptă, boierii se întoarseră în capitală şi luau parte cu mare plăcere la balurile şi petrecerile pe care Ruşii le dădeau, spre a uita de necazurile răsboiului. In curând însă râsul şi veselia, de a fi scăpat de Turci era să se schimbe în amare lacrimi[36]. Turcii înainte de a părăsi Muntenia o dăduseră în pradă şi jaf; orăşenii din Buzău sunt nevoiţi să părăsească aşezarea lor, de răul cruzimelor comise, şi să se strămute mai în munţi, la Nişcov[37].

---

[35] Dionisie Eclesiarcul în Papiu, *Tesaur de monumente*, II, p. 208.

[36] Memoriile generalului de Langeron, Hurm. *Doc. Supl.* III, p. 117.

[37] Vezi o anafora din 1812, prin care se învoieşte locuitorilor reînturnarea în Buzău, publicată de B. Iorgulescu, în *Arhiva societăţei ştiinţifice şi literare din Iaşi*, I, p. 633. Comp. şi un document din 1807 în *Uricarul*. p. 338.

Ipsilanti fu de îndată însărcinat de Ruşi a întocmi o oştire de oameni de ţară care trebuia să fie îmbrăcată în o uniformă verde şi se poarte, nu se prea ştie pentru ce, numele de dragoni macedonieni. „Intr'această oştire erau fel de fel de limbi: Arnăuţi, Greci, Sârbi, Români de ţară, Nemţi, Ungur, adunătură de felurimi de oameni blăstămaţi, curată ceată de tâlhari, care pe unde ajungeau gemea pământul" [38]. Soldaţii se înrolau numai în scopul de a pune mâna pe leafă, rupându-o de fugă de îndată ce zăreau duşmanul. Ruşii îi băteau cumplit, împlinind numărul de lovituri regulamentare chiar când aceşti nenorociţi încetase de mai trăi.

Generalul suprem Michelson şi ajutorul său Miloradovici cer lui Ipsilanti ca mulţumită a ostenelelor lor 80 de pungi de bani. Domnul care nu putea încasa nici o contribuţie din o ţară dată în prada atât a Ruşilor cât şi a Turcilor, refuză a răspunde celor dintâi darul cerut. Generalii ruşi îl ameninţă atunci de al da Turcilor, ceeace pune pe Ipsilanti în o aşa spaimă, încât o ia la fugă înapoi în Rusia. La Petersburg el se plânge contra purtărei generalilor ruşi, şi Michelson rechemat şi disgraţiat de împăratul se sinucide. Ipsilanti ne vroind însă a se mai reîntoarce în ţarile române, Ruşii întocmesc în ele o nouă ocârmuire sub doi dregători ruşi, unul prezident reşezând la Iaşi, altul vice-prezident care staţiona în Bucureşti. Divanurile ţărilor sunt păstrate sub numele de comitete şi puse sub ordinile celor doi ocârmuitori. „In faptă însă vistierii cei mari şi cu prezidenţii precum le croia aşa urmau, căci vistierii având în mâna lor banii ce se strângeau din ţară, trebuiau negreşit şi prezidenţii şi ceilalţi toţi să se unească cu dânşii şi să-i aibă în ochii lor mai tari, mai mari şi mai cinstiţi decât ceilalţi boieri şi divanişti, fiind că nu puţin se împărtăşiau şi ei din visterie" [39].

Inainte ca urmaşul lui Michelson, Prozorovski să'şi iea comanda în stăpânire, Turcii trec Dunărea şi se îndreaptă către capitală, ceeace provoacă o emigrare în masă a poporaţiei. „Boierii, mitropolitul cu episcopii, egumenii, arhimadriţii, neguţitorii şi cei cu putere au intrat în ţara Ungurească, de-au umplut toate oraşele, şi să fi văzut cineva spaimă şi fugă, că nu era drumul numai plin de care, ci erau câte trei, patru şiraguri alăturea; iar la locuri strâmtorate şi la poduri dau năvală care să apuce înainte şi să încurcau carele, căruţele, butcile de nu puteau să treacă. Aşa de mare era frica, ca şi când i-ar fi gonit cine-va; însă Turcii stăteau pe loc" [40].

---

[38] Zilot Românul, p. 85.

[39] Zilot, p. 86. Comp. Mériage c. Champagny, 18 Fevr. 1809, Hurm *Doc. Supl.* II, p. 542.

[40] Dionisie Eclesiarcul, p. 218.

Aceste nu erau decât relele nedespărţite de starea de răsboiu în care ţara se afla; mai trecuse Românii şi altă dată prin ele. Stăpânirea rusească care se îndruma la ei cu asemene începuturi trebuia să le păstreze însă şi alte suferinţi. Aceste fură pricinuite ca şi în răsboiul din 1774 de nevoile armate, dar într'o proporţie cu mult mai însemnată, căci trupele ruseşti, în loc de-a trece numai prin ţările române spre a merge în Turcia, stătură în ele răstimpul nesfârşit de şease ani, în decursul căruia poporul românesc nu văzu limpesindu-se nici un moment negrul său orizont.

O nesfâşită mulţime de braţe erau întrebuinţate la întărirea puntelor ameninţate sau însemnate. Astfel generalul Zass, după ce alungă pe Turci din Craiova, pune să se sape un şant în jurul oraşului, ordonând prefecţilor ţinutului de a trimite o sumă de salahori. Fiind iarnă, aceşti nenorociţi lucrau ziua sub loviturile biciului rusesc şi petreceau noaptea închişi prin biserici sau ocoale spre a nu fugi. Udaţi până la oase, lipsiţi de foc şi de hrană, ei periau cu miile [41]. Din numărul de 2000 de lucrători întrebuinţaţi la cetatea Hotinului, 400 periră în câteva zile [42].

Transporturile trebuitoare armatei erau o adevătată calamitate pe capul ţărilor române. In 1811 preşedintele guvernului provizor cere divanului Moldovei 15.000 de care şi în April 1812 Kurtuzoff pretinde dela Muntenia să-i dea 20.000, fie-care înjugat cu 4 boi şi condus de 2 ţărani. „Cu toate observările pe cari boierii crezură de cuviinţă a le face, şi prin care se punea în vedere ruina totală a provinciilor, generalul stărui în cererea lui [43], şi tot pe atunci se mai cere încă odată din Moldova alte 15 mii de cară, „măsură cum observă Fornetty consulul francez din Iaşi, ce pune vârf desnădăjduirei locuitorilor, care se văd ameninţaţi pentru iarnă cu foamete, prin neputinţa în care se vor afla ţăranii luaţi la transporturi de a ara şi semăna ogoarele lor. Asupra dărilor în natură Prozorovski hotăreşte ca să se iee fân pentru cai în 1808 în câtimea uriaşă de 114600 cântare. Tot el impune Moldovei o contribuţie de grâu de 80.000............... (...........=120 ocoale), 40.000 de orz şi 30.000 hrişcă. Pentru 1809 se cere din Muntenia 120.000 cară mari de fân, 50.000 de chile de pâne şi 80.000 chile de ovăz, iar din Moldova 11.000 care a câte 4 boi. In 1811 iarăşi găsim o cerere de 7.500.000 puduri (1 pud = 16 kilograme) de fân, $^1/_2$ în natură, $^1/_2$ în bani. Toate aceste contribuţii fură reduse în urma serioaselor în-

---

[41] *Ibidem*, p. 221.

[42] Fornetty consul francez din Iaşi c. Otto, 6 Mai 1812. Hurm. *Doc Supl.* II, p. 687.

[43] Fornetty c. Otto, 30 Noemv. 1811 şi Ledoulx c. acelaş, 15 Aprilie 1812, *ibidem*, p. 647 şi 682.

tâmpinări ale divanurilor că ele ar fi distrugătoare pentru popor. Lamare descrie în chipul următor mizeria îngrozitoare ce se abătù în anul 1808 asupra Muntenei: „această ţară este distrusă cu desăvârşire, ruinată şi despopulată şi Excelenţa Voastră să nu creadă că exagerez. Nu este exemplu de nişte stoarceri asemene celor ce le fac ispravnici divanului lui Ipsilanti sub poruncile suverane ale Ruşilor. Nu este zi în care să nu găsesc la uşa mea zece ţărani munteni cerâdnu-mi ajutor. Inecările de la Nantes nu erau mai cumplite decât mijloacele întrebuinţate pentru a stoarce dela acei nenorociţi ultimul lor viţel, ultima lor găină cineva foarte vrednic de credinţă mă asigură că sunt puşi la tortură în aceleaşi şurubelniţe piciorul bărbatului cu acel al femeii până ce mărturisesc şi predau cele ce li se cer. Nu mai este în ţară nici fân, nici orz, de opt zile nu se mai găseşte în piaţa Bucureştilor nici carne, nici pâne, nici lemne, nici verdeţuri. Ţăranii munteni vor plecà cu toţii fie în Turcia, fie în Transilvania şi nu se vor mai întoarce niciodată". Şi să se noteze că Francezul arată aceste lucruri despre o ţară ce intrase sub stăpânirea Rusiei în momentul când Franţa erà împăcată cu Rusia prin tratatul dela Tilsit, prin urmare când nu erà în duşmănie cu ea, ei îi erà aliată. Altă descriere a lui Ledoulx depe când legăturile între cele două împărăţii începuseră să se slăbiască din anul 1810, adaogă că Valahia este în stare cea mai de plâns. Contribuţiile pe care divanul este nevoit să le rdice pentru nevoile armatei sunt împătrite din ceeace ce erau sub gospodari. Un nenorocit de ţăran care are drept întreagă avere o pereche de boi şi un car, plăteşte până la 40 de lei pe lună contribuţie. Socoteala obştească care a fost încheiată la sfârşitul lui 1809 reprezintă o sumă de 30.000.000 pe care Muntenia singură a fost îndatorată a o da Rusiei dela intrarea ei în această ţară, atât în bani cât şi în lucruri. Este netăgăduit că dacă această stare de lucruri ţine încă un an, Valahia nu va fi decât o ţară ruinată care va trebui reimpoporată, căci o mulţime de locuitori ai satelor care se găsesc aproape de Dunăre, împinşi de desnădăjduire au dezertat şi dezertează în toate zilele în Bulgaria din partea Şistovului şi a Nicopolei unde sunt foarte bine primiţi. Moldova este tot atât de stoarsă ca şi Valahia"[44].

Cea mai puternică dovadă că descrierile consulilor francezi ....timpul când ei le făceau, de erà in acel al legăturilor prietenoase între Franţa şi Rusia sau acele duşmăneşti, este descrierea stărei Moldovei făcută de Italinski ambasadorul

[44] Fornetty c. Otto, 6 Mai 1812 *ibidem*, p. 687. Comp. acte din *Arhiva senatorilor din Chişinau* de Radu Rosetti (*l. c.* mai sus p. 348). Mai multe acte din vol. XVI Hurmuzachi conţinând rapoartele consulilor francezi din principate, Lamore, Ledoulx, vezi mai ales p. 834 şi 848.

rusesc care spune că „punând piciorul pe pământul Moldovei am fost lovit de starea de plâns a acestei ţări. Totul este părăsit aici la singură Pronia Cerească; drumurile sunt stricate, sate aproape pustii. Călătorul este lipsit de orice soiu de mijloace; abia dacă poate găsi să-şi mulţumiască cele mai neapărate nevoi. Cerul este nesănătos. Totul este cu un cuvânt rău în această ţară şi nu cred că-i în stare de a fi îndreptată. *Trebue părăsită în voia nenorocitei ei soarte* (!!)". Se înţelege că Rusul nu se gândià când spunea aceste cuvinte îngrozitoare la pricina care adusese atari nenorociri pe o ţară şi pe un popor[45].

In afară de aceste cereri pentru a zice astfel regulate, locuitorii erau expuşi la tot soiul de prădăciuni, de stoarceri şi de despoieri care îi aduceau în cea de pe urmă mizerie. Un raport al lui Meriage, delegatul francez la negocierile începute pentru stabilirea păcei, ne spune că „aceste ţări sunt de o rodire minunată. Ele erau acoperite de turme, dar armata rusească le-a mâncat aşa de rău, că la începutul lui 1809 ele nu mai înfăţişau decât închipuirea unui deşert, şi armata rusească era nevoită a-şi trage proviziile sale din ţările dela nordul Nistrului şi din Odesa". Tot aşa spune Ledoulx că „divizia Suvaroff a făcut grozăvii pe unde a trecut ea a răpit, prădat, dărăpănat toate satele Munteniei care se găsiau pe drumul ei. Divanul plângându-se, principele Suvoroff i-a răspuns: „Trupele mele fac bine ceeace fac; eu le-am învoit"; ceeace — adaogă consulul — este un semn că Ruşii vreau să părăsească ţara[46]. Iată pentru ce „sărmanii Români doriau să vadă cât mai curând armatele ruseşti departe de nenorocita lor ţară". Şi un alt raport adaogă că „nu vă puteţi închipui cât de mult sunt horopsiţi Ruşii aici, şi cât doresc toţi Munteni o schimbare de stăpân[47].

Ruşii nu cereau însă dela ţările române numai muncă pentru nevoile războiului. Ei le mai impuneau şi dări în bani, a căror număr şi câtime covârşeşte în curând puterile lor. Astfel afară de acele 80 de pungi pe care generalii ruşi le încasară fără nici o îndoială din visteria Munteniei, după fuga lui Ipsilanti, aflăm pe Miloradovici cerând regulat în fiecare lună suma, foarte însemnată pentru acele timpuri, de 4.000 de galbeni, de care pretindea că are nevoie spre a spiona pe Turci. Mai cer Ruşii bani pentru construirea unor spitale[48]. O dare fiind impusă neguţitorilor, dânşii crezură că pot să se opună răspunderei ei.

---

[45] Spusele lui Italinski raportat de Ledoulx c. Champagny, 25 Dec. 1810 *ibidem*, XVI, p. 884.

[46] Mériage c. af. străine, 14 Iulie 1811. Hurm. *Doc. Supl.* III, p. 589, Ledoulx c. Champagny 28 Martie 1811. Hurm. *Doc.* XVI, p. 908.

[47] Ledoulx c. Otto 5 Dec. 1811. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 408 şi Ledoux c. Champagny, Hurm. *Doc.* XVI, p. 864.

[48] Lamare c. Champagny, 11 Ian. 1808, *ibidem*, p. 491, (data de 1807) în colecţia documentelor dată acestui act este greşită.

Ruşii pun prin poliţia din Bucureşti să închidă trei prăvălii din cele mai mari. Toţi negustorii atunci îndărătnicindu-se, închid prăvăliile lor, ceeace aduce o mare nemulţumire în popor. Sease zile stau prăvăliile închise şi a sease zi 800 de neguţitori se înfăţişează la marele vistier, ameninţându-l cu o mare îndrăzneală. Această împotrivire în contra stoarcerilor ruseşti, în momentul când toată ţara era în mânile lor, arată pe corpul însemnat al neguţătorilor capitalei apărând cu vrednicie interesele sale. Ruşii găsiră însă îndată mijlocul de a înfrânge împotrivirea lor. In noaptea de 21 August ei pun pe mai mulţi neguţitori în căruţi de poştă şi-i trimit din Bucureşti; a doua zi se râspândeşte vestea îngrozitoare că ei au fost expediaţi în Siberia. Dinaintea unei atare perspective neguţitorii bucureşteni se hotărăsc a deschide îndărătnicile lor pungi şi a lăsa pe Ruşii să ia din ele cât li va fi pe plac [49]. O altă contribuţie loveşte în nobili şi în cler, dela care se cerca suma însemnătoare de 1.200.000 de lei, „fiecare boier având a plăti în raport cu veniturile şi dregătoria sa". Buletinul de la care împrumutăm aceste ştiri adaogă „că această măsură ar fi provocat în Bucureşti obştească nemulţumire" [50]. In 25 April 1812 câte-va zile înaintea subsemnări păcei, Kutuzoff cere iarăşi o contribuţie de 2.000.000 de lei, şi Tschitschakoff, cere în cursul lui Iunie aceluiaşi an, contribuţia anuală a fânului, jumătate în natură jumătate în bani, din care cea de pe urmă era fixată la 2.000.000 de lei. Raportul lui Fornetty, ne spune că acest nou chip de a lua contribuţia era cu totul ruinător pentru ţară. Membrii divanului şi cei întâi boieri au ţinut sfat în urma căruia au trimis o deputăţie amiralului, spre a-i pune în vedere că o asemene măsură ar sfârşi de pierdut ţara". După multă vorbă se reduse suma în bani la 200.000 de lei [51]. In deobşte sub ocârmuirea rusească contribuţiile Moldovei, după socotelele vistieriei, se urcase dela 3.000.000 de lei, cât fusese mai înainte, la 8.0000000; iar cele din Muntenia se sporise pe cinci părţi [52], şi într'adevăr impozitul personal pus de ruşi în Oltenia se urca la 30 de lei pe an de casă, uriaş dacă luăm în consideraţie marea valoare a banilor pe atunci [53]. Cu toate aceste stoarceri neîncetate, divanu Munteniei este silit a adresa generalului Kutuzoff o scrisoare de mulţumire şi a-i face darul unei frumoase cutii „ca semnul recunoştiinţei acestei provincii" [54].

---

[49] Buletin despre plecarea lui Hamid Efendi peste Dunăre, 17 August 1811 şi Buletin despre pregătirile Ruşilor şi ale Turcilor, 24 August 1811, *ibidem*, p. 621, 622.

[50] Buletin din 5 Sept. 1811, *ibidem*, p. 624.

[51] Fornetty c. Otto, 17 Iunie şi 4 Iulie 1812, *ibidem*, p. 696, 697.

[52] Fornetty c. Otto, 27 Mai 1812, *ibidem*, p. 690.

[53] Mériage c. Champagny, 28 Febr. 1808, *ibidem*, p. 501.

[54] Ledoulx c. Otto, 13 Mai 1812, *ibidem*, p. 689

Unul din relele cele mai strigătoare a-le ocârmuirei fanariote fusese abuzul ce se comitea în împărţirea boieriilor, care având drept urmare scutirea de mai multe impozite şi dreptul la dregătorii, nu erau numai onorifice. Rusia în loc de a pune capăt acestor fără-de-legi, găsind că este un mijloc minunat de a-şi face partizani, se puse a-l neguţitori pe scara cea mai întinsă. Preţioasa cronică a lui Zilot Românul, spune asupra acestui lucru: „Nu era mai puţin ciudat să vezi că făcea şi boierii cu un nou obiceiu, adică cu pitace domneşti înscris, care se dau la obrazele ce se boiereau, cuprinzătoare că cutare după slujba sa sau după altă mijlocire să se suie la treapta cutare; care pitace ajunseră mai la urmă de se vindeau şi pe bani şi era destulă ocară, căci le lua şi toţi mişeii şi oameni netrebnici".

Un alt rău pe care Rusia ar fi trebuit să'l combată din răsputeri era corpuţia dregătorilor, lucru care ce e drept trebuia să-i vină cam greu, din pricina adâncei corupţii în care chiar ea zăcea. Aşa ea încercase, odată cu luarea ocârmuirei pe mânile ei, a orândui „câte un ofiţer ispravnic pe la fiecare judeţ, împreună ci doi ispravnici pământeni, care s'a făcut pentru multele jafuri, ca cu mijlocul ofiţerilor să le înfrâneze; dar fu mai rău, căci unde întâi mâncau doi, la urmă mâncau trei, fiindcă ofiţerul, unindu-se cu pământenii, rupea cât putea, şi apoi mergea treaba bine, căci era ofiţer la mijloc, şi cine cuteza să zică că ofiţerul, om împărătesc, era necinstit şi mâncător săracilor?" [55]. Cum erau ofiţerii aşa erau şi generalii, prădători faţă cu Românii, corupţi şi meşteşugari faţă cu propria lor ocârmuire. Generalul de Langeron ne spune despre colegul său, generalul Zass, că punea să prade recoltele locuitorilor prin dragonii săi, şi făcea raport către împărăţie că le cumpăra. Comisarul hranei, căruia îi dădea o parte din foloase, îi arăta preţurile pe care trebuia să le pună şi care erau peste măsură. Şi nu numai că făcea să plătească foarte scump din casa imperială cele ce primise gratis, dar încă adunând grânele şi vitele de prisos, le îmbarcau la Chilia pe vase neguţitoreşti şi le vindeau la Odesa.

Când Kuschnikoff este numit preşedinte al ambelor divanuri din Moldova şi din Muntenia, el îşi ia ca secretar pe un boier din clasa mai de jos, Crupenski, despre care Langeron ne spune că era un tânăr subţire la minte, ghibaciu, desgheţat, nemoral şi intresat care vindea toate locurile de dregători pe bani, pe care îi împărţia cu prezidentul " [56]. Astfel fiind deci moralizatorii, ce se putea aştepta dela cei moralizaţi? „Şi aşa începură încă şi mai mult de cât mai înainte a împinge la bani şi a face câte netrebnicii toate, ca să izbutească la dregătoria

[55] Zilot, p. 85 şi 87.
[56] Memoriile lui Langeron, Hurm. *Doc. Supl.* III, p. 121.

vistieriei şi la toate mansupurile, care lucru văzându-l cei mai mici boieri şi boierinaşi, şi fiind-că şi lor le trebuia chiverniseală şi astfel nu puteau izbuti, ne mai căutându-se vrednicia şi căderea, ci de către cei mai mari li se cerea bani fiind-că şi domniile lor da, fură siliţi şi ei a apuca tot pe drumul acela ce se învăţase dela cei mai mari ai lor. Şi apoi ce să vezi de aci înainte? Fiind treaba pe cine da mai mult, vedea câţi blestemaţi toţi în trebi ce nu li se cădea şi întindeau cu toţii ţara în toate părţile. Una se cerea, şi nici cu trei nu se plătea! Jăluire nu avea loc pentru că toţi erau căptuşiţi cu hrăpire şi mituire, dreptatea ziceau că au pierit fiind vremile turburate. Lege, suflet, Dumnezeu, răsplătire, ziceau că sunt toate minciuni şi basme călugăreşti. La bani numai se închinau, cu un cuvânt, dela cei mai mari până la cei mai mici, ca să scoaţă cele ce da şi să le mai rămână şi câştig din care se întâmpine cheltuielele hainelor, a clupurilor (sic) şi altor soiuri de desfrânări" [57].

Dintre toate dregătoriile nici una nu avea pe acele timpuri însemnătatea visteriei cele mari, care era împreunată cu vicepreşedinţa divanului şi avea din despoierile pe care dânsa mai ales le putea pune în lucrare venitul însemnător de cel puţin 40.000 de galbeni pe an. Când Ruşii veniră în Muntenia acest post însemnat era ocupat de Varlam, partizanul lui Constantin Ipsilanti, şi al Ruşilor care pregăti atât de multe provizii pentru oştirea rusească încât, timp de mai multe luni ea nu cheltui nimic. Miloradovici comandantul Bucureştilor avea însă o foarte mare înrâurire asupra generalului cap Michelson, soldat bun dar puţin cult şi uşor de dominat. Cum se aşează Miloradovici în Bucureşti, un alt boier din partidul lui Al. Suţu, şi deci mai curând înclinând către Turci, numit Filipescu, pe care Langeron din punctul de vedere rusesc îl declară de cel mai mare blăstămat din toată lumea, folosindu-se de o intrigă de iubire, pune mâna pe visterie. Varlam însă nu cedează fără o crâncenă luptă, fiind sprijinit până la un punct în contra lui Miloradovici de către însuşi generalul cap Michelson. Ruşii se folosesc de această rivalitate ascuţită, împingând care de care pe cei doi boieri a vărsa la bani spre a-şi ajunge scopul dorit, căutând prin câştigarea a cât mai multor poprele să răpună pe protivnicul său [58]. Zilot Românul ne spune asupra acestei rivalităţi că: „spre a se lupta unul cu altul aceste două ipochimene adică Filipescu şi Varlam, trebuiau şi căderi după slujbă şi stare, dar şi pungă nu puţin. Drept aceea urmau şi dumnealor a se sili spre dobândire de bani, şi aceasta se spărgea în capul ticălosului norod, căci pentru sine nu se mulţumeau

[57] Zilot Românul, p. 88.

[58] Memoriile lui Longeron Hurm. *Doc. Supl.* III, p. 134 şi 182. Miloradovici era nu numai amantul fetei lui Filipescu, ci şi debitorul său cu suma însemnată de 37.000 de galbeni, *ibidem*, p. 187, nota 1.

cu două şi trei, ca să poată ei întâmpina dările pe la căpitenii prin care se lucra la câştigarea visteriei, precum şi balurile şi alte ceremonii ce necontenit trebuiau a se face tuturor gheneraril or şi până la cei mai mici ofiţeri ai armatei pentru ca să-i câştige prieteni; şi pot zice că atât cumpeniseră viclenii de Ruşi lucrul, în cât ce luau bieţii visternici cu hrăpire din spinarea norodului negreşit şi cheltuiau" [59].

Această privelişte a unei oarde de despoitori care dănţuesc şi se îndoapă pe socoteala unui popor nenorocit este ceva cu deosebire revoltător. Pe timpul Turcilor, averile răpite mergeau să îmbogăţească în depărtare familiile răpitorilor şi aveau deci o ţintă economică. Acuma ele erau băute şi mâncate, aruncate în vânt în sunetul paharelor si a strigătelor de veselie, în faţa poporului despoiat!

Dacă adăogim la aceste fapte proteguirea încă şi mai pe faţă a călugărilor Greci, care se desbrăcau mănăstirile de avuţiile lor, protecţie cu atâta mai firească cu cât Ruşii veneau în numele bisericei spre a scoate pe nenorociţi creştini din jugul Mahometanilor, introducerea în ţările române a unei monete false, impuse de Ruşi ca plată închipuită pentru cumpărăturile pe care le mai făceau, şi mai ales fără-de-legile nenumărate comise de oştirile moscovite, atunci vom fi complectat măcar până la un punct starea ţărilor române sub ocârmuirea rusească.

Locuitorii ţărilor române, plângându-se întâi la comandantul general Kutuzoff, primiră ca răspuns „că li se vor lăsa ochii spre a plânge". Văzând că Ruşii adăugeau bătaia de joc către toate nenorocirile cu care îi adăpau, Românii se plânseră de-a dreptul la împăratul Alexandru. Se zice că acesta luând cunoştiinţă de îngrozitoarele lor suferinţi ar fi spus într'un moment de indignare că „atari crizimi nu trebue tolerate". El ordonă lui Tschitschakoff care înlocuise pe Kutuzoff în comanda supremă, de a lua măsurile trebuitoare spre a împiedica neorânduielile şi fără-de-legile de tot felul ce se comiteau. Se poate judeca despre suferinţele pe care ţara trebuise să le ducă până atunci din contrastul între o stare disperată şi o altă întru ceva mai suportabilă care face pe cronicar să pună în o lumină aşa de frumoasă reformele lui Tschitschakoff? „Lipsi mulţimea cererilor de cară ce topia dobitoacele, slujindu-se mai mult oştile cu carăle lor; lipsiră oare-cum şi jafurile ce se urmau în ţară de către dregători, se îndreptară judecătorii şi căutau dreptatea

[59] Zilot Românul, p. 94. Comp. Ledoulx c. Champagny 1810 Hurm. *Doc.* XVI, p. 849: „Les deux partis, Varlam et Philippesco pour se soutenir auprès des autorités Russes brignent les places d'administrateur en repondant beaucoup d'or. Cet or, ils le regagnent au centuple lorsqu'ils sont en possession de la place et ils ne peuvent le regagner, qu'en écrasant le peuple sous le poids des contributions".

fie-căruia; cu un cuvânt străluci o părintească îngrijire asupra ticăloasei ţări"[60].

Răpirea Basarabiei. — O astfel de stare de lucruri nu putea inspira Românilor simpatii pentru aşa numiţii lor liberatori. Aducându-şi aminte şi de suferinţele încercate în vremile răsboaelor de mai înainte, ei ajunseră a se convinge că stăpânirea rusească nu era menită a aduce pe ţările lor fericirea aşteptată. Cu cât mai adânc trebui să rănească, şi anume pe Moldoveni, la sfârşit, răpirea Basarabiei, o porţiune atât de însemnată din teritoriul ţărei lor? Dacă luarea Bucovinei care nu era decât un petec în asemănare cu Basarabia, îi mişcase atât de puternic, erau ei să rămână nepăsători la desmădularea a jumătate din moşia lor? De aceea şi găsim că plângerile la Poartă nu lipsiră, dar boierii nu comiseră şi cu acest prilej greşala lui Grigore Ghica ce apărase Bucovina cu atâta nedestoinicie. Din potrivă lucrând cu ghibăcia cea măeastră pe care pericolul cel mare, când îl simţi într'adevăr te împinge fără să vrei a o închipui, ei lăsară cu totul la o parte sbuciumările şi protesturile, şi făcându-se apărătorii interesului Porţei, ei apăsară mai ales asupra pierderei foloaselor ce Turcii ar trebui să le încerce de la răşluirea celei mai bune jumătăţi a Moldovei. Cele 120.000 de chile de grâu care erau procurate în fie-care an Turcilor pentru oştirile lor erau luate mai în totalitate din Basarabia, căci în restul ţări se cultiva cu deosebire popoşoiul pentru hrana locuitorilor. Din cele 300.000 ocale de unt pe care Turcii le ridicau din ţară, 120.000 proviniau din Basarabia; apoi cea mai mare parte a vitelor şi oilor erau crescute în câmpiile ce se întind dincolo de Prut. Cedând această parte Rusiei, se micşora negoţul Moldovei care consta mai ales din exportul animalelor. Poarta trebuia deci ca o urmare neapărată să reducă tributul, de oare-ce ar fi cu neputinţă să se ceară de la jumătate de ţară ceeace mai înainte se lua de pe întregul ei. Aceste şi alte argumente de acelaş fel arătau boierii, prin domnul lor, la „pragul prea puternicei împărăţii", spunând că „precum de la moşii şi strămoşii lor au apucat întregimea Moldovei, aşa să rămână şi de acum înainte, de oarece partea răşluită ar fi îndămănarea şi adăpostirea locuitorilor în înlesnirea vieţuirei lor şi a hranei îndestulare şi a vitelor păşune, într'un cuvânt tot câmpul şi inima ţărei"[61].

Aceste întâmpinări găsiră tot atât de puţin răsunet ca şi acele ridicate cu prilejul răpirei Bucovinei. Catastrofa lui Napoleon în Rusia, care făcu din Alexandru stăpânul Europei, împiedică pentru totdeauna pe Poartă a reveni asupra faptului

[60] Zilot, p. 97.

[61] Anaforaua obşteştei adunări cătră domnul Moldovei Scarlat Calimah, pentru înstrăinarea Basarabiei din 1812, Oct. în 2 în *Uricarul* lui Codrescu, IV, 1857, p. 343—356.

îndeplinit şi aşa ,,sosind ziua fatală a expirărei convenţiei după tratat, ce trebuia fieştecare să trăiască unde era să rămână desăvârşit, ceasurile acele au fost de plângeri un timp de neuitat; pentru ca poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului dela un capăt la altul, mergând şi venind de prin sate şi de prin târguri săptămâni încheiate, cu luarea de ziuă bună dela părinţi, dela fraţi şi dela rudenii, cu care crescuse şi vieţuise dimpreună până în vremea aceea când se despărţiau unii de alţii pentru totdeauna" [62].

Şi într'adevăr că Basarabia era pierdută, poate pentru totdeauna, din momentul ce vulturul Uralului înfipsese în ea ghiarele sale, şi rămasul bun a locuitorilor ei era simbolul aceluia pe care ţara o făcea jumătăţei sale însăşi. De atunci Prutul deveni ,,râul blăstămat" [63], a cărui valuri vor însămna despărţirea aceluiaşi neam. Acum de abia planurile Rusiei, asupra ţă ilor române apăreau în adevărata lor fiinţă. Dacă Rusia luptase pentru ele, nu fusese spre le înapoi libertatea, uzurpată de Turci, dar pentru a le supune propriei sale autorităţi, pentru a schimba suzeranitatea turcească pe stăpânirea moscovită. Că încheerea aceasta a războiului nu se potrivea de loc cu perm s le ce-i dăduse naştere că Rusia îl declarase pentru a mântui ţările române de asuprirea otomană, şi că acuma la încheerea păcei, aceste ţări trebuiau *să plătească ele* izbânzile ruseşti, era tot atât de sigur, pe cât este de netăgăduit că între logică şi politică este un abiz tot atât de mare ca între raţiune şi interes.

Astfel ajunsese Rusia prin o serie fatală de împrejurări, a-şi înstrăina cu totul simpatiile locuitorilor ţărilor române şi Fornetty nu se înşală când spune în o scrisoare a lui către Maret că, ,,nu cred a mă înşela că Rusia are acum foarte puţini partizani în ambele provincii. Necazurile şi stoarcerile revoltătoare făcute de autorităţile ruseşti în ultimele timpuri lasă amintiri prea amare, pentru ca Moldoveni şi Muntenii să mai poată dori întoarcerea Ruşilor" [64].

Se desfăcuse gândul Românilor de Nemţi prin răpirea Bucovinei şi ocârmuirea Olteniei; se desfăcuse de Ruşi prin suferinţele încercate de ei şi răpirea Basarabiei, rezultate însemnate ale desvoltărei istoriei pentru îndrumarea vremurilor viitoare.

---

[62] Manolache Drăghici, II, p. 94.
[63] Baladă poporană din Basarabia.
[64] 5 Dec. 1812, Hurm. *Doc.* XVI, p. 951.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

TABLA DE MATERIE

Pagina

Pagina